T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

14. YÜZYIL'DA İZNİK MEDRESESİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

ADEM ÖZİŞ

BURSA - 2023

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

14. YÜZYIL'DA İZNİK MEDRESESİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

ADEM ÖZİŞ

Danışman:

Prof. Dr. Ali İhsan KARATAŞ

BURSA - 2023

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, 702022037 numaralı Adem ÖZİŞ'in hazırladığı **"14. Yüzyıl'da İznik Medresesi"** konulu Yüksek Lisans Tez Çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 11.08.2023 günü ……-…….. saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı/başarısız olduğuna oybirliği/oyçokluğu ile karar verilmiştir.

Üye
Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı
Prof. Dr. Ali İhsan KARATAŞ
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. Mefail HIZLI
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Sami ARSLAN
FSM Vakıf Üniversitesi

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tez Başlığı/Konusu: **"14. Yüzyıl'da İznik Medresesi".**
Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 196 sayfalık kısmına ilişkin, 12/07/2023 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından (Turnitin) aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı **%5**'tir.
Uygulanan filtrelemeler:
1- Kaynakça hariç
2- Alıntılar hariç/dahil
3- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç
Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.
Gereğini saygılarımla arz ederim

12/07/2023

Adı Soyadı:	Adem ÖZİŞ
Öğrenci No:	702022037
Anabilim Dalı:	İslâm Tarihi ve Sanatları
Programı:	Yüksek Lisans
Statüsü:	☒ Y. Lisans ☐ Doktora

Danışman

Prof. Dr. Ali İhsan KARATAŞ
12/07/2023

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum **"14. Yüzyıl'da İznik Medresesi"** başlıklı çalışmamın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

14/07/2023

İmza:

Adı Soyadı **:** Adem ÖZİŞ

Öğrenci No **:** 702022037

Anabilim Dalı **:** İslam Tarihi ve Sanatları

Programı **:** İslam Tarihi

Statüsü **:** Yüksek Lisans

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Adem ÖZİŞ
Üniversite	: Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: İslam Tarihi ve Sanatları
Bilim Dalı	: İslam Tarihi
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans
Mezuniyet Tarihi	: … / … / 2023
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Ali İhsan KARATAŞ

14. Yüzyıl'da İznik Medresesi

İznik, Osmanlı Devleti'nin ilk merkezlerinden birisi olup 1331 gibi erken bir tarihte fethedilmiştir. Fethin akabinde, sahip olduğu bütün değerleri korunan İznik, Orhan Gâzî tarafından nitelik ve nicelik yönünden her anlamda genişletilmiş ve geliştirilmiştir. Bu gelişimin önemli sacayaklarından biri de orada inşa edilen İznik Orhaniyesi isimli ilk medresedir. Dâvûd el-Kayserî'nin atanmasıyla resmî olarak eğitim-öğretim faaliyetlerine başlayan İznik Medresesi, burada görev yapan müderrisler ve yetişen öğrenciler vasıtasıyla yaklaşık yedi asır ayakta kalan devletin nüvesini ve köklerini oluşturmuş, ilim geleneğinin tesisi açısından mühim vazifeler ifa etmiştir.

Bu çalışmada İznik Medresesi'nin kuruluşundan yüzyılın sonuna kadar (1331-1397) geçirdiği serüven, medrese müfredatı ve niteliği, müderrisler Dâvûd el-Kayserî, Tâceddîn el-Kerderî ve Alâeddin Esved'in hayatları, onların kaleme almış oldukları eserler, başkalarına etkileri yazma metinler ve arşiv belgeleri merkezinde incelenmiştir. Özellikle 14. yüzyıl medrese müfredatının nasıl olduğuna ilişkin yazma eserler bağlamında önemli ipuçlarına ulaşılmış, Alâeddin Esved'in eserlerinin yazma metinleri birçok unsur göz önünde bulundurularak değerlendirilmiş ve dikkate değer veriler elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İznik, İznik Medresesi, Dâvûd el-Kayserî, Tâceddîn el-Kerderî, Alâeddin Esved, Yazma Eserler

ABSTRACT

Name and Surname	: Adem ÖZİŞ
University	: Bursa Uludag University
Institution	: Social Science Instıtution
Field	: History of Islam and Arts
Branch	: History of Islam
Degree Awarded	: Master
Degree Date	: … / … / 2023
Supervisor	: Prof. Dr. Ali İhsan KARATAŞ

Iznik Madrasa in 14th Century

Iznik is one of the first centers of the Ottoman Empire and was conquered as early as 1331. After the conquest, Iznik, which was preserved all its values, has been expanded and developed in every sense in terms of quality and quantity by Orhan Gâzî. One of the important pillars of the elements of this development is Iznik Orhaniyesi which is the first madrasa has been built there. Iznik Madrasa, which officially started its educational activities with the appointment of Dawud al-Qayseri, formed the core and roots of the state that survived for about seven centuries through the mudarrises and students who worked and studied there and performed important duties in terms of establishing the scientific tradition.

In this study, the adventure of Iznik Madrasa from establishment to the end of the same century, syllabus and quality of the madrasa; lifes and literatures, also their effects on others, of muderrises are Dawud al-Qayseri, Taceddin al-Kerderi and Alaeddin Aswad has been reviewed at the essence of manuscripts and archive documents. In particular, important clues has been reached to about how was the syllabus of 14th century madrasas in the context of manuscripts, the manuscripts of Alaeddin Aswad have been reviewed with many elements, important detection has been done and valuable data has been achieved to.

Key Words: Iznik, Iznik Madrasa, Dawud al-Qayserî, Tâceddîn al-Kerderî, Alaeddin Aswad, Manuscripts

ÖNSÖZ

"*Kâfiri karşu yerinden sürdiler, Küfri yere sohıban yitürdiler*

Her yanadın ilm ehli yetdiler, Din nedür ü şer'i takrir etdiler"

Ahmedî/İskendernâme

14. yüzyılda kurulan ve 20. yüzyıla kadar varlığını devam ettiren Osmanlı Devleti'nin siyasî, sosyal, kültürel ve ilmî tarihi ile ilgili birçok çalışma yapılmış, bu alanda önemli isimler ve eserler ortaya çıkmıştır. Ancak Osmanlı Devleti'nin resmî olarak İznik şehrinde h. 731/m. 1331 yılından sonra kurulan İznik Medresesi ve oraya ilk müderris Dâvûd el-Kayserî'nin tayin edilmesiyle başlayan ilmî serüveni hakkında yapılan çalışmalar yetersiz ve dağınık hâldedir. Oysa devletin kurulduğu yüzyılda eğitimin nasıl olduğu sorusu cevaplanması gereken önemli bir sorudur. Ayrıca o yüzyılda yetişmiş olan bazı isimlerin hayatları ve eserleri hakkında çeşitli araştırmaların yapılması ihtiyaç arz etmektedir. Bunlardan dolayı Osmanlı Devleti'nin h. 731/m. 1331 yılından sonra İznik'te kurulan ilk medresesi, orada müderrislik yapan ulemâ ve yetişen öğrenciler tezin temelini oluşturmaktadır.

Birinci bölümde çalışmanın asıl konusu olan İznik Medresesi ele alınmıştır. Bu noktada arşiv belgelerine dayalı olarak medresenin yıkılışına kadar geçirmiş olduğu evreler tespit edilmeye çalışılmış, ardından Osmanlı Devleti'nin ilk medresenin hangisi olduğu İznik ve İzmit şehirleri bağlamında değerlendirilmiştir. Aynı zamanda günümüze ulaşmış olan ve önemli bilgiler öğrenmemizi temin eden medresenin vakfiyesi de tercümesi verilerek ve içerisinden çıkartılabilecek yorumlar eşliğinde sunulmuştur. Daha sonra 14. yüzyılda İznik şehrinde istinsah edildiği tespit edilen eserler ferağ/istinsah kayıtları ile aktarılmış, burada tespit edilen eserler bağlamında İznik Medresesi'nin müfredatı hakkında bir deneme ortaya konulmuş ve elde edilen sonuçlar aktarılmıştır.

İkinci bölümde, yine çalışmanın asıl konusu olan İznik Medresesi'nin 14. yüzyılda görev yapmış müderrislerine hasredilmiştir. İlgili yüzyılda görev yaptığı tespit edilen üç müderrisin, yani Dâvûd el-Kayserî, Tâceddîn el-Kerderî ve Alâeddin Esved'in hayatları, hocaları, öğrencileri, düşünceleri ve yazmış oldukları eserler tanıtılmıştır. Alâeddin Esved'e ait olan eserler ise yazma nüshalar hâlinde olduğu için, yazma eserleri inceleme kültürü bağlamında ele alınmış ve tanıtılmıştır.

Son olarak çalışmamızda emeği geçen hocalarımı, ailemi ve arkadaşlarımı da burada anmak istiyorum. Öncelikle ilk andan itibaren tez yazım sürecinde fikirleriyle tezin olgunlaşmasını sağlayan ve desteklerini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Ali İhsan KARATAŞ'a teşekkür ederim. Ayrıca medreseler konusunda ülkemizde önde gelen isimlerden olan ve çalışmamla ilgili aklıma takılan sorulara cevap verme nezaketinde bulunan hocam Prof. Dr. Mefail HIZLI'ya, birtakım Arapça ibarelerin çözümlenmesinde hiçbir zaman beni kırmayan Dr. Mehmet ŞAKAR'a, çeşitli konularda kendisine danıştığım ve bazı Arapça eserlere ulaşmada desteklerini veren hocam Dr.

Numan KONAKLI'ya, tezin tamamını okuma inceliğini gösteren hocam Prof. Dr. Murat AKGÜNDÜZ'e, Alâeddin Esved'e ait olan eserlerin temininde zorlandığım bazı yazmalarını şahsıma gönderen Prof. Dr. Ertuğrul BOYNUKALIN ve Dr. Ensar ASLAN'a, Alâeddin Esved'in gün yüzüne çıkmamış olan şerhinin bir nüshasını tespit etmeme yardımcı olan ve bulduğu nüshayı şahsıma gönderme nezaketinde bulunan Alperen ENGİN ve Tire Necip Paşa Kütüphanesi Müdürü Ahmet KILIÇ'a, yine bazı yazma nüshaları gönderen İbrahim Göksel BAYKAN'a, yazma eserlerin ele alındığı bölümleri okuma nezaketini gösteren Fatma Esmanur KOÇ'a, yine yazma eser kültürü bağlamında değerli fikirlerini aktaran Sami ARSLAN'a ve İznik yazmalarının bazılarına ulaşmamda hiçbir zaman beni kırmayan İnebey Yazma Eserler Kütüphanesi çalışanı, yazma eser uzmanı Osman BAŞ'a müteşekkirim. Burada aynı zamanda maddî ve manevî her türlü desteği, yardımı ve duayı hiçbir zaman benden esirgemeyen çok değerli anneme, babama ve abime şükranlarımı arz etmeyi bir borç bilirim. Gayret bizden, muvaffakiyet Allah'tandır.

Adem ÖZİŞ

Bursa-2023

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI ..... **iii**
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU ..... **iv**
YEMİN METNİ ..... **v**
ÖZET ..... **iv**
ABSTRACT ..... **v**
ÖNSÖZ ..... **vi**
İÇİNDEKİLER ..... **viii**
KISALTMALAR ..... **xi**
GİRİŞ **1**
I. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE AMACI **1**
II. ARAŞTIRMA KONUSU VE YÖNTEMİ **1**
III. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI **3**

BİRİNCİ BÖLÜM

İZNİK MEDRESESİ

I. KURULUŞUNDAN YIKILIŞINA İZNİK MEDRESESİ **5**
II. OSMANLI DEVLETİ'NİN İLK MEDRESESİ MESELESİ **10**
III. ORHAN GÂZÎ'NİN İZNİK MEDRESESİ VAKFİYESİ **13**
IV. İSTİNSAH MEKÂNI OLARAK İZNİK **18**
A. Şerhu'ş-Şâfiye (el-müsemmâ bi-ğâyeti't-ta'rîf fi't-tasrîf) 18
B. Meşâriku'l-Envâri'n-Nebeviyye min Sıhâhi'l-Ahbâri'l-Mustafaviyye 18
C. Kenzü'l-Vüsûl ilâ Ma'rifeti'l-Usûl 19
Ç. Mecma'u'l-Bahreyn ve Mülteka'n-Neyyireyn 19
D. el-Münehhal fî i'ra'bi Ebyâti'l-Mufassal 19
E. el-Keşşâf 'an Hakâiki Gavâmizi't-Tenzîl ve 'Uyuni't-Ekâvil fî Vücûhi't-Te'vîl 20
F. Mevâhibu'n-Nizâm fî Mezâhibi'l-Kirâm 20
G. el-Hidâye fî Şerhi'l-Bidâye 21
H. Şerhu'l-Îzâh 21
I. Mecma'ü'l-Fevâid (Şerhu'l-Muğnî fi'l-Usûl) 21
İ. Şerhu Telhîsu'l-Miftâh 21
J. Hadâiku'l-Ezhâr fî Şerhi Meşâriki'l-Envâr 22
K. Vikâyetü'r-Rivâye fî Mesâili'l-Hidâye 22
L. el-Muğnî fî Usûli'l-Fıkh 23
M. Şerhu Ferâizi's-Sirâciyye 24

N. Me‘âlimü’t-Tenzîl 24
O. Şerhu Mecma‘u’l-Bahreyn ve Mülteka’n-Neyyireyn 24
Ö. Şerhu Mülahhas fi’l-Hey’e 25
P. Şerhu’l-Câmi‘i’s-Sağîr 26
V. MEDRESENİN DERS MÜFREDATI HAKKINDA BİR DENEME 27
A. Tefsir 29
B. Hadis 30
C. Fıkıh 31
Ç. Akaid 36
D. Dil İlimleri 37
E. Mantık 39
F. Pozitif İlimlere Dair Dersler 40

İKİNCİ BÖLÜM

İZNİK MEDRESESİ MÜDERRİSLERİ

I. DÂVÛD EL-KAYSERÎ: İLK MÜDERRİS 43
A. Hayatı 43
B. Hocaları ve Etkilendiği İsimler 50
C. Eserleri 53
1. Keşfü’l-Hicâb ‘an Kelâmi Rabbi’l-Erbâb 53
2. Nihâyetü’l-Beyân fî Dirâyeti’z-Zamân 54
3. Tahkîku Mâ’i’l-Hayât ve Keşfu Esrâri’z-Zulumât 54
4. Esâsü’l-Vahdâniyye ve Mebne’l-Ferdâniyye 55
5. Matla‘u Husûsi’l-Kelîm fî Ma‘âni Fusûsi’l-Hikem 55
6. Şerhu’l-Kasîdeti’t-Tâ’iyye 56
7. Şerhu’l-Kasîdeti’l-Mîmiyye 57
8. Şerhu Te’vîlâti’l-Besmele 58
D. Düşünceleri 62
E. İlim Dünyasına Tesirleri 66
II. TÂCEDDÎN EL-KERDERÎ: İKİNCİ MÜDERRİS 68
A. Hayatı 68
B. İlmî Şahsiyeti 81
III. ALÂEDDİN ESVED: ÜÇÜNCÜ MÜDERRİS 81
A. Hayatı 81
B. Hocası 87
C. Talebeleri 89
1. Niksârî Hasan Paşa 89
2. Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa 91
3. Molla Fenârî 98
D. Eserleri 101
1. el-İnâye fî Şerhi’l-Vikâye 102
2. Künûzü'l-Envâr fî Şerhi Rumûzi'l-Esrâr 106
3. Mecma‘ü’l-Fevâid (Şerhu’l-Muğnî fi’l-Usûl) 109

4. Şerhu'l-Îzâh fî'l-Me'ânî ve'l-Beyân 118
5. Şerhu'l-Câmi'i's-Sağîr 119
6. Mu'înü'l-Hükkâm fîmâ Yeteraddedü beyne'l-Hasmeyni mine'l-Ahkâm 120
IV. 15-16. YÜZYILLARDA İZNİK MEDRESESİNDE GÖREV YAPAN BAZI MÜDERRİSLER 122
SONUÇ 124
KAYNAKÇA 128
EKLER 149

KISALTMALAR

a	: Yazma eserde varağın ön sayfası
a.s.	: Aleyhis’s-Selâm
b	: Yazma eserde varağın arka sayfası
b.	: Bin
Bkz.	: Bakınız
BOA	: Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi
c.c.	: Celle Celâluhû
çev.	: Çeviren
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
ed.	: Editör
h.	: Hicri
Haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
Ktp.	: Kütüphane
Krş.	: Karşılaştırınız
m.	: Miladi
NEKTY	: Nadir Eserler Kütüphanesi Tükçe Yazmalar
Nşr.	: Neşreden
nr.	: Numara
ö.	: Ölüm tarihi
r.a	: Radıyallahu ‘anhü
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
s.a.v	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
t.y.	: Basım tarihi yok
thk.	: Tahkik eden
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
vr.	: Varak

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE AMACI

Osmanlı Devleti'nin gerek siyasî gerek ilmî geçmişi hakkında çok önemli çalışmalar yapılmıştır. Sayısal olarak değerlendirildiğinde ise bu çalışmalar yaklaşık yedi asırlık bir devletin tamamını değil, belli dönemlerini ve özellikle 15-16. yüzyıllardan sonrasını kapsamaktadır. Ancak kuruluş dönemi olan 14. yüzyıl çalışmaları diğer asırlara göre azdır. Bunun sebebi sonraki dönemlere nazaran kuruluş dönemlerine ait hem tarihî kaynaklarda yeterli bilginin olmaması, kroniklerin birbirini nakzeden veya tekrarlayan rivayetlerinin şifahi düzeyde kalması hem de mevcut verilere göre çok fazla yazılı veya somut kalıntıların olmamasıdır. Özellikle, Osmanlı Devleti'nin kuruluş çağında uygulanan eğitim sistemi, önemli şahsiyetler ve eserleri hakkındaki çalışmalar hem yetersiz hem de dağınıktır. Medreseler meselesi ise çok sathîdir. İşte, 14. Yüzyıl'da İznik Medresesi isimli araştırmamız, Osmanlı Devleti'nin kurulduğu yüzyıldaki eğitim sistematiğine ilk medrese üzerinden bir mercek tutmaktadır. Buna ilave olarak çalışmamızda Osmanlı Devleti'nin ilk medresesi, ulaşılabilen arşiv belgeleri ve müderrislerin eserleri üzerinden tahlil edilmektedir.

II. ARAŞTIRMA KONUSU VE YÖNTEMİ

Bu çalışmanın konusu kaynaklarda ittifak edildiği şekliyle Osmanlı Devleti'nin h. 731/m. 1331 yılında fethedilen İznik'te, fethin akabinde tesis edilmiş olan ilk medresesi ve 14. yüzyılda orada görev yapan müderrislerin hayatları, eserleri ve ilmî şahsiyetleridir.

Birinci bölümde tezin ana konusunun ilk ayağına, yani İznik Medresesi'nin kuruluşundan yıkılışına kadar geçirmiş olduğu süreç arşiv belgeleri eşliğinde incelenmiştir. Akabinde Osmanlı Devleti'nin ilk medresesinin hangisi olduğu İznik-İzmit şehirleri bağlamında kısaca ele alınmış, medresenin günümüze ulaşan vakfiye suretinin tercümesi ise aynen aktarılmıştır. Daha sonra İznik şehrinde 1300-1400 yılları arasında istinsah edildiği tespit edilebilen yazma nüshalar ferağ kayıtları ile incelenmiş, ilgili kayıtların ortaya çıkardığı mühim veriler zikredilmiştir. Elde edilen sonuçların

ardından yazma nüshalar üzerinden medresenin ders müfredatına dâhil olmasının muhtemel olduğu düşünülen bu eserlerin kısaca tanıtımları yapılmıştır. Bunun dışında, bazı ilim dallarına ait yazma nüsha olmaması sebebiyle ilgili alanların 1331 yılından önce telif edilmiş eserleri bağlamında birtakım tahminlerde bulunulmuştur.

İkinci bölüm ise tezin ana konusunun ikinci ayağına, yani müderrislere hasredilmiştir. Araştırmanın kapsamı olan 14. yüzyıl, yani 1331-1397 yılları arasında görev yaptığı tespit edilen üç müderrisin hayatları geniş olarak tahkik edilmiştir. İlk olarak, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin ilk müderrisi olan Dâvûd el-Kayserî'nin hayatı, ilmî kişiliği, kaleme almış olduğu eserler tanıtılmış, eserlerinin incelenmesi sonucunda muhtelif alanlara dair birtakım görüşleri özetlenmiştir. İkinci müderris Tâceddîn el-Kerderî'nin hayatının ele alındığı bölümde ise müderrisin hayatına dair sadece iki rivayete ulaşılabilmiş ve bunlar farklı açılardan değerlendirilmiştir. En önemli kısım ise ismine nispet edilen imlânın yazılışı ve okunuşuna tahsis edilmiştir. Bu noktada bazı biyografi ve tarih eserlerinin yüze yakın yazma nüshası tetkik edilmiş, müderrisin ismine nispet edilen yer hakkında sahip olunan tüm görüşler aktarıldıktan sonra kanaatimiz paylaşılmıştır. Araştırmanın en önemli argümanı ise ilgili yüzyılda müderrislik yapan son müderris Alâeddin Esved'in hayatının ele alındığı kısımda ortaya çıkmıştır. Alâeddin Esved'in kaleme almış olduğu eserlerin Dâvûd el-Kayserî'nin eserlerinin aksine tahkikli çalışmasının olmaması sebebiyle kâhir ekseriyeti Türkiye yazma eser kütüphanelerinde bulunan 14 nüsha incelenmiş ve ulaşılan veriler çalışmaya dâhil edilmiştir. Ancak her biri fıkıh ilmine dair olan bu eserlerin geniş olarak ele alınmasının tezin konusunun kapsamı dışında olması sebebiyle müderrisin düşünceleri özet olarak bazı meseleler özelinde incelenmiştir. Yazma nüshaların tanıtımı ise yazma eserlerin kataloglanması kültürü bağlamında metin içi ve metin dışı unsurlar açısından yüzeysel olarak aktarılmıştır. Örneğin, Alâeddin Esved'e ait *Künûzü'l-Envâr* isimli şerhin yazma eser envanterlerinde karşılaşılan nüshasındaki vikâye, zahriye, derkenar, ferağ kayıtları vd. bilgiler özet olarak sunulmuştur.

Eserde geçen müellif ve kitap isimlerinin yazımında genellikle Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisinde yer alan ilgili maddeler esas alınmıştır. Hicri tarihlerin miladi tarihe çevrilmesi ise Türk Tarih Kurumu'nun dijital erişime açık olan Tarih Çevirme Kılavuzu esas alınarak yapılmıştır.

III. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Çalışmamızın temel kaynakları Osmanlı kronikleri, terâcim kitapları, biyo-bibliyografik metinler, müderrislerin kaleme almış olduğu eserler ve bu eserlerin yazma nüshaları, 14. yüzyılda İznik şehrinde istinsah edilen yazma eserler, medrese ile ilgili vakfiye sureti başta olmak üzere Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivleri'nde bulunan arşiv belgeleridir. Medresenin tarihi süreç içerisinde geçirmiş olduğu evreyi anlayabilmek amacıyla tespit edilebilen belgeler ve medreseye ait günümüze ulaşmış vakfiye suretleri arşiv kaynakları arasında zikredilmesi gerekenlerdir. Ayrıca, İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın "*Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı"*, Ekrem Hakkı Ayverdi'nin "*Osmanlı Mi'mârîsinin İlk Devri-I*"i, Mustafa Bilge'nin "*İlk Osmanlı Medreseleri",* Cahid Baltacı'nın "*XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri-I*"i, A. Adnan Adıvar'ın "*Osmanlı Türklerinde İlim*"i, Cevat İzgi'nin "*Osmanlı Medreselerinde İlim Riyazî İlimler-I"* ve *"Tabiî İlimler II*"si temel başvuru kitapları olmuştur. İznik Medresesi'nin ilk medrese olup olmadığı meselesi hakkında ise başta Arif Bey'in "*Devlet-i Osmaniye'nin Teessüs ve Takarruru Devrinde İlim ve Ulemâ"* isimli makalesi ve bu konuda genel bir değerlendirme imkânı sunan Ali Kozan ve Ayşe Çekiç'in kaleme almış olduğu "*Osmanlı Devleti'nin İlk Medresesi Sorunsalı: Dönem Kroniklerinde İzmit (İznikmid) Yahud Gazi Süleyman Paşa Medresesi"* isimli makaleler ele alınmış, bu konudaki sonuç, yani İznik Medresesi'nin ilk medrese olduğu ile ilgili değerlendirme için Taşköprizâde'nin muhalled eseri "*Şakâyık"* ve belli başlı klasik eserlerden ve A. Hikmet Müftüoğlu'nun "*Onbirinci Asr-ı Hicrîde Türk Menâbi-i İrfânı",* Ekmeleddin İhsanoğlu'nun "*Osmanlı Medrese Geleneğinin Doğuşu"* isimli makalelerinden yararlanılmıştır. İznik Medresesi'nin ders müfredatı konusunda yaptığımız değerlendirmelerin olduğu bölümlerde ise kataloglara yansıyan ve tespit edilebilen 14. yüzyılda İznik'te istinsah edilmiş olan yazma eserler ferağ kayıtları ile incelenmiştir. Daha sonra bu eserler muhtemel olarak medrese müfredatına dâhil olduğu düşüncesiyle tahkikli çalışmaları başta olmak üzere Kâtip Çelebî'nin "*Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*"u ve diğer biyo-bibliyografik eserler ve ilgili eserlerin *TDVİA* maddeleri merkeze alınarak kısaca tanıtılmıştır.

Üçüncü ve son bölüm olan İznik Medresesi müderrislerinin ele alındığı bölümde ise ilk olarak Safedî'nin "*el-Vâfî bi'l-Vefeyât*"ı, İbn Tağriberdî'nin buna yazdığı "*el-Menhelü's-Sâfî ve'l-Müstevfî ba'de'l-Vâfî"* isimli zeyli, Taşköprizâde'nin "*eş-*

Şekâʾiku'n-Nuʿmâniyye fî Ulemâʾi'd-Devleti'l-Osmâniyye"sinden ve Mecdî Mehmed Efendi'nin "*Tercüme-i Şakâyık"* isimli zeyli ve sair tercüme ve zeyilleri, Kefevî'nin "*Ketâibü Aʿlâmi'l-Ahyâr min Fukahâ-i Mezhebi'n-Nuʿmâni'l-Muhtâr*"ı gibi klasikler istifade edilen ilk biyografik kaynaklardır. Bunun dışında kullanılan biyografik kaynaklar ise; İsmail Beliğ Efendi'nin "*Târîh-i Bursa*"sı, Abdülhay el-Leknevî'nin "*el-Fevâidü'l-Behiyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye*"si, Mehmed Süreyya'nın "*Sicill-i Osmânî*"si, Bursalı Mehmed Tâhir Efendi'nin "*Osmanlı Müellifleri*", Bağdatlı İsmail Paşa'nın "*Hediyyetü'l-Ârifîn ve Esmâü'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn"* gibi eserlerdir. Kâtip Çelebî'nin "*Keşfü'z-Zünûn"* ile Bağdatlı İsmail Paşa'nın "*İzâhü'l-Meknûn fi'z-Zeyli 'alâ Keşfü'z-Zünûn 'an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*"u, modern yüzyıl müelliflerinden Abdullah Muhammed el-Habeşî'nin "*Câmiu'ş-Şurûh ve'l-Havâşî Muʿcemun Şâmilun li-Esmâi'l-Kütübi'l-Meşrûhati fi't-Türâsi'l-İslâmiyye ve Beyâni Şurûhihâ"* gibi bibliyografik eserlerden ve Âşıkpaşazâde, Oruç Beğ, Neşrî vd. Osmanlı kronikleri sıkça yararlanılan eserler olmuştur. Ayrıca İbn Battûta'nın, er-*Rihle* isimli seyahatnamesinden istifade edilmiştir.

Dâvûd el-Kayserî'nin telif ettiği belli olan ve Mehmet Bayrakdar tarafından tahkik edilerek "*er-Resâil"* içinde bulunan eserleri, yine Mehmet Bayrakdar'ın "*Dâvûd el-Kayserî"*, Sema Özdemir'in "*Dâvûd Kayserî'de Varlık, Bilgi ve İnsan"* isimli çalışmalar müellifin hayatının ele alındığı bölüm için en temel kaynaklar olmuştur. Tâceddin el-Kerderî içinde yine benzer kaynaklar, ismine nispet edilen yerin tespiti konusunda ise Şakâyık, Şakâyık tercümeleri, Ketâib ve bazı Osmanlı kroniklerinin yaklaşık 100 civarı muhtelif yazma eserler incelenmiş, Mehmet Kalaycı'nın "*Tâcuddîn el-Kürdî Gerçekte Tācuddīn es-Sulṭānyūkī Olabilir mi? Biyo-Bibliyografik Veriler Işığında Beylikler Dönemi İlim Hayatına Dair Bir Tahlil"* isimli makalesinden yararlanılmıştır. Son müderris Alâeddin Esved bölümü için ise yine yukarıda zikredilen biyo-bibliyografik kaynaklar kullanılmış, ayrıca kendisinin telif ettiği 3 eserinin tespit edilebilen 14 yazma nüshası metin içi ve metin dışı unsurlar eşliğinde tahlil edilmiş, nüshalar arasında sondaj usulü karşılaştırmalar yapılmış ve önemli veriler elde edilmiştir. Bütün bu kaynakların yanında çeşitli kitaplar, makaleler ve akademik tezler incelenmiş, ilgili bölümler için *TDVİA* maddeleri gözden geçirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İZNİK MEDRESESİ

I. KURULUŞUNDAN YIKILIŞINA İZNİK MEDRESESİ

İznik Medresesi, Orhan Gâzî'nin h. 731/m. 1331 yılında İznik'i fethinin ardından kurulmuştur. Fethin hemen akabinde başlayan imar faaliyetleri birçok alanda kendisini göstermiş, cami, medrese, hamam, dergâh, imaret gibi muhtelif müesseseler inşa edilmiştir.[1] Bunların bir kısmı şehrin en büyük kilisesinin camiye tahvil edilmesi örneğinde olduğu gibi tebdil ve tağyir şeklinde gerçekleşmiş, büyük çoğunluğu da sıfırdan tesis edilmiştir. Kaynakların bir kısmı İznik Medresesi'nin kiliseden medreseye çevrildiği bilgisini vermiş olsa da aşağıda tercümesini vereceğimiz medrese vakfiyesi, yapının yeni bir inşa faaliyeti sonucunda oluştuğunu göstermektedir. Kuruluşu hakkında bilgimiz olmasına rağmen medresenin ne zamana kadar ayakta kaldığını söylemek zordur. Ancak Osmanlı Arşivlerine yansıyan birtakım bilgiler en azından medresenin hangi yüzyıla ve tarihlere kadar ayakta kaldığını öğrenmeye imkân vermektedir. Söz gelimi, tespit edilebilen bazı arşiv belgeleri İznik Medresesi'nin Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar ayakta kaldığını ve tarihi süreç içerisinde bazı yapısal değişimler geçirdiğini göstermektedir. Buna göre, ulaşabilen en geç 27 Cemaziyelâhir 1280/9 Aralık 1863 tarihli, İznik Sultan Orhan Camii'nin harap olması sebebiyle tamiratını da içeren, İznik Sultan Orhan Medresesi müderrisine ve idarecilerine görev ücretlerinin verilmesine dair belgeye göre, medresenin 19. yüzyıla kadar tedris faaliyetlerine devam ettiği anlaşılmaktadır. Bahsi geçen belge şöyledir:[2]

"*Evkâf-ı Hümâyûn Nezâret-i Celîlesine*

---

[1] Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsinin İlk Devri-I* (İstanbul: Baha Matbaası, 1966), s. 160-183; Büyük Selçuklu Devleti'nin devlet yapısı geniş manada Anadolu Selçuklu Devleti'ni etkilemiş olduğundan 12-13. yüzyıllarda hem bu devletler hem de beylikler eliyle Konya, Kayseri, Malatya, Aydın gibi birçok Anadolu şehrinde müteaddid sayıda medrese inşa edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan önce inşa edilen bu medreseler ise, Osmanlı Dönemi'ndeki medreselerin temelini oluşturmuştur. Cahid Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri : Teşkilat - Tarih* (İstanbul: İrfan Matbaası, 1976), s. 10-11.

[2] BOA, A.}MKT.MHM. 286-79.

Sultan Orhan Gâzî tâbe serâhu hazretlerinin İznik'te kâin medresesi vâridâtının zabtıyla müderrisine vazîfe-i nakdiyye tahsîsine ve ifâdât-ı sâireye dâir atûfetlü Refîk Efendi hazretlerinin vârid olan tahrîrâtıyla evrâk-ı melfûfe sûy-i atûfîlerine irsâl kılınmış olmağla îcâbının icrâ ve ifadesi menût-ı himmet-i behiyyeleridir. fî 27 Cemâziyelâhir (12)80"

Bahsini ettiğimiz arşiv belgelerinden bazıları Orhan Gâzî'nin İznik'te imar ettiği medresenin sadece medreseden ibaret olmadığını, etrafında cami, imaret ve muhtelif kurumlardan oluştuğunu göstermektedir. Fakat hem medrese hem de diğer kurumlar günümüze kadar ulaşmamıştır. Bunu teyit edebileceğimiz h. 29 Şevval 1080/m. 22 Mart 1670 tarihli, İznik Sultan Orhan vakıflarının bir yıllık gelir ve bunların vakıf görevlilerine ve diğer masraflara harcanmasıyla ilgili vakıf muhasebe defteri şu şekildedir:[3]

"İznik'te vâki' merhûm ve mağfurun leh Sultan Orhan tâbe serâhu hazretlerinin evkâf-ı şerîfine bin seksen martı ibtidâsından evâhirine gelince mütevellîsi olan el-Hâc Dâvud kullarına bir yıllık muhasebesinin îrâd ve masârıfıdır ki, zikr olunur. Mahsûl-u vakfdan bir senede elli bir bin yirmi akçe makbûzu olup, meblağ-ı mezbûrun yirmi beş bin dokuz yüz yirmi akçesin hüddâm-ı vakfın birer sene tamâmen vazîfelerin verip ve yirmi dört bin üç yüz elli akçesin dahi 'imâret-i 'âmiresinde tabh olunan zahâyir-i bahâya verdikten sonra yedi yüz elli akçe der-kîse-i vakf zuhûr eylediği arz u i'lâm olunur."

16. yüzyıl itibariyle sahip olduğumuz mevcut belgeler eşliğinde İznik Medresesi'nin sahip olduğu statüyü tespit edebiliriz. Buna göre; h. 1 Cemâziyelâhir 1232/m. 18 Nisan 1817 tarihli Kudüs, Halebü'ş-Şehbâ ve Havass-ı Refî'a (Eyüp ve Üsküdar) mevleviyetlerine (kadılık) bâ-Mûsıla-i Süleymaniye müderrisi olan üç müderrisin atanmalarına dair talebi içeren, şeyhülislama arz edilen telhîs'e göre mezkûr tarihten itibaren başlamak üzere Havass-ı Refî'a kazasına ataması talep edilen Hazine Vekili hocası İsmail Efendi, Sultan Orhan Medresesi müderrisidir. Üçüncü derecedeki mevleviyetlere tayinleri talep edilenler en üst medrese olan Dârü'l-Hadîs'in iki-üç seviye aşağısında bulunan Mûsıla-i Süleymaniye müderrisleridir. Bahsi geçen medrese ve yukarı mertebelerde bulunan medrese müderrislerine büyük hocalar manasında "Kibâr-ı Müderrisîn" denmektedir. Zaten yukarıda zikredilen kadılıklara atanmanın ön

[3] BOA, TS.MA.d. 1715.

şartı bu medresede, yani Mûsıla-i Süleymâniye payesine sahip müderris olmaktır.[4] Arz edilen talebin *"'âlîmizin işaretleri mûcebince tevcîh ve ihsân-ı hümâyûnum olmuşdur"* şeklinde onaylandığı belgenin medreseyi ilgilendiren kısımları aynen şu şekildedir:[5]

"Arz-ı bende-i bî-mikdar oldur ki; Şevketlü, Kerâmetlü, Mehâbetlü, Kudretlü veliyy-i ni'metim Efendim ... işbu bin iki yüz otuz iki senesi ... ve havâss-ı refi'a kazâsı dahî kezâlik sene-i mezbûre cemâdiye'l-âhiresi gurresinden zabt eylemek üzere bâ-mûsıla-i Süleymâniye Sultan Orhan der-İznik Medresesi müderrisi Hazîne Vekîli hocası İsmail Efendi dâ'îlerine tevcîh ve ihsân buyurulmasını semâhatlü Şeyhü'l-İslâm Efendi dâ'îleri işaret edip bâb-i 'âlîlerine göndermekle ma'rûz-ı ... mülûkâneleri kılınmağın manzûr-ı mekârim-i mevfûr şehriyârîleri buyuruldukta mûcebince ihsân-ı hümâyûn 'âtıfet-makrûn cihân-bânîleri buyurulduğunu müşir işbu telhîs-i çâkerânem bâlâda mübârek hatt-ı şerîfleri ... tevşîh ve tezyîn buyurulmak bâbında emr u fermân şevketlü, kerâmetlü, mehâbetlü, kudretlü veliyy-i nimetim Efendim Pâdişahım Hazretlerinindir."

h. 19 Recep 1117/m. 6 Kasım 1705 tarihli belgede medresenin seviyesini göstermektedir. Buna göre, İznik Medresesi müderrisliği boştur ve buraya Altmışlı Medresesi'nden ayrılmış olan Abdullah Efendi ismindeki bir müderrisin atanmasına dair talep şeyhülislama iletilmiştir. Medresenin daha düşük ya da yüksek olması ihtimallerinin de var olduğunu unutmadan, altmışlı medrese statüsünde olması akla gelebilir. Ancak az sonra ele alınacak belgeler medresenin hariç medreselerinden olduğunu ortaya çıkaracaktır. *"İşaretleri mûcebince tevcih olunmak"* şeklinde onaylanan buyrulduyu içeren belge şu şekildedir:[6]

"Ma'rûz-u dâ'î oldur ki, İznik'te Sultan Orhan Medresesi mahlûle olmağın Altmışlı Medresesi'nden munfasıl olup ehl-i ilm ve sâlih olan Abdullah Efendi dâ'îlerine sadaka buyrulmak ricâ olunur. ed-Dâ'î es-Seyyid Ali 'ufiye 'anhu"

Yine h. 15 Cemaziyelâhir 1142/m. 5 Ocak 1730 tarihli belge Abdülkadir Geylânî soyundan olan Seyyid Mustafa'nın İznik Medresesi görevine dair talebini içeren belge hem medresenin kuruluşundan 4 asır gibi bir süre sonra dahi tasavvuf ile olan alakasını açığa çıkarmakta hem de medresenin Osmanlı Devleti'nin ilk medresesi olması ve uzun

[4] Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993), s. 520, 585.
[5] BOA, AE.SMHD.II. 117-9873.
[6] BOA, İE.TCT. 12-1392.

bir süre altmışlı statüde eğitim faaliyetlerini devam ettirdiği bilgilerini mündemiçtir. *"İşaretleri mucebince itibar olunur."* şeklinde onaylanan buyrulduyu içeren belge şu şekildedir:[7]

"Devletlü ve sa'âdetlü Sultânım hazretleri sağ olsun

Bu fakîr-i garîb-i münkesir-i miskîn dâ'îleri Şeyh Abdülkâdir Geylânî evlâdından olup efdalü'r-rusül ve hâtemü'l-enbiyâ aleyhi ve aleyhim ezkâ's-salâti ve's-selâm hazretlerinin ehâdîs-i şerîfe ve kelâm-ı dürer-i bârîlerine hizmet ve müvâzebetimi Allahu 'âlimu'l-ğayb ubûr fakr-ı dâ'ileri otuz altı senesinde hâlime merhamet ve inayet olunup müstakillen mülâzemete kabul otuz sekiz senesinde İznik'de merhûm ve mağfurun leh Sultân Orhan ibnü's-Sultân Osman Han Gâzî Medresesi ihsan olunup medrese-i mezbûre Devlet-i 'Aliyye'de ibtidâ binâ olunan medrese olmağla kadîmden tarîka-i 'aliyye-i ulemâda altmışlı itibariyle müddet-i medîd ulema-i a'lâm mutasarrıflar iken Ayasofya şeyhi merhûm Süleyman Efendi tasarrufunda tarîkden olunmağla devletlü ve sa'âdetlü Sultânım hazretlerinin eltâf-ı mâ lâ nihâyelerinden mercûdur ki, hizmet-i 'aliyyesinde olduğum hadîs-i nevebîye ikrâmen ve bâni-i medrese olan merhûm ve mağfurun leh hazretlerinin turâbına ihtirâmen yine medrese-i mezbûreyi kemâ kâne tarikat-i 'aliyye ulemaya idhâl ve dâhil itibariyle bu dâ'îlerine ibkâ ve îsâl buyrulup fakîr dâ'îlerinin ömrüm kırk seneye bâliğ olup bakiyye-i ömrüm izâ'at etmeyip efendilerimin duâyı hayırlarında olan hüddâmları silsilesine idhâl buyurmaları mercûdur. Bâkî emr u fermân ve lütf u ihsân devletlü sa'âdetlü Sultânım hazretlerinindir.

el-Abdü'd-Dâ'î es-Seyyid Mustafa b. Yusuf min evlâd-ı Abdülkâdir Geylânî mümeyyizü'l-muhaddisîn"

Sonuç olarak; İznik Medresesi'nin, 14-15. yüzyıllarda mevcut arşiv belgelerinin eksikliği ve tespit edilmemesi sebebiyle hangi seviye ve statüde olduğu hakkında kesin bilgiler aktarmak güçtür. Zira, devletin kuruluş yılları olması hasebiyle eğitim sistemi dâhil olmak üzere kurumlar tam manasıyla tesis edilememiştir. Ayrıca, medreseler kuruluş döneminden itibaren muhtelif sınıflandırmalara tabi tutulmuş, değişim ve dönüşüm sürecinin elamanları olmuştur. Bu süreçlerin en iyi olduğu dönemler ise II. Murad ve II. Mehmed dönemleridir. Tam manasıyla kurumların tesis edilmesi,

[7] BOA, AE.SAMD.III. 113-11091.

sistemleşmesi ve sağlıklı bir değerlendirmeye imkân tanıyacak vesikaların ortaya çıkması ise 15. yüzyılda Fatih Sultan Mehmed'in Kanunnamesi ile başlamış, daha sonra Kanuni Sultan Süleyman'ın Kanunnamesi ile devam etmiş ve tekâmüle ermiştir.[8] Medreselerin sistematik bir teşkilat yapısına kavuşması ise yine bu iki padişah ile vücuda gelmiştir.

İznik Medresesi'nin kuruluş döneminde (14. yüzyıl) sahip olduğu statü ve seviye için Uzunçarşılı, otuzlu medrese olduğu bilgisini aktarmaktadır. Yani kuruluş döneminde müderris günlük 30 akçe maaş almaktaydı. Bunun yanında İznik Medresesi, Bursa'da medreseler inşa edilene kadar devletin en iyi medresesi olma özelliğini korumuştur. Ancak daha sonra yerini günlük 50 akçe maaşlı olan Sultaniye Medresesi'ne bırakarak ikinci sıraya düşmüş, II. Murad tarafından Edirne'de Üç Şerefeli Cami yanında inşa edilen, zamanın en iyi medresesi pozisyonuna sahip olan, günlük 100 akçe maaşlı medreseden sonra ise üçüncü sıraya gerilemiştir. Ancak öneminden hiçbir şey kaybetmemiştir.[9] *Târîh-i Silsile-i Ulemâ* isimli bir risaleden ve Atâî'nin verdiği bilgilerden anlaşıldığına göre, medrese 16. yüzyılda ellili medreseler arasındadır.[10] Sonraki yüzyıllarda ise derecesinin arttığı yukarıdaki belgelerde görülmüştür.

Bu bilgilere istinaden İznik Medresesi hakkında arşiv belgelerine dayalı olarak yorum yapılabilecek belgeler 16. yüzyıl ve sonrasına, yani Kanuni Sultan Süleyman döneminden sonrasına aittir. Bilindiği üzere Kanuni Sultan Süleyman, çıkarmış olduğu Kanunname ile muhtelif düzenlemeler ve yenilikler gerçekleştirmiş, medreseler de değişime maruz kalmış, ufak tefek birtakım yeniliklerin ortaya çıkmasıyla birlikte bu usûl 20. yüzyıla kadar, yani medreselerin ilgasına kadar devam etmiştir. Bu değişimden İznik Medresesi de etkilenmiş ve derece itibariyle yükselmiştir.[11]

---

8 Hasan Akgündüz, *Klasik Dönem Osmanlı Medrese Sistemi* (İstanbul: Ulusal Yayınları, 1997), s. 304.

9 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, 4. Baskı (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), s. 4-5; Mustafa Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri* (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1984), s. 68, 72.

10 *Târîh-i Silsile-i Osmânî*, Süleymaniye Ktp.-Esad Efendi, nr. 2142, vr. 106b; Nev'îzâde Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik fî Tekmileti'ş-Şakâ'ik: Nev'îzade Atâyî'nin Şaka'ik Zeyli*, haz. Suat Donuk, ed. Derya Örs, 1. Bs (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017), 1: s. 294-295.

11 Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, s. 68.

II. OSMANLI DEVLETİ'NİN İLK MEDRESESİ MESELESİ

1299-1302 yıllarında kurulduğu kabul edilen[12] Osmanlı Devleti'nin ilk padişahı olan Osman Gâzî Döneminde Anadolu'nun muhtelif bölgelerinde yoğun fetihler gerçekleştirilmiştir. Siyasî teşekkülün ilk nüvelerini temsil eden bu dönemde ilim ve ilim adamları desteklenmiş, korunmuş olsa da herhangi bir medresenin tesis edilip edilmediği bilinmemektedir. Kendisinden sonra devlet yönetimini devralan Orhan Gâzî döneminde ise hem fetih hareketleri artarak devam etmiş hem de ilim-ulemâ aynı şekilde desteklenmiştir. Önceki dönemin aksine ise Orhan Gâzî Döneminde Anadolu coğrafyasının muhtelif bölgelerinde medreselerin tesis edildiği bilinmektedir. Fakat inşa-tahvîl edilen medreselerin ilkinin hangi şehirde ve hangi isimle vücuda geldiği kesin olarak ifade edilememektedir. Gerçi 16. yüzyıl alimlerinden Taşköprizâde, Mahmud b. Süleyman el-Kefevî ve Mustafa Âlî gibi isimlerin eserlerinden itibaren günümüze kadar gelmiş tarih kitapları ve tarihçilerin genel kanaatine göre konu gayet açıktır. Zira mezkûr isimler başta olmak üzere tarihçilerin çoğu, Osmanlı Devleti'nin ilk medresesinin İznik şehrinde Orhan Gâzî tarafından, İznik Orhaniyesi ismiyle yaptırıldığını kabul etmektedir. Ancak Osmanlı kroniklerinde bu meseleye açıkça temas edilmemesi, İzmit ve İznik fetihleri bağlamında zikredilenler ve 20. yüzyıl âlimlerinden Arif Bey'in kaleme almış olduğu makalesinden hareketle bazı soru işaretleri ortaya çıkmaktadır ki, o da başlıkta da ifade edildiği üzere Osmanlı Devleti'nin ilk medresesinin İznik Medresesi olup olmadığıdır. Arif Bey, makalesinde Osmanlı Devleti'nde ilk medresenin 1329 yılında (Orhan Gâzî'nin saltanatının üçüncü yılı olarak tarih vererek) fethedilen İzmit'te (kroniklerdeki ifadesiyle İznikmîd) eski yapılardan birinin çevrilmesiyle tesis edildiğini, fakat devletin merkezine uzak olması hasebiyle çok fazla şöhret bulmadığını ifade etmektedir. Hemen akabinde ise Orhan Gâzî'nin, saltanatının altıncı yılında İznik'i fethettiğini, burasını tarihî önemine binaen merkez ittihaz ettiğini, eski yapılardan bir tanesini medreseye dönüştürdüğünü ve medreseye Osmanlı Devleti'nin ilk müderrisi olarak Dâvûd el-Kayserî'yi tayin ettiğini söylemektedir.[13]

---

[12] Halil İnalcık'a göre 1302 yılı Osmanlı Devleti'nin kurulduğu tarihtir. Bkz. Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017), s. 12.

[13] Arif Bey, "Devlet-i Osmaniye'nin Teessüs ve Takarruru Devrinde İlim ve Ulemâ", *Dârülfünûn Edebiyat Fakültesi Mecmûası* 1/2 (1332): s. 143-144.

Osmanlı Devleti'nin ilk medresesinin hangisi olduğu sorusu şehirlerin fetih tarihleriyle bağlantılı olarak değerlendirilmektedir. Bu noktada da iki şehir ön plana çıkmaktadır ki, onlar İzmit ve İznik'tir. Şayet her iki şehrin fetih tarihleri tespit edilebilirse ilk medresenin nerede inşa edilmiş olduğu problemi büyük ölçüde çözülecektir. İznik şehrinin fethiyle alakalı şehrin 1331 yılında fethedildiği bilgisi ön planda olmakla birlikte, bu tarihten sonra fethedilmiş olduğuyla alakalı bilgilerde vardır.[14] İzmit şehrinin fetih tarihi ile ilgili olarak ise 1331 yılı öncesi ve 1337 tarihleri aktarılmaktadır. Şayet İzmit'in fethinin 1337 tarihi olduğu kabul edilirse, İznik Medresesi'nin ilk medrese olduğu ortaya çıkacaktır. Ancak İzmit'in 1331 yılından önce fethedildiği kabul edilirse tam tersi olacak, bu kez ilk medresenin İzmit'te yapıldığının ifade edilmesi gerekecektir.[15]

---

[14] İznik'in fethiyle alakalı Osmanlı kroniklerinde fetih yılı ile ilgili farklı tarihlendirmeler mevcuttur. Buna göre İznik'in fetih yılı h. 731'de, Âşık Paşazade, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, haz. Kemal Yavuz-M. A. Yekta Saraç (İstanbul: K Kitaplığı, 2003), s. 101; Aşıkpaşazade, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, haz. Hüseyin Nihal Atsız, 10. Baskı (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2020), s. 51; Hadîdî, *Hadîdî Tarihi [Manzum Osmanlı Tarihi] (1285-1523)*, haz. Necdet Öztürk, 1. Baskı (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2015), s. 60; İdris-i Bitlisî, *Heşt Bihişt*, haz. Mehmet Karataş vd. (Ankara: Bitlis Eğitim ve Tanıtma Vakfı Yayınları, 2008), 1: s. 249; Ramazanzâde Nişancı Mehmed Paşa, *Siyer-i Enbiyâ-yı 'İzâm ve Ahvâl-i Hulefâ-yı Kirâm (Târîh-i Nişancı Mehmed Paşa)* (Matbaa-i Âmire, 1290), s. 101; Mehmed Sadeddin Efendi, *Tâcü't-Tevârîh* (İstanbul: Tab'âne-i Âmire, 1279), 1: s. 43; Müneccimbaşı Ahmet Dede, *Sahâifü'l-Ahbâr* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1285), 3: s. 286; Kâtip Çelebi, *Takvîmü't-Tevârîh* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2022), vr. 52b; Solakzade Mehmed Hemdemî, *Solakzâde Târihi* (İstanbul: Mahmud Paşa Matbaası, 1297), s. 31; h. 720'de, Kemal, *XIV. Yüzyıl Tarihçilerinden Kemal- Selâtin-nâme (1299-1490)*, haz. Necdet Öztürk (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2001), s. 51; h. 720'den sonra, Enverî, *Düstürnâme-i Enverî*, thk. Mükrimin Halil Bey (İstanbul: Devlet Matbaası, 1928); h. 727'den önce, *Anonim Osmanlı Kroniği [Osmanlı Tarihi (1299-1512)]*, haz. Necdet Öztürk (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2015), s. 15; Oruç bin Âdil, *Oruç Beğ Tarihi [Osmanlı Tarihi (1288-1502)]*, haz. Necdet Öztürk (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2014), s. 15, 17; h. 727'de, *Tevârih-i Âl-i Osmân ve Kostantiniyye ve Gayrihi*, Suna Kıraç Kütüphanesi, vr. 9a; h. 734'te gerçekleşmiştir. Mehmed Neşrî, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ Neşrî Tarihi*, haz. Faik Reşit Unat ve Mehmed A. Köymen, 4. Baskı (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 1: s. 158-159; Kemalpaşazade, *Tevarih-i Âl-i Osman II. Defter*, 2. Baskı (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991), s. 45.

[15] Osmanlı Devleti'nin ilk medresesi meselesinde cevaplanması ve tartışılması gereken bir soru daha vardır. O da Bursa'nın fethi meselesidir. Bilindiği üzere Bursa hem İzmit hem de İznik'ten önce, farklı rivayetler olsada, üzerinde ittifak edilen görüşe göre, 1326 yılında fethedilmiştir. Fethine çok fazla önem verilen ve ele geçirildikten hemen sonra safi bir Osmanlı şehri olarak inşa edilen Bursa'da ilk medrese 1337 yılında Manastır Medresesi ismiyle tesis edilmiştir. Fethinden yaklaşık 10 sene sonra kurulan bu medresenin varlığından hareketle on yıllık zaman dilimini Devlet-i 'Aliyye'nin medrese tarihi açısından açıklamak şu an için mümkün görünmemektedir. Zira bu süreç içerisinde ne tarihî kaynaklarda ne de resmî bir belgede Bursa'da bu tarihten önce inşa edilmiş herhangi bir medreseden bahsedilmemektedir. Mefail Hızlı, "Bursa'da Eğitim-Öğretim ve Günümüze Ulaşan Medreseler", *Bursa'da Dinî Kültür*, ed. Mustafa Kara (Bursa: Emin Yayınları, 2011), s. 167-168; Hakan Yılmaz, "Osman Gâzî'yi Sarayında Ziyaret Etmiş Bir Seyyah/Sûfî: Seyyid Kâsım el-Bağdâdî ve Seyahat-nâmesi'nin Kuruluş Devri Osmanlı Tarihi Açısından Önemi", *Osmanlı'da Yönetim ve Savaş*, ed. Mehmet Yaşar Ertaş-Hâcer Kılıçaslan, 1. Baskı (İstanbul: Mahya Yayınları, 2017), s. 24-25.

Âşıkpaşazâde, Neşrî, Oruç Beğ, Hadîdî, Kemalpaşazâde, İdrîs-i Bitlisî ve Anonim Osmanlı Kroniği gibi ilk dönem Osmanlı Kronikleri İzmit'in fethi, fethin tarihi ve fetihten sonra medrese inşası gibi konularda ittifak halinde değillerdir. Zira çoğu, İzmit'in fetih tarihini vermemekte, fakat kronolojik olarak değerlendirilecekse bu fethi İznik fethinin öncesine koyarak anlatmaktadırlar. Fakat kronikler detaylı incelendiğinde bazı noktalarda kronolojinin atlandığı, hatta çeşitli karışıklıkların olduğu görülecektir. Bu sebeple İzmit'in fethinin tarih verilmeksizin İznik'in fethinden önce aktarılması fethin 1331 yılından önce gerçekleştiğinin kesin bir delili olmayacaktır. Ayrıca, 1329-1333-1337 tarihleri zikredilerek, İzmit'in kesin bir şekilde Osmanlı Devleti'ne geçmesinin 1337 yılı olduğu ifade edilmektedir. Buna göre, 1329 yılında Orhan Gâzî, İzmit'e yakın olan Palekanon'da Bizans'ı ağır bir yenilgiye uğratmış, 1333 yılında Bizans imparatoru haraç karşılığında burayı tekrar almıştır. Fakat, 1337 yılında Orhan Gâzî tarafından tekrar fethedilmiş ve Süleyman Paşa'nın yönetimine bırakılmıştır.[16]

Sonuç olarak; kroniklerde meseleye dair herhangi bir bilginin aktarılmaması, fetih tarihleriyle ve tertip edilen kronolojik sıralamayla alakalı olarak birtakım karışıklıkların varlığı, Arif Bey'in açıkça zikretmese de kroniklere istinaden belirtmiş olduğu İzmit'in fetih tarihinin kesinlik arz etmemesi, hatta ilk müderrisin İznik Medresesi'ne tayin olduğu bilgisini vermesi, İzmit şehrinin her ne kadar 1331 yılından önce fethedilmiş olduğu bilgisi varsa da, nihai olarak 1337 yılında Osmanlıların eline geçmesi, gerçek manada müesses bir medresenin İznik'te nizama kavuşması, İznik Medresesi'ne tayin olan müderrislerin varlığıyla alakalı olarak bilinenler, İznik şehrinin ileride de görüleceği üzere alimler ve ilim şehri olarak tavsif edilmesi ve oradaki ilmî havzanın varlığı, Taşöprizâde'den itibaren yaygınlık kazanan hâkim kanaatin bu şekilde gerçekleşmesi gibi faktörlere göre Osmanlı Devleti'nde inşa edilen ilk medresenin İznik Medresesi olduğu ifade edilebilir. Meseleye farklı bir perspektif katmak amacıyla zikredebileceğimiz bir husus daha bulunmaktadır. O da her iki medresenin hizmete giriş mahiyetleridir. Kroniklerdeki bilgilere göre İzmit Medresesi, eski bir kiliseden medreseye çevrilmiş olup, bunun aksini ortaya koyabilecek herhangi veri mevcut değildir. Ancak İznik Medresesi'nin kroniklerde zikredilen bilgilerin aksine eski bir

[16] Genel bir değerlendirme için bkz. Ali Kozan-Ayşe Çekiç, "Osmanlı Devleti'nin İlk Medresesi Sorunsalı: Dönem Kroniklerinde İzmit (İznikmid) Yahud Gazi Süleyman Paşa Medresesi", *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-III* (Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2017), 3: s. 2133-2142.

yapının dönüştürülmesi neticesinde medrese olmadığı, sıfırdan inşa edilen bir yapı olduğu günümüze kadar ulaşan vakfiye sayesinde belli olmaktadır. Bu bilgi orijinallik bağlamında değerlendirilecek olursa, yukarıdaki sonuçla aynı; yani kalıcı bir nizamı temsil eden, uzun yıllar ayakta kalan, orada görev yapan müderrisleri ve yetişen öğrencileri sayesinde Osmanlı ilmiyesine kuruluşundan itibaren yön veren İznik Medresesi, Devlet-i 'Aliyye'nin ilk medresesi olacaktır.[17]

III. ORHAN GÂZÎ'NİN İZNİK MEDRESESİ VAKFİYESİ

İznik Medresesi'ne ait vakfiye günümüze ulaşmış olup, bunlar kopyalarıyla birlikte üç tanedir. Vakfiye suretlerinin ikisi Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde, bir tanesi ise Millet Kütüphanesi'nde kayıtlıdır. Elimizde bulunan bu vakfiyeler İznik Medresesi'nin, vakfiye içeriğinden de anlaşıldığı üzere kurulduğu dönemde (1331'den sonra) tutulmuş vakfiye suretinin kaybolması sebebiyle 15. yüzyılda aslına uygun olarak yeniden düzenlenmiş halidir.

Mevlüt Çam ve Ramazan Pantık'ın Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Haremeyn Vakfiye Defteri, 747 numarada kayıtlı olan nüshayı esas alarak hazırlamış oldukları *Bursa Selâtîn Vakıfları* isimli çalışmada İznik Medresesi vakfiyesinin tercümesi şu şekildedir:[18]

"Hamd ü sena her türlü hayrat ve hayır işlerine vâkıf olan, iyilik ve ihsanın değerini yüce kılan, icat etme, yaratma ve dilediğini yerine getirmeye kâdir ve ezici, mutlak güç ve kuvvetiyle insanoğlunun alınlarını eğdirmeye kahir bulunan, anne rahminin en karanlık mahallindeki ceninlere şekil ve suret veren, aydınlıktan karanlığı, karanlıktan aydınlığı çıkaran, kadim olup varlığının evveli ve sonu olmayan Cenabıhakk'a mahsus

[17] Osmanlı Devleti'nde inşa edilen ilk medresenin İznik Medresesi olduğunu ifade eden bilgi için bkz. Ahmed b. Mustafa Taşköprizâde, *eş-Şekâ'iku'n-Nuʿmâniyye fî Ulemâ'i'd-Devleti'l-Osmâniyye,* thk. Ahmed Subhi Fırat (İstanbul: Menşûrât-ı Câmiat-i İstanbul, 1405), s. 7; Mahmud b. Süleyman Kefevî, *Ketâibü aʿlâmi'l-ahyâr min fukahâ-i mezhebi'n-Nuʿmâni'l-muhtâr*, Atıf Efendi Ktp.-Atıf Efendi, nr. 1807, vr. 242a; Süleymaniye Ktp.-Esad Efendi, nr. 548, vr. 213a; Takıyyüddîn b. Abdilkādir et-Temîmî ed-Dârî el-Gazzî el-Mısrî, *et-Tabakâtü's-Seniyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye*, thk. Abdülfettah Muhammed el-Hulv (Riyad: Darü'r-Rufâî, 1983), 3: s. 241; Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-Ahbâr (4. Rükn)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2009); A. Hikmet Müftüoğlu, "Onbirinci Asr-ı Hicrîde Türk Menâbi-i İrfânı", *Mihrab Mecmuası* 1/21-22 (1343): s. 716; Ali Himmet Berki, "Osmanlılarda İlk Üniversite", *Hilâl* 1/2 (1958): s. 6; A. Memduh Turgut Koyunluoğlu, *İznik ve Bursa Tarihi* (Bursa: Vilâyet Matbaası, 1935), s. 155; Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, s. 67; Mefail Hızlı, *XVI. Asır Bursa Medreseleri* (Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1986), s. 10-11; Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, 7. Bs (İstanbul: Alfa, 1999), s. 55; Ekmeleddin İhsanoğlu, "Osmanlı Medrese Geleneğinin Doğuşu", *Belleten* 66/247 (2002): s. 884.

[18] Mevlüt Çam-Ramazan Pantık, *Bursa Selâtîn Vakıfları* (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2022), s. 6, 8-9.

ve münhasırdır. O Allah ki ezelden bu yana yaratılmışların hak ve her bakımdan yüce olan mabududur. Yüce Allah'ın ortağı olmadığını, ortak ve zıtlardan münezzeh olduğuna eşleri ve evlatları olma hususiyetinden beri bir Tanrı olduğuna ebedi bir şahadetle şahitlik ederim. O benim kendinden başka gerçek mabut olmayan rabbimdir. Salat ve selam Allah'ın resulü Muhammed'e ve onun al ve ashabının üzerlerine yağsın. Maksada gelince, haberler tevatür, eserler birbirini tasdik, ilim ve fazilet erbabı beyan, tecrübe ve akıl sahipleri şahadet etmiştir ki dünya aşağılık bir yer, gözyaşı ve belalar mahallidir. Onda ne bir nebi nübüvvetinden ve ne bir güç ve kudret sahibi ve inatçı kişi kuvvetinden dolayı ebedi kalamamıştır. Nimetleri gölge gibi sebatsız, sakinleri seyahat halinde bir yolcu veya bir misafir gibi kararsızdır. Evveli yüksek evler, kasırlar, yalılar, sonu karanlık çukurlar ve kabirlerden ibarettir. Ne mutlu o kimseye ki hakkın emirlerine kulak vermiş, nefsini heva, heves ve faydasız şeylerden menetmiş, insanlara çalıştığının karşılığı olandan hariç bir şey verilmeyeceğini bilmiş ve öğrenmiş, yüce Allah'ın [Mallarını gece ve gündüz, gizli ve aşikâr Allah yolunda sarf edenler var ya, onların Rablerinin katında mükâfatları vardır. Onlara korku da yoktur ve mahzun da olmayacaklardır. (Bakara Sûresi, 274. âyet)] ilahi sözü, Hazreti Peygamberin [Kişi ölünce üç şey haricinde bütün ameli kesilir, kendisine dua eden evlat, faydalanılan bir ilim ve faydası kesintisiz sadaka-i cariye.] hadîs-i şerifinin içeriği gereği insan ancak amelinin karşılığını alıp, çalışması ve fiillerinden başka nasibi olmadığını idrak etmiştir. Cenab-ı Hak, vâkıfı dünyada başarı ile ahireti için dikkatli nazar ve tefekkürle muvaffakiyeti, başarıyı ve gayreti nasip ettiği kimseler cümlesine dahil eylesin ki bu kişi (vakıf kurucusu) hayrat kaidelerini yayan, iyilik kanunlarını kuvvetlendiren ve sağlamlaştıran büyük ve adil sultan, cömert hakan, zamanındaki bütün hükümdarların sultanı, sultanların en iyi ve adil hesap soranı, ferman ve yetkinin mutlak sahibi Sultan Orhan ibn Sultan Osman olup, adı geçen Sultan yüz İznik beldesinde Hayrettin Paşa Camii bitişiğinde yeşilliği çok, yüce cenneti andıran bir mübarek korunaklı bir medrese bina ve bu hayrat yapının görevli ücretleri, öğrencilerin ihtiyaçları ve sair giderlerini karşılamak amacıyla sınır, hudut ve diğer detayları belli olan köyler, dükkânlar ve evleri geçerli hukuk kaidelerine göre vakfetmişti. Aslında bu medresenin vakfiyesi Sultan Orhan devrinde yazılmış idi. Vakfiye sekiz kırk bir tarihinde Mevlâna Molla Hüsrev'in Kazasker bulunduğu zamanda onun meclisinde (mahkemede) tescil ve teslim şartlarını haiz ve az ve çok bütün vakfedilen akar ve hayratı kapsadıktan sonra ol

vakfiye büyük ve adil sultan, cömert hakan, zamanındaki bütün hükümdarların sultanı, sultanların en iyi ve adil hesap soranı, ferman ve yetkinin mutlak sahibi, melik, hesap sorucuların en adili olan Allah celle celâluhu hazretlerinin emirlerine, özellikle onun yüce kitabı Kur'an-ı Kerimde adalet ve ihsan hakkındaki emri ve fermanına uyarak ve boyun eğerek Allah yolunda cihat eden, kâfirleri ve müşrikleri ortadan kaldıran, azgınları, kötülükte inat eden dik başlıları kökünden kazıyan, farzların ve sünnetlerin eda edilme-sini ve yerine getirilmesini emreden ve her tarafta [(Ey Hz. Peygamber ümmeti), sizi yeryüzünde halifeler yapan (size yeryüzünün tasarrufunu ve hâkimiyetini veren) O'dur. (Fâtır Sûresi, 39. âyet)] ayet-i kerimesinin bahşettiği şerefle müşerref olan ve memleketlere hakkı olarak malik olan, afaktaki ulu nuru temsil eden İslam ve Müslümanlara yardım eden ve Cenabıhakk'ın arzında halifesi, saltanat, millet, din ve dünyanın yardımcısı bulunan sultan ibn sultan ve hakan ibn hakan Hazreti Sultan Bayezid Han ibn Sultan Mehmed Han ibn Sultan Murad Han'a arz olundu. O da zikri geçen evkafın cümlesini muvafık görüp sekiz yüz doksan beş senesinde bahsedilen vakfiyede yazılı bulunanların cümlesi için yazılı ferman çıkardıktan sonra konu sultana ikinci olarak arz olunup yeni vakfiye çıkarılmasını ve kaybolan vakfiyede belirtilen evkafın yazılı ve mühürlü olarak kaydedilmesini irade etti. Hayrat ve hasenat sahibi Sultan Orhan Gazi hazretleri belirtilen tarihte İznik beldesinde bir medrese bina etmiş ve medresenin giderleri elinde ve tasarrufu altında mülkü bulunan Kozluca Köyü'nü hukuka uygun bir şekilde vakfetmiş idi. Vakfedilen bu köyün dört taraftan denizin (İznik Gölü) kuzey tarafına birleşinceye kadar karadan gidilen gölün sağ tarafına ulaşmakta olup üç yolu müştemildir. Bu köyün buradan sonra kalan kısmı diğer bir vakıf olan Bey Vakfı ile sınırlıdır. Vakfedilen şeyler ise bu köyün ekili dikili yerlerinden alınan öşür ile zeytin ağaçlarından oluşmaktadır. Adı geçen vâkıfın mevkûfatından birisi de İznik beldesinde zikri geçen medresedeki, medresenin vakfından sağ tarafı, kuzeyi ve aşağı kısmı yetmiş adımlık arsadaki evlerdir. Vakıf kurucusu yukarıda zikredilen akar ve hayratın cümlesini yürürlükteki hukuka uygun, sahih, sarih ve ebedi bir şekilde vakfederek kati şekilde vakfı tescil etti. Vakfedilen mevkûfat dünyanın sonuna kadar satılamaz, hibe edilemez ve bir başkasına mülk olarak verilemez. Bundan sonra vakıf kurucusu vakfın yönetim ve denetimini hayatta oldukça Kayserili Tur ibn Abdülkerim'e vefatından sonra onun nesilden nesile, batından batına oğullarının en salih ve âlim olanına şart kıldı. Kayserili Tur bin Abdülkerim'in nesli kesilirse vakfın yönetim ve

denetimi İznik'teki medrese eğitim öğretim işlerinin yerine getirecek âlim ve sâlih müderrise ait olup, müderris aynı zamanda talebeleri eğitmeye devam edecektir. Vakıf kurucusu vakfın gelirlerinde 1/6'sını öğrencilerin ihtiyaçlarına, kalan 5/6'sını ise müderris, yöneticilik ve denetçilik görevini yerine getirecek medresenin müderrisine verilmesini şart kılmıştır. Her kim bu vakfın şartlarını değiştirirse, dönüştürürse günahı o kimsenin üzerinedir. Şüphesiz Allah her şeyi bilir ve görür. Vakıf kurucusunun sevabı ise kerim ve cömert olan Allah'a aittir. Bu vakfiyenin kayda alınması dokuz yüz üç senesinde vuku bulmuştur.

Şahitler: Zeynü'l-Fudalâi'l-İzâm Mevlânâ Alaeddin bin Ali Çelebi, İftihâru'l-Ulemâi'l-Kirâm Mevlânâ Muslihiddin bin Mustafa Çelebi, Fahru'l-Atkiyâi'l-Fihâm Mevlânâ Seyyid bin Fahyüddin, Mevlânâ Fahyüddin bin Kutbeddin, İftihâru'l-Emâsil Sinan Efendi, Kethüdâ-i Tâcü'l-Vüzerâ Hazreti İbrahim Paşa, Kıdvetü'l-Emâcid ve'l-Ekârim Lütfullah Efendi."

Vakfiyeden ulaşabilecek sonuçlar maddeler halinde zikredilecek olursa;

1. Vakfiyenin büyük bir kısmı besmele, hamdele, salvele ve vakıf kültürü hakkında uzunca bilgiler veren giriş bölümünden oluşmaktadır.

2. Vakfiyeden açıkça anlaşıldığına göre; İznik Medresesi bazı kroniklerde geçtiği gibi büyük bir kiliseden medreseye çevrilmemiş, sıfırdan Hayreddin Paşa Câmii'nin yanına inşa edilmiştir. (قد بنى مدرسة في اتصال جامع خير الدين پاشا في مدينة ازنيق) Böylece günümüzde ayakta olmayan bu yapının, vakfiye sayesinde konumu tespit edilebilmektedir. Baltacı'ya göre burası, Nilüfer İmâretinin doğusundaki kale duvarı ile sınırı olan boş bir arazidir.[19]

3. Vakfiye, ilk yazıldığı şekliyle kaybolduğu için muhafaza edilememiş, sonraki asırda h. 841/ m. 1437-1438 tarihli olanı II. Bayezid'e sunularak aslına uygun şekilde kopya edilmiş ve h. 903/m. 1497-98 yılında kaydı gerçekleştirilmiştir. Belgeden anlaşıldığına göre vakfiyenin h. 841/ m. 1437-1438 tarihli örneği de kaybolmuştur.

4. Medreseye vakfedilen yerler; Kozluca isimli bir köy, medresenin civarındaki evlerden ve dükkanlardan elde edilen gelirlerdir. Bu gelirler ise vakfın mütevillisi olan şahsa ait olmak üzere müderrise, talebeye ve görevlilere taksim edilmiştir. Yukarıda

[19] Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri: Teşkilat-Tarih*, s. 326.

bahsi geçen, 17. yüzyıla ait olan bir belgeye göre vakfın; h. 1080/m. 1670 yılının mart ayından itibaren bir yıllık elde edilen geliri toplamda elli bir bin yirmi akçedir. Bunun yirmi beş bin dokuz yüz yirmi akçesi medrese çalışanlarına dağıtılmış, yirmi dört bin üç yüz elli akçesi ise mutfak masraflarına harcanmıştır. Geriye kalan yedi yüz elli akçe ise vakfın kârı olarak sonraki harcamalar için kasaya aktarılmıştır.

5. Kayserili Tur ibn Abdülkerim ismiyle zikredilen kişi kimliği belirsiz olmakla beraber Dâvûd el-Kayserî olmalıdır. Zira şu ana kadar bu belgenin aksine hiçbir kaynak ve belgede Dâvûd el-Kayserî'nin isminin Tur b. Abdülkerim olduğu bilgisine rastlanmamıştır. Burada geçen Kayserili ibaresi ise onun olabileceğini akla getirmektedir. Fakat tercümede ismin "Tur" olarak tercümeye aktarılması, okunuşu itibariyle kesin olan bir husus değildir. Zira burada, Davud Kayserî ibn Abdülkerîm (دود قيسري ابن عبد الكريم) yazıldığı açıkça görülmektedir. Sadece Davud isminde geçen son harf, ilk harf olan dal harfine benzememektedir. Ancak yazma ameliyesinin ortaya çıkardığı bir sonuç olduğu için ismin Davud olarak okunması daha doğru olacaktır. Kayserî imlasında sad harfi yerine sin harfi kullanılması bu fikri destekleyen bir unsurdur. Ancak yine de babası mı yoksa dedelerinden bir tanesi mi olduğu belli olmayan, kendi eserlerinde bile zikretmediği Abdülkerîm ismine ilk kez mezkûr vakfiyede rastlanılmaktadır.

6. Vakfiye'nin şahitleri olarak 7 isim zikredilmiştir. Burada ismi geçen *Fahru'l-Atkiyâi'l-Fihâm Mevlânâ Seyyid bin Fahyüddin* ve *Mevlânâ Fahyüddin bin Kutbeddin'*in isimlerinin doğru okunuşları, *Fahru'l-Ezkiyâi'l-Fihâm Mevlânâ Hüseyin bin Fahrüddin* ve *Mevlânâ Fahrüddin bin Kutbeddin* olmalıdır. İlk isimde "Seyyid" olarak çevrilmesine rağmen isimdeki "ha", "sin" ve "ye" harfleri açıkça, sondaki harfin ise yazı tarzından anlaşıldığına göre "nun" olduğu görülmektedir. Böylece ismin doğru okunuşu "Hüseyin"dir. Ayrıca ismin nitelemelerinden birisi "Atkiyâ" şeklinde okunmuştur. Ancak doğrusu "Ezkiyâ"dır. Bunun dışında her iki isimde de "Fahyüddin" imlaların da ki son harfler "ye" harfi ile "Fahyüddin" şeklinde okunmuş ve tercümeye bu şekilde aktarılmıştır. Ancak isimlerin son harfleri "ye" harfini andırsada, açıkça görüldüğü üzere "re"dir. Bu yüzden imlanın "re" harfi esas alınarak "Fahrüddin" şeklinde okunması doğru olan şeklidir.

IV. İSTİNSAH MEKÂNI OLARAK İZNİK

İznik'te, Osmanlı Devleti fethinden sonra medreseler açılmıştır. Böylece şehirde önemli bir ilmî havza oluşmuş ve gerek bilginlerin gerekse de ilim taliplilerinin rağbet ettiği konum haline gelmiştir. Bu durum canlı bir telif ve istinsah faaliyetini beraberinde getirmiştir. Bilginin istinsahla çoğaltıldığı yüzyıllarda nüshaların muhtelif yerlerinde, en önemlisi de ferağ kayıtlarında müellif/müstensih, eser/nüsha ismi, şehir, mekân, zaman gibi bilgilerin serencamı müşahede edilebilmektedir. Bu yüzden konumuz itibariyle 14. yüzyılda, İznik Medresesi'nde kaleme alınmış veya istinsah edilmiş eser/nüshaların muhtelif Türkiye Yazma Eserler Kütüphane kataloglarına yansıyan, şimdilik ulaşılabilen nüshaların[20] istinsah kayıtları kronolojik olarak tahlil edilecektir.

A. Şerhu'ş-Şâfiye (el-müsemmâ bi-ğâyeti't-ta'rîf fi't-tasrîf)

Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebû Bekr b. Yunus'un Arap gramerinin sarf ilmine dair kaleme aldığı eserin şerhidir. Kendisine, ceddine ve tüm Müslümanlara hayır duada bulunan ve kendisini kâtib olarak tanıtan müstensih Ahmed b. Ömer, Allah'ın (c.c.) yardımı ve hüsn-i tevfikiyle istinsahını h. 741/ m. 1340-41 yılında İznik Medresesi'nde (في مدرسة الازنيق) bitirmiştir. (تمت)[21]

B. Meşâriku'l-Envâri'n-Nebeviyye min Sıhâhi'l-Ahbâri'l-Mustafaviyye

Radıyyüddin Ebu'l-Fezâil Hasan b. Muhammed b. Hasan es-Sağânî'ye ait bu eser hadis ilmine dairdir. Musannif nüshası ile ve hayır duada bulunduğu hocasıyla satır satır mukabele ettiği nüshanın istinsahını, kendisini zayıf ve hakir kul, Allah'ın (c.c.) rahmetine muhtaç olarak nitelendiren, ceddinin akıbeti hakkında hayır duada bulunan Hüseyin b. Hasan b. İsmail es-Sürmârî, (حسين بن حسن بن اسماعيل السرماري) h. 752/ m. 1351 yılının mübarek Şevval ayı, salı günü, duhâ vaktinde, (sabahleyin, kuşluk vaktinde) Yüce Mevla'dan (c.c.) her türlü afet ve darlıktan muhafaza için dua ettiği İznik şehrinde, (من مدينة ازنيق) Emir Orhan'a nispet edilen medresede[22] bitirmiştir.[23] (تتم الكتاب)

---

[20] İznik'te canlı bir ilmî ortam olmasına rağmen tespit edilebilen nüsha sayısının azlığının en temel iki sebebinin ilki, her müstensihin ferağ kaydında tarih, mekân, zaman gibi detayları vermemesi; ikincisi ise, mevcut tasnif çalışmalarının detaylı ve titiz kataloglama işlemlerinin eksikliğinden kaynaklanmaktadır ki, kataloglama işlemlerinin artmasıyla tespit edilmesi yüksek ihtimal olan yeni nüshalar ortaya çıkacaktır.

[21] *Şerhu'ş-Şâfiye*, Süleymaniye Ktp.-Şehid Ali Paşa, nr. 2565/1, vr. 94b.

[22] فى المدرسة المنسوبة الى امير اورخان .

[23] Radıyyüddin Ebu'l-Fezâil Hasan b. Muhammed b. Hasan es-Sağânî, *Meşâriku'l-Envâri'n-Nebeviyye min Sıhâhi'l-Ahbâri'l-Mustafaviyye*, Süleymaniye Ktp.-Mahmud Paşa, nr. 140, vr. 122b.

C. Kenzü'l-Vüsûl ilâ Ma'rifeti'l-Usûl

Fahrülislâm Pezdevî'nin fıkıh usulüne dair olan eserinin bu nüshasının istinsahını, kendisini hataları olan bir kul olarak tanımlayan, Allah'ın (c.c.) rahmetini isteyen, kendisine, ceddine ve bütün Müslümanlara mağfiret niyaz eden müstensih Mahmud b. Mustafa b. İbrahim, h. 754/ m. 1353 yılının mübarek Şevval ayının başlarında, salı günü, büyük duhâ vaktinde (sabahleyin, kuşluk vaktinde) İznik şehrinde, (بمدينة ازنيق) Sultan Orhan'a devletinin ve ömrünün uzun olması duasını yaparak, şerîfe, meymûne, ma'mûre, meysûre olarak tavsif ettiği Orhan Bey Medresesi'nde[24] itmam etmiştir.[25]

Ç. Mecma'u'l-Bahreyn ve Mülteka'n-Neyyireyn

Muzafferüddin İbnü's-Sââtî olarak meşhur olan Ebü'l-Abbâs Muzafferüddîn Ahmed b. Alî b. Tağlib el-Ba'lebekkî el-Bağdâdî'nin fıkıh ilmine dair eseridir. Eserin ilgili dönem İznik nüshasının istinsahına göre, bu mübarek nüshanın tahririni, h. 755/m. 1354 yılında, mübarek Muharrem ayının 10. gününde, öğle vaktinde, kendisini Latîf olan Allah'ın (c.c.) rahmetine muhtaç olan, zayıf, hakir kul olarak tanıtan, kendisinin ve ceddinin akıbeti hakkında hayır duada bulunan, nüshayı inceleyenlere yazının ve kitabın insan ürünü olduğunu, herhangi bir hata ve eksiklik bulduğunda ayıplamaması, eleştirmemesi, suçlamaması çağrısında, Allah'tan (c.c.) ise bu hata ve unutkanlığı sebebiyle af talebinde bulunan müstensih Hüseyin b. Mehmed … ? bütün afet ve darlıklardan korunması için Allah'a (c.c.) niyazda bulunduğu İznik şehrinde (في مدينة ازنيق) bitirmiştir.[26] (وقع الفراغ من تحرير هذه النسخة المبارك)

D. el-Münehhal fî i'ra'bi Ebyâti'l-Mufassal

Zahriye bilgilerine göre müellifi Ebu'l-Me'âlî Ahmed b. Ahmed b. Atâ el-Buhârî olan eserin ait olduğu ilim dalı Arap dili grameridir. İstinsahını, zayıf, hakir, fakir, Latîf olan Allah'ın (c.c.) rahmetine muhtaç olarak tanımlayan, kendisi, anne-babası ve tüm Müslümanlara mağfiret niyazında bulunan Yusuf b. Ali b. Mehmed el-Haydarî? (يوسف بن علي بن محمد الخيدري) bağışlayan ve tek olan Allah'ın (c.c.) yardımıyla h. 755/ m. 1354 tarihinin, Rebiülevvel ayının 14'ü olan salı günü, Allah'ın (c.c.) tüm afetlerden ve

---

[24] في مدرسة اورخان بك.

[25] Ebü'l-Hasen Ebü'l-Usr Fahrü'l-İslâm Alî b. Muhammed b. el-Hüseyn b. Abdilkerîm el-Pezdevî, *Kenzü'l-Vüsûl ilâ Ma'rifeti'l-Usûl*, Millet Ktp.-Feyzullah Efendi, nr. 564, vr. 148b.

[26] Ebü'l-Abbâs Muzafferüddîn Ahmed b. Alî b. Tağlib el-Ba'lebekkî el-Bağdâdî, *Mecmau'l-Bahreyn ve Mülteka'n-Neyyireyn*, Süleymaniye Ktp.-Yozgat, nr. 229, vr. 126a.

darlıklardan koruması için duada bulunduğu İznik şehrinde (في مدينة ازنيق) tamamlamıştır.[27]

E. el-Keşşâf ‘an Hakâiki Gavâmizi’t-Tenzîl ve ‘Uyuni’t-Ekâvil fî Vücûhi’t-Te’vîl

Zemahşerî’nin meşhur tefsirinin Saffât Sûresi ile başlayan son, yani dördüncü cildinin istinsah edildiği bu nüshayı, Allah’ın (c.c.) mağfireti ve rahmetine sığınan, kendisini zayıf kul olarak ifade eden, Allah’tan (c.c.) kendisine ve ceddine af niyaz eden müstensih Fahrullah b. Abdülaziz el-Arrânî, (فخر الله بن عبد العزيز الاراني) Allah’ın (c.c.) hüsn-i tevfîkiyle h. 758/ m. 1357 yılının Rebiülâhir ayının ikisi cuma gününde İznik şehrinde (بمدينة ازنيق) tamamlamıştır.[28] (تم المجلد الرابع)

F. Mevâhibu’n-Nizâm fî Mezâhibi’l-Kirâm

Kayıtlarda Bediüddîn Ali es-Subâhî’nin telifi olarak kaydedilen eserin nüshasının istinsahını, el-Melîkü’l-Mâlik’in inayeti ve yardımıyla, kendisini Allah’ın (c.c.) rahmetine muhtaç, zayıf kul olarak tavsif eden, kendisi, ataları ve tüm Müslümanların akıbetinin güzelliği noktasında hayır duada, bunun yanında nüshayı yazana, onu inceleyene, bakana ve sahibi olacak kimselere de rahmet niyazında bulunan müstensih Bahşiş? b. Zekeriya b. İsa b. Şeyh el-Karaağâcî (بخشيش بن زكريا بن عيسى بن شيخ القراغاجي) h. 761/m. 1360 yılının Cemaziyelûlâ ayının 22. gününde, Allah’tan (c.c.) bütün afet ve darlıklardan korumasını niyaz ettiği İznik Medresesi’nde (في مدرسة ازنيق), gözyaşları akıtarak, kitaba şerh yazma arzusuyla, uykusuz geçirdiği gecelerde, dertlerinin çoğaldığı gündüzlerde itmam etmiştir.

Müstensih ayrıca edebî bir dille kendisinin unutulmamasını eseri okuyacak olanlardan istemekte, bunu; “Yazı kitapta bir dönem kalırken, yazının sahibi toprakta kemik olarak kalır, yazıya bakan kimseler bilinmeyen kâtibi unutmasın, zira toprağın içerisinde olan kâtib harflerde baki kalır.” sözleriyle ifade etmektedir.[29]

---

[27] Ebu’l-Me’âlî Ahmed b. Ahmed b. Atâ el-Buhârî, *el-Münehhal fî i‘ra’bi Ebyâti’l-Mufassal*, Beyazıt Ktp.-nr. B6286, vr. 176a.

[28] Ebü’l-Kâsım Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an Hakâiki Gavâmizi’t-Tenzîl ve ‘Uyuni’t-Ekâvil fî Vücûhi’t-Te’vîl*, Süleymaniye Ktp.-İzmir, nr. 57, vr. 309a.

[29] Bediüddîn Ali es-Subâhî, *Mevâhibu’n-Nizâm fî Mezâhibi’l-Kirâm*, Manisa İl Halk Ktp.-nr. 45 Hk 1358, vr. 145a-146a.

G. el-Hidâye fî Şerhi'l-Bidâye

Burhâneddin Merginânî'nin fıkıh ilmine dair telif ettiği, *el-Hidâye* olarak isimlendirilen bu mübarek kitabın ikinci cildi olan nüshanın istinsahını, kendisini lütüfkar Rabbi'nin (c.c.) rahmetine muhtaç, zayıf kul olarak tavsif eden, kendisi, ceddi ve tüm Müslümanların mağfireti için dua eden İbrahim b. Mevlevî? İslâm el-Kastamonî (ابرهيم بن ... الاسلام القسطموني) h. 762/ m. 1361 tarihinin muazzam ve mükerrem Recep ayının sonlarında öğlen vaktine yakın bir zamanda, Allah'tan (c.c.) afetlerden ve darlıklardan korumasını niyaz ettiği İznik Medresesi'nde (في مدرسة ازنيق) bitirmiştir. (وقع الفراغ من كتابة)

Müstensih kaydın devamında nüshayı başta kendisi, kendisinden sonra uzun zamanlar Allah'ın (c.c.) faydalanmasını diledikleri ve nesilden nesile aktarılarak evladına kalması için istinsah ettiğini ifade etmektedir. Ayrıca istifadeyle bu mübarek kitabı mütalaa ettikten sonra kâtibine sâlih dualarda bulunanlara da Allah'ın (c.c.) rahmetine nail olmalarını niyaz etmektedir.[30]

H. Şerhu'l-Îzâh

Haydar el-Herevî'ye ait olan *el-Îzâh* şerhini, Allah'tan (c.c.) diğer bir ilme dair yazacağı şerhin muvaffakiyetle neticelenmesini isteyen, kendisini Allah'ın (c.c.) rahmetine muhtaç günahkar kul olarak tanıtan, yine kendisine, ceddine ve tüm Müslümanlara hayır duada bulunan müstensih İsmail b. Numan el-Gurgurûmî/Gorgorûmî, (إسماعيل بن نعمان الغرغرومي) istinsahını h. 760/ m. 1358-1359 tarihinde, Allah'tan (c.c.) diğer İslâm beldeleriyle birlikte bütün afet, eksiklik ve belalardan korumasını talep ettiği İznik şehrinde (في مدينة ازنيق) bitirmiştir. (قد تم شرح الفن الاول)[31]

I. Mecma'ü'l-Fevâid (Şerhu'l-Muğnî fi'l-Usûl)

Alâeddin Esved'e ait olan bu nüsha hakkında üçüncü bölümde detaylı bilgi verilecektir.

İ. Şerhu Telhîsu'l-Miftâh

Övgü dolu ifadelerle tavsif edilen Sultan I. Murad b. Orhan b. Osman'a ithaf edilen *Telhîsu'l-Miftâh'*a yazılmış bu şerh müellif hatlı nüshadır. Ferağ kaydında adını zikretmeyen müellif yani Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa, belagat ilminde

[30] Ebü'l-Hasan Burhânüddin Ali b. Ebî Bekr el-Merğınânî, *el-Hidâye fî Şerhi'l-Bidâye*, Süleymaniye Ktp.-Fatih, nr. 2253, vr. 342b.

[31] Haydar b. Muhammed el-Herevî, *Şerhu'l-Îzâh*, Selimiye Ktp.-Yazmalar, nr. 248, vr. 179a.

mükemmel olarak nitelendirdiği *et-Telhîs'*i şerh etmek için o konuda yazıp çizmiş, söz sahibi olan ulemanın şerhlerinden toplanmış parçalardan oluşan şerhinin telifini h. 766/ m. 1365 tarihinde mübarek Şevvâl ayında, perşembe günü, ikindi vaktinde Allah'tan (c.c.) bütün afet ve darlıklardan korumasını niyaz ettiği İznik şehrinde (في مدينة ازنيق) itmam etmiştir.[32] (قد وقع الفراغ من تأليف)

J. Hadâiku'l-Ezhâr fî Şerhi Meşâriki'l-Envâr

Şârih Vecîhüddin Ömer b. Abdülmuhsin el-Erzincanî'nin, Radıyyüdin es-Sâğânî'nin *Meşâriki'l-Envâr'*ı üzerine *Hadâiku'l-Ezhâr* ismiyle kaleme aldığı bu şerh hadis ilmine dairdir. Ferağ kaydında; Allah'tan (c.c.) hatalarını örtmesini, günahlarını, ayıplarını affetmesini dileyen, kendisine ve en uzak ceddine kadar mağfiret niyazında bulunan ve dua eden, kitabını "Öldüğümden sonra vakf olsun işbu kitabım ehline haram olsun nâ-ehline" sözleriyle vakfeden, zayıf ve hakir müstensih Ümîd? b. İshak b. Bahadır b. Şihâbeddin Nureddin (اوميذ بن اسحق بن بهاذر بن شهاب الدين بن نور الدين) Melik, Celîl ve Cebbâr olan Allah'ın (c.c.) inayeti ile istinsahını h. 769/ m. 1368 yılında, asrın en hayırlı ayı Cemaziyelahir ve günlerin en hayırlısı salı gününde,[33] Allah'ın (c.c.) her türlü hilebaz, düzenbaz insanların şerrinden korumasını niyaz ettiği, talebe-i ilmin ve eimmetü'l-kibârın toplanma yeri, küffarın her daim karşısında, yani onlarla gazâ eden Orhan'ın vilayetinde,[34]İznik'te (في بلدة ازنيق) bitirmiştir.[35] (قد وقع الفراغ من تحرير)

K. Vikâyetü'r-Rivâye fî Mesâili'l-Hidâye

Burhânüşşerî'a Mahmud b. Ubeydullah'ın *el-Vikâyesi*'nin ilgili yüzyılda yakın aralıklarla çoğaltılmış iki nüshası mevcuttur. İlk nüshayı, kendisini zayıf kul olarak tavsif eden müstensih Menteş b. İsa el-'Alâî, (منتش بن عيسي العلائي) Allah'ın (c.c.) yardımı ve hüsn-i tevfîkiyle istinsahını, h. 774/ m. 1372-1373 yılında, (harflerin noktasız olması ve ilk iki harfin Arapça yazımı itibariyle yakınlığı sebebiyle tarihin 794 olarak okunması da mümkündür. Bu durumda tarih h. 774/m. 1391-1392 olur.) Yüce

[32] Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa, *Şerh-i Telhîsu'l-Miftâh*, Süleymaniye Ktp.-Carullah Efendi, nr. 1812, vr. 2a, 267a.

[33] خير الشهور و خيرايام الاعصار.

[34] مجمع الطلاب وائمة الكبار في ولاية اورخان مقاتل الكفار.

[35] Vecîhüddin Ömer b. Abdülmuhsin el-Erzincanî, *Hadâiku'l-Ezhâr fî Şerhi Meşâriki'l-Envâr*, Süleymaniye Ktp.-Fatih, nr. 985, vr. 175b.

Mevlâ'nın afetlerden ve belalardan korumasını niyaz ettiği İznik Medresesi'nde (في مدرسة ازنيق) bitirmiştir.[36]

İkinci nüshada ise, *el-Vikâye*'nin istinsahını hidâyet ve yardımı karşılıksız veren, kendisini hataları ile maruf hakir kul, Allah'ın (c.c.) yardımına ihtiyacı olan ve kıyamet gününde kendisi, ebeveyni ve ceddi için günahlarının, hatalarının affını dileyen müstensih Kutbeddin b. Mehmed en-Nikîdî, (قطب الدين بن محمد النكيدي) Allah'ın (c.c.) yardımıyla eserin istinsahını h. 786/ m. 1384 yılının safer ayının son gecesinde, ulaşabilecek belalardan Allah'ın (c.c.) korumasını niyaz ettiği İznik şehrinde (في بقعة ازنيق) bitirmiştir. (قد وقع الفراغ من تسويد الوقاية)

Son nüshanın derkenar yoğunluğu çok fazladır. Ancak müstensihin istinsah kaydında açıkladığı üzere haşiyelerde var olan notlar Tâcüşşerî'a'nın babası Sadruşşerî'a'nın aynı esere yazdığı şerhidir. En ilgi çekici nokta ise nüshanın müstensihidir. Çünkü müstensih Osmanlı Devleti ve İznik şehri için önem arz eden, İznik Medresesi'nin yetiştirmiş olduğu isimlerden ki ve aynı medresede sonraki yıllarda müderrislik yapan, açıkça adını belirttiği gibi Kutbuddîn İznikî'dir.[37]

L. el-Muğnî fî Usûli'l-Fıkh

Meşhur Hanefî fakîhi Habbâzî'nin eseri olan *el-Muğnî*'nin istinsahını, Allah'ın (c.c.) verdiği güç ve kuvvetle, kendisini zayıf kul, günah denizine batmış, günahkarların perçemlerinden yakalanacağı kıyamet gününde Allah'ın (c.c.) rahmetine muhtaç olarak tavsif eden, Allah'tan (c.c.) kendisini ve ceddini rahmet ve mağfiret edip korumasını ve kusurlarını örtmesini, cennet yurduna yerleştirmesini niyaz eden müstensih Hoca Yusuf b. Hoca Yunus b. Hoca Ali, h. 777/ m. 1376 yılı, Kurban Bayramı'na yakın bir zamanda, perşembe günü, zamanın kusur ve ayıplarından korunmuş, iklimi güvenli olan İznik'te,[38] İznik Medresesi'nde (في مدرسة ازنيق) bitirmiştir.[39] (تم)

---

[36] Burhânüşşerî'a Mahmud b. Ubeydullah el-Buhârî, *Vikâyetü'r-Rivâye fî Mesâili'l-Hidâye*, Milli Ktp.-Yazmalar, nr. 06 Mil Yz Fb 546, vr. 159a.

[37] Burhânüşşerî'a Mahmud b. Ubeydullah el-Buhârî, *Vikâyetü'r-Rivâye fî Mesâili'l-Hidâye*, Süleymaniye Ktp.-Fatih, nr. 2226, vr. 200b.

[38] لا زالت مناخه في كنف الامان ومحميته عن شوائب الزمان.

[39] Ebû Muhammed Celâleddîn Ömer b. Muhammed el-Hucendî el-Habbâzî, *el-Muğnî fi'l-Usûli'l-Fıkh*, Manisa İl Halk Ktp.- nr. 45 Hk 4734, vr. 112b.

M. Şerhu Ferâizi's-Sirâciyye

Şehâbeddin Ebû Hâmid Mehmed b. Ahmed b. Mahmud es-Sivâsî'ye ait olan şerhin istinsahını, kendisini Latîf olan Rabbine muhtaç, günahkar ve zayıf kul olarak ifade eden, kendisine, ceddine, nüshayı okuyan, inceleyen ümeraya ve kâtibine dua edene, kitabı okuyanlara, ona bakana, yazana, dinleyene, nakledene mağfiret talebinde bulunan müstensih Hızır b. Ali b. İsa el-Hâc, gözyaşları içerisinde, büyük bir çaba ve sıkıntıyla, uzun bir zamanda, Allah'ın (c.c.) yardımı ve hüsn-i tevfîkiyle h. 778/m. 1376 yılının Muharrem ayının sonlarında, pazar günü, zamanın kusur ve ayıplarından korunmuş, iklimi güvenli olan İznik şehrinde,[40] İznik Medresesi'nde (في مدرسة ازنيق) bitirmiştir.[41] (تم الكتاب)

N. Me'âlimü't-Tenzîl

Tefsir ilmine ait olan Beğâvî'nin *Me'âlimü't-Tenzîl'*inin istinsahını, kendisini Vehhâb olan Allah'ın (c.c.) rahmetine muhtaç, hakir ve fakir bir kul olarak nitelendiren, kendisine, anne-babasına ve tüm Müslümanlara mağfiret niyazında bulunan müstensih Yahya b. Mehmed/Muhammed, h. 778/m. 1377 tarihinde, Zilkade ayının ilk günlerinde, Allah'tan (c.c.) afetlerden ve darlıklardan korumasını niyaz ettiği İznik Medresesi'nde, (في مدرسة ازنيق) Sadru'l-mille ve'd-Dîn gibi övgü dolu ifadelerle tavsif ettiği ve duada bulunduğu hocasının huzurunda (... عند حضور مولانا ... صدر الملة و الدين) bitirmiştir.[42]

O. Şerhu Mecma'u'l-Bahreyn ve Mülteka'n-Neyyireyn

Muzafferüddin İbnü's-Sââtî olarak meşhur olan Ebü'l-Abbâs Muzafferüddîn Ahmed b. Alî b. Tağlib el-Ba'lebekkî el-Bağdâdî'nin kendi eseri *Mecmau'l-Bahreyn* isimli eserine yine kendisinin yazdığı şerhinin ilk cildinin istinsah kaydında, kendisini günahkâr ve Allah'ın (c.c.) rahmetine muhtaç olarak tanıtan, günahlarının affı için kendisine, atalarına ve kadın-erkek bütün Müslümanlara dua eden müstensih Yusuf b. İbrahim, şerhin istinsahını Allah'ın (c.c.) yardımı, inayeti ve hüsn-i tevfîkiyle h. 782 /m. 1381 tarihinde, Şevval ayının ilk gününde, öğlen vaktinde, Allah'tan (c.c.) afetlerden

[40] لا زالت مناخه في كنف الامان ومحميته عن شوائب الزمان.

[41] Şehâbeddin Ahmed b. Mahmud es-Sivâsî, *Şerhu Ferâizi's-Sirâciyye*, Milli Ktp.-Adana İl Halk Kütüphanesi, nr. 01 Hk 930, vr. 88a.

[42] Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî, *Me'âlimü't-Tenzîl*, Selimiye Ktp.-Selimiye Yazmalar, nr. 842, vr. 313a.

koruması için dua ettiği İznik şehrinde (في بلدة ازنيق) Alâeddin Medresesi'nde (في مدرسة علاء الدين) bitirmiştir.[43] (تم الجلد الاول)

Ö. Şerhu Mülahhas fi'l-Hey'e

Çağmînî'nin *el-Mülahhas fi'l-Hey'e* isimli eserine Mirek Şemseddin Muhammed b. Mübârekşah el-Buhârî'nin [44] yaptığı şerhtir. Nüshanın istinsahını, Allah'ın (c.c.) muvaffakiyetiyle kendisini Latîf olan Allah'ın (c.c.) rahmetine muhtaç, zayıf kul olarak tavsif eden ve bağışlanma niyaz eden Ahmed b. Fakîh, h. 788/ m. 1386 tarihinde, Rebiülevvel ayının 17'si salı günü, zeval vaktinde, İznik şehrinde (في مدينة ازنيق) bitirmiştir. (وقع الفراغ من كتابة هذه النسخة)

Bu nüshanın bir diğer önemli tarafı da ferağ kaydının hemen aşağısına düşülmüş olan kıraat kaydıdır. Kayıtta; "nüshanın kıraatini muhakkik, müdekkik, fâzıl müderris Mevlânâ Hüsâmü'l-Mille ve'd-Dîn'e okuyarak İznik'te, Rebiülevvel ayının sonunda bitirdim" yazmaktadır. (فرغت عن قراءة هذه النسخة ... مولانا حسام الملة والدين المدرس في ايزنيق في اخر ربيع الاول) Burada ismini vermeyen kişinin müstensih Ahmed b. Fakîh olması muhtemeldir. Hocayı zikrederken Mevlânâ demesi, onun aktif olarak medresede öğrencilik yaptığını göstermektedir. Fakat müdekkik, muhakkik gibi sıfatlarla nitelendirdiği hocasının ismini vermemesi, övgü dolu ifadelerle onu isimlendirmesi, Mevlânâ Hüsâmü'l-Mille ve'd-Dîn'in kim olduğu sorusunu akla getirmektedir. İstinsahın bitmiş olduğu tarihte İznik şehrinde müderrislik yaptığını kesin olarak bildiğimiz tek bir zat vardır. O da Alâeddin Esved'dir. Ancak İznik'te farklı medreselerin olduğu ve Mevlânâ Hüsâmü'l-Mille ve'd-Dîn olarak isimlendirilen kişinin başka bir müderris olabileceğini de söylemek gerekmektedir. Her halükârda böyle bir nüshanın günümüze kadar intikal etmesi, Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemlerinde ismi ne olursa olsun bir müderrisin öğrencisine astronomi (hey'et) ilmine dair eserler okuttuğu ve okutabildiğini göstermektedir.[45]

---

[43] Ebü'l-Abbâs Muzafferüddîn Ahmed b. Alî b. Tağlib el-Ba'lebekkî el-Bağdâdî, *Şerhu Mecmau'l-Bahreyn ve Mülteka'n-Neyyireyn*, Süleymaniye Ktp.-Carullah Efendi, nr. 704, vr. 224b.

[44] İ. Göksel Baykan, "Osmanlı Coğrafyasında Yazılan İlk Astronomi Eseri: Şerh-i Mülahhas Fi'l Hey'e" ve İznik", *Bursa Günlüğü*, Mart 2022, s. 57.

[45] Mirek Şemseddin Muhammed b. Mübârekşah el-Buhârî, *Şerhu Mülahhas fi'l-Hey'e*, Süleymaniye Ktp.-Yazma Bağışlar, nr. 9678, vr. 70b; Aynı esere ait başka bir İznik istinsahı daha vardır. Ancak müstensih İbrahim b. Hamza b. İbrahim istinsahının tarihini vermediği için nüshanın hangi yüzyıla ait olduğu tespit edilememiştir. Bkz. Balıkesir Ktp.-Balıkesir İl Halk Kütüphanesi, nr. 348/1, vr. 73b.

P. Şerhu'l-Câmi'i's-Sağîr

Alâeddin Esved'e ait olan eserin İznik nüshası hakkında üçüncü bölümde detaylı bilgi verilecektir.

İznik şehrinde istinsah edilmiş ve Alâeddin Esved'in eserlerinin nüshalarından hareketle İznik Medresesi müfredatına dâhil olabilecek dersler/eserler tablo halinde şu şekildedir;

Alan	*Kitap adı*	*Yazarı*	*Adedi*	*Müstensihi*	*İstinsah Tarihi*	*İstinsah Yeri*
TEFSİR	el-Keşşâf	Zemahşerî	1	Fahrullah b. Abdülaziz el-Arrânî	758/1357	İznik
	Me'âlimü't-Tenzîl	Beğâvî	1	Yahya b. Mehmed/Muhammed	778/1377	İznik Medresesi
HADİS	Meşâriku'l-Envâr	Radıyyüddin es-Sağânî	1	Hüseyin b. Hasan b. İsmail es-Sürmârî	752/1351	Emir Orhan Medresesi/ İznik
	Hadâiku'l-Ezhâr	Vecîhüddin Erzincanî	1	Ümîd? b. İshak b. Bahadır b. Şihâbeddin Nureddin	769/1368	İznik
FIKIH (USÛL-FÜRÛ)	el-Hidâye	Burhâneddin Merginânî	1	İbrahim b. Mevlevî? İslâm el-Kastamonî	762/1361	İznik Medresesi
	el-Vikâye	Burhânüşşerî'a Mahmud b. Ubeydullah	1	Menteş b. İsa el-'Alâî	774/1372-1373	İznik Medresesi
	"	"	1	Kutbeddin b. Mehmed en-Nikîdî	786/1384	İznik
	el-İnâye fî Şerhi'l-Vikâye	Alâeddin Esved	5	Sadece bir nüshada isim var. Muhammed b. Halîl	Sadece bir nüshada tarih var. 936/1529	5 nüshada da mekân yoktur
	el-Muğnî	Habbâzî	1	Hoca Yusuf b. Hoca Yunus b. Hoca Ali	777/1376	İznik Medresesi
	Mecma'ü'l-Fevâid (Şerhu'l-Muğnî fi'l-Usûl)	Alâeddin Esved	3	İki nüshada isim var. Hoca İbrahim b. Yahya Bir nüsha, Şaban b. Murad b. Osman	763/1362 763/1362-63	Bir nüsha İznik, diğer ikisinde mekân yoktur
	Şerhu'l-Câmi'i's-Sağîr	Alâeddin Esved	1	el-Hâcı Baba	798/1396	İznik
	Mecmau'l-Bahreyn	İbnü's-Sââtî	1	Hüseyin b. Mehmed	755/1354	İznik
	Şerhu Mecmau'l-Bahreyn	İbnü's-Sââtî	1	Yusuf b. İbrahim	782 /1381	Alâeddin Medresesi/ İznik

	Kenzu'l-Vüsûl ilâ Ma'rifeti'l-Usûl	Fahrülislâm Pezdevî	1	Mahmud b. Mustafa b. İbrahim	754/1353	Orhan Bey Medresesi/ İznik
	Şerhu Ferâizü's-Sirâciyye	Şehâbeddin es-Sivâsî	1	Hızır b. Ali b. İsa el-Hâc	778/1376	İznik Medresesi
	Künûzü'l-Envâr	Alâeddin Esved	1	Muhammed b. Necîb el-Hâfız el-Karahisârî	769/1368	-
	Mevâhibu'n-Nizâm fî Mezâhibi'l-Kirâm	Bediüddîn Ali es-Subâhî	1	Bahşiş? b. Zekeriya b. İsa b. Şeyh el-Karaağâcî	761/1360	İznik Medresesi
GRAMER (SARF-NAHİV) ve BELAGAT	Şerhu'ş-Şâfiye	İbn Hâcib?	1	Ahmed b. Ömer	741/1340-41	İznik Medresesi
	Şerhu'l-İzâh	Haydar el-Herevî	1	İsmail b. Numan el-Gurgurûmî/Gorgorûmî	760/1358-1359	İznik
	Şerhu Telhîsu'l-Miftâh	Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa	1	Müellif hattı	766/1365	İznik
	el-Münehhal fî i'ra'bi Ebyâti'l-Mufassal	Ebu'l-Me'âlî Ahmed b. Ahmed b. Atâ el-Buhârî	1	Yusuf b. Ali b. Mehmed el-Haydarî	755/1354	İznik
HEY' ET İLMİ	Şerhu Mülahhas fi'l-Hey'e	Mirek Şemseddin	1	Ahmed b. Fakîh	788/1386	İznik

V. MEDRESENİN DERS MÜFREDATI HAKKINDA BİR DENEME

İznik Medresesi'nde müderrislerin hangi eserleri talebelerine okuttuğu hususu cevap verilmesi gereken bir sorudur. Bu konuda sahip olunan kesin bilgiler Dâvûd el-Kayserî'nin tasavvuf ilmi ve felsefesine, Alâeddin Esved'in ise fıkıh ve dil ilimlerine ait kaleme almış olduğu ve günümüze ulaşmış telif-şerhlere dayanmaktadır. Dâvûd el-Kayserî'nin bilinen ve günümüze ulaşmış eserlerinin tamamının felsefe-tasavvuf ilim dallarına ait olması, şer'î ilimlere (tefsir, hadis, fıkıh vd.) dair ders okutmadığı ya da okutamayacağı anlamına gelmemektedir.[46] Zira ileriki bölümlerde de görüleceği üzere o, birçok ilim dalında kendisini yetiştirmiş bir âlimdir. Buna ilave olarak, Kefevî'nin Hanefî fukahasının hayatlarını ele aldığı *Ketâib* isimli eserinde Dâvûd el-Kayserî'ye yer

[46] Murteza Bedir, "Osmanlı Tarihinin Kuruluş Asrında (1389'a kadar) İlmiye'ye Dair Bir Araştırma: İlk Fakihler", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, 1 (Bahar 2006): s. 34.

vermesi, ilk müderrisin fıkıh alanında yetkinliğini ortaya koyan başka bir ipucudur.[47] Tâceddin el-Kerderî'nin meçhul kişiliği ve herhangi bir eser bırakmış olup olmadığı bilinemediğinden onun da benzer, hatta aynı eserleri okuttuğu söylenebilir. Eserlerine ulaşabildiğimiz diğer iki müderrisin kaleme aldığı çalışmalardan hareketle sadece bu türden eserlerin okutulduğunu söylemek, bu konuda söyleneceklerin eksik kalmasına sebebiyet verecektir.

Bir medresede okutulan dersleri medrese tarihi incelendiğinde tahmin etmek çok zor değildir. Medreselerde başta şer'î ilimler okutulmakta, bunların başını ise fıkıh ilmi çekmektedir. Fıkıh ilminin yanında tefsir, hadis, akaid, mantık ve alet ilimlerinin, hatta matematik ilimlerinin okutulduğunu da söylemek mümkündür.

İznik istinsahları kısmında görüldüğü üzere nüshalardan 2 tanesinde açıkça Orhan Bey Medresesi olarak ilk medrese, 7 nüshada İznik Medresesi, 10 nüshada sadece İznik, 1 nüshada ise Alâeddin Medresesi mekân isimleri olarak verilmektedir. Fethedildikten kısa bir zaman sonra birçok medresenin olduğu bilinen İznik'te sadece şehir ismiyle mekân bildirilen nüshaların kesin olarak ilk medresede istinsah edildiği söylenemez. Hatta bir tanesinde sarahaten farklı bir medrese ismi verilmektedir. Ancak tarihî değerleri itibariyle bu nüshalar, hakkında fazla bilgi olmayan bir dönem için önemli kaynaklardır. Açıkça medrese ismi verilsin ya da verilmesin farketmeksizin bu nüshaların çoğu zaten yazıldığı ilk yıllardan itibaren Osmanlı Devleti'de dâhil olmak üzere birçok İslâm beldesinde ders kitabı olarak okutulmuştur. İznik Medresesi'nin üçüncü müderrisi Alâeddin Esved'in şerhleri ise yine derslerde okutulan muhtemel kitaplar arasındadır. Bir müderrisin yazmış olduğu eserlerin, sadece medrese talebelerine okutulacağı maksadıyla kaleme alındığı sonucu çıkmasada, Alâeddin Esved'in şerhlerinin tamamının fıkıh ilmine dair ve hacimlerinin talebeye hitap edecek seviyede olması en azından bazılarının talebeleri tarafından okunduğunu ve bu amaçla kaleme alındığını düşündürebilir. Ayrıca, Dâvûd el-Kayserî'nin telif ettiği tasavvuf ilmine dair eserlerini de talebesine okutması, kesin olarak söylememekle birlikte, düşünülebilir. Fakat tasavvuf ilmine dair bu eserlerin resmî olarak müfredatta olup olmadığı tartışılabilir. Dâvûd el-Kayserî ile başlayan ve Molla Fenârî ile devam eden vahdet-i vücûd çizgisinin devam etmesi ise tasavvuf derslerinin müderris tarafından

[47] Kefevî, *Ketâibü aʿlâmi'l-ahyâr min fukahâ-i mezhebi'n-Nuʿmâni'l-muhtâr*, Süleymaniye Ktp.-Âşir Efendi, nr. 263, vr. 456b-457a; Gülnuş Valide Sultan, nr. 60, vr. 330b-331a.

öğrencilere okutulduğunun önemli bir ipucudur. Ancak her bir eserin ne kadarının okutulduğu, tam olarak hangi bölümlerinden istifade edildiği bilinmemektedir.

İznik Medresesi müderrislerinin te'lifâtı ve İznik şehrinde istinsahı tamamlanan nüshalardan hareketle medresenin ders müfredatı hakkında bir deneme yapabilir, eserler hakkında kısaca bilgiler verebiliriz.

A. Tefsir

14. yüzyılda İznik'te tefsir ilmine dair istinsah edilmiş iki eser tespit edilmiştir. Her iki eserde yazıldığı yıllardan itibaren sıkça başvurulan bir kaynak olmuş ve medrese müfredatında daima yer almıştır. Bu eserler *Keşşâf* ve *Me'âlimu't-Tenzîl*'dir.

İlk eserin tam adı; *el-Keşşâf 'an Hakâiki Gavâmizi't-Tenzîl ve 'Uyuni't-Ekâvil fî Vücûhi't-Te'vîl*'dir. 11-12. asırlarda yaşamış, itikatta Mu'tezilî, amelde Hanefî mezhebi ulemasından, birçok ilim dalında otorite Cârullah lakaplı Ebü'l-Kâsım Mahmud b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî'ye ait olan bir eserdir. Müellif, *Keşşâf* ismini verdiği kitabını Mekke'de 30 yıldan fazla bir zamanda kaleme almıştır. *el-Keşşâf*, gereksiz ayrıntı ve fazlalıklardan yoksun, Arap dilinin me'ânî ve beyân ilmini merkeze alan bir tarza sahip ve bu konuda temeyyüz eden, Kur'ân'ın güzelliklerini yansıtan, sağlam eğitim metotlarını uygulayan bir eser olma özelliklerini içerir. Bir müfessirin kullanması gereken bütün araçlar kullanılarak ortaya getirilen *el-Keşşâf,* tefsir ilmine dair kaleme alınmış eserlerin en önemlilerinin başında gelen, dirayet usulüyle yazılmış, ki İbn Haldun'a göre bu usül ile yazılmış en güzel eserdir, ancak rivayetleri de göz ardı etmeden kaleme aldığı çalışmadır. Tefsirde, âyetler lugavî tahlil ve Arap dilinin gerektirdiği bütün yöntemlerle, akıl-rivayet dengesi gözetilerek tefsir edilir. Taşköprizâde'nin tefsir ilmine dair yazılmış eserleri 3 kısma ayırdığı tasnife göre *el-Keşşâf* ikinci yani, orta kısımda konumlandırılır. Yazıldığı dönemden itibaren birçok şerh-haşiye türü çalışmalara konu olan bu eser uzun yıllar Osmanlı medreselerinde okutulmuş, ilgili dönem İznik şehrinde ve İznik Medresesi'nde dolaşımda kalmıştır. [48]

[48] Ebü'l-Kâsım Mahmud b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Hakâiki Gavâmizi't-Tenzîl ve 'Uyuni't-Ekâvil fî Vücûhi't-Te'vîl*, thk. Fethi Abdurrahman Ahmed Hicâzî, 1. Bs (Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 1998), 1: s. 12, 19, 24-25, 31, 39-48; İbn Haldun, *Mukaddime*, trc. Süleyman Uludağ, 13. Bs (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016), s. 788; Ahmed b. Mustafa Taşköprizâde, *Miftâhu's-Saʿâde ve Misbâhu's-Siyâde fî Mevzûʿâti'l-'Ulûm* (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985), s. 87; Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, thk. Kilisli Rıfat Bilge ve Şerafettin Yaltkaya (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 2: s. 1475-1476; Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *et-*

Me'âlimü't-Tenzîl ise, 11-12. yüzyılda yaşamış, Türkistan coğrafyası ve Şafi'î ulemasından, zâhidliği ile bilinen, Rükneddin ve Muhyissünne lakaplı Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mesud b. Muhammed el-Ferrâ el-Begavî'nin eseridir. Birçok ilim dalında kalem oynatan, özellikle de hadis ve fıkıh ilimlerinde temeyyüz eden Begavî'nin en önemli eserlerinden bir tanesi ilgili yüzyıl İznik istinsahları içerisinde de bulunan *Me'âlimü't-Tenzîl* isimli tefsir çalışmasıdır. Yöntem olarak hem dirayet hem de rivayet tefsiri olma özelliğini taşımaktadır. Bu eser, yazıldığı asırdan itibaren geniş bir ilgi ve alakaya mazhar olmuş, sonraki ulemanın başvuru kaynaklarından birisi haline gelmiş ve ilim taliplilerine okutulan bir eser olma özelliğini kazanmıştır. Nitekim *Me'âlimü't-Tenzîl* geniş hacimli olmaması, meselelerin izahı açısından talebelerin anlayabileceği bir dilde yazılması, ehl-i sünnet akidesinden uzaklaşmaması ve yukarıda sayılan özelliklerinden hareketle Osmanlı medreselerinin ilk yüzyıllarından itibaren medrese müfredatına dâhil olmuş ve uzun yıllar ders kitabı olarak okutulmuştur.[49]

B. Hadis

14. yüzyılda İznik'te hadis ilmine dair istinsah edilmiş iki eser tespit edilmiştir. Bu eserler *Meşâriku'l-Envâri'n-Nebeviyye min Sıhâhi'l-Ahbâri'l-Mustafaviyye* ve *Hadâiku'l-Ezhâr fî Şerhi Meşâriku'l-Envâr*'dır. İki eserin tanıtımına geçmeden önce ilgili yüzyıl İznik Medresesi'nde bunlar dışında Buhârî, Müslim, Tirmizî gibi önde gelen muhaddislerin metinlerinin ve yine hadis usulüne dair medrese talebesine hitap edecek eserler okutulduğunu tahmin etmek çok güç değildir. Ancak bu yüzyıl İznik'inde kayıtlarda istinsah edilmiş olanlar bu ikisiyle sınırlıdır.

Tefsîr ve'l-Müfessirûn (Kahire: Mektebetü Vehbe, 2000), 1: s. 304-312; İsmail Cerrahoğlu, "Zemahşerî ve Tefsiri", *Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 26/1-4 (1983): s. 59, 74, 76, 83-84, 87; Mustafa Öztürk-M. Suat Mertoğlu, "Zemahşerî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44: s. 235-236; Ali Özek, "el-Keşşâf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25: s. 329-330.

[49] Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ el-Begavî, *Meʿâlimü't-Tenzîl (Tefsîru'l-Begavî)*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr vd., 1. Bs (Riyad: Dâr-ı Tayyibe, 1989), 1: s. 8-13, 15, 18-20, 22, 33-34, 38-44; Takıyyüddin Ahmed b. Abdülhalîm b. Teymiyye, *Mukaddime fî Usûli't-Tefsîr*, thk. Adnan Zerzûr, 2. Bs (Dımaşk, 1972), s. 76; Tâceddin Abdülvehhâb b. Ali es-Sübkî, *Tabakâtü'ş-Şâfiʿiyyeti'l-Kübrâ*, thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî ve Abdülfettah el-Hulv, 1. Bs (Daru İhyâü'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1964), 7: s. 75-80; Taşköprizâde, *Miftâhu's-Saʿâde ve Misbâhu's-Siyâde fî Mevzûʿâti'l-'Ulûm*, 2: s. 91; Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, 2014, 2: s. 1698, 1726; Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, 1: s. 168-170; Afâf Abdülgafûr Hamîd, *el-Begavî ve Menhecühû fi't-Tefsîr* (Dokora Tezi, Melik Abdülaziz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1980), s. 14-15, 20-22, 24, 48-50, 60, 62-63, 68, 91-95; Mevlüt Güngör, "Ferrâ Begavî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5: s. 340-341; Saffet Bakırcı, "Meʿâlimü't-Tenzîl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28: s. 203-204.

Meşâriku'l-Envâri'n-Nebeviyye min Sıhâhi'l-Ahbâri'l-Mustafaviyye, 12. ve 13. yüzyıllarda yaşamış, Türkistan topraklarında dünyaya gelen, Hanefî ulemasından, hadis, Arap dili, nahiv başta olmak üzere birçok ilim dalında mahir, tam adı; Ebü'l-Fezâil Radıyyüddîn Hasan b. Muhammed b. Hasan es-Sâgânî olan bilginin eseridir. Sahih hadisleri nahiv konularına göre tertip ederek telif etmiş olduğu bu eserde, mevcut hadisler 2000'in üzerindedir ve neredeyse yarısı Buhârî ve Müslim'den, diğer yarısı sair hadis kitaplarından alınmıştır. Hadisleri nahiv konularına göre tertip etme yöntemi sayesinde ilim taliplileri bir yandan Arap dilini öğrenirken diğer yandan hadis literatürünü yakından tanıma fırsatını yakalamışlardır. Toplam on iki bâbdan teşekkül eden *Meşâriku'l-Envâr*'ın ilk bâbı min ile başlayan hadislerden, onuncu bâbı lâmü'l-ibtidâ' ile başlayan hadislerden, son iki bâb ise kutsî hadisler ve dua ibareleriyle başlayan hadislerden oluşmaktadır. Eser, kaleme alındığı ilk yıllardan itibaren ilim dünyasında rağbet görmüş, birçok kez istinsah edilmiş ve üzerine şerhler yazılmıştır. Telif edildikten kısa bir zaman sonra da Osmanlı medreselerine intikal eden bu eser, İznik Medresesi müfredatına girmiş ve uzun yıllar Osmanlı medreselerinde okutulan bir eser olma hüviyetini elde etmiştir.[50]

Hadâiku'l-Ezhâr fî Şerhi Meşârikü'l-Envâr, bir önceki paragrafta tanıtılan *Meşâriku'l-Envâr*'e Vecîhüddin Ömer b. Abdülmuhsin el-Erzincanî tarafından yazılmış şerhtir. Hem İznik istinsahı hem de metinle ilgili bilgi verildiğinden bu şerh hakkında tanıtım yapılmayacaktır.

C. Fıkıh

14. yüzyılda İznik'te fıkıh ilmine dair istinsah edilmiş on iki nüsha tespit edilmiştir. İçlerinden iki tanesi *el-Vikâye*, iki tanesi ise Alâeddin Esved'e ait şerhlerdir. Bunların

[50] İbn Melek, *Mebâriku'l-Ezhâr Şerhu Meşâriku'l-Envâr*, thk. Ebî Muhammed Eşref b. Abdülmaksûd b. Abdürrahîm (Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1995), 1: s. 3-4, 6-11, 15; Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Siyeru Aʿlâmi'n-Nübelâʾ*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf ve Muhyî Hilâl es-Serhân, 1. Bs (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1975), 23: s. 282-284; Salâhuddîn Halîl b. Aybeg es-Safedî, *el-Vâfî bi'l-Vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnâvûd ve Tezkî Mustafa, 1. Bs (Beyrut: Dâru'l-İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 2000), 12: s. 150-152; Taşköprizâde, *Miftâhu's-Saʿâde ve Misbâhu's-Siyâde fî Mevzûʿâti'l-'Ulûm*, 2: s. 130; Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, 2014, 2: s. 1688-1689; Mehmed Zihnî, *el-Hakâik mimmâ fi'l-Câmii's-Sagîr ve'l-Meşârik min Hadîs-i Hayrü'l-Halâik* (İstanbul, 1310), 1: s. 7-8; İbrahim Hatiboğlu, "Meşâriku'l-Envâri'n-Nebeviyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29: s. 361-362; Ahmet Özel, "Muhammed b. Muhammed Secâvendî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36: s. 487-488.

muhtevaları incelendiğinde kendi aralarında fürû‘, usûl, miras hukuku ve hilâfiyat olmak üzere dört alt başlığa ayrıldığı görülmektedir.

İlk eser, *el-Hidâye fî Şerhi'l-Bidâye'*dir. 12. yüzyıl Türkistan ulemasından, Hanefî mezhebinin önde gelen imamlarından olan Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Ali b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-Mergınânî'nin fıkıh ilmine dair kaleme aldığı eserdir. Mergınânî, bunu yine kendi eseri olan *Bidâyetü'l-Mübtedî*'ye şerh olarak 13 senede, her gününü oruçlu geçirerek kaleme almıştır. Kudûrî ve Şeybânî'nin meselelerini bir araya getirmek için kaleme aldığı mezkûr eserinin şerhine *Kifâyetü'l-Müntehî* ismini vermiş, daha sonra şerhin uzun olması ve bu sebeple insanların ondan uzaklaşabileceği korkusuyla *el-Hidâye* ismiyle daha kısa ve özet, toplam iki ciltlik bir metin oluşturmuştur. Eser, anlaşılması kolay, faydası çok olan, meseleleri başta Ebû Hanîfe ve imâmeyn (Ebû Yusuf ve İmam Muhammed) olmak üzere önemli Hanefî fukahâsının görüşleriyle bir arada sunan yapıdadır. *El-Hidâye*, Hanefî mezhebinin muteber metinlerinin en önemlilerindendir. Aynı zamanda İslâm coğrafyasında da en çok rağbet edilen fıkıh kitaplarından, ezberlenen eserlerden birisi olmuştur. Hatta Kur'ân-ı Kerîm ve Buhârî'nin *Sahîh*'i ile en önemli üç kitap arasında sayılmıştır. *el-Hidâye* yazıldığı ilk yıllardan itibaren medrese müfredatına girmiş, birçok şerh-hâşiye türü çalışmalara konu olmuştur.[51]

İkinci eser, *Vikâyetü'r-Rivâye fî Mesâili'l-Hidâye'*dir. Eserin müellifi birçok ilim dalında yetkin olan ve Hanefî fukahasının önde gelen isimlerinden Burhânüşşerîa Mahmûd b. Sadruşşerîa el-Evvel'dir. Hanefi mezhebinin en temel başvuru kaynaklarından, hatta mütûn-i erba'a olarak isimlendirilen dört temel kaynağından bir tanesidir. Müellif, eserini diğer bir temel kitap olan *el-Hidâye*'deki konuların özeti şeklinde telif etmiştir. Kısa ve öz olması hasebiyle medrese öğrencilerinin rahatlıkla

[51] Burhânüddîn Ali b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Mergınânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî*, thk. Said Bektaş (Medine: Dâru's-Sirâc, 2019), 1: s. 5-9, 16-21, 24-26, 31, 35-49, 61-65; Muhyiddin Ebî Muhammed Abdülkadir b. Muhammed el-Kureşî, *el-Cevâhirü'l-Mudiyye fi tabakâti'l-Hanefiyye*, thk. Abdülfettah Muhammed el-Hulv, 2. Baskı (Hecer li't-Tıbâ'ati ve'n-Neşr ve't-Tevzî' ve'l-İ'lân, 1993), 2: 2: 627-628; Ebû'l-Fidâ Zeynüddin Kâsım İbn Kutluboğâ, *Tâcü't-Terâcim*, thk. Muhammed Hayr Ramazan Yusuf, 1. Bs (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1992), s. 206-207; Ahmed b. Mustafa Taşköprizâde, *Tabakâtü'l-Fukahâ*, 2. Bs (Musul, 1961), s. 101; Taşköprizâde, *Miftâhu's-Sa'âde ve Misbâhu's-Siyâde fî Mevzû'âti'l-'Ulûm*, 2: s. 237-246; Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, 2014, 2: s. 2031-2034; Muhammed Abdülhay el-Leknevî, *el-Fevâidü'l-Behiyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye* (Beyrut: Dârü'l-Marife, t.y.), s. 141-142; Abdülkuddûs Bingöl, "Îsâgucî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22: s. 471-473; Ferhat Koca, "Burhâneddin Mergınânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29: s. 182.

istifade edebileceği ve yanında gezdirebileceği, ulemânın talebelerine okuttuğu, ezberlettiği ve çok önem verdiği meşhur bir kitaptır. Tasnif olarak; kitap, bab, fasıl ve çeşitli meseleler şeklinde inşa edilmiştir. Hanefi mezhebinin en temel ve kabul edilen fikirlerinden müteşekkildir. Üzerine müellifin kendisi de dahil olmak üzere birçok şerh yazılmış, Osmanlı medreselerinde uzun dönemlerce okutulmuştur. Şerh yazanlardan birisi de İznik Medresesi müderrisi Alâeddin Esved'dir.[52]

Üçüncü eser, *el-İnâye fî Şerhi'l-Vikâye*'dir. Alâeddin Esved'e ait olan bu şerh hakkında üçüncü bölümde detaylı bilgi verilecektir.

Dördüncü eser, *el-Muğnî*'dir. Hanefî ulemasının büyüklerinden olan fakîh Celâleddin Ömer b. Muhammed el-Habbâzî el-Hucendî'nin kaleme almış olduğu meşhur bir eserdir. Çokça istifade edilmiş, üzerine müteaddid şerh çalışması yapılmıştır. *Muğnî,* fıkıh usulü sahasında kaleme alınmış, Hanefî fukahasının otoriteleri olan Şemsü'l-Eimme İmam Serahsî'nin *Usûlü'l-Serahsî*'sini ve Ebü'l-Usr Pezdevî'nin *Usûlü'l-Pezdevî*'sini merkeze alarak telif edilmiş özet, ilim talebeleri arasında meşhur, yaygın ve hıfzedilen bir eserdir. Üzerine birçok şerh yazılmış olan bu eser, Osmanlı medreselerinde uzun dönemlerce okutulmuştur. Şerh yazanlardan birisi de İznik Medresesi müderrisi Alâeddin Esved'dir.[53]

---

[52] Sadruşşerîa Ubeydullah b. Mesud el-Mahbûbî, *Şerhu'l-Vikâye*, thk. Salâh Ebu'l-Hâc (Amman: Merkezü Envâru'l-Ulemâ'u li'd-Dirâseti, 2020), 1: s. 4-5; Ebî Abdullah Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî - Abdülhay el-Leknevî, *el-Câmi'u's-Sağîr mea' Şerhihî en-Nâfi'u'l-Kebîr* (Pakistan: İdâretü'l- Kur'ân ve'l-'Ulûmi'l-İslâmiyye, 1990), s. 23-24; Şemseddin Muhammed el-Kuhistânî, *Câmiʿu'r-Rumûz*, thk. Kebîrüddin Ahmed (Hindistan: Mazharu'l-Acâyib, 1858), s. 9-11; Nûreddin Ebu'l-Hasen Ali el-Kârî, *Fethu Bâbi'l-ʿİnâye bi-Şerhi'n-Nukâye*, thk. Muhammed Nizâr Temîm ve Heysem Nizâr Temîm (Beyrut: Dâru'l-Erkâm b. Ebi'l-Erkâm, 1997), 1: s. 38-39; Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, 2014, 2: s. 2020; Abdülhay el-Leknevî, *ʿUmdetü'r-Riʿâye ʿalâ Şerhi'l-Vikâye*, thk. Salâh Muhammed Ebu'l-Hâc (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009), 1: s. 47, 97-99, 106-110; Murteza Bedir, "Vikâyetü'r-Rivâye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43: s. 106-107; Recep Cici, *Osmanlı Dönemi İslâm Hukuku Çalışmaları: Kuruluştan Fatih Devri Sonuna Kadar* (Bursa: Arasta Yayınları, 2001), s. 80; Abdylmejit Sahetmammedov - Recep Cici, "el-Vikâye, Fıkhu'l-Keydânî ve el-Mukaddime Adlı Eserlerin Karşılaştırılması: Namaz Örneği", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi,* 30 (2017): s. 532-535.

[53] Celâleddin Ömer b. Muhammed el-Habbâzî, *el-Muğnî fî Usûli'l-Fıkh,* thk. Muhammed Mazhar Beka (Mekke: Câmiatü Ümmü'l-Kurâ, 1403), s. 7-8, 11-14, 27, 67, 237, 273, 407, 421, 431; Ebû'l-Fidâ el-Hâfız İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye,* 7. Baskı (Beyrut: Mektebetü'l-Me'ârif, 1988), 13: s. 331; el-Kureşî, *el-Cevâhirü'l-Mudiyye fi tabakâti'l-Hanefiyye,* 2: s. 668-669; Ebü'l-Mehâsin Cemâleddîn Yusuf İbn Tağriberdî, *el-Menhelü's-Sâfî ve'l-Müstevfî ba'de'l-Vâfî,* thk. Muhammed Muhammed Emîn (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1999), s. 322-323; İbn Kutluboğâ, *Tâcü't-Terâcim,* s. 220-221; Muhammed Abdülhay el-Leknevî, *el-Fevâidü'l-Behiyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye*, s. 151; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifîn ve Esmâü'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn*, thk. Kilisli Rıfat Bilge ve İbnülemin Mahmûd Kemal İnal (İstanbul: Maarif Vekâleti Matbaası, 1951), 1: s. 787; Mehmet Boynukalın, "Hanefi Usûl Muhtasarlarının Gelişimi: (III) Habbâzî'nin Muğnî'si ve Hanefi

Beşinci eser *Mecma'ü'l-Fevâid (Şerhu'l-Muğnî fi'l-Usûl)* Alâeddin Esved'e aittir. Bu şerh hakkında üçüncü bölümde detaylı bilgi verilecektir.

Altıncı eser, *Şerhu'l-Câmi'i's-Sağîr*'dir. Alâeddin Esved'in müellefâtından olduğu ifade edilen bu eser kaynaklarda *Hâşiyetü 'alâ Şerhu İbn Mâze* olarak geçmektedir.[54] İmam Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin, Ebû Yusuf'un beklentisi ve talebi üzerine kaleme aldığı *el-Câmi's-Sağîr fi'l-Fürû'* isimli eserine, 11. yüzyıl Maveraünnehir ulemasından, zamanın önde gelen Hanefî fukahâsından Sadru's-Şehîd Ömer b. Mâze el-Buhârî'nin yazmış olduğu *Şerhu'l-Câmi'i's-Sağîr*'in haşiyesidir. Alâeddin Esved'in üzerine çalışma yaptığı eser, Hanefî mezhebi içerisinde çok önemli ve ilklerden olma özelliği taşımaktadır. Eserde fürû'ya dair önemli meseleler ele alınmış, ilim taliplilerinin kolay ezberlemesi, etüt yapabilmesi için telif edilmiş ve üzerine birçok şerh yazılmıştır.[55]

Yedinci eser *Mecmau'l-Bahreyn ve Mülteka'n-Neyyireyn*'dir. 13-14. yüzyıl Hanefî fukahâsının önemli simalarından, başta fıkıh ilmi olmak üzere şer'î ilimlerde dönemin önde gelen isimlerinden İbnü's-Sââtî lakabıyla şöhret kazanmış Ebü'l-Abbâs Muzafferüddîn Ahmed b. Ali b. Tağlib el-Ba'lebekkî el-Bağdâdî'nin eseridir. Hanefi mezhebinin en temel başvuru kaynaklarından, mütûn-i erba'a olarak isimlendirilen dört temel kaynağından bir tanesidir. Müellifin bu eseri Hanefî mezhebinin ileri gelen meşhurları, Kudûrî'nin *el-Muhtasar* ve Ebû Hafs Nesefî'nin *el-Manzûme* isimli eserlerin derlenmesinden oluşmaktadır. Ancak İbnü's-Sââtî bu çalışmasında eklemeler yapmış, eserini zenginleştirmiştir. *Mecmau'l-Bahreyn,* **y**azıldığı dönemden itibaren çokça tercih edilmiş, uzun yıllar Osmanlı medreselerinde okutulmuştur. İbnü's-Sââtî başta olmak üzere birçok isim tarafından şerh ve haşiye kaleme alınmıştır. Haşiye

---

Usûlündeki Yeri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 31 (2018): s. 589, 596-599; Mahmut Rıdvanoğlu, "Habbâzî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14: s. 342-343.

54 Bkz. Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Câmiu'ş-Şurûh ve'l-Havâşî Mu'cemun Şâmilun li-Esmâi'l-Kütübi'l-Meşrûhati fi't-Türâsi'l-İslâmiyye ve Beyâni Şurûhihâ*, 1. Baskı (Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 2017), 2: s. 331, 333. İsim konusunda yazma nüshadaki kitabiyat bilgisinde geçen ismi dikkate aldık.

55 Sadruşşehîd Hüsâmüddin Ömer b. Abdülaziz İbn Mâze el-Buhârî, *Şerhu Edebi'l-Kâdî*, 1. Bs (Bağdat: Matbaatü'l-İrşâd, 1977), 1: s. 25-26, 31-32, 38, 40-43; eş-Şeybânî - el-Leknevî, *el-Câmi'u's-Sağîr mea' Şerhihî en-Nâfi'u'l-Kebîr*, s. 8, 10, 18, 34, 50, 67-68; es-Safedî, *el-Vâfî bi'l-Vefeyât*, 22: s. 314; el-Kureşî, *el-Cevâhirü'l-Mudiyye fi tabakâti'l-Hanefiyye*, 2: s. 649; İbn Kutluboğâ, *Tâcü't-Terâcim*, s. 217-218; Muhammed Abdülhay el-Leknevî, *el-Fevâidü'l-Behiyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye*, s. 149; Yunus Vehbi Yavuz, "el-Câmiu's-Sagîr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7: s. 112; Aydın Taş, "Muhammed b. Hasan Şeybânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39: s. 40.

yazanlardan bir tanesi Alâeddin Esved'in hocalarından olduğu rivayet edilen Cemâleddin Aksarâyî'dir.[56]

Sekizinci eser, *Şerhu Mecmau'l-Bahreyn ve Mülteka'n-Neyyireyn,* bir önceki bölümde ele alınan İbnü's-Sââtî'nin kendi eseri *Mecmau'l-Bahreyn ve Mülteka'n-Neyyireyn*'e yine kendisinin iki cilt olarak yazmış olduğu şerhtir.

Dokuzuncu eser, *Kenzu'l-Vüsûl ilâ Ma'rifeti'l-Usûl*, 11. yüzyıl Türkistan ulemasından, erken dönem Hanefî fukahâsının önde gelen isimlerinden, fıkıh başta olmak üzere birçok ilim dalında kalem oynatan Ebü'l-Hasen Ebü'l-Usr Fahrü'l-İslâm Ali b. Muhammed el-Pezdevî'nin *Usûlü'l-Pezdevî* ismiyle de bilinen usûl-i fıkha müteallik eseridir. Kendisinden önceki ve muasır fukahânın süregelen fıkıh birikimini tevarüs ederek, eserini sistematik bir biçimde bir araya getiren Pezdevî'nin usûlü, bu alanda yazılmış en kapsamlı eserdir. Bu sebeple *Kenzu'l-Vüsûl ilâ Ma'rifeti'l-Usûl,* kendisinden sonra fıkıh usulü alanında yazılmış eserlere örnek teşkil etmiş, üzerine birçok şerh-hâşiye çalışması yapılmıştır. Ayrıca yazıldığı ilk yıllardan itibaren temel referans kaynaklarından birisi olmuş ve ilk dönem Osmanlı medreseleri başta olmak üzere uzun yıllar medreselerde ders kitabı olarak okutulmuştur.[57]

Onuncu eser, *Şerhu Ferâizü's-Sirâciyye*'dir. 13. yüzyıl ulemasından Ebû Tâhir Sirâcüddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdirreşîd es-Secâvendî'nin miras hukukuna dair eserine, Şehâbeddin Ahmed b. Mahmud es-Sivâsî'nin yazmış olduğu şerhtir. *el-Ferâizü's-Sirâciyye,* Hanefî fıkhı merkez olmak üzere sair mezheplerin görüşlerini de ele alarak kaleme alınmıştır. *el-Muhtasar* ve *el-Ferâizü's-Secâvendiyye* isimleri ile de bilinmektedir. İslâm miras hukukunu bütün yönleriyle ele alan *el-Ferâizü's-*

---

[56] İbn Kutluboğâ, *Tâcü't-Terâcim*, s. 95; Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, 2014, 2: s. 1599-1601; Muhammed Abdülhay el-Leknevî, *el-Fevâidü'l-Behiyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye*, s. 26-27; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifîn ve Esmâü'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn*, 1: s. 100-101; Özel, "Muhammed b. Muhammed Secâvendî", 36: s. 190-191.

[57] Şemsüleimme es-Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, thk. Ebü'l-Vefâ el-Afgânî (Haydarabad: Lecnetü İhyâi'l-Meârifi'n-Nu'mâniyye, t.y.), 1: s. 3; el-Kureşî, *el-Cevâhirü'l-Mudiyye fi tabakâti'l-Hanefiyye*, 2: s. 458; İbn Kutluboğâ, *Tâcü't-Terâcim*, s. 205-206; Taşköprizâde, *Tabakâtü'l-Fukahâ*, s. 85; Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, 2014, 1: s. 112-113; Muhammed Abdülhay el-Leknevî, *el-Fevâidü'l-Behiyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye*, s. 101; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifîn ve Esmâü'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn*, 1: s. 693; Özel, "Muhammed b. Muhammed Secâvendî", 36: s. 264-266.

*Sirâciyye'*ye birçok şerh yazılmış, manzum hale getirilmiş ve hem ana metin hem de bu şerh Osmanlı medreselerinde uzun yıllar okutulmuştur. [58]

On birinci eser, *Künûzü'l-Envâr fî Şerhi Rumûzi'l-Esrâr*'dır. Alâeddin Esved'e ait olan bu şerh hakkında üçüncü bölümde detaylı bilgi verilecektir.

On ikinci eser, *Mevâhibu'n-Nizâm fî Mezâhibi'l-Kirâm*'dır. Katalog bilgilerine göre, Bedîuddîn Ali es-Subahî tarafından kaleme alınmış olan, hilâfiyat denilen ilim dalına aittir. Fıkıh konularına göre kitâb, fasıl ve bablara ayrılan eser, muhtemelen öğrencilere okutulduğu ve kolay ezberlenebilmesi amacıyla manzum şekilde yazılmıştır. Her bölüm kitâb üst başlığını taşıyarak, bazı yerlerde fasıl ve bab olarak, bazı yerlerde ise alfabetik sırayla bâblara ayrılmıştır. Eserin tam manasıyla hangi teknik ve yöntemle yazıldığını, muhtevasının kapsamını detaylı olarak tahlil etmek farklı bir çalışmanın konusudur.[59]

Ç. Akaid

Akide kelimesinin çoğulu olan akaid, inanmak, inanç, bağlanmak gibi anlamalara gelmektedir. İslâm ilimler sistematiğinde ise dinin inanılması gereken tüm konularını ele alan ilim dalına verilen isimdir. Medreselerin kuruluş amacını hatırladığımızda ehl-i sünnet itikadı çerçevesinde eğitim verilmekte, Sünnî gelenek muhafaza edilmekte,[60] talebenin tedris ettiği derslerin başında ise İslâm inancına taallük eden konular gelmektedir. Bu noktada İznik Medresesi'nde öğrencilerin akaid derslerini aldığını tahmin etmek çok zor değildir. Fakat 14. yüzyıl istinsahlarında İznik şehrinde veya medresesinde henüz bu alanda telif ya da istinsah edilmiş nüsha/lara rastlanmamıştır. Medresenin kuruluşundan, yani 1331'den önce akaid ilmine dair kaleme alınmış, yazıldıkları yıllardan itibaren şöhret bulmuş ve sair İslâm devletlerinin eğitim sistematiği içerisinde yer almış bazı eserlerin İznik medresesinde de okutulduğunu tahmin edebiliriz. Bunlar arasında Ebü'l-Berekât en-Nesefî, Adûdiddîn el-Îcî gibi İslâm dünyasının önemli isimlerinin eserleri zikredilebilir.

---

[58] İbn Kutluboğâ, *Tâcü't-Terâcim*, s. 245; Taşköprizâde, *Tabakâtü'l-Fukahâ*, s. 106; Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, 2014, 2: s. 1247-1248; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifîn ve Esmâü'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn*, 2: s. 106; Muhammed Abdülhay el-Leknevî, *el-Fevâidü'l-Behiyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye*, s. 147; Ferhat Koca, "el-Ferâizü's-Sirâciyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12: s. 367-368; Özel, "Muhammed b. Muhammed Secâvendî", 36: s. 266-277.

[59] Bediüddîn Ali es-Subâhî, *Mevâhibu'n-Nizâm fî Mezâhibi'l-Kirâm*, vr. 1b, 5a, 8b, 10a, 15b, 20a, 23b, 40b, 75a, 96b, ,99b, 110a, 120a, 125b, 144a; Şükrü Özen, "Hilâf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17: s. 527-538.

[60] Akgündüz, *Klasik Dönem Osmanlı Medrese Sistemi*, s. 248, 300.

D. Dil İlimleri

14. yüzyılda İznik'te, Arapça'ya dair istinsah edilmiş dört eser tespit edilmiştir. Ancak sarf, nahiv ve belağat alt başlıklarına ayrılan Arapça öğretiminde sarf ve nahve dair eserlerin bunlarla sınırlı olmadığını söylemek mümkündür. Bunların dışında sarfa dair Emsile, Bina ve nahve dair Avâmil, 'İzzî gibi farklı metinlerin okutulduğu söylenebilir. Ayrıca medrese öğretiminin en temel öğelerinden olan Arapça öğretimi için talebenin sözlüğe olan ihtiyacı izahtan varestedir. Bu noktada lügata dair herhangi bir istinsah olmasa de öğrencilerin yanlarında İsmail b. Hammâd el-Cevherî'nin *Sıhah-ı Cevherî* gibi meşhur sözlüklerden bazılarını bulundurdukları ya da ders esnasında bilmedikleri kelimeleri hocalarından işiterek sahip oldukları ders kitaplarının derkenarlarına not ettikleri ifade edilebilir.

İlk eser *eş-Şâfiye*'dir. 12-13. yüzyıl ulemasından, tam adı; Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebû Bekr b. Yunus olan, fakat İbnü'l-Hâcib olarak şöhret bulan dil bilgininin eseridir. Sîbeveyhi'nin *el-Kitâb* ve Zemahşerî'nin *el-Mufassal*'ı ile Arapça dilbilimine dair en temel üç eserden birisidir. Metnin özet olması ve sarf ilmine dair bütün konuları kapsaması itibariyle alanında ilk olma özelliğine sahiptir. Eser yazıldığı yıllardan itibaren şöhret bulmuş, İslâm dünyasının muhalled eserleri arasında yer edinmiştir. Sonraki yıllarda üzerine başta müellifin kendisi olmak üzere birçok şerh-hâşiye türünden çalışmalar yapılmıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin medrese müfredatında da uzun yıllar okutulan eserlerden bir tanesi olmuştur. İznik Medresesi'nin kuruluşundan sonra İznik şehrinde istinsah edilmiş olması bunun en önemli göstergelerinden birisidir ki; İznik istinsahları içerisinde en erken istinsah tarihi taşıyan nüsha bu esere yapılmış olan bir şerhtir. Şârih ise muhtemelen müellifin kendisidir. Fakat aynı esere şerh yazan isimlerden Radî el-Esterâbâdî, Hasan b. Şerefşah, Nizâmeddin en-Nisâbûrî, Çarperdî, Nukrekâr gibi bazı âlimlerin şerhi olma ihtimalide söz konusudur.[61]

[61] İbnü'l-Hâcib, *eş-Şâfiye*, thk. Hasan Ahmed el-Osmân eş-Şâfiyecî, 2. Bs (Mekke: el-Mektebetü'l-Mekkiyye, 2014), s. 17-18, 37-75, 76-77.; Hafız Celâleddin Abdurrahman Suyûtî, *Buğyetü'l-Vuât fi Tabakâti'l-Lugaviyyîn ve'n-Nuhât*, 1. Baskı, t.y., 2: s. 134-135.; Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, 2014, 2: s. 1020-1022; el-Habeşî, *Câmiu'ş-Şurûh ve'l-Havâşî Mu'cemun Şâmilun li-Esmâi'l-Kütübi'l-Meşrûhati fî't-Türâsi'l-İslâmiyye ve Beyâni Şurûhihâ*, 3: s. 87-97; Hulusi Kılıç, "İbnü'l-Hâcib", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21: s. 55-57; Hulusi Kılıç, "eş-Şâfiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2018), 38: s. 247-248.

İkincisi, *el-Îzâh*'dır. Alâeddin Esved'in şerh yazdığı *el-Îzâh,* fıkıh usulü ve belağat başta olmak üzere birçok ilimde mahir, bir dönem Anadolu topraklarında yaşamış, 13. yüzyıl ulemasından Celâleddin Muhammed Hatîb el-Kazvînî'nin kendi eseri olan, Sekkâkî'nin eserinin bir bölümünü muhtasar bir tertip üzere kaleme aldığı *Telhîsü'l-Miftâh'a* yine kendisinin yazdığı şerhtir. Müellif bu eserde belağat ilmi ve onun alt dallarına dahil olan meseleleri detaylı bir şekilde tahkik etmiş ve konular hakkındaki örneklerini artırmış, akıl ve mantık kaideleriyle hareket ederek problemli olan kısımları da vuzuha kavuşturmuştur. Ayrıca hem *Telhîs* hem de buna yazdığı şerh Osmanlı coğrafyasında yaygınlık kazanmış ve üzerine birçok çalışma yapılmıştır.[62]

Üçüncüsü *Şerhu Telhîsu'l-Miftâh*'tır. Bir önceki paragrafta ifade edildiği üzere Kazvînî'nin *Telhîs*'ine kendisi başta olmak üzere birçok şerh kaleme alınmıştır. Bunlar arasında İznik Medresesi müderrislerinden Alâeddin Esved'in öğrencisi olan Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa'da vardır. Eser hakkında kısaca bilgi verildiğinden bu kısımda ayrıca bilgi verilmeyecektir.

Sonuncusu ise *el-Münehhal fî i'ra'bi Ebyâti'l-Mufassal*'dır. İznik istinsahları içerisinde olan bu eser Zemahşerî'nin *el-Mufassal fi'n-Nahv, el-Mufassal fi San'ati'l-İ'râb* isimleriyle anılan çalışmasının içerisinde geçen beyitlerin i'râbının, yani cümle yapılarının incelendiği ve ele alındığı çalışmadır. Zemahşerî, *el-Mufassal*'ı Arap olmayan, Arapça bilmeyen ve öğrenmek isteyenler için telif etmiştir. Dilinin sadeliği, tarzının güzelliği, öğreniminin ve okunmasının kolaylığı sebebiyle yazıldığı dönemlerden itibaren revaç bulan *el-Mufassal* Müslüman âlimler tarafından çokça tercih edilmiş ve alanının en iyisi olarak telakki edilmiştir. Aynı zamanda ilk dönemlerden itibaren medrese müfredatına dâhil olmuş ve uzun yıllar bu şekilde devam etmiştir. Esere başta müellifi olmak üzere birçok âlim tarafından şerh-hâşiye türü çalışmalar yapılmış ve manzum hale getirilmiştir. Şerhe konu olan bir bölümü de içerisinde geçen beyitlerdir. İşte, İznik şehrinde istinsah edilmiş bu eserin müellifi Ebu'l-Me'âlî Ahmed

[62] Celâleddin Muhammed Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh fî ʿUlûmi'l-Belâğa*, thk. İbrahim Şemseddîn, 1. Baskı (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2003), s. 6, 8-9, 11; Salâhuddîn Halîl b. Aybeg es-Safedî, *Aʿyânü'l-ʿAsr ve Aʿvânü'n-Nasr*, thk. Ali Ebû Zeyd vd. (Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1998), 4: s. 492-493; İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-Kâmine fî Aʿyâni'l-Miʾeti's-Sâmine* (Beyrut: Dâru'l-İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, t.y.), 4: s. 3, 5; Ömer Ferrûh, *Târîhu'l-Edebi'l-ʿArabî*, 3. Baskı (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1981), 3: s. 751-752; İsmail Durmuş, "Hatîb Kazvînî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25: s. 156-157.

b. Ahmed b. Atâ el-Buhârî beyitlerin şârihlerinden, *el-Münehhal fî i'ra'bi Ebyâti'l-Mufassal* isimli eseri de bu alanın en önemli şerhlerinden birisidir.[63]

E. Mantık

14. yüzyıl istinsahlarında İznik şehrinde veya medresesinde henüz mantık ilmine dair telif ya da istinsah edilmiş nüsha ya da nüshalara rastlanmamıştır. Ancak gerek Osmanlı öncesi gerekse Osmanlı Dönemi medrese müfredatında mantık ilminin önemli bir yer edindiği bilinmektedir. Bu sebeple İznik Medresenin kuruluşundan itibaren mantık dersleri verildiğini söylemek mümkündür. Ancak İznik istinsahları içerisinde mantık kitabı olarak zikredilebilecek bir yazma eser olmadığından, 1331'den önce bu alana dair kaleme alınmış, yazıldıkları yıllardan itibaren şöhret bulmuş ve sair İslâm devletlerinin eğitim sistematiği içerisinde yer almış bazı eserlerin İznik Medresesi'nde de okutulabileceğini tahmin edebiliriz. Maamafih, İznik Medresesi'nde hangi mantık kitabı okutulmuştur? sorusuna verilecek ilk cevap; yazıldığı günden itibaren büyük bir ilgiye mazhar olan, hacmi itibariyle öğrencilerin seviyesine uygun, muhtasar ve uzun yıllar medrese müfredatında okutulan Esîrüddîn Ebherî'nin *er-Risâletü'l-Esîriyye fi'l-Mantık* ismiyle de bilinen *Îsâgucî* isimli eseri ve üzerine yapılan şerh-hâşiye türü çalışmalardır.[64] Şerh çalışmalardan bir tanesi aşağıdaki bölümlerde ele alınacak olan Molla Fenârî'ye aittir. O, İznik Medresesi talebesinden olarak *Îsâgucî*'ye *Risâle-i Ebheriyye* isminde bir şerh kaleme almıştır.

Mantık ilmine dair okutulması kuvvetle muhtemel eserlerden bir tanesi de Sirâceddin Urmevî'ye ait olan *Metâli'u'l-Envâr* isimli eserdir. Sirâceddin Urmevî, İznik Medresesi'nin ilk iki müderrisinin, yani Dâvûd el-Kayserî ve Tâceddîn el-Kerderî'nin hocalarıdır. Hocalarından tahsîl etmiş oldukları bu eseri iki müderriste talebesine aktarmış, okutmuş olabilir. Müderrisler ve hocalarıyla olan ilişkileri hakkında üçüncü bölümde tafsilatlı bilgi verilecektir.

---

[63] Ebü'l-Kâsım Mahmud b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *el-Mufassal fi İlmi'l-'Arabiyye*, thk. Fahri Sâlih Kadâra, 1. Bs (Amman: Dâru Ammâr, 2004), s. 12-14, 31; Kâsım b. Hüseyn el-Harezmî, *Şerhu'l-Mufassal fî San'ati'l-İ'râb el-Mevsûm bi't-Tahmîr*, thk. Abdurrahman b. Süleyman el-Useymîn, 1. Bs (Beyrut: Dârü'l-Garbü'l-İslâmî, 1990), 1: s. 43-44, 47-59; Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, 2014, 2: s. 1774-1777; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *İzâhü'l-Meknûn fi'z-Zeyli 'alâ Keşfü'z-Zünûn 'an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, thk. Kilisli Rıfat Bilge (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, t.y.), 2: s. 530; Mehmet Sami Benli, "el-Mufassal", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30: s. 366-367.

[64] Abdülkuddûs Bingöl, "Osmanlı Dünyasında Mantık Bilimi ve Eğitimi", *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi Tebliğler (İstanbul, 12-15 Nisan 1999)*, ed. Hidayet Yavuz Nuhoğlu (İstanbul: IRCICA, 2001), s. 66-67; Bingöl, "Îsâgucî", 22: s. 488-489.

F. Pozitif İlimlere Dair Dersler

Osmanlı medreselerinin 15-16. yüzyıllardan, yani tam teşekküllü olarak tesisinden itibaren riyazîyyât (hendese, hesap, astronomi), tabî'iyyât (fizik, kimya) gibi ilimlere dair eserlerin okutulduğu, bu alanlarda önemli çalışmalar yapan âlimlerin yetiştiği bilinmektedir.[65] Fakat bunların resmî ders müfredatına dâhil olup olmadığı konusu belirsizdir.[66] Kaldı ki, kuruluş dönemlerinde ilgili alanlara dair eserleri okutacak müderrislerin varlığı da ayrı bir meseledir. Dâvûd el-Kayserî'nin matematik öğrenimine sahip olduğu bilindiğinden, hesap, hendese ve astronomiye dair bilgilerini öğrencilerine aktarmış olabileceği tahmin edilebilir. Ancak bu, riyâzî ilimlerin medrese müfredatına dâhil olabileceğini gösteren kat'î bir delil olmayacaktır. Bu sebeple sonuç olarak; 14. yüzyılda İznik Medresesi'nde riyâzî ilimlere dair eserlerin okutulup okutulmadığı bilinmese de en azından temel matematik işlemlerini yapabilecek bilgilerin öğretildiği söylenilebilir. Zira temelde fıkıh bilgini yetiştirme vizyonu olan medreselerde bu bir zorunluluk arz etmektedir. Örneğin; fıkıh ilminin alt dallarından olan miras hukuku matematik bilgisi olmadan çözümlenemez, meseleler vuzuha kavuşturulamaz. Namaz vakitleri, bayram günlerinin tespiti, oruç ile ilgili hükümler ve buna benzer konuları açıklamak, tespit etmek için en azından temel astronomi bilgisine sahip olmak gerekir.[67] Hazarda ve seferde toplumsal, siyâsî, sosyal sorunların çözümlerinde kadılık, kazaskerlik gibi makamları deruhte edecek olan medrese talebelerinin ise bu bilgilerden yoksun olarak mezun oldukları düşünülemez. Elde mevcut olan verilere göre İznik

---

[65] Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Cevat İzgi, *Osmanlı Medreselerinde İlim-Riyazî İlimler* (İstanbul: İz Yayıncılık, 1997), 1: s. 191-252, 263-329, 333-349, 361-453.; Cevat İzgi, *Osmanlı Medreselerinde İlim-Tabiî İlimler* (İstanbul: İz Yayıncılık, 1997), 2: s. 107-139, 145-174.

[66] 18. yüzyılda kaleme alınmış, müellifi meçhul olan *Kevâkib-i Seb'a Risâlesi*'nde bu konuda canlı bir tasvir yapılmaktadır. Buna göre; medrese talebesi, salı ve cuma günlerinde olan haftalık tatillerinde, çeşitli piknik yerlerine gittiklerinde bile hesap, hendese vb. ilimlere dair konuları; kış günlerinde ise, evlerinde devam ettikleri bu sohbetlerinde tarih, edebiyat gibi ilim dallarına dair konuları aralarında müzakere ederlermiş. Bkz. *XVIII. Asrın Ortalarına Kadar Türkiye'de İlim ve İlimiyeye Dâir Bir Eser: Kevâkib-i Seb'a Risâlesi*. trc. Nasuhi Ünal Karaarslan (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2015), s. 77.

[67] Kâtip Çelebî, *Mîzânü'l-Hakk fî İhtiyâri'l-Ehakk* isimli eserinde bu konuda "Hendese bilen müftî ile hendese bilmeyen müftinin fetvâsı" ve "Hendese bilen kadı ile bilmeyen kadı'nın hükmü" şeklinde ilginç başlıklar açmakta ve konu ile ilgili kuyu kazan işçilere verilmesi gereken ücret ile belli ölçülerde olan tarlanın alım-satım-değişimi gibi farazî örnekler vermektedir. Başlıklardan anlaşılacağı gibi medrese mezunu bir fakihin hükümlerinde isabet etmesi için matematik bilmesi gerekir. Bkz. Kâtip Çelebi, *Mîzânu'l-Hakk fî İhtiyâri'l-Ehakk (İslâm'da Tenkit ve Tartışma Usûlü)*, trc. Süleyman Uludağ-Mustafa Kara, 3. Bs (İstanbul: Marifet Yayınları, 2001), s. 43-45; Ayrıca Baltacı, 17. yüzyıla değin matematik bilmeyenin kadılık makamını deruhte edemeyeceğine dair bir kanaatin hakim olduğu bilgisini vermektedir. Bkz. Cahid Baltacı, *Maarif Sistemimiz* (İstanbul: İslâm Medeniyeti Vakfı, 1980), s. 17.

Medresesi'nde ilgili alanlara dair eserlerin okutulup okutulmadığı ise bilinmemektedir. Ancak bu yüzyıla ve ilim dallarına ait, İznik istinsahı olan bir nüsha tespit edilmiştir. O da aşağıda kısaca tanıtılacak olan matematik âlimi Çağmînî'nin astronomi ilmine dair olarak kaleme aldığı *el-Mülahhas fi'l-Hey'e* isimli eserine, yazılmış olan *Şerhu Mülahhas fi'l-Hey'e*'dir.

13. yüzyıl Türkistan ulemasından, astronomi, matematik âlimi ve hekim, Alâü'l-müneccim lakabıyla meşhur, Mahmûd b. Muhammed b. Ömer el-Çağmînî el-Harizmî'nin astronomi ilmine dair kaleme almış olduğu eseridir. Kâtip Çelebi'nin verdiği bilgiye göre kitap mukaddime ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Mukaddime "Cisimlerin Bölümleri Hakkında (fî aksâmü'l-ecsâm)"; birinci bölüm, "Yüce Varlıklar Hakkında (fî ecrâmi'l-'ulviyye)"; ikinci bölüm, "Süflî Varlıklar Hakkında (fî'l-besâiti's-sufliyye) başlıklarından oluşmaktadır. Çağmînî'nin el-*Mülahhas*'ı muhtasar bir kitap ve astronomiye dair meseleleri ihata edici bir şekilde kaleme alınmış olma özelliği sebebiyle yazıldığı dönemden itibaren ciddi bir ilgiye mazhar olmuş, sonraki dönemlerde üzerine birçok şerh-hâşiye türü çalışmalar kaleme alınmış ve uzun yıllar Osmanlı medreselerinde okutulmuştur. Bu istinsah, *el-Mülahhas*'a Mirek Şemseddin Muhammed b. Mübârekşah el-Buhârî tarafından yazılmış olan *Şerhu Mülahhas fi'l-Hey'e* isimli şerhin istinsahıdır. Şârih, eserinde birtakım gezegenlerin açıklamasını yapmış, güneş, ay, ekvator, yerküre hakkında ve astronomiye dair vâzıh bilgiler vermiştir.[68]

14. yüzyıl'da, İznik şehrinde istinsah edilmiş olan eserlerin neredeyse tamamı İslâm coğrafyasında şöhret bulmuş ve yazıldığı ilk yıllardan itibaren birçok Müslüman devletin medrese müfredatına girmiştir. Aynı şekilde, bu eserlerin İznik Medresesi müfredatına girdiği de istinsahlar üzerinden yapılan deneme üzerinden ortaya koymaya çalışılmıştır. Bu noktada aynı yüzyılda İznik'te farklı müstensihler tarafından tefsir ve hadis alanında 2'şer, fıkıh alanında 12, dil ilimleri alanında 4, astronomi alanında ise 1 eser, toplamda 21 eser çoğaltılmıştır. En fazla istinsahı bulunan nüshaların fıkıh alanına ait olması medreselerin nihai amacının fıkıh bilgini yetiştirmek olduğunun önemli bir

[68] Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, 2014, 2: s. 1819-1820; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, 1. Baskı (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993), 3: s. 830; Özen, "Hilâf", 17: s. 182-183; Baykan, "Osmanlı Coğrafyasında Yazılan İlk Astronomi Eseri: Şerh-i Mülahhas Fi'l Hey'e" ve İznik", s. 55-57.

göstergesidir.[69] Ayrıca nüshaların istinsah tarihlerinin 1'inin Dâvûd el-Kayserî, 8'sinin Tâceddin el-Kerderî, (1351-1362) 12'sinin Alâeddin Esved (1362-1397) dönemlerinde olduğu görülmüştür. Ancak bu durum ismi geçen eserlerin, mümâileyh müderris tarafından okutulmadığı anlamına gelmemektedir. Aksine aynı eserlerin okutulduğu söylenebilir.[70] Yukarıda ele alınan eserlerin neredeyse tamamı için yazıldığı dönemden itibaren şöhret kazandığı ve Osmanlı medreselerinde uzun yıllar okutulduğu ifade edilmişti. Dile getirilen bu ifadelerin teyidi için Kâtip Çelebî'nin, *Keşfü'z-Zünûn*'u bir fikir verebilir. Örnek verecek olursak; Kâtip Çelebî, Merğınânî'nin *el-Hidâye*'sini ve üzerine yapılan çalışmalarını yaklaşık 10 sayfaya sığdırabilmiştir.[71] Diğer eserler incelendiğinde de benzer manzara görülecektir. Kalaycı bu meseleyi piramit örneği üzerinden dev bir birikintiye benzetmektedir.[72]

---

[69] Selçuklu ilim geleneğini tevarüs edip ona yeni bir ivme kazandıran Osmanlı Devleti'nin medrese sistematiğinin merkezindeki bu düşünceyi daha iyi anlayabilmek için Sahib Ata Medresesi Vakfiyesine bakılabilir. Bu vakfiyede açıkça medresede şer'î ilimlerin öğretilmesinin amaçlandığı ifade edilmekte, ancak fıkıh ilmi ve vakfedilen zümre, yani fakihler ismen zikredilmektedir. Bkz. Akgündüz, *Klasik Dönem Osmanlı Medrese Sistemi*, s. 248, 566-567 (42 nolu dipnot).

[70] Burada ismi geçen, yani İznik istinsahlarında olan ve İznik Medresesi'nde muhtemelen okutulduğunu düşündüğümüz eserlerin Osmanlı Devleti'nde yaygınlığının anlaşılabilmesi için önemli bir örnek teşkil eden 16. yüzyıl Bursa şehri tereke kayıtlarını zikretmek yerinde olacaktır. Yapılan bir araştırmada 1500-1600 yılları arası kayıtlarına göre Bursa'da şerh ve hâşiyeleri ile Keşşâf isimli eser 15, Meşârik ve şerhi 16, Ferâiz 15, el-Hidâye 13, Mecmau'l-Bahreyn ve şerhi 33, el-Vikâye 14, Telhîsü'l-Miftâh 1, el-Mülahhas 1 tanedir. Aynı araştırmada, birçok ilim dalına dair sayısal verileri verilen eserlerin bazılarının sayıca fazla olmasının sebeplerinden bir tanesinin de medreselerde okutulması gösterilmiştir. Detaylı bilgi için bkz. A. İhsan Karataş, *XVI. Yüzyılda Bursa'da Yaygın Olan Kitaplar* (Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995), s. 38-40, 42, 45, 56, 58.

[71] Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, 2014, 2: s. 2031-2040.

[72] Ayrıca, bunun dışındaki örnekler için bkz. Mehmet Kalaycı, "Bir Osmanlı Kelâmcısı Ne Okur? Osmanlı İlim Geleneği Çerçevesinde Beyâzîzâde'nin Mecmû'a fi'l-Mesâ'ili'l-Müntehabe Adlı Eseri", *Osmanlı'da İlm-i Kelâm: Âlimler, Eserler, Meseleler*, ed. Kadir Gömbeyaz vd., 1. Bs, *Osmanlı'da İlimler Serisi ; Yayan*, 1. no.8 (İstanbul: İSAR Yayınları, 2016), s. 62-64.

İKİNCİ BÖLÜM

İZNİK MEDRESESİ MÜDERRİSLERİ

I. DÂVÛD EL-KAYSERÎ: İLK MÜDERRİS

A. Hayatı

Dâvûd el-Kayserî'nin doğum tarihi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Ancak eğitim hayatındaki serüvenden hareketle aşağı yukarı bir tarihlendirme tahmininde bulunmak mümkündür.

O, kadı Sirâceddin Urmevî'den ilim tahsilinde bulunmuştur. Sirâceddin Urmevî, h. 594/m. 1198 tarihinde dünyaya gelmiş, h. 682/m. 1283 tarihinde vefat etmiştir. Aynı zamanda kendisi Konya, Malatya gibi Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde müderrislik yapmıştır. 1273 veya 1274 yıllarında Anadolu Selçuklu Devleti'nin başkenti Konya'ya baş kadı olarak tayin edilmiştir. Bu bilgilerden hareketle Dâvûd el-Kayserî'nin, hocasına talebe olabilecek yaşları 12-15 civarında olmalıdır. Bu yaşlar dikkate alındığında onun doğum tarihinin 1258-1262 aralığında olduğu söylenebilir.[73]

Dâvûd el-Kayserî'nin kendi eserlerinde geçen tam adı; Dâvûd b. Mahmûd b. Muhammed er-Rûmî el-Kayserî'dir.[74] *Nihâyetü'l-Beyân fî Dirâyeti'z-Zamân* ve *Mukaddemât* adlı iki eserinin önsözünde aslen Sâveli olmak üzere Kayseri doğumlu

---

[73] Mehmet Bayrakdar, *Dâvûd el-Kayserî*, 1. Baskı (Bayezid, İstanbul: Kurtuba Kitap, 2009), s. 14; Kalaycı, "Bir Osmanlı Kelâmcısı Ne Okur? Osmanlı İlim Geleneği Çerçevesinde Beyâzîzâde'nin Mecmû'a fi'l-Mesâ'ili'l-Müntehabe Adlı Eseri", s. 431.

[74] Dâvûd el-Kayserî, "Mukaddemât", *er-Resâil*, thk. Mehmet Bayrakdar (Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 1997), s. 25; Dâvûd el-Kayserî, "Nihâyetü'l-Beyân fî Dirâyeti'z-Zamân", *er-Resâil*, thk. Mehmet Bayrakdar (Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 1997), s. 163; Dâvûd el-Kayserî, "Tahkîku Mâ'i'l-Hayât ve Keşfu Esrâri'z-Zulumât", *er-Resâil*, thk. Mehmet Bayrakdar (Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 1997), s. 181; Dâvûd el-Kayserî, "Esâsü'l-Vahdâniyye ve Mebne'l-Ferdâniyye", *er-Resâil*, thk. Mehmet Bayrakdar (Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 1997), s. 149; Dâvûd el-Kayserî, "Risâle fî İlmi't-Tasavvuf", *er-Resâil*, thk. Mehmet Bayrakdar (Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 1997), s. 107; Dâvûd el-Kayserî, "Risâle fî Ma'rifeti Muhabbeti'l-Hakîkiyye", *er-Resâil*, thk. Mehmet Bayrakdar (Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 1997), s. 137; Dâvûd el-Kayserî, "Şerhu Te'vîlâti'l-Besmele bi's-Sûreti'n-Nev'iyyeti'l-İnsâniyye", *er-Resâil*, thk. Mehmet Bayrakdar (Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 1997); *er-Resâil*, thk. Mehmet Bayrakdar, 1. Baskı (Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 1997), s. 195.

olduğuna dair beyan vardır.[75] Bazı yazarlar onun "el-Karamânî" nisbesi sebebiyle Karaman'da doğduğunu söylemişlerdir. Künyeleri ise el-Hanefî, Şerefüddin ve eş-Şeyh olarak ifade edilmiştir.[76]

Dâvûd el-Kayserî'nin iki eserinin önsözünde Kayseri'de doğduğuna dair ibare yukarıda zikredilmişti. Gerek kendi eserlerindeki ifadeleri gerekse de kaynaklardaki ittifak sebebiyle Kayseri'de dünyaya geldiği söylenebilir.[77] Bu yüzden kendisine "el-Kayserî" nisbesi atfedilmiştir. Anadolu coğrafyasında doğduğu ve yetiştiği için de "er-Rûmî" nisbesi de ismine eklenmiştir.[78]

Dâvûd el-Kayserî'ye, iki eserinin önsözünde aslen Sâveli[79] olduğu ibaresinden dolayı "es-Sâvî" nisbesi de atfedilmiştir. Onun, aslen Sâveli olduğunu ifade etmesi, ata topraklarının buralar olduğunu gösterir. Fakat atalarından hangilerinin Kayseri'ye göç ettikleri belli değildir. Tarihî veriler, Türkistan'dan göçlerin yoğun bir şekilde güvenli topraklar olan Anadolu coğrafyasına olduğunu gösterir. Kısaca söz edecek olursak; Türkmenler/Oğuzlar Türkistan'da yaşamlarını sürdürmekteydi. Anadolu coğrafyasına göçleri kesintisiz Türkistan'dan olmamıştır. İlk büyük göç dalgası Türkistan'dan Azerbaycan'a, oradan da Anadolu coğrafyasına olmuştur. Türkmenlerin Azerbaycan üzerinden Anadolu'ya göçlerinin başlıca etkeni, Büyük Selçuklu Sultanı Alparslan'ın 1071 yılında Malazgirt Savaşı'nda Bizanslılara karşı aldığı galibiyettir. Zira, alınan bu galibiyetle birlikte Anadolu coğrafyasında Bizans'ın direnci kırılmış ve Rûm diyarının kapıları Türklere sonuna kadar açılmıştır. İkinci büyük göç dalgası, yoğun Moğol istilalarından bunalan Türkmenlerin rahat ve huzurlu yaşayacakları bir bölgeye göç etme düşüncesi ile 12. yüzyılda Anadolu'ya olmuştur.[80] Orta Asya'dan başlayıp dalga dalga yayılan Moğol istilalarından Sâve şehri de etkilenmiş ve 1220 yıllarında işgal

---

[75] Dâvûd el-Kayserî, "Nihâyetü'l-Beyân fî Dirâyeti'z-Zamân", s. 163; Dâvûd el-Kayserî, "Mukaddemât", s. 25.

[76] Bayrakdar, *Dâvûd el-Kayserî*, s. 12, 13.

[77] Taşköprizâde, *eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâ'i'd-Devleti'l-Osmâniyye*, 1405, s. 7; Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333), 1: s. 84-85.

[78] Bayrakdar, *Dâvûd el-Kayserî*, s. 12.

[79] Sâve şehri; İran'ın Hamedân ve Rey şehirlerinin arasında bulunan, Orta İran'ın güzel şehirlerinden bir tanesidir. Bkz. Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkūt b. Abdillâh el-Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî, *Mu'cemü'l-Büldân* (Beyrut: Daru's-Sadr Yayınları, 1977), 3: s. 179.

[80] Halil İnalcık, *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I*, 60. Baskı (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), s. 4.

edilmiştir. Bu istilalardan dolayı Dâvûd el-Kayserî'nin ataları bu tarihlerde Anadolu coğrafyasına, burada da Kayseri'ye göç etmiştir.[81]

Bazı araştırmacıların Dâvûd el-Kayserî'yi, "el-Karamânî" nisbesiyle anmalarının ve Karaman'da doğduğunu ifade etmelerinin sebebi, Kayseri bölgesinin o zamanlarda Karamanoğulları'nın sınırları içerisinde olduğu düşüncesidir. Ancak 1361 yılında Karamanoğulları tahtına geçen Alâeddin Bey zamanında ilhak edilen Kayseri toprakları çok uzun süre geçmeden Eretnalılar tarafından geri alınmıştır.[82] Dâvûd el-Kayserî'nin hayatta olduğu süre içerisinde de Kayseri, Karamanoğulları tarafından fethedilmemiştir.[83] Bunun yanı sıra kendi eserlerinde böyle bir ifade geçmemekte ve kaynaklar onun doğum yerinin Kayseri olduğu ile ilgili ittifak halindedir. Bu sebeplerden dolayı Dâvûd el-Kayserî'nin Karaman'da doğmuş olduğu bilgisi doğru değildir.[84] Ancak bir süre buralarda bulunmuş olma ihtimali, ona böyle bir nispetin yapılmasına sebebiyet vermiş olabilir.

Bütün bunlara ilaveten ona, "el-Hanefî", "Şerefüddin" [85] ve "eş-Şeyh" lakapları verilmiştir. Hanefî mezhebine mensup olduğu için "el-Hanefî", tasavvuf alanındaki yetkinliği ve öneminden dolayı "eş-Şeyh", İslâm dinine yapmış olduğu hizmetlerden dolayı da "Şerefüddin" denilmiştir.[86]

Sonuç olarak, Dâvûd el-Kayserî'nin isim ve künyeleriyle birlikte tam adı; eş-Şeyh Şerefüddin Dâvûd b. Mahmûd b. Muhammed er-Rûmî el-Kayserî es-Sâvî el-Hanefî'dir.

Eğitim hayatına doğmuş olduğu Kayseri'de başlayan Dâvûd el-Kayserî'nin, burada kimlerden ve nerelerde ders aldığı bilinmemektedir. Ancak o dönemlerde Kayseri ve çevresinde, Anadolu topraklarında Emir Muînüddin Süleyman Pervane[87] himayelerinde aktif bir ilim hayatı vardır. Dâvûd el-Kayserî'de bu aktif ilim ortamlarından nasibini almış, ilim hayatına doğduğu topraklarda başlamıştır. Burada Kur'an-ı Kerîm, tecvid, akaid gibi temel derslerden sonra sarf, nahiv, mantık gibi dersler olan "muhtasarât"

---

81 Bayrakdar, *Dâvûd el-Kayserî*, s. 12-13.
82 Faruk Sümer, "Karamanoğulları", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24: s. 454-460.
83 Sema Özdemir, *Dâvûd Kayserî'de Varlık, Bilgi ve İnsan* (İstanbul: Nefes, 2014), s. 25.
84 Bayrakdar, *Dâvûd el-Kayserî*, s. 13; Özdemir, *Dâvûd Kayserî'de Varlık, Bilgi ve İnsan*, s. 24.
85 İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifîn ve Esmâü'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn*, 1: s. 361.
86 Bayrakdar, *Dâvûd el-Kayserî*, s. 12.
87 Muharrem Kesik, "Muînüddin Süleyman Pervâne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31: s. 91-93.

derslerini tahsil etmiştir.[88] Ayrıca dil ve mantık ilimleri[89] olan âlet ilimlerinin tamamını, yüksek ilimlerin de bir kısmını doğduğu topraklarda aldığı ifade edilmiştir.[90]

Dâvûd el-Kayserî, bahsi edilen temel eğitimden sonra Sirâceddin Urmevî'nin rahle-i tedrisinden geçmiştir.[91] Ancak onun, hocasından nerede ders almış olduğu ihtilaflı bir konudur. Bu öğrenimi bir görüşe göre Konya'da,[92] diğer bir görüşe göre de Kayseri'de[93] almıştır. Bu farklılığın sebebi ise, ileride hayatı ile ilgili bilgiler verilecek olan Sirâceddin Urmevî'nin, Kayseri'de bulunup bulunmadığı ve burada müderrislik yapıp yapmadığı ile alakalıdır. Şayet Sirâceddin Urmevî, Kayseri'de müderrislik yaptıysa, Dâvûd el-Kayserî, hocasına burada; Kayseri'de müderrislik yapmamışsa Konya'da talebelik yapmıştır. Hocasından Konya'da öğrenim gördüğü bilgisi daha doğrudur. Çünkü Sirâceddin Urmevî'nin, Kayseri'de müderrislik yaptığı ile alakalı bir bilgi yoktur. Ancak, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde müderrislik yaptıktan sonra Anadolu Selçuklu Devleti'nin başkenti Konya'ya baş kadı olarak tayin edildiği ve hayatının sonuna kadar burada kalmış olduğu tarihî kaynaklarda rivayet edilir. Bunun yanında Dâvûd el-Kayserî'nin Mısır'a ilim tahsil etmek için gitmesinin sebebi, daha önce Mısır'da bulunmuş olan hocasının tavsiyesi ve teşvikiyle olmalıdır. Mamafih Dâvûd el-Kayserî'nin, hocasından ders almış olabilmesi için Konya'ya gitmiş olması gerekir. Bu süre de 12-15 yaşlarında olduğu bir zamana tekabül etmektedir.[94]

Konya'dan sonraki ilim yolculuğu ise Mısır'a olmuştur. Burada da nerelerde ve kimlerden ders aldığı, ne kadar kaldığı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Mısır'da, Kahire'ye gitmiş olduğu tahmin edilebilir. Zira, Kahire'de bulunan el-Ezher, meşhur bir ilmî geleneğe sahip olan eğitim-öğretim merkezi ve dünyanın çeşitli yerlerinden ilim taliplilerini misafir eden bir kurumdur. Dâvûd el-Kayserî'nin Mısır'a gittiği dönemlerde siyasi hâkimiyet Memlûk idaresinde ve ilmî hayat oldukça gelişmişti. Sultanlar, ilmi ve ilim adamlarını desteklemiş, birçok eğitim kurumu tesis etmişlerdir. Bu sayede burada zengin bir ilim geleneği oluşmuş, kıraat, tefsir, hadis, fıkıh, tasavvuf gibi alanlarda

88 Özdemir, *Dâvûd Kayserî'de Varlık, Bilgi ve İnsan*, s. 28.
89 İlhan Kutluer, "İlim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22: s. 112.
90 Mehmed Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 1: s. 84.
91 Behiştî Ahmed Çelebi, *Târîh-i Behiştî Vâridât-ı Sübhânî ve Fütûhât-ı Osmânî (686-791/1288-1389) I*, haz. Fatma Kaytaz ve Müjgân Çakır (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2020), s. 213.
92 Özdemir, *Dâvûd Kayserî'de Varlık, Bilgi ve İnsan*, s. 30.
93 Bayrakdar, *Dâvûd el-Kayserî*, s. 15.
94 Bayrakdar, *Dâvûd el-Kayserî*, s. 14-15; Özdemir, *Dâvûd Kayserî'de Varlık, Bilgi ve İnsan*, s. 30.

önemli ilim adamları yetişmiştir. Ayrıca bu alanlarda önemli çalışmalar kaleme alınmıştır. Dâvûd el-Kayserî, ilmî yönden çeşitli zenginlikleri hâiz olan bu belde de sağlam bir tefsir, hadis, fıkıh gibi şer'i ilimlerin tedrisatını gerçekleştirmiş, tasavvuf halkalarına iştirak etmiştir.[95]

Mısır'da birkaç sene ikamet ettikten sonra tekrar Anadolu'ya, Konya üzerinden Kayseri'ye dönmüştür. Bu dönemlerde nerelerde olduğu ve ilim hayatına nerelerde devam ettiği hakkında kesin bir bilgi yoktur. Ancak yapmış olduğu birkaç çalışma üzerinden tahminde bulunulabilir. Bu zamana kadar almış olduğu eğitim neticesinde müderrislik yapmış olma ihtimali de vardır.[96] Ancak bilinen bir hususa göre; Dâvûd el-Kayserî'nin yolu ileri de hayatı ile ilgili bilgi verilecek, önemli bir âlim olan İbn Sartak ile kesişmiştir. Bu kişi birtakım eserler kaleme almış, Dâvûd el-Kayserî'de onun iki eserini istinsah etmiştir. İbn Sartak'ın, Danişmentlilerin hükümdarlarından Yağıbasan tarafından inşa edilen Yağıbasan (Nizamiye) medresesinde [97] müderrislik yaptığı bilinmektedir. Dâvûd el-Kayserî'nin, bu müderrisin iki eserini h. 714 ve 715 yıllarında istinsah ettiği bilgisinden hareketle, onun bir süre bu tarihlerde Niksar'da bulunduğunu, Yağıbasan Medresesi'nde, İbn Sartak'tan matematik-astronomi dersleri aldığı söylenebilir.[98]

Niksar'daki eğitim hayatından sonraki istikameti Türkistan coğrafyasına olmuştur. Burada, hocalarından olan Abdürrezzâk Kâşânî ile karşılaşmıştır ki, hocası olduğunu kendi eserlerinde bildirir.[99] Fakat nerede karşılaştığı ve hangi bölgede rahlesinden geçtiği konusu ihtilaflıdır. Bir görüşe göre; bu karşılaşma ve hoca-talebe buluşması Dâvûd el-Kayserî'nin memleketi olan Sâve şehrinde,[100] diğer bir görüşe göre ise;

---

95 Takıyyüddîn b. Abdilkādir et-Temîmî ed-Dârî el-Gazzî el-Mısrî, *et-Tabakâtü's-Seniyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye*, 3: s. 240; Kâtip Çelebî, *Süllemü'l-Vusûl ilâ Tabakâti'l-Fuhûl*, thk. Mahmud Abdülkadir Arnavut ve Salih Sa'dâvî, 1. Baskı (İstanbul: İrcica, 2010), 2: s. 94; Bayrakdar, *Dâvûd el-Kayserî*, s. 15; Özdemir, *Dâvûd Kayserî'de Varlık, Bilgi ve İnsan*, s. 32-34.

96 Bayrakdar, *Dâvûd el-Kayserî*, s. 15; Özdemir, *Dâvûd Kayserî'de Varlık, Bilgi ve İnsan*, s. 36.

97 Abdülkerim Özaydın, "Dânişmendiler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8: s. 472.

98 Bayrakdar, *Dâvûd el-Kayserî*, s. 17; Özdemir, *Dâvûd Kayserî'de Varlık, Bilgi ve İnsan*, s. 36; İhsan Fazlıoğlu, "Osmanlı Coğrafyasında İlmî Hayatın Teşekkülü ve Dâvûd el-Kayserî", *İbn Arabî Geleneği ve Dâvûd el-Kayserî*, ed. Turan Koç, 1. Baskı (İstanbul: İnsan Yayınları, 2011), s. 32-34.

99 Dâvûd el-Kayserî, "Mukaddemât", s. 26; Dâvûd el-Kayserî, "Şerhu Te'vîlâti'l-Besmele bi's-Sûreti'n-Nev'iyyeti'l-İnsâniyye", s. 195.

100 Bayrakdar, *Dâvûd el-Kayserî*, s. 17.

Azerbaycan'ın Tebrîz şehrinde gerçekleşmiştir.[101] Dâvûd el-Kayserî'nin, hocasıyla Tebrîz'de görüştüğü ve orada talebelik yaptığı tarihi bilgilerden hareketle daha doğrudur. Çünkü Abdürrezzâk Kâşânî, İlhanlı vezirlerinden olan Reşîdüddin-i Fazlullâh-ı Hemedânî[102] tarafından Tebrîz'de inşa edilen Reb'-i Reşîdi adlı bir eğitim-öğretim kurumunda hocalık yapmıştır.[103] Eserlerinin büyük çoğunluğunu da bu kurumda görev yaptığı yıllarda kaleme almıştır. Reşîdüddin ile özel bir hukuku olan Abdürrezzâk Kâşânî'nin, onun oğlu Gıyâseddin Muhammed[104] ile de ahbaplığı vardır ki; eserlerinin birçoğunu kendisine ithaf etmiştir.[105] Bu bilgilere ilave olarak; Dâvûd el-Kayserî, eserlerinden bir kısmını Reşîdüddin-i Hemedânî'nin oğlu, Tebrîz'de görev yapmış bir İlhanlı veziri olan Gıyâseddin Muhammed'e ithaf etmiştir.[106] Aynı zamanda Dâvûd el-Kayserî'nin, Tebrîz'e gitmesinin, hocası İbn Sartak'ın yönlendirmesiyle olduğu da ifade edilmiştir.[107] Onun bu seyahatinde ata yurdu olan Sâve'yi ziyaret etmesi kuvvetle muhtemeldir. Fakat verilen bilgilerden hareketle, hocasıyla Tebrîz'de görüşmüş ve orada ders almıştır. Abdürrezzâk Kâşânî'nin mihmandarlığında, hocasının yazmış olduğu *"Te'vîlâtü'l-Kur'ân"* adlı eseri ve İbnü'l-Arabî'nin "*Füsûsu'l-Hikem*"ini okumuştur.[108] Abdürrezzâk Kâşânî, tasavvuf yoluna meyletmiş bir mutasavvıftır. İbnü'l-Arabî'nin *Füsûsu'l-Hikem*'ini, Sühreverdî tarîkatının şeyhlerinden biri olan Natanzî'den okumuştur. Talebesi de hocasından çok etkilenmiş, onun sayesinde vahdet-i vücûd felsefesine yönelmiş ve tasavvuf yoluna intisap etmiştir.[109] Dâvûd el-

---

[101] Abdürrahim Alkış, *Abdürrezzâk Kâşânî ve Şerhu Fusûsi'l-Hikem Adlı Eserinin Tahkîk ve Tahlîli* (Yayımlanmış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), s. 68, 71; Özdemir, *Dâvûd Kayserî'de Varlık, Bilgi ve İnsan*, s. 37, 39.

[102] 13. yüzyıl ortalarında, Yahudi bir ailenin çocuğu olarak Hemedan'da dünyaya gelmiştir. Otuzlu yaşlarda Müslüman olmuştur. Gazan Han döneminde vezirliğe tayin edilmiştir. Daha sonra, Sultan Olcaytu himayesinde çeşitli kademelerde görevlendirilmiştir. Birtakım siyasî kumpaslar sebebiyle görevinden azledilmiştir. Bir süre sonra da Sultan Olcaytu'nun zehirletilmesi hadisesine karıştığı iddiasıyla, 1318 yılında, Ebu Saîd Han tarafından idam ettirilmiştir. İlme ve ilim adamlarına önem veren, çeşitli eseler kaleme alan Reşîdüddin'in naaşı, kendisinin inşa ettirdiği Reb'-i Reşîdî külliyesindeki türbeye defnedilmiştir. Bkz. Osman Gazi Özgüdenli, "Reşîdüddin Fazlullâh-ı Hemedânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35: s. 19-21.

[103] Alkış, *Abdürrezzâk Kâşânî ve Şerhu Fusûsi'l-Hikem Adlı Eserinin Tahkîk ve Tahlîli*, s. 68.

[104] Reşîdüddin Hemedânî'nin oğullarından biri olup, 1327-1335 yılları arasında, İlhanlı hükümdarlarından Ebû Saîd Bahadır Han'ın vezirliğini yapmıştır. Bkz. Özgüdenli, "Reşîdüddin Fazlullâh-ı Hemedânî", 35: s. 20.

[105] Alkış, *Abdürrezzâk Kâşânî ve Şerhu Fusûsi'l-Hikem Adlı Eserinin Tahkîk ve Tahlîli*, s. 57.

[106] Dâvûd el-Kayserî, "Risâle fî İlmi't-Tasavvuf", s. 109; Dâvûd el-Kayserî, "Keşfü'l-Hicâb an Kelâmi Rabbi'l-Erbâb", *er-Resâil*, thk. Mehmet Bayrakdar (Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 1997), s. 93; Dâvûd el-Kayserî, "Mukaddemât", s. 28.

[107] Özdemir, *Dâvûd Kayserî'de Varlık, Bilgi ve İnsan*, s. 36.

[108] Özdemir, *Dâvûd Kayserî'de Varlık, Bilgi ve İnsan*, s. 39-40.

[109] Bayrakdar, *Dâvûd el-Kayserî*, s. 16; Özdemir, *Dâvûd Kayserî'de Varlık, Bilgi ve İnsan*, s. 42.

Kayserî'nin, Tebrîz'den ne zaman döndüğü kesin olarak bilinmemektedir. Bununla birlikte İznik müderrisliğini deruhte ettiği yıl olan 1336'dan önce Anadolu'ya dönmüş olması gerekir.

Sonuç olarak; Dâvûd el-Kayserî verimli bir ilim tahsili gerçekleştirmiş, tedrisatını çeşitli ilim yuvalarında ikmal etmiştir. Böylece, Kayseri'de başlayan ilim hayatı Konya ve Mısır ile devam etmiş, Niksar ve Tebrîz ile kemâle ermiştir. Sırada ise, elde etmiş olduğu dinî, aklî ve tasavvuf ilimlerini ilim yolcularına nakletmek ve bu yolda talebeler yetiştirmek vardır. Bu da İznik'te tesis edilen medreseye müderris tayin edilmesiyle gerçekleşecektir.

Dâvûd el-Kayserî, ilim yolculuğunu tamamladıktan sonra doğduğu topraklara geri dönmüş, elde ettiği birikimin bir ürünü olarak kelâmi, tasavvufî, felsefî risaleler ve önemli eserler kaleme almıştır. Çeşitli ilim alanlarındaki yetkinliği, kendisini önemli bir isim haline getirmiş ve ünü Anadolu topraklarında yayılmıştır. Bu sayede de Osmanlı Devleti'nin banilerinden olan Osman Gâzî oğlu Orhan Gâzî'nin dikkatini celbetmiştir.

Orhan Gâzî, 1331 yılında İznik şehrini fethettikten sonra Dâvûd el-Kayserî'yi buraya davet ederek kendisine kadılık ya da kazaskerlik teklifinde bulunmuştur. Ancak o, bu teklifi kabul etmemiştir.[110] Padişah, bu kez İznik'te kurulan ilk medreseye müderrislik[111] teklifinde bulunmuş, o da bu teklifi kabul etmiştir. Böylece Dâvûd el-Kayserî, İznik Medresesine atanmış ve Osmanlı Devleti'nin ilk müderrisi olmuştur.[112] Günlük 30 akçe maaşla[113] başladığı bu vazifeyi ahirete irtihal edene kadar bihakkın ifa etmiştir. Takriben 16 yıllık bu süreçte müteaddit talebe yetiştirmiş ve çeşitli eserler

---

[110] Bayrakdar, *Dâvûd el-Kayserî*, s. 18.

[111] Osmanlılarda müderrislik, kadılık ve müftülükle birlikte var olan üç temel görevden birisidir. Bu isimlendirme medreselerde dersler veren müderrisler için kullanılır. Bkz. Mehmet İpşirli, "Müderris", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31: s. 468.

[112] Mehmed Neşrî, *Neşrî Tarihi*, 1. Baskı (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983), 1: s. 163; Taşköprizâde, *eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâ'i'd-Devleti'l-Osmâniyye*, 1405, s. 8; Kâtip Çelebî, *Fezleketü Akvâli'l-Ahyâr fî 'İlmi't-Târîh ve'l-Ahbâr (Fezleketü't-Tevârîh) Târîhu Mülûki Âli Osmân*, thk. Seyyid Muhammed es-Seyyid (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2009), s. 166; Bursalı Seyyid İsmail Beliğ Efendi, *Târîh-i Bursa* (Hüdâvendigâr Matbaası, 1287), s. 20; Abdülaziz Mektûbî İzzetzâde, *Terâcim-i Ahvâl-i Ulemâ ve Meşâyih*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp.-Türkçe Yazma, nr. NEKTY02456, vr. 5a; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1311), II: s. 323; Mehmed Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 1: s. 84; İsmail Hâmi Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi* (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1945), 1: s. 20; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, s. 3; Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, s. 68.

[113] Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun ilk yıllarında kendisinden sonra kurulacak olan medreselerin inşasına kadar birinci sınıf kalitede olan bu medresede müderris günde 30 akçe ile vazifesini yerine getirmekteydi. Bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, s. 4-5.

kaleme almıştır.[114] Burada okutmuş olduğu dersleri, kendi almış olduğu eğitimden, yazmış olduğu eserlerden ve Osmanlı medreselerinde okutulan derslerden hareketle tahmin edebiliriz. Bunlar; hendese, hesap, heyet, felsefe, mantık, belâgat, kelâm, usûl-i fıkıh, fıkıh, akaid, usûl-i hadîs, hadîs, tefsir, ilm-i Kur'an, tarih, coğrafya, sarf ve nahiv ilimleridir.[115] Dâvûd el-Kayserî'de, bu medresede adı geçen ilimlerin tamamını olmasa bile birçoğunu tedris etmiş, bunlara ilaveten İbnü'l Arabî'nin, sair önemli mutasavvıfların ve hocalarının tasavvufî eserlerini de okutmuş olmalıdır.[116] İznik Medresesi'nde okutulan dersler hakkında önceki bölümlerde ayrıntılı bilgi verilmiştir.

Dâvûd el-Kayserî, İznik müderrisliğini yapmakta olduğu ve eser yazmakla iştigal ettiği zamanlarda, 11 Mart 1350 tarihinde, İznik'te ebedi âleme irtihal eylemiştir. Naaşı, Çandarlı Gazi Hayreddin Paşa Cami'inin karşısındaki Çınardibi adlı yere,[117] yani ders verdiği medresenin hemen karşısına defnedilmiştir. Bu mezar, İznik Belediyesi tarafından 1938 yılında gerçekleştirilen çeşitli çalışmalar sebebiyle kaldırılmıştır. Ancak 2007 yılında yapılan kazılar neticesinde çınarın çevresinde bir mezar bulunmuş, Dâvûd el-Kayserî'ye ait olduğu düşünülerek yeni bir mezar yapılmıştır.[118]

B. Hocaları ve Etkilendiği İsimler

Dâvûd el-Kayserî'nin bilinen ilk hocası Sirâceddin Urmevî'dir. h. 594 / m. 1198 yılında Urmiye[119] şehrinde dünyaya gelmiştir. Doğduğu şehirde eğitim hayatına başlamış, daha sonra Musul'a gitmiştir. Burada aklî ve dinî ilimlerde öğrenim görmüştür. Evhadüddin Kirmânî ile tanışmak için Malatya'ya gitmiş, burada Sultan I. Alâeddin tarafından karşılanmış ve bir medresede tedrîsle görevlendirilmiştir. Felsefe, mantık, cedel, kelâm, fıkıh, fıkıh usûlü, tefsir ve hadis alanlarında derin bir ilme sahip olan Sirâceddin Urmevî, asıl şöhretine Konya'ya gittikten sonra ulaşmıştır. Sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in tahta çıkışından önce Konya kadısı olarak vazifelendirilmiş, müşarünileyh sultan tarafından Anadolu topraklarının baş kadısı olarak tayin edilmiştir. Ahmed Eflâkî tarafından: "Aklî ve naklî bütün ilimlerde ikinci bir Şâfiî'ydi" şeklinde övülen

[114] Mehmed Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 1: s. 84.
[115] Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, s. 25-28.
[116] Özdemir, *Dâvûd Kayserî'de Varlık, Bilgi ve İnsan*, s. 47-48.
[117] Mehmed Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 1: s. 84.
[118] Bayrakdar, *Dâvûd el-Kayserî*, s. 18; Özdemir, *Dâvûd Kayserî'de Varlık, Bilgi ve İnsan*, s. 49.
[119] Türkiye sınırına yakın bir tarihi İran şehri. Bkz. Osman Gazi Özgüdenli, "Urmiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42: s. 179-180.

Sirâceddin Urmevî h. 682 / m. 1283 yılında Konya'da vefat etmiştir. *Letâifü'l Hikme, Metâli'u'l-Envâr* başta olmak üzere birçok eser kaleme almıştır.

Bu bilgilerden hareketle Dâvûd el-Kayserî'nin, öğrenim gördüğü esnada tasavvuf meşrep olan hocasından etkilendiği, Sadreddin Konevî, Mevlâna gibi isimleri tanıdığı ve yukarıda da zikredildiği gibi, onun vasıtasıyla Mısır'a öğrenim için gittiği ifade edilebilir.[120]

Dâvûd el-Kayserî'nin hocası olduğu zikredilen bir diğer isim İbn Sartak'tır. Bu ilim adamının doğum ve ölüm tarihiyle, aynı zamanda hayatıyla ilgili çok fazla bilgi yoktur. İbn Sartak, Nasîrüddîn Tûsî'nin kurmuş olduğu Merâğâ matematik-astronomi okulu münstesiplerindendir. Bu okulun bir üyesi olarak Anadolu Selçukluları zamanında Anadolu coğrafyasına gelmiştir. Burada, Danişmendli hükümdarı Nizâmeddîn Yağıbasan tarafından Tokat-Niksar'da yaptırılan Nizâmiye Medresesi'nde hocalık yapmış, Merâğâ okulunun ilmî birikiminin Anadolu topraklarına intikalinde önemli bir rol üstlenmiştir. Ele almış olduğu eserlerinde bazı geometrik şekillerin tasavvufî yorumunu yapmış olması, onun tasavvuf meşrep bir kişi olduğunu göstermektedir. Dâvûd el-Kayserî'nin yolu, Tebrîz'e seyahat etmeden önce İbn Sartak ile kesişmiş, hocasından Nizâmiye Medresesinde matematik ve geometri dersleri almıştır. İbn Sartak, *Risâle el-Usûl el-Asîliyye fî el-Hendese, Kitâb el-İkmâl el-Asîlî fî el-Hendese* isimli eserler kaleme almıştır.[121]

Bir diğer hocası ise Abdürrezzâk Kâşânî'dir. Tasavvuf yoluna Sühreverdî şeyhlerinden en-Natanzî vasıtasıyla intisap eden Abdürrezzâk Kâşânî, dinî ilimlere, felsefeye ve tasavvufa ilgi duymuş, bu alanlarda önemli eserler serdetmiştir. İbnü'l-Arabî'nin ölümünün ardından, onun eserlerine ilgi duymuş ve fikirlerini yaygınlaştırmaya çalışmıştır. İlmî çalışmaları neticesinde ünlenmiş, İbnü'l-Arabî'nin anlaşılması cihetinde temel başvuru kaynaklarından birisi olmuştur. H. 736/m. 1335 yılında vefat etmiş olan Abdürrezzâk Kâşânî, *Te'vîlâtül'l-Kur'ân, Istılâhâtü's-Sûfiyye, Şerhu Fusûsi'l-Hikem* başta olmak üzere birçok eser kaleme almıştır.[122]

---

120 Özdemir, *Dâvûd Kayserî'de Varlık, Bilgi ve İnsan*, s. 32.

121 Detaylı bilgi için bkz. Fazlıoğlu, "Osmanlı Coğrafyasında İlmî Hayatın Teşekkülü ve Dâvûd el-Kayserî", s. 17-36.

122 Detaylı bilgi için bkz. Süleyman Uludağ, "Abdürrezzâk Kâşânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25: s. 5-6.

Vahdet-i vücûd felsefesini benimseyen bir sûfi olan[123] bu kişiyle Dâvûd el-Kayserî'nin yolları kesişmiş, ona talebelik yapmış ve çeşitli eserleri hocasından okumuştur. Dâvûd el-Kayserî'yi tasavvuf yoluna sokan, Ekberî-Sühreverdî zincire[124] ve vahdet-i vücûd felsefesine yönelten isim de Abdürrezzâk Kâşânî'dir. Kendisi hocasıyla karşılaşmasını, İbnü'l-Arabî'nin *Füsûsü'l-Hikem* adlı eserine yazmış olduğu şerhin mukaddime bölümünde şu şekilde anlatır:

"Allah beni muvaffak kılıp sırlarının nurlarını bana açtığı, kalp gözümün üzerinden perdeleri kaldırdığı ve remizlerini öğreterek rabbânî bir şekilde beni teyîd ettiğinde, beni Mevlânâ imâm, allâme, kâmil ve kemâle ulaştıran, zamanının ve asrının biriciği, âriflerin kıvanç sebebi, muvahhidlerin göz aydınlığı, muhakkiklerin göz nûru Abdürrezzâk İbn Cemâlüddin Ebi'l-Ganâim el-Kâşânî'nin hizmetine girmeye sevk ettiğinde, ihvânın bir kısmı kemâli tahsil etmekle muşguldü ve cemal ve celal sâhibinin mertebesine ait sırları talep ediyorlardı. Bu sebeple Füsûsu'l-Hikem kitabını okumaya başladılar."[125]

Dâvûd el-Kayserî'nin, hocası olduğu zikredilen bir diğer isim Sadreddin Konevî'dir. O'nun bu isimden ders alıp almadığı meselesi ihtilaflıdır. Bu konuda kimi görüşlere göre Sadreddin Konevî, onun hocası;[126] kimi görüşlere göre ise değildir.[127] Ancak Dâvûd el-Kayserî'nin Konya'ya gitmesi Sadreddin Konevî'nin vefatından sonradır[128] ve o Kayseri'de bulunmamıştır. Aynı zamanda Dâvûd el-Kayserî, Sadreddin Konevî vefat ettiğinde, tasavvuf yoluna girmek için henüz küçük yaşlardadır ve eserlerinin hiçbir bölümünde ondan ne hocası olarak ne de ismen bahsetmiştir. Bu bilgilerden hareketle bu iki isim arasında maddî anlamda bir hoca-talebe buluşması olmamıştır.[129] Ancak aralarında manevî bir iletişimin olduğunu, yani Dâvûd el-Kayserî'nin, Sadreddin Konevî'den fikrî anlamda etkilendiği söylemek mümkündür.

Bu isimlerin dışında Dâvûd el-Kayserî, İbn Fârız ve İbn Arabî gibi isimlerden etkilenmiş ve her iki âlimin bazı eserlerine şerhler kaleme almıştır.

---

123 A. Turan Akbulut, "Dâvûd-i Kayserî", *İslâm Medeniyeti Mecmuası* 4/3 (1980): s. 76.
124 Özdemir, *Dâvûd Kayserî'de Varlık, Bilgi ve İnsan*, s. 42.
125 Dâvûd el-Kayserî, "Mukaddemât", s. 26.
126 Akbulut, "Dâvûd-i Kayserî", s. 72.
127 Bayrakdar, *Dâvûd el-Kayserî*, s. 6.
128 Özdemir, *Dâvûd Kayserî'de Varlık, Bilgi ve İnsan*, s. 30.
129 Bayrakdar, *Dâvûd el-Kayserî*, s. 16.

Sonuç olarak; Dâvûd el-Kayserî, hocaları ve etkilendiği bilginlerden zengin bir tasavvuf, kelâm, felsefe, matematik, geometri, şiir gibi ilimleri tevarüs etmiş; İbnü'l-Arabî, Sadreddin Konevî gibi isimlerden sonra vahdet-i vücûd felsefesinin önemli bir temsilcisi olmuştur. Sirâceddin Urmevî, Abdürrezzâk Kâşânî, İbn Sartak gibi isimlerden bizzat ders almış, İbnü'l-Fârız, Sadreddin Konevî gibi isimlerden ise fikirsel anlamda faydalanmıştır. Dâvûd el-Kayserî'nin başka hocalarının ve etkilenmiş olduğu muhtelif isimlerinde olabileceğini ifade etmek gerekir.

C. Eserleri

Dâvûd el-Kayserî, eserlerinin bir kısmını İznik'te müderris olmadan önce, bir kısmını da müderris olduktan sonra kaleme almıştır. Genel anlamda nicelik olarak kısa, nitelik olarak çok derin, muhteva olarak çok etkili eserler yazmıştır. Kaleme alındığı dönemden itibaren yüksek bir ilgiye mazhar olan eserlerinin değişik isimlerle Türkiye ve muhtelif ülkelerde bulunan yazma eser kütüphanelerinde birçok yazma nüshası bulunmaktadır.[130]

Dâvûd el-Kayserî'nin, bazı eserlerine yazdığı mukaddimelerin ve eser bölümlerinin ayrı bir risâle olarak değerlendirilmesi, kendisine ait olan aynı eserlerin çeşitli şekillerde isimlendirilmesi ve isim benzerliğinden dolayı başkasına ait olan eserlerin ona atfedilmesi gibi sebeplerden dolayı sayıca fazla eseri olduğu görülmektedir. Ancak bunlar arasında kendisinin telifi olduğunda şüphe bulunmayan 8 eseri vardır.[131] Ayrıca ona aidiyeti şüpheli olan eserlerden de bahsedilecektir.

1. Keşfü'l-Hicâb 'an Kelâmi Rabbi'l-Erbâb

1330 veya 1331 yılında yazılan[132] bu eserin konusu; Allah'ın (c.c.) kelâm sıfatı hakkındadır. Eser iki bölümden oluşmakta olup, ilk bölüm beş fasıldan müteşekkildir.

Eserde, ulemanın Allah'ın (c.c.) kelâm sıfatı hakkındaki görüşleri üzerinde durulmakta, bu sıfatın kelâmî, tasavvûfî ve felsefî açıklamaları yapılmaktadır.[133]

---

[130] Eserlerin bazı yazma nüshalarının örnekleri için bkz. Kalaycı, "Bir Osmanlı Kelâmcısı Ne Okur? Osmanlı İlim Geleneği Çerçevesinde Beyâzîzâde'nin Mecmû'a fi'l-Mesâ'ili'l-Müntehabe Adlı Eseri", s. 436-439. Ayrıca bir fikir edinmek amacıyla Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığının arama portalında Dâvûd el-Kayserî ismiyle arama yapıldığında eserlerinin yüzlerce yazma nüshasının olduğu görülecektir.

[131] Bu eserler, er-Resâil adlı çalışmada Mehmet Bayrakdar tarafından bir araya getirilmiştir. Bkz. *er-Resâil*.

[132] Bayrakdar, *Dâvûd el-Kayserî*, s. 34.

[133] Eser hakkındaki değerlendirmeler için bkz. Kalaycı, "Bir Osmanlı Kelâmcısı Ne Okur? Osmanlı İlim Geleneği Çerçevesinde Beyâzîzâde'nin Mecmû'a fi'l-Mesâ'ili'l-Müntehabe Adlı Eseri", s. 440-465.

Dâvûd el-Kayserî eseri, âlimlerin Kerrâmî, Mutezilî ve Hanbelî kelamcıların, Allah'ın (c.c.) kelâm sıfatı hakkındaki ihtilaflarını gördükten sonra, konuyu açıklamak istediği ve bazı ilim talebelerinin meseleyi kendisinden izah etmesini istedikleri için kaleme aldığını ifade etmiştir. Ayrıca bu çalışmasını; *"dünyadaki vezirlerin sultanı, Arap ve Acem sultanlarının seçilmişi, bütün mahlûkâtın mahbûbu, ulu kişi"* gibi vasıflarla nitelendirdiği, Gıyâseddin Muhammed b. Reşîdüddin'e ithaf etmiştir.[134]

2. Nihâyetü'l-Beyân fî Dirâyeti'z-Zamân

1336 yılından sonra yazılan[135] bu eserin konusu; zaman ile alakalı olan meselelerdir. Müellif, Aristo, Ebu'l-Berekât el-Bağdâdî, İbn Sînâ ve Nâsıriddîn Tûsî gibi filozofların zaman kavramı hakkındaki ihtilaflarını ve görüşlerini aktardığı, bu görüşler hakkındaki kendi fikirlerini beyan ettiği bu eseri 4 fasıl şeklinde tanzim etmiştir.

Dâvûd el-Kayserî eseri, zaman meselesi hakkında bazı meclislerde yaptığı konuşmaları dinleyen *"doğruluk ve dürüstlük sahibi kardeşler"* şeklinde nitelediği kişilerin isteği üzerine kaleme almıştır. Ayrıca bu çalışmasını; *"şânı yüce, zamanın hâkimlerinin yegânesi, hak dinin takviye edicisi"* gibi tabirlerle nitelendirdiği kişiye [136] ithaf etmiştir.[137]

3. Tahkîku Mâ'i'l-Hayât ve Keşfu Esrâri'z-Zulumât

1332 yılında yazılan[138] bu eser, Hızır (a.s.) hakkındaki meseleleri ihtiva eden, onun nebî veya velî olup olmadığı ve dış dünyada yaşayıp yaşamadığı ile alakalı olan bir içeriğe sahiptir. *Tahkîku Mâ'i'l-Hayât ve Keşfu Esrâri'z-Zulumât,*[139] bazı kaynaklarda *"Risâle fî Beyâni Ahvâli'l-Hızır"* veya "*Risâle fî Mâi'l-Hayât"* ve *"Risâle fî Ahvâli'l-Hızır"* gibi farklı isimlerle de anılmaktadır. [140] 4 bölüm ve bir maksat kısımlarından oluşmaktadır.

Dâvûd el-Kayserî eseri, *"Fetvâ, takvâ, rüşd ve hidâyet ilimlerini en iyi bilen, müteahhirîn ulemasının en fazîletlisi, hakîkat semâsını güneşi"* gibi niteliklerle övdüğü

---

[134] Dâvûd el-Kayserî, "Keşfü'l-Hicâb an Kelâmi Rabbi'l-Erbâb", s. 91-104.
[135] Bayrakdar, *Dâvûd el-Kayserî*, s. 35-36.
[136] Mehmet Bayrakdar'a göre bu kişi, Osmanlı Devleti'nin kurucu padişahlarından olan Orhan Gâzî'dir. Bkz. Bayrakdar, *Dâvûd el-Kayserî*, s. 21, 36.
[137] Dâvûd el-Kayserî, "Nihâyetü'l-Beyân fî Dirâyeti'z-Zamân", s. 163-177.
[138] Bayrakdar, *Dâvûd el-Kayserî*, s. 34-35.
[139] Bu eser, Mehmet Bayrakdar tarafından Türkçemize kazandırılmıştır. Dâvûd el-Kayserî, *Ledünnî İlim ve Hakiki Sevgi*, trc. Mehmet Bayrakdar, 1. Baskı (İstanbul: Kurtuba Kitap, 2009).
[140] Mehmed Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 1: s. 85; Bayrakdar, *Dâvûd el-Kayserî*, s. 37.

Muhammed İbnü'l-Sayrâfî el-Cilî isimli bir âlimin olduğu, dönemin kâdısı Mahmud b. Muhammed b. Abdülaziz'in de hazır bulunduğu bir mecliste, Hızır (a.s.) hakkında yapılan bir tartışma esnasında yaptığı konuşmasını tam manasıyla açıklayamadığı ve tamamlayamadığı için yazdığını ifade etmiştir. Ayrıca bu kitabı, *"Âlemin kâdılarının en kâdısı, güzel ahlâkî özellikleri kendisinde toplayan, millet, hak ve dinin övüncü"* gibi özelliklerle nitelendirdiği Mahmûd b. Muhammed b. Abdülazîz adlı kişiye ithaf etmiştir.[141]

4. Esâsü'l-Vahdâniyye ve Mebne'l-Ferdâniyye

1336 yılında veya daha sonra kaleme alınan,[142] felsefî ve tasavvufî bir mesele olan vahdet-kesret meselesi, ferd kavramı, Allah'ın (c.c.) birliği ve tekliğini konu edinen bu eser, 4 kısımdan oluşmaktadır.

Eseri, bir mecliste Hakk'ın birliği konusu hakkında yaptığı konuşma neticesinde, orada bulunanlardan birisinin meseleyi kaleme almasını istemesinin ardından yazdığını ifade eden müellif, bu risâleyi ismini açıkça zikretmediği, fakat *"Gerçek hayat suyuna ulaşmış, muahhirînin en fazîletlisi, engin bilgisi olan rehber kişi, zayıfların ve miskinlerin koruyucusu"* şeklinde övücü ifadeler kullandığı kişiye[143] ithaf etmiştir.[144]

5. Matla'u Husûsi'l-Kelîm fi Ma'âni Fusûsi'l-Hikem

İbnü'l-Arabî'nin "*Füsûsu'l-Hikem*" adlı eserine yapılmış bir şerh olan bu eser[145] iki kısımdan oluşmakta olup; şerh kısmı 1331 yılında, giriş kısmı ise ya aynı yılda ya da bir yıl önce, yani 1330 yılında yazılmıştır.[146] Şerhin ilk kısmı; felsefî ve teknik bir üslupla yazılmış olan *"Mukaddemât veya Mukaddimât"* ismiyle ele alınan [147] giriş, ikinci

---

[141] Dâvûd el-Kayserî, "Tahkîku Mâ'i'l-Hayât ve Keşfu Esrâri'z-Zulumât", s. 181-191.

[142] Bayrakdar, *Dâvûd el-Kayserî*, s. 35.

[143] Mehmet Bayrakdar'a göre bu kişi, Osmanlı Devleti'nin kurucu padişahlarından olan Orhan Gâzî'dir. Bkz. Bayrakdar, *Dâvûd el-Kayserî*, s. 22, 35.

[144] Dâvûd el-Kayserî, "Esâsü'l-Vahdâniyye ve Mebne'l-Ferdâniyye", s. 149-160.

[145] Şerhin tamamı mukaddime kısmı ile İslâm dünyasının çeşitli beldelerinde basılmıştır. Bkz. Özdemir, *Dâvûd Kayserî'de Varlık, Bilgi ve İnsan*, s. 62.

[146] Bayrakdar, *Dâvûd el-Kayserî*, s. 34.

[147] Füsûs üzerine yazılan şerhin bu giriş kısmı, Mehmet Bayrakdar tarafından tahkîk edilmiş ve er-Resâil içerisinde diğer eserleriyle birlikte yayınlanmış olup, Turan Koç ve Mehmet Çetinkaya tarafından Türkçemize kazandırılmıştır. Bkz. Dâvûd el-Kayserî, "Mukaddemât"; Davud el-Kayserî, *Mukaddemât: Fusûsu'l-Hikem'e Giriş*, trc. Turan Koç - Mehmet Çetinkaya, 3. Baskı (İstanbul: İnsan Yayınları, 2015).

kısım; *Füsûsu'l-Hikem'*e yazılan metindir.[148] Çeşitli şahıslar tarafından çoğaltılan ve üzerine birçok çalışma yapılan, farklı isimlendirmelerle de anılan bu eserin[149] giriş kısmı 12 fasıldan müteşekkildir.

Eseri, giriş kısmında açıklamış olduğu gibi, Füsûsu'l-Hikem'in sırlarını isteklilerine açmak ve Allah'a (c.c.) olan şükrünü eda etmek amacına matuf olarak, Allah'tan (c.c.) gelen bir ilham ile yazdığını ifade eden Dâvûd el-Kayserî, bu çalışmayı *"Dost insan, vezirlerin sultanı, merhûm, mağfûr, şehîd, dünyevî ve dinî mürşîd"* gibi ifadelerle nitelendirmiş olduğu Gıyâseddîn Emîr Muhammed b. Sadr'a ithaf etmiştir.[150]

Şârih, eserin ikinci bölümünde, *Füsûsu'l-Hikem*'in her cümlesini şerh etmiş, önemli tasavvuf ıstılahları da izah edilmiş olup, fas'ların bazısı detaylı olarak bazısı kısaca açıklanmış ve içerikleri ele alınırken âyet ve hadislere başvurulmuştur. Bu âyet ve hadislerin yorumu ise tasavvuf çevrelerinin anlayışı etrafında olmuştur. Ayrıca İbnü'l-Arabî'nin *İnşâü'd-Devâir* ve *Fütühâtü'l-Mekkiyye* gibi eserleri başta olmak üzere onun muhtelif eserlerinden, Hz. Ali'den (r.a.), Cüneyd el-Bağdâdî ve diğer tasavvuf büyüklerinden, mutasavvıf şairlerin şiirlerinden iktibaslar yapılmıştır. Bu şiirlere, kendi yazmış olduğu şiirlerinden aktarım yaparak da yer verilmiştir.[151]

Dâvûd el-Kayserî'nin, *Füsûsu'l Hikem'*e yazdığı şerh Cendî, Sadreddin Konevî ve Abdürrezzâk Kâşânî'nin şerhlerinden sonra yazılmıştır. Bu şerh, diğer şerhlerden gerek hacim gerekse üslup yönünden daha başarılı ve anlaşılır olduğu için, çokça okunan ve okunmaya devam eden bir eser özelliği taşır.[152]

6. Şerhu'l-Kasîdeti't-Tâ'iyye

Dâvûd el-Kayserî'nin, 1332 yılından sonra kaleme aldığı bu eser, sûfî şair Ömer İbnü'l-Fârız'ın *"Nazmu's-Sulûk"* ve *"et-Tâiyyetü'l-Kübrâ"* olarak adlandırılan eserine yazmış

---

[148] Dâvûd el-Kayserî'nin, Füsûsu'l-Hikem'e yazmış olduğu şerh Tahir Uluç tarafından tamamıyla iki cilt olarak Türkçemize kazandırılmıştır. Bkz. Dâvûd el-Kayserî, *Füsûsu'l-Hikem Şerhi (Şerhu Füsûsi'l-Hikem)*, trc. Tahir Uluç, 1. Bs (İstanbul: Ketebe, 2023).

[149] Bayrakdar, *Dâvûd el-Kayserî*, s. 24, 26, 36.

[150] Dâvûd el-Kayserî, "Mukaddemât", s. 25-88.

[151] Örneğin bkz. Dâvûd el-Kayserî, *Füsûsu'l-Hikem Şerhi (Şerhu Füsûsi'l-Hikem)*, 1: s. 110-112, 117-120, 126-127, 131-134, 136-138, 147, 151, 159, 165, 199, 203; 2: 7, 16, 28, 54, 95-97; Ekrem Demirli, "Dâvûd el-Kayserî'nin Fusûsu'l-Hikem Şerhi: Matla'ı Husûs-ı Kelim Fî-Maânî 'Fusûsı'l-Hikem'", *İbn Arabî Geleneği ve Dâvûd el-Kayserî*, ed. Turan Koç, 1. Baskı (İstanbul: İnsan Yayınları, 2011), s. 94-96.

[152] Bayrakdar, *Dâvûd el-Kayserî*, s. 23.

olduğu bir şerhtir.[153] Eser 759 beyitten oluşmakta olup, tüm beyitler "te" harfiyle bittiği için "Tâiyye" olarak isimlendirilmiştir.[154]

Bu eser, bir mukaddime ve şerh kısmı olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Tasavvuf yolunun temellerini ve esaslarını aktaran,[155] ayrı bir risâle olarak da değerlendirilen mukaddime kısmının başlığı *"Risâle fî İlmi't-Tasavvuf"* olup,[156] iki fasıldan oluşan bir mukaddime, her bir bölümü üç fasıldan oluşan üç maksat ve bir sonuç kısmından müteşekkildir.

Dâvûd el-Kayserî eseri, seyr-u sülûk eden bazı öğrencilerinin İbnü'l-Fârız'ın bu eserini okuduklarını gördüğünü ve gözetimi altında tashih ettiklerini, eserin okutulmasında kendisine yardımcı olacak kaynak bir şerhin mevcut olmaması sebebiyle şerhe ihtiyaç duyduğunu ve kasidenin gönlüne düşen birtakım manalarının olduğunu ifade ederek şerh ettiğini söylemiştir. Bu çalışmayı, *"Arap ve acem sultanlarının seçilmişi, vezirlik semâsının güneşi, sadâret feleğinin ayı, zayıfların ve miskinlerin sığınağı, âlemdeki fakirlerin koruyucusu, adâlet sancağını dalgalandıran, dinin, hakkın ve milletin yardımcısı"* gibi övgü cümleleriyle tarif ettiği Gıyâseddin Muhammed'e ithaf etmiştir.[157]

Şârih, İbnü'l-Fârız'ın farklı isimlerle de anılan bu kasidesinin[158] şerh kısmında, ilâhi aşkı ve bu aşkın hallerini, vahdet-i vücûd felsefesini içeren beyitlerini, kendi görüşleri ve tasavvuf meseleleri ekseninde yorumlamıştır.[159]

7. Şerhu'l-Kasîdeti'l-Mîmiyye

Dâvûd el-Kayserî'nin, 1333 yılından sonra yazdığı[160] bu eser, İbnü'l-Fârız'ın bir diğer eseri olan, ilâhî aşktan, bu aşkın şarabı gibi meselelerden bahsettiği için *Hamriyye* veya

---

153 Bayrakdar, *Dâvûd el-Kayserî*, s. 24, 35.
154 Özdemir, *Dâvûd Kayserî'de Varlık, Bilgi ve İnsan*, s. 63.
155 Denis Gril, ""Tâiyyetü'l-Kübrâ"' Şerhinin Mukaddimesine Göre Dâvûd el-Kayserî ile İbn Arabî", *İbn Arabî Geleneği ve Dâvûd el-Kayserî*, ed. Turan Koç, trc. Ahmet Zeki Ünal, 1. Baskı (İstanbul: İnsan Yayınları, 2011), s. 109.
156 Şerhin bu mukaddime kısmı, Dâvûd el-Kayserî'nin diğer eserleriyle birlikte Mehmet Bayrakdar tarafından hazırlanan er-Resâil isimli tahkik çalışmasında yayınlanmış olup, Muhammed Bedirhan tarafından Türkçemize kazandırılmıştır. Bkz. Dâvûd el-Kayserî, "Risâle fî İlmi't-Tasavvuf"; Dâvûd el-Kayserî, *Tasavvuf İlmine Giriş*, trc. Muhammed Bedirhan (İstanbul: Nefes, 2013).
157 Detaylı bilgi için bkz. Dâvûd el-Kayserî, "Risâle fî İlmi't-Tasavvuf", s. 107-133.
158 Bayrakdar, *Dâvûd el-Kayserî*, s. 37.
159 Özdemir, *Dâvûd Kayserî'de Varlık, Bilgi ve İnsan*, s. 64.
160 Bayrakdar, *Dâvûd el-Kayserî*, s. 35.

her beyiti "mim" harfi ile bittiği için *Mîmiyye* olarak adlandırılan kasidesinin şerhidir. Şerh, İbnü'l-Fârız'ın *Hamriyye*'si üzerine yazılan ilk şerh olma özelliğine sahiptir.[161]

Dâvûd el-Kayserî eseri, İbnü'l-Fârız'ın yukarıda bahsedilen diğer eserinin şerhini bitirdikten sonra "ilim ve yakîn sahibi bir din kardeşim" olarak açıkladığı kişinin talebi üzerine yazdığını açıklamıştır. Çalışmasını "*Sadru'l-A'zam, âlemin fazîletlilerinin meliki, muteahhirînin ve mütekaddimînin en fazîletlisi, âlemlerin ulemasının en kâmili*" gibi niteliklerle vasıflandırdığı Abdülkâfî b. Abdullah et-Tebrîzî'ye ithaf etmiştir.

Bu eser, mukaddime ve kasidenin her beytinin şerhini ihtiva eden şerh bölümlerinden oluşmaktadır.[162] Kâmil sevginin Peygamber sevgisi, en kâmil sevginin ise Allah (c.c.) sevgisi olduğunu açıklayan mukaddime bölümü *"Risâle fî Ma'rifeti Muhabbeti'l-Hakîkiyye"* isimli başlığa sahip olup[163] üç ayrı girişten oluşmaktadır.[164]

Farklı isimlerle de anılan kasidenin[165] şerhini, gerçek sevgiyi tanıma şeklinde açıklayan Dâvûd el-Kayserî, 33 beyitten oluşan bu nazım eserin her beytini ayrı ayrı şerh ve izah etmiştir. Bu beyitlerde geçen anahtar kavramların sözlük anlamlarını, tasavvuf literatüründeki karşılıklarını ve kaside yazarının idrakindeki anlamlarını bir bütün halinde açıklamıştır. Mesela; beyitlerde geçen habîb, şarap ve meyhane kelimelerini; sırasıyla Allah (c.c.), cennet ehlinin içecekleri ve muhabbet şarabının kaynağı ârif kimse olarak açıklamaktadır. Bunun dışında birçok kelime ve kavram tatlı bir dil ve akıcı bir üslup ile tavzih edilmiştir. Şârih, bütün bu açıklamalar yaparken kendi kanaatlerini dile getirmiş, âyet ve hadislere, farklı şiirlere de yer vermiştir.[166]

8. Şerhu Te'vîlâti'l-Besmele

Dâvûd el-Kayserî'nin 1333 yılından sonra yazdığı[167] bu eser, hocası Abdürrezzâk Kâşânî'nin *Te'vîlâtü'l-Kur'âni'l-Kerîm* isimli tefsirinin "Genel ve özel rahmeti

---

[161] Dâvûd Kayserî, *Aşk şarabı ve Hayat: Kaside-i Hamriyye şerhi*, trc. Turan Koç-Mehmet Çetinkaya, 3. Baskı (İstanbul: İnsan Yayınları, 2011), s. 18.

[162] Şerhin metni Mehmet Bayrakdar tarafından hazırlanarak yayınlanmıştır. Bkz. Dâvûd el-Kayserî, "Şerhu'l-Kasîdeti'l-Mimiyye Li Davüdi'l-Kayseri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Nşr. Mehmet Bayrakdar 32/1 (1991): s. 53-88.

[163] Şerhin bu mukaddime kısmı, Dâvûd el-Kayserî'nin diğer eserleriyle birlikte Mehmet Bayrakdar tarafından hazırlanan er-Resâil isimli tahkik çalışmasında yayınlanmış ve yine Mehmet Bayrakdar tarafından Türkçemize kazandırılmıştır. Bkz. *er-Resâil*; el-Kayserî, *Ledünnî ilim ve Hakiki sevgi*.

[164] Dâvûd el-Kayserî, "Risâle fî Ma'rifeti Muhabbeti'l-Hakîkiyye", s. 137-145.

[165] Bayrakdar, *Dâvûd el-Kayserî*, s. 38.

[166] Dâvûd el-Kayserî, "Şerhu'l-Kasîdeti'l-Mimiyye Li Davüdi'l-Kayseri", s. 53-88.

[167] Bayrakdar, *Dâvûd el-Kayserî*, s. 35.

kendinde toplayan kâmil insan türünün sûreti üzere, Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla" olan ilk cümlesinin şerhidir.

Dâvûd el-Kayserî, tefsirin ilk cümlesinden dolayı hocası Abdürrezzâk Kâşânî'yi eleştirenlerin olduğunu, bundan dolayı da "Fülânüddîn" isimli birisinin, bu sözün kavranılabilmesi, hakikatlerinin öğrenilebilmesi ve sırlarına ulaşmak isteyenler için anlamlarının açıklanmasını talep ettiğini, bunun üzerine bu şerhi kaleme aldığını beyan etmiştir. Ayrıca eseri, zikri geçen cümleyi açıklamasını kendisinden talep eden aynı kişiye, yani *"Fâzilet sahibi, kemâle ulaşmış, âlim imamımız, iki fırkanın müftüsü, iki mezhep imamı, başkadı"* gibi niteliklerle vasfettiği, ismini açıkça zikretmediği, Fülânüddîn[168] olarak ifade ettiği kişiye ithaf etmiştir.

Eser iki kısımdan oluşmakta olup, ilk kısmı giriş bölümü ve ikinci kısmı şerh bölümüdür. Giriş bölümü ise, beş mukaddime, bir maksat ve alt başlıklarından oluşmakta olup başlıkların isimleri yoktur.

Eserin ilk kısmında, mukaddime bölümlerinde tasavvuf literatüründe var olan vücûd, isim, sıfat gibi kavramların üzerinde durulmuş, maksat bölümünde ise Besmele-i Şerif'te geçen Allah'ın (c.c.) Rahmân ve Rahîm isimleri açıklanmış ve tasavvufî bir şekilde yorumlanmış, Vâhid ile Ehad arasındaki fark zikredilmiştir. Bütün bu izahlar yapılırken âyetlere ve hadislere de sıkça yer verilmiştir.[169] İkinci kısmı olan şerh bölümünde ise, yukarıda da ifade edildiği gibi Te'vîlât'ın ilk cümlesinin içerisindeki manalar hakkında açıklamalar yapılmıştır.[170]

Bunların dışında Dâvûd el-Kayserî'ye atfedilen, fakat zikredilen eserlerin tespit edilememesi, isim benzerliğinden dolayı yanlışlıkla kendisine ait olmayan eserlerin onunmuş gibi gösterilmesi gibi sebeplerden dolayı, kendisine aidiyeti şüpheli olan ve onun olmayan eserler vardır. Kendisine aidiyeti şüpheli olan eserler şunlardır;

1. *Şerhu Ankâ Muğrib*

2. *Şerhu'l-Esmâi'l-Hüsnâ*: Köprülüzâde Mehmed Paşa Kütüphanesi Defteri'nde, 130. sırada, Dâvûd el-Kayserî'nin *Şerhu Kasîdet-i İnşâiyye (İbn Fârız Şerhi)* isminde eserinin olduğu zikredilmektedir. Bu eserin, Dâvûd el-Kayserî'ye aidiyeti noktasında

[168] Bu ismin kim olduğu ile ilgili olarak bkz. Bayrakdar, *Dâvûd el-Kayserî*, s. 27.
[169] Dâvûd el-Kayserî, "Şerhu Te'vîlâti'l-Besmele bi's-Sûreti'n-Nev'iyyeti'l-İnsâniyye", s. 195-201.
[170] Bayrakdar, *Dâvûd el-Kayserî*, s. 26.

herhangi bir şüphe yoktur. Fakat defterin mülahaza kısmında yer alan nota göre, aynı eserin içerisinde, aynı müellife ait *Esmâü'l-Hüsnâ* şerhinin varlığından bahsedilmektedir. Bu katalogda, eser-müellif isminin yanına ilgili notu ekleyen kişinin ufak bir hatası olmalıdır. O da şudur; kütüphane kayıtlarına geçen eser bir mecmûa olabilir. Bu mecmûa içerisinde hem Dâvûd el-Kayserî'nin şerhi hem de farklı bir müellifin şerhinin varlığından bahsetmek mümkündür. Zaten Dâvûd el-Kayserî'nin *Şerhu Kasîdet-i İnşâiyye (İbn Fârız Şerhi)* ismindeki eserinden önce, 129. Sırada zikredilen eser, Nâsıruddîn Abdullah b. Ömer el-Beydâvî'ye ait olan *Şerhu'l-Esmâi'l-Hüsnâ*'dır.[171]

3. *Risâletü'l-İrâde*

4. *Risâle Mermûza*

5. *Şerhu Kitâbu'l-Hucûb*

6. *Güldeste*

7. *Makamât*[172]

Kendisine nispet edilse de onun olmayan eserler ve isimleri şunlardır;

1. *Usûlu'l-Fıkh*

2. *Şerhu Arûzi'l-Endelüsî*: Ragıp Paşa Kütüphanesi, Ragıp Paşa koleksiyonu 1137/2 numaralı demirbaşta, eserin müellifi olarak Dâvûd el-Kayserî gösterilmiştir. Ayrıca, Âşir Efendi Kütüphanesi kataloğunda Kütübi'l-'Arûz başlığı altında, 335 numarada, Mahmûd Kayserî'nin *Şerhu'l-Endelüsî* isimli bir eseri kayıtlıdır. Günümüzde, Süleymaniye Kütüphanesi Âşir Efendi koleksiyonu 335 ve 337/1 numaralarında bu isimde iki nüsha kayıtlıdır. İlk nüshanın müellifi Muhsin el-Kayserî'dir. İkincisinin ise müellifi belli değildir. Şayet, müellifi tespit edilemeyen nüsha Dâvûd el-Kayserî'ye ait değilse, isim benzerliğinden dolayı bir karışıklık söz konusudur.[173]

---

[171] *Köprülüzâde Mehmed Paşa Kütübhânesinde Mahfûz Kütüb-i Mevcûdenin Defteri* (Maarif Nezâreti, t.y.), s. 146.

[172] Bayrakdar, *Dâvûd el-Kayserî*, s. 27-30.

[173] *Defter-i Kütübhâne-i Âşir Efendi* (İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1306), s. 119; Muhsin el-Kayserî, *Şerhu Arûzi'l-Endelüsî*, Süleymaniye Ktp.-Âşir Efendi, nr. 335, vr. 1a, nr. 337/1 (müellifi meçhul nüsha).

3. *Şerhu Menâzilü's-Sâ'irîn*: Bu şerh, Dâvûd el-Kayserî'nin hocası Abdürrezzâk Kâşânî'nin, Abdullah Herevî'nin eserine yazdığı şerhidir. Birçok yazma nüshası vardır.[174]

4. *Şerhu Hadîsi'l-Erba'în*[175]

5. *Kurretu Ayni'ş-Şuhûd* [176]ve *Mirâtu 'Arâyis-i Ma'âni'l-Gayb ve'l-Cûd*: Ragıp Paşa Kütüphanesi 706 numaralı demirbaşta kayıtlı olan nüshanın zahriyesinde, eser isimleri zikredildikten sonra müellifi için İmâm Kayserî ifadesi kullanılmaktadır. Kataloglama işleminde de yazar ismi olarak, Dâvûd el-Kayserî verilmiştir. Ancak burada geçen ismin kimliği açık değildir. Bayrakdar'a göre, eserin yazarı Abdullah Bosnevî'dir.[177]

6. *Şerhu'l-Ferâiz*: Bazı kütüphane kataloglarına yansıyan kayıtlarda Dâvûd el-Kayserî'nin böyle bir eseri olduğu ifade edilmektedir. Ancak eserin sahiplerinden birisi benzer isimdeki Muhsin el-Kayserî'dir. Örneğin; Süleymaniye Ktp.-Bağdatlı Vehbi, nr. 608/2'de kayıtlı olan eser böyledir. Bunun dışında bulunan bazı nüshalarda ise müellif tespiti için emare yoktur. Aralarında Dâvûd el-Kayserî'ye ait olabilecek nüshaların varlığı ihtimal dâhilinde olsa da kesin bir şey söylemek şu an için mümkün değildir. Buna örnek olarak ise; Süleymaniye Ktp.-Carullah Efendi, nr. 1122/1-2'de kayıtlı olan nüshalar ifade edilebilir.

7. *Mevzû'âtu'l-Ulûm*[178]

8. *Şerhu'l-Emsile*: Süleymaniye Ktp.-Hâlet Efendi, nr. 804/1'de kayıtlı olan bu eser Dâvûd el-Kayserî'ye nispet edilmiştir. Fakat eserin mukaddimesinde görüldüğü üzere müellif Dâvud b. Mehmed el-Karsî el-Hanefî'ye aittir. Her iki âlimin isim benzerliği böyle bir karışıklığa sebebiyet vermiştir.

---

[174] Örneğin bkz. Abdürrezzâk el-Kâşânî, *Şerhu Menâzili's-Sâ'irîn*, Süleymaniye Ktp.-Yeni Cami, nr. 706/2; Ayasoyfa, nr. 1935; Laleli, nr. 1426; Kılıç Ali Paşa, nr. 610; Damat İbrahim Paşa, nr. 747.

[175] 2, 3 ve 4 numaralı eserleri Bursalı Mehmed Tâhir eserinde zikretmiştir. Mehmed Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 1: s. 85.

[176] 2, 3, 4 ve 5 numaralı eserleri, Bağdatlı İsmail Paşa eserinde zikretmiştir. Ayrıca o, Dâvûd el-Kayserî'nin "Merâtibu't-Tevhîd" adlı eserinin olduğunu da aktarmıştır. Bkz. İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifîn ve Esmâü'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn*, 1: s. 361.

[177] *Kurretu Ayni'ş-Şuhûd ve Mirâtu 'Arâyis-i Ma'âni'l-Gayb ve'l-Cûd*, Ragıp Paşa Ktp.-Ragıp Paşa, nr. 706, vr. 1a; Bayrakdar, *Dâvûd el-Kayserî*, s. 32.

[178] Bayrakdar, *Dâvûd el-Kayserî*, s. 30-33.

D. Düşünceleri

Önemli bir sûfî ve filozof olan Dâvûd el-Kayserî, yukarıda muhtevasıyla alakalı malumat verilen eserlerinde, tasavvuf, kelâm, felsefe ve dinî meseleleri yoğun olarak incelemektedir. Buradaki düşüncelerini ise İbnü'l-Arabî ekolü, Sühreverdî ve Ekberî ekolü üzere, kısacası vahdet-i vücûd felsefesi üzerine bina etmiştir. Aşağıda, Dâvûd el-Kayserî'nin, varlık, insan, bilgi hakkındaki görüşleri, nübüvvet ve velâyet gibi konulardaki düşünceleri, İslâm düşünce felsefesinin, yani kelam alanına dair birkaç meseledeki fikirleri kısaca ve umumi bir çerçevede ele alınacaktır.

Dâvûd el-Kayserî, varlık (vücûd) kelimesinin birçok anlama geldiğini ifade eder. Ona göre varlık kelimesi, sözlük anlamı olarak, vicdân, husûl gibi anlamlara gelmekte olup; terim olarak, insan zihninin dışında gerçekliği olan, zihni dışında gerçekliği olmayan ve varsayılan varlıkların kendisiyle ortaya çıkan hakikat anlamına gelir. Buradan hareketle varlık, hakikî ve mecazi varlık olarak ikiye ayrılır. İlki, yani hakikî varlık, Allah'ın (c.c.) varlığıdır. Allah (c.c.) ise gerçekte tek varlık, diğerleri ise mecazi anlamda var olan varlıklardır. Allah'ın (c.c.) varlığı, zihnî ve lisanî anlamda sınıflandırılamaz. Dâvûd el-Kayserî, bu varlığı ifade etmek için "Vâcibu'l-Vücûd", "el-Vücûd", "el-Vücûdu'l-Hakikî" gibi tabirler kullanmıştır. İkincisi, yani mecazi varlık ise, Allah'tan (c.c.) başka bütün varlıklara denir. Bu sınıftaki varlıkların var olma sebebi hakikî varlık olan Allah (c.c.)'tır. Kategorizasyon ve sınıflandırma yapılabilen bu varlıkların, kevn, âlem, izâfî varlık, zihnî ve haricî mevcûdât gibi isimleri vardır.[179]

Dâvûd el-Kayserî, varlığı beş hazerât şeklinde tasnif etmiş ve her birinin âlemini belirtmiştir. Bu beş hazerâtın ilki mutlak gayb hazreti, sonuncusu dört hazreti kendinde toplayan hazrettir. Ancak ona göre, Allah'tan (c.c.) başka her şey bu şekilde sınırlı değildir ve bilinemeyecek kadar çok âlemler vardır.[180]

Dâvûd el-Kayserî'ye göre insan, ilk akıl, ilk halife, nübüvvet-i mutlak ve velâyet-i mutlak'ın sahibi Hz. Muhammed'in (s.a.v.) özü olduğu için varlık mertebelerinin ilkidir. Aynı zamanda da sonuncusudur. İnsan, kendi başına küçük âlem; âlemdeki her şeyin özü itibariyle kendisinde var olması sebebiyle de büyük âlemdir. Bunun yanında insan, varlıklar arasında yalnızca Allah'ın (c.c.) isminin tecellisi olan tek varlıktır. Yani

[179] Dâvûd el-Kayserî, "Keşfü'l-Hicâb an Kelâmi Rabbi'l-Erbâb", s. 93-94.
[180] Detaylı bilgi için bkz. Dâvûd el-Kayserî, "Mukaddemât", s. 29-40, 62; Bayrakdar, *Dâvûd el-Kayserî*, s. 58-65; Özdemir, *Dâvûd Kayserî'de Varlık, Bilgi ve İnsan*, s. 71-114.

insan, İsm-i A'zam olan Allah (c.c.) lafzının mazharı olan varlıktır. Allah'ın (c.c.) halifesi olan insanın bu mertebesini yalnızca kemâle ermiş olanlar fark eder ve bunlar rahmânî ve melekî sıfatlarla tezahür ederler. Kendi mertebesinin farkında olmayan insanlar ise hayvânî ve şeytânî vasıflarla tezahür ederler. Netice olarak insan, varlıklar arasında hususi bir konuma ve mertebeye sahip olan seçkin bir varlıktır.[181]

Dâvûd el-Kayserî'ye göre bilim, belirli konuları ve meseleleri olan bir alandır ve bu itibarla birbirinden ayrılırlar. Buna göre bilimin meseleleri, bedîhi, kesbî ve kimisi bedîhi kimisi kesbî olmak üzere üçe ayrılır. Bedihî olanlar, matematik ve mantık bilimleri; kesbî olanlar, doğa bilimleri; kimisi bedîhi kimisi kesbî olanlar, felsefe, kelâm ve tasavvuf bilimleridir. Bu bilimler arasında en yüksek mertebeye sahip olan bilim ise, konusu Allah'ı (c.c.) bilmek olan tasavvuftur. Zira ilim tahsilindeki esas amaç, Allah'a (c.c.) yakınlaşmaktır ki, bu da tasavvufun manevi yolculuk metoduyla mümkündür. [182]

Dâvûd el-Kayserî, bilgiyi istidlâlî bilgi ve ledünnî bilgi olmak üzere ikiye ayırır. Ona göre istidlâlî bilgi; nesnelerin resimlerinin zihinde ortaya çıktığı ve bilindiği, felsefî, matematiksel ve diğer aklî bilgileri muhtevi zahiri ilimlerdir. Bu tür bilgiler hakikati açığa çıkarmada yeterli değillerdir. Çünkü hakikate ulaşmada akıl ve duyular, bilginin doğruluğuna ve yanlışlığına ancak şekil olarak ulaşacaklar, bu da hakikati tespit etme noktasında sınırlı olacaktır. Ledünnî bilgiye gelince; Allah (c.c.) tarafından verilen hakiki bilgidir ve içenin ölümsüz olacağı "Hayat Suyu"na benzer. Ledünnî bilgi, akıl ve duyular ile elde edilemez olup; onu elde etmek için Hz. Mûsa (a.s.) ile Hızır'ın (a.s.) yaptığı yolculuk gibi manevî bir yolculuk yapmak gerekir.[183] Keşfî bilgide denilen ledünnî bilgi, suverî ve manevî olmak üzere ikiye ayrılır. Suverî keşf; beş duyu organıyla (havâs-ı hamse) algılanabilen, misâl âleminde ortaya çıkan keşf'lerdir. Bu da müşâhede (görme), işitme, istinşak (koklama), mülâmese (dokunma) ve zevk (tatma) yoluyla olmak üzere beş şekilde olabilir. Manevî keşf ise; örtü arkasında gaybî manalara ulaşmak olup, Allah'ın (c.c.) alîm ve hakîm isimlerinin tecellisi ile zuhur eder. Bu

[181] Dâvûd el-Kayserî, "Şerhu Te'vîlâti'l-Besmele bi's-Sûreti'n-Nev'iyyeti'l-İnsâniyye", s. 200; Detaylı bilgi için bkz. Dâvûd el-Kayserî, "Şerhu Te'vîlâti'l-Besmele bi's-Sûreti'n-Nev'iyyeti'l-İnsâniyye", s. 195-201.

[182] Dâvûd el-Kayserî, "Risâle fî İlmi't-Tasavvuf", s. 96, 125.

[183] Dâvûd el-Kayserî, "Tahkîku Mâ'i'l-Hayât ve Keşfu Esrâri'z-Zulumât", s. 184-186.

keşfin mertebeleri de sezgi, akletme gücü (Kudsî Nur), ilham, ruhî şuhûd, sır ve hafâ olmak üzere altı tanedir. [184]

Dâvûd el-Kayserî, suverî keşf'ten olan vahiy ile, manevî keşf'ten olan ilham arasındaki farkları şu şekilde açıklar:

1. Vahiy, melek aracılığıyla; ilham, melek aracılığı olmadan olur.

2. Vahiy, nübüvvetle; ilham, velâyetle alakalıdır.

3. Vahiy, peygamberler tarafından tebliğ edilmek zorundadır; ilhamda ise böyle bir tebliğ zorunluluğu söz konusu değildir.[185]

Dâvûd el-Kayserî, nübüvvet ve velâyet anlayışını İbn Arabî düşüncesinden mülhem tasavvufî bir şekilde yorumlamıştır. Nübüvveti, peygamberlik ve peygamberlerin vahiy alması; velâyeti ise, yakınlık ve Allah'a (c.c.) yakınlık olarak bilinen sözlük ve terim anlamlarıyla ifade eder. Bu iki kavramın tasavvufî yorumunu, nübüvveti velîliğin zâhiri, velîliği ise nübüvvetin bâtını olması şeklinde yapar. Nebî, vahiy yoluyla; velî, keşf ve ilham yoluyla Allah'tan (c.c.) gizli manaları alan ve aldıklarını inananlara haber veren kimsedir. Ancak nebî, bunları tebliğ ile vazifeli olan kişidir. Velî olanın ise böyle bir zaruri görevi yoktur ve mertebesi ne olursa olsun zâhir yönden nebî olana ittiba etmek zorundadır. Buradan hareketle, her nebî ve resûl aynı zamanda bir velî iken, her velî aynı zamanda nebî ve resûl değildir. Ayrıca, sonlu olan risâlet vehbî, yani Allah (c.c.) vergisi olan, kulun çabasıyla elde edemeyeceği bir hususiyet taşırken; dünya var oldukça devam edecek olan velâyet, velîlik ise kesbî, yani belli bir çaba ile elde edilebilen özellik taşır. Bu da tasavvuf istikametinin yollarından geçmek ve bu yolun yolcusu olmak ile mümkündür. Velâyet, genel ve özel velâyet olmak üzere ikiye ayrılır. Genel velâyet; Yüce Allah'ın (c.c.), *"Allah inananların velîsidir; onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. İnkâr edenlerin velîleri ise sahte tanrılardır; onları aydınlıktan çıkarıp karanlıklara sokarlar. İşte bunlar ateşliklerdir, bunlar orada devamlı kalıcıdırlar."* âyetinde de ifade etmiş olduğu, müminlerin amel-i salih işleyenlerinin hepsini kapsamaktadır. Özel velâyet ise; Allah'ta (c.c.) yok olan ve O'nun (c.c.)

[184] Dâvûd el-Kayserî, "Mukaddemât", s. 70, 72-73.

[185] Dâvûd el-Kayserî, "Mukaddemât", s. 74; Detaylı bilgi için bkz. Dâvûd el-Kayserî, "Mukaddemât", s. 70-75; Bayrakdar, *Dâvûd el-Kayserî*, s. 51-58; Özdemir, *Dâvûd Kayserî'de Varlık, Bilgi ve İnsan*, s. 117-190.

sıfatlarıyla sıfatlanarak yeniden var olan kişilerdir.[186] Özel velâyetin, kıyâmet kopuncaya kadar herhangi bir eksilme veya artma gerçekleşmeyen, bir velînin ölümüyle bir alttaki velînin onun yerine geçtiği, en üst mertebedeki kutbun ölümünde ise yerine mülk ve şehâdet âleminin mutasarrıfının geçtiği, kutbun mertebesine denk olarak isimlendirilen kâmil velîlerin efrâd olanları hariç zincirdekilerin tamamının kutbun hâkimiyeti altında olduğu, mertebe ve dereceleri vardır. Bu mertebelerin en üstünde kutup, el atında ise kâmil müminlerden olan zâhidler, âbidler ve sâlihler vardır.[187]

Dâvûd el-Kayserî'ye göre din, evrensel bir hususiyet arz eder ve her insan fıtrat itibariyle bir dine inanır. Eğer insan, kendisinin ortaya çıkardığı bir dine, varlıklara tapınmak şekliyle putperestliğe ya da semâvî dinleri tahrif ederek muharref dinlere inanırsa, buna halk dini; Allah'ın (c.c.), Hz. Âdem'den başlayıp son peygamber Hz. Muhammed'e (s.a.v) kadar gönderdiği, özü olan dine inanırsa, buna da hak dini denir.[188]

Allah'ın (c.c.) kelâmı konusunda ise o, Allah'ın kelâmının ezelî ve ebedî olduğunu, zâtî ve sıfâtî, sıfâtî kelâmının ise nefsî, misâlî ve hissî gibi mertebeleri olmak üzere iki kelâmı olduğunu söyler. Vahiy ve Kur'ân-ı Kerîm hissî kelâmın tecellisi olmak üzere vahiy, Cebrail (a.s.) tarafından Hz. Peygamber'e (s.a.v.) sesli ve lafızlarla, yani bugünkü şekliyle vahyedilmiştir.[189]

Şirk hakkında ise, insanların Allah (c.c.) hakkındaki cehâletlerinden kaynaklanan düşünceleri olduğunu, olayların yapıcısını Allah'tan (c.c.) başka bir varlıkta görmek şeklinde fiillerde, insandaki sıfatların kaynağını Allah'tan (c.c.) başka bir şeyde görmek şeklinde sıfatlarda ve Allah'tan (c.c.) başka varlıkların ilahlığını kabul etmek şeklinde zât'ta olmak üzere üç türünün olduğunu söyler.[190]

Dâvûd el-Kayserî, kıyametin beş çeşidinin olduğunu zikreder. Bunlar;

1. Her an ve her saat olan kıyamet; yani her an var oluş ve yok oluş, Yüce Allah'ın (c.c.) her vakit ve saatte iş başında olmasıdır.

---

[186] Dâvûd el-Kayserî, "Tahkîku Mâ'i'l-Hayât ve Keşfu Esrâri'z-Zulumât", s. 183-184.
[187] Dâvûd el-Kayserî, "Risâle fî İlmi't-Tasavvuf", s. 119-127; Bayrakdar, *Dâvûd el-Kayserî*, s. 84-88; Özdemir, *Dâvûd Kayserî'de Varlık, Bilgi ve İnsan*, s. 257-278.
[188] Bayrakdar, *Dâvûd el-Kayserî*, s. 77-78.
[189] Dâvûd el-Kayserî, "Keşfü'l-Hicâb an Kelâmi Rabbi'l-Erbâb", s. 99-104.; Bayrakdar, *Dâvûd el-Kayserî*, s. 81-82.
[190] Bayrakdar, *Dâvûd el-Kayserî*, s. 84.

2. Küçük kıyamet; yani insanın eceli ile doğal bir şekilde ebedî aleme irtihal eylemesidir.

3. Orta kıyamet olan irâdî ölüm; yani ölmeden önce ölmek, bütün varlık ve benliğiyle insanın, hayatında Allah'a tevcîh etmesi, dünya ve dünya nimetlerine kapılmaktan nefsini, kalbini ve ruhunu uzak tutmasıdır.

4. Allah'ın (c.c.) vaat ettiği Kitâb-ı Mübîn'inde vahyettiği kıyamet; yani Kur'an-ı Kerîm'in ve sahih hadislerin bildirdiği üzere dünyanın düzeninin bozulmasıdır.

5. Büyük kıyamet; yani tevhîd akîdesini benimsemiş ariflerde meydana gelen fenâ fillâh ve bekâ billâh, Allah'ta yok olmak ve bâkî olmaktır.[191]

E. İlim Dünyasına Tesirleri

Dâvûd el-Kayserî, sûfî ve filozof olarak muhtelif konularda önemli eserler kaleme almış, tasavvuf alanında yetkin birkaç şahsiyetinin eserleri şerh ederek, vahdet-i vücûd felsefesinin önemli temsilcilerinden biri haline gelmiştir. Yazmış olduğu eserlerin tamamı önemli olmakla birlikte, özellikle İbnü'l-Arabî'nin *Füsûsu'l-Hikem* adlı eserine yapmış olduğu şerh ve bu şerhin mukaddime kısmı tasavvuf alanında öne çıkmasına sebebiyet vermiştir. İbnü'l-Fârız'ın kasidelerine yapmış olduğu şerhlerde buna katkı sağlamıştır.

Dâvûd el-Kayserî, felsefe ve tasavvuf çevrelerinde, bilhassa kendisinden sonra *Füsûsu'l-Hikem*'e şerh yazacak olan şârihler üzerinde etkili olmuştur. Bu etki Türk, İranlı, Hintli ve Arap düşünür olmak üzere İslâm coğrafyasının çeşitli bölgelerinde kendisini göstermiştir.

O, Molla Fenârî, Bâlî Efendi, Abdullah Bosnevî, İsmail Hakkı Bursevî ve Ahmet Avni Konuk gibi Türk mütefekkirler ve Füsûs şârihleri üzerinde önemli tesirler icra etmiştir.

İranlı düşünürlerde, Dâvûd el-Kayserî'den önemli derecede etkilenmişlerdir ki; onun *Matla* isimli eseri İsfahan ve Tahran felsefe muhitlerinde tasavvuf ders kitabı olarak okutulmuş ve günümüzde de okutulmaya devam etmektedir.

Bunun dışında, Füsûs üzerine yapılan Farsça şerhlerden Tâceddin Hüseyin Hârezmî ve Rükneddîn Şirâzî'nin şerhlerinin tamamına yakını, Dâvûd el-Kayserî'nin şerhinin bir tercümesidir. Haydar Amulî'de eserlerinde Dâvûd el-Kayserî'ye atıflarda bulunmuş ve

[191] Dâvûd el-Kayserî, "Mukaddemât", s. 80.

Mukaddemât'tan uzunca iktibaslar yapmıştır. Mir Dâmâd'da, Dâvûd el-Kayserî'den etkilenen önemli bir isimdir.[192]

Çok önemli bir düşünce adamı olan Molla Sadra da Dâvûd el-Kayserî'den en fazla etkilenen isim olmuş, eserlerinde kendisinden çokça alıntılara yer vermiş ve onun tercih ettiği bazı kavramları eserlerinde aynı şekilde kullanmıştır.[193]

Dâvûd el-Kayserî'nin çok büyük etkiler bıraktığı bir başka İslâm coğrafyası eserlerin Farsça ve Urduca dillerinde kaleme alındığı Hint Alt kıtasıdır. Bu bölgede, *Füsûs* şârihleri kendisinden müteessir olmuştur. Abdülkerîm Çiştî, Muîniddîn Kadirî, Muzaffer Ali Kusûrî, Kutbeddîn Şarkpurî, Mevlevî Seyyid Abdülhak Miyanvî bu isimlere örnek gösterilebilir. Müşarünileyh isimler, *Füsûs*'un Urduca ve Farsça yapılan çevirilerinde Dâvûd el-Kayserî'nin *Matla*'sından ve *Mukaddemât* kısımlarından alıntılar yapmışlardır.[194]

Dâvûd el-Kayserî, Abdülganî en-Nablûsî, Emir Abdülkâdir gibi Arap düşünürleri de etkilemiştir. Bu isimler, eserlerinde kendisinden alıntılarda bulunmuşlar ve düşüncelerinden istifade etmişlerdir. [195]

Osmanlı Devleti, Selçuklu Devleti'nin ilim geleneğini devam ettirerek, manevî hayatın irfânî büyük şahsiyetlerine önem vermiştir.[196] Kurucu padişahlar Osman Gâzî ve oğlu Orhan Gâzî'nin, devletin kuruluş günlerinde, maddi fetih yanında manevî fethe ve ilme verdikleri önem, ilim adamlarını muhafaza etmek, medreseler inşa etmek, ulema ve dervişlere vakfiyeler tahsis etmek şeklinde kendisini gösterir. Şeyh Edebali, Tursun Fakih, Muhlis Baba, oğlu Âşık paşa ve torunu Elvan Çelebî, Osman Gâzî'nin etrafında bulunan önemli sûfî, âlim ve dervişlerdir.[197]

O'nun, Orhan Gâzî tarafından İznik müderrisliğine atandığı ve Osmanlı Devleti'nin ilk müderrisi olduğu, eserlerinde dinî ve aklî ilimleri mezcettiği ve bunları tasavvufla bir

---

[192] İbrahim Dînânî, "Dâvûd el-Kayserî'nin İran'daki Etkileri", *İbn Arabî Geleneği ve Dâvûd el-Kayserî*, ed. & çev. Turan Koç, 1. Baskı (İstanbul: İnsan Yayınları, 2011), s. 60-62.

[193] Bayrakdar, *Dâvûd el-Kayserî*, s. 90; Kalaycı, "Bir Osmanlı Kelâmcısı Ne Okur? Osmanlı İlim Geleneği Çerçevesinde Beyâzîzâde'nin Mecmû'a fi'l-Mesâ'ili'l-Müntehabe Adlı Eseri", s. 433-434.

[194] Muhammed Süheyl Umar, "Dâvûd el-Kayserî'nin Hind Altkıtası'ndaki Fusûs Şerhi Geleneğine Etkisi", *İbn Arabî Geleneği ve Dâvûd el-Kayserî*, ed. & çev. Turan Koç, 1. Baskı (İstanbul: İnsan Yayınları, 2011), s. 49-58.

[195] Bayrakdar, *Dâvûd el-Kayserî*, s. 93.

[196] Fazlıoğlu, "Osmanlı Coğrafyasında İlmî Hayatın Teşekkülü ve Dâvûd el-Kayserî", s. 37.

[197] Taşköprizâde, eserinin birinci tabaka olarak adlandırdığı bölümünde bu vd. isimler hakkında biyografik bilgiler vermektedir. Bkz. Taşköprizâde, *eş-Şekâ'iku'n-Nuʿmâniyye fî Ulemâ'i'd-Devleti'l-Osmâniyye*, 1405, s. 6-8.

bütün halinde kendisinde barındırdığı önceki kısımlarda ifade edilmişti. Bu minvalde o, kaleme almış olduğu eserler ve yetiştirdiği öğrenciler vesilesiyle büyük bir ilmî birikimi müderrisliği zamanında tevarüs etmiş, Osmanlı ilmî hayatının oluşumunda günümüze kadar devam edecek derin etkiler bırakmıştır.

Dâvûd el-Kayserî'nin, eğitim hayatı incelendiğinde, onun çok önemli tasavvufî şahsiyetlerden dersler aldığı ve yaşadığı zamanın son dönemlerinde hayatta ve etkileri tarih boyunca devam edecek olan Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Sadreddin Konevî ve İbnü'l-Arabî gibi isimlerden etkilendiği müşahede edilecektir. Buradan hareketle, onun müderrisliği zamanında, hocalarından tahsil etmiş olduğu ilimler ve fikirlerinden etkilendiği isimler vasıtasıyla tasavvufî hayatın ve mensup olduğu Ekberî geleneğin Anadolu coğrafyasında yerleşmesinde önemli bir etkiye sahip olduğunu görülmektedir.

Ayrıca onun, İbn Sartak'tan ders aldığını da bilinmektedir. Bu dersler sayesinde o, Merâğa matematik-astronomi okulunun bilgi birikimini, İznik müderrisliği vasıtasıyla, Osmanlı ilmî geleneğine intikal ettirmiştir. Bu bilgi birikiminin ve ilmî tevarüsün etkisiyle Osmanlı topraklarında ilerleyen yıllarda, Bursalı Musa Kadızâde ve öğrencisi Ali Kuşçu, Mîrim Çelebi ve Takiyüddîn Râşid gibi mühim matematikçi ve astronomlar yetişmiştir.[198]

Sonuç olarak; Anadolu topraklarında var olan tasavvuf geleneğinin ve kültürünün günümüzden başlayarak Osmanlı Devleti'ne, oradan da Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Sadreddin Konevî ve İbnü'l-Arabî gibi isimler sayesinde Selçuklulara kadar uzanan yüzlerce yıllık bir kökünün olduğunu söylemek mümkündür. Bunun en önemli mimarlarından bir tanesi de isim olarak Dâvûd el-Kayserî ve halefleri olan müderrisler, müessese olarak ise İznik Medresesi'dir.

II. TÂCEDDÎN EL-KERDERÎ: İKİNCİ MÜDERRİS

A. Hayatı

Tâceddin el-Kerderî'nin hayatı hakkında mevcut kaynaklara yansımış bilgiler yok denecek kadar azdır. Bilinen herhangi bir eserinin de olmayışı bu eksikliğin katmerleşmesine yol açmaktadır. Onun hayatıyla ilgili bilinen en geniş malumatı ise Taşköprizâde ve Mahmud b. Süleyman el-Kefevî vermektedir. Bunun dışında gerçek

[198] Fazlıoğlu, "Osmanlı Coğrafyasında İlmî Hayatın Teşekkülü ve Dâvûd el-Kayserî", s. 39-40.

kişiliği konusunda birtakım çarpıcı tahminlerde bulunanlar vardır. Ayrıca, Tâceddin el-Kerderî'nin halefi ve selefinin günümüzde mevcut bulunan eserleri ve kaynaklara yansıyan bilgiler bir fikir elde edebilmeye ve derli toplu aktarımlar yapabilmeye imkân sağlamaktadır.

Tâceddin el-Kerderî'nin doğum ve vefat tarihi hakkında kaynaklarda net bir tarihlendirme yoktur. Ancak hayatı hakkında var olan birtakım malumat öngörüde bulunmaya imkân tanımaktadır. Bunlar maddeler halinde şu şekildedir;

1- Tâceddin el-Kerderî, Sirâceddin Urmevî'ye talebelik yapmıştır. Sirâceddin Urmevî'nin vefat tarihi h. 682/m. 1283 olduğuna göre Molla Tâceddin bu veya bundan önceki bir tarihte onun öğrencisi olmuştur.

2- Orhan Gâzî Döneminde, Dâvûd el-Kayserî'nin vefatından sonra İznik Medresesi müderrisliğine atanmıştır. Yine Orhan Gâzî hayatta iken, bu âlimin vefat etmesi dolayısıyla münhal olan müderrislik makamına Alâeddin Esved tayin edilmiştir. Yani yaşadığı tarih en geç, Orhan Gâzî'nin vefat tarihi olan 1362 yılıdır.

3- Tâceddin el-Kerderî'nin bir kızı, Şeyh Edebâli ile evlenmiş ve bu evlilikten bir ya da daha fazla çocukları dünyaya gelmiştir. Ancak bu evlilikten doğan çocuklarının sayısı hakkında bilinenin bir tane olmasıdır. O da ilerleyen yıllarda Halil el-Cenderî ile evlenecek olan kızıdır. 1320 yılından sonra vefat eden Şeyh Edebâli'nin uzun müddet yaşadığı bilgisinden[199] hareketle yaşlılığında yaptığı bu evlilikten bir de çocuğunun olması sebebiyle biyolojik olarak erkeklerin üreme yaş sınırı sorgulamak gerekmektedir. Şeyhin 70'li yaşlarında evlendiğini varsayar ve 100 yaşından sonra vefat ettiğini buna eklersek evliliğin 1270-1280 yıllarında olduğunu tahmin edebiliriz. Ancak burada da Tâceddin'in kızının evlilik yaşının ne olduğu sorusu ortaya çıkmaktadır. Genç, orta, ileri yaşlar ihtimali geçerli olsa da tahmini bir yorum olacağı için genç yaşlarını dikkate almamız gerekmektedir. Buna göre kızın, evlendiğinde 20'li yaşlarda olduğunu, babasının da yine aynı erken yaşlarda evlendiğini düşünürsek, babanın 1230-1240 yılları arasında dünyaya geldiğini ifade edebiliriz. Bu durumda İznik Medresesi müderrisi olduğu yaşları 100 yaşından sonrası olmuş olacaktır. Bu yaşlarda olan bir pîr-i fâninin müderrislik yapabilmesi ise biraz zordur.

[199] Osmanlı kronikleri, Şeyh Edebâli'nin 125 yaşında vefat ettiğini aktarmaktadırlar. Bkz. Neşrî, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ Neşrî Tarihi*, 1: s. 85; Oruç bin Âdil, *Oruç Beğ tarihi,* s. 10.

4- Bu bilgiler bir arada değerlendirildiğinde ortaya çıkan sonuç; Tâceddin el-Kerderî 1230 yılından sonra 1283 yılından önce doğmuştur. Fakat, Sirâceddin Urmevî'nin öğrencisi olması bilgisinden hareketle daha sağlıklı bir tahminin ortaya çıkacağı mümkün olduğundan, doğum tarihinin 1260-1270 yılları aralığında olduğunu ifade etmek gerekir.

İznik medresesinin ikinci müderrisinin ismine nispetle doğduğu, büyüdüğü veya bir müddet yaşamış olabileceği yerin imlası konusunda karışıklık vardır. Zira kendisiyle alakalı bilgiler elde edilebilen bazı kronikler/yazma nüshaları, Şakâyık metni/yazma nüshaları- Şakâyık tercümeleri/yazma nüshaları ve Ketâib yazma nüshaları Tâceddin isminin imlası konusunda ittifak halinde iken, nispet kelimesi noktasında farklılıklar görünmektedir. Türkiye'de bulunan, elde edebildiğimiz Şakâyık, Şakâyık zeyilleri, Şakâyık tercümeleri, Ketâib ve bazı kroniklerin yazma nüshalarından elde ettiğimiz verilerden hareketle ismi ve nispeti hakkında bazı bilgiler verebiliriz.[200]

Mezkûr şahsın ismine nispet edilen kelimenin yedi farklı ve beş şekilde okumaya imkân verecek bir imlası vardır. Bunlar sırasıyla şu şekildedir;

1- "الکردی"

Bu imla, kendisi hakkında bilgi veren kaynakların ve nüshaların kahir ekseriyetini oluşturmakta olup en yaygın şeklidir. Kürdî ya da K/Geredî olarak iki şekilde okunmaya müsaittir.[201] Yaygınlık açısından ve okuma tercihi olarak ilk sırada yer alan bu imla

[200] İncelediğimiz yazmaların bazılarında yapraklandırma işlemini kendimiz yaptık. Bunun sebebi, hem bazı nüshalarda yaprak numaralarının dijitale aktarırken çekilmemiş veya yapraklarda yapılan kesim işleminden dolayı yaprak numarasının kaybolmuş olabileceği ihtimaline binaen numarasız oluşu hem de yaprak numarası verirken bazı hatalar yapılmasıdır. Örneğin; bazı nüshalarda vikâye yaprakları ya numaralandırılmamış ya da metin içerisine dahil edilerek numaralandırmaya baştan sayısal rakamlar ile başlanmıştır. Ancak teknik olarak vikâye numaralandırmalarına romen rakamlarıyla başlanması gerekmektedir. Bunun dışında bazı nüshalarda numara verme işlemi zahriye ve mukaddime atlanarak 2. yapraktan başlamıştır. Burada da teknik olarak zahriye ve mukaddime aynı yaprak olduğundan ilk yaprak orası olmalıdır.

[201] Ahmed b. Mustafa Taşköprizâde, *eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâ'i'd-Devleti'l-Osmâniyye*, Topkapı Sarayı Ktp.-Revan Köşkü, nr. 1435, vr. 5b, 6b (5b'de Kef harfi ötreli, re harfi cezmli, 6b'de sadece kef harfi ötreli, yani el-Kürdî olarak okunacak şekilde harekelenmiş); Revan Köşkü, nr. 1595, vr. 3b; Revan Köşkü, nr. 1596, vr. Ib, 3b, 4b; Revan Köşkü, nr. 1597, vr. 3a-b; Hazine Kitaplığı, nr. 1263, vr. 6a (*Tercüme-i Şakâik-Nu'mâniyye* olarak kayıtlı nüshada da kef harfi ötreli, re harfi cezimli, yani el-Kürdî olarak okunacak şekilde harekelenmiş); III. Ahmed Kitaplığı, nr. 1596, vr. IIb, 24a (Mecdî'nin tercümesi); III. Ahmed Kitaplığı, nr. 2821, vr. 43a-b (Mecmûa'nın ikinci eseri olup, 41a'dan başlamaktadır); III. Ahmed Kitaplığı, nr. 2842, vr. 3a-b; III. Ahmed Kitaplığı, nr. 3100, vr. 3b, 4a (3b'de ye harfi şeddeli); İnebey Ktp.-Genel, nr. 1207, vr. 4a; Genel, nr. 4099, vr. 3b; Kurşunlu, nr. 142, vr. 4a; Ulucami, nr. 2479, vr. 3b; Süleymaniye Ktp.-H. Hüsnü Paşa, nr. 835-M, vr. 2b; Laleli, nr. 2076, vr. 3b; Çelebi Abdullah, nr. 264, vr. 4a; Bağdatlı Vehbi; nr. 1066; vr. 3b; Bağdatlı Vehbi; nr. 1134; vr. 4b; Esad Efendi, nr. 2308, vr. 5b; Fatih, nr. 4412, vr. 3b; Fatih, nr. 4413, vr. 3b; Fatih, nr.

Kürdî olarak okunduğunda öncelikle etnik mensubiyeti düşündürmektedir. Kalaycı, bu nispetin, ilgili asırlarda Şâfiî mezhebine mensup birçok âlimin aynı nisbeyi alması ile Tâceddin'in Şâfiî âlim Sirâceddin Urmevî'nin öğrencisi olması arasında bağlantı kurarak daha fazla ön planda olduğunu zikretmektedir.[202] Bilge, kaleme almış olduğu eserinde Kürdî imlasını tercih etmekte, ancak Kerderî ve Geredî şeklindeki okunuşuna da atıfta bulunmaktadır.[203]

Okunması mümkün olan diğer şekli ise Geredî şeklindedir. Bu okuyuş günümüzde Bolu'nun ilçesi olan Gerede'ye mensubiyeti izhar eden bir nispet olacaktır.[204] Gerede, yazılış ve okunuşu itibariyle İbn Battûta'da böyle geçmektedir. Buna göre İbn Battûta

---

4415, vr. 3b; Hâlet Efendi, nr. 603, vr. 3a; Kılıç Ali Paşa, nr. 753, vr. IIIb, 2a; Hekimoğlu, nr. 771, vr. Ib, 5b (bu nüshada kef harfi ötreli); Hüsrev Paşa, nr. 420, vr. Ib, 3b; Lala İsmail, nr. 358, vr. 4b; Pertev Paşa, nr. 493, vr. 3b; Reisülküttab, nr. 666, vr. 4a; Serez, nr. 1820, vr. 4a (bu nüshadad kef harfi ötreli); Seyyid Nazif, nr. 44, vr. 4a; Yeni Cami, nr. 858, vr. 3b; Beyazıt Devlet Ktp.-Veliyüddin Efendi, nr. 2434, vr. 3b; Veliyüddin Efendi, nr. 2435, vr. 3b; Veliyüddin Efendi, nr. 2436, vr. 4a (bu nüshada dal harfine kesre, ye harfine şedde konulmuş); Veliyüddin Efendi, nr. 2437, vr. 4a; Trabzon İl Halk Ktp., nr. 61 Hk 378, vr. IVb, 3b; nr. 61 Hk 417, vr. 3b; Nuruosmaniye Ktp., nr. 3378, vr. Ib, 3a; Nuruosmaniye Ktp., nr. 3381, vr. 4a; Köprülü Ktp.-Ahmed Paşa, nr. 236-M, vr. 4a; Kütahya Vahid Paşa Ktp., nr. 812, vr. 3b (bu nüshada ra harfi fethalı, yani K/Geredî şeklinde); Râşid Efendi Ktp.-nr. 940, vr. 3b; nr. 9333, vr. 3a (bu nüshada ye harfi şeddeli); Milli Ktp.-Yazmalar, nr. 06 Mil Yz A 4465, vr. 3b; Yazmalar, nr. 06 Mil Yz A 6646, vr. IIIb, 4a; Yazmalar, nr. 06 Mil Yz A 11295, vr. 4a; Yazmalar, nr. 06 Mil Yz A 11673, vr. 4a; Yazmalar, nr. 06 Mil Yz A 2789, vr. 3a; Yazmalar, nr. 06 Mil Yz A 9193, vr. 3b; Çankırı İl Halk Kütüphanesi, nr. 18 Hk 171, vr. 3a (sondaki ye harfi şeddeli); Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, nr. 06 Hk 2813, vr. Ib, 3b; Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, nr. 06 Hk 2644, vr. Ib, 3a; Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, nr. 06 Hk 2673, vr. Ib, 3b; Eskişehir İl Halk Kütüphanesi, nr. 26 Hk 381, vr. 3a; İbrâhîm b. Ahmed Amâsî, *Terceme-i Şakâiku'n-Nu'mâniyye*, Milli Ktp.-Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, nr. 06 Hk 3260, vr. IIb, 3b; Millet Ktp.-Ali Emirî Tarih, nr.727, vr. 3a; Muhammed Hakkı Belgradî, *Hadâikü'r-Reyhân(Tercemetü'ş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye)*, Millet Ktp.-Ali Emirî Tarih, nr. 728, vr. 12b; Ali Emirî Tarih, nr. 729, vr. 9b; Manisa Ktp.-Manisa İl Halk Kütüphanesi, nr. 5068, vr. 10a; Nuruosmaniye Ktp.-Nuruosmaniye, nr. 3379, vr. 7b; Nuruosmaniye, nr. 3234, vr. 4b; Süleymaniye Ktp.-Kadızade Mehmed, nr. 355, vr. 6a; Ayasofya, nr. 3153, vr. 6a; Hamidiye, nr. 924, vr. 5b; Esad Efendi, nr. 2220, vr. 5b; Yahya Tevfik, nr. 266, vr. 5b (ye harfi şeddeli); Edirne Selimiye Ktp.-Selimiye Yazmalar, nr. 857, vr. 18a; Milli Ktp.-Nevşehir Ürgüp Tahsin Ağa İlçe Halk Kütüphanesi, nr. 50 Ür 374, vr. 5a; Râşid Efendi Ktp., nr. 7984, vr. 4b; İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp.-Türkçe Yazma, nr. NEKTY00015, vr. 4a; Türkçe Yazma, nr. NEKTY00470, vr. 6b; Türkçe Yazma, nr. NEKTY00557, vr. 5b; Türkçe Yazma, nr. NEKTY01349, vr. 4a; Türkçe Yazma, nr. NEKTY02487, vr. 5a; Türkçe Yazma, nr. NEKTY06200, vr. 6a. Belgradî'nin tercümesinin bazı nüshalarının künye bilgilerinde eser ismi kütüphane kataloglarında bu isimle kaydedildiği için parantez içi eser ismi de verdik. Aynı müellifin tercümelerini ele alan tezinde Yazıcı, nüshaları tek bir isim altında toplamış ve tercüme isimleri konusunda ayrıntılı bilgi vermiştir. Detaylı bilgi için bkz.; Mehmet Yunus Yazıcı, *Belgradlı Mehmed Hâkî'nin Şakâ'ik tercümeleri* (Dokora Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020), s. 220-244.

[202] Mehmet Kalaycı, "Tācuddīn el-Kürdī Gerçekte Tācuddīn es-Sulṭānyūkī Olabilir mi? Biyo-Bibliyografik Veriler Işığında Beylikler Dönemi İlim Hayatına Dair Bir Tahlil", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 63/2 (2022): s. 498; İpşirli de aynı okuyuşu tercih etmektedir. Bkz. Mehmet İpşirli, "Medrese", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28: s. 327.

[203] Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, s. 69.

[204] Geredeli başka bir alimin nispet imlasının her iki okunuşu mümkün kılan örneği için bkz. Kalaycı, "Tācuddīn el-Kürdī Gerçekte Tācuddīn es-Sulṭānyūkī Olabilir mi?", s. 497.

er-Rihle'sinde Bolu'yu anlatırken Bolu Gerede şehrine vardıklarını ifade etmekte, imlayı da "كردى" olarak vermektedir.[205] Bu noktada aşağıda da ifade edeceğimiz gibi bazı nüshalarda Geredevî şeklinde geçiyor olması, Atsız ve bazı yazarların tercih ettiği gibi Tâceddin'in, Bolu Geredeli olabileceği ihtimalini artırmaktadır.

2- "الكردرى"

İlk seçenekteki imladan sonra en fazla ve azımsanmayacak şekilde kullanımı olan imladır. Bunun okunuşu, Kerderî şeklindedir.[206] İncelenen bazı nüshaların metin ve derkenar notlarında imla konusunda farklılıklar vardır. Buna göre derkenar olarak atılan başlıklandırmalarda Kerderî, metin içerisinde Geredî/Kürdî şeklinde bir imla tercih edilmiştir.[207] Bu tarzda bir farklılık vikâyede yer alan fihristte ve metin içerisinde de gözlemlenmektedir. Vikâye'de Kerderî, metin içerisinde Geredî/Kürdî veya vikâye'de Geredî/Kürdî, metin içerisinde Kerderî şeklinde olabilmektedir.[208]

---

[205] Muhammed b. Abdillâh et-Tancî İbn Battûta, *Rihletü İbn Battûta Tuhfetu'n-Nuzzâr fî Garâibi'l-Emsâr ve Acâibi'l-Esfâr*, thk. Muhammed Abdulmunim el-Uryan, 1. Baskı (Beyrut: Dâru İhyâi'l-Ulûm, 1987), 1: s. 322.

[206] Taşköprizâde, *eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâ'i'd-Devleti'l-Osmâniyye*, 1405, s. 9; Yazmalar için bkz. Taşköprizâde, *eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâ'i'd-Devleti'l-Osmâniyye*, Topkapı Sarayı Ktp.-III. Ahmed Kitaplığı, nr. 2821, vr. 43a (dal ve ye harfinin arasındaki boşluğun tam üzerinde re harfini anımsatan harf vardır. Şayet re harfi ise ve bu kelimeye aitse, ki öyle gözüküyor, okunuşu Kerderî olur. Ayrıca mecmua'nın ikinci eseri olup, 41a'dan başlamaktadır); Süleymaniye Ktp.-Ayasofya, nr. 3273, vr. 4a; Carullah Efendi, nr. 1613, vr. 3a; Fatih, nr. 4414, vr. IIb, 3a; Seyyid Nazif, nr. 44, vr. Ib; Nuruosmaniye Ktp., nr. 3380, vr. 4a; Ragıp Paşa Ktp., nr. 1028, vr. 3b; Milli Ktp.-Yazmalar, nr. 06 Mil Yz A 135, vr. 3a (ye harfinden önceki harf vav harfi de olabilir, o zaman K/Geredevî olur); Çankırı İl Halk Kütüphanesi, nr. 18 Hk 407/1, vr. Ib, 3b; Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, nr. 06 Hk 2675/2, vr. 81b; Muhammed Hakkı Belgradî, Hadâikü'r-Reyhân(Tercemetü'ş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye), Süleymaniye Ktp.-Laleli, nr. 2022, vr. 6b; Hacı Mahmud Efendi, nr. 4518, vr. 5b; İzmir, nr. 456, vr. 7b; Kefevî, *Ketâibü a'lâmi'l-ahyâr min fukahâ-i mezhebi'n-Nu'mâni'l-muhtâr*, Süleymaniye Ktp.-Esad Efendi, nr. 548, vr. Vb, 208a, 213a; Murad Molla, nr. 1463, vr. 318a; Âşir Efendi, nr. 263, vr. 445a, 457a; Ayasofya, nr. 3401, vr. 130a; Ayasofya, nr. 3401-002, vr. 130a; Hâlet Efendi, nr. 630, vr. 391b, 400a; Kılıç Ali Paşa, nr. 728, vr. 242b; Reisülküttab, nr. 690, vr. 315a; Beyazıt Devlet Ktp.-Veliyüddin Efendi, nr. 1616, vr. 294b, 301a; Veliyüddin Efendi, nr. 1617, vr. 430b; Millet Ktp.-Feyzullah Efendi, nr. 1381, vr. 331a, 338a; Milli Ktp.-Samsun İl Halk Kütüphanesi, nr. 55 Hk 1061, vr. 283b, 289b; İnebey Ktp.-H. Çelebi, nr. 811, vr. 313a-b; H. Çelebi, nr. 813, vr. 198a; Konya Bölge Yazma Eserler Ktp.-Konya İl Halk Kütüphanesi, nr. 42 Kon 4403, vr. 341b, 349a; Köprülü Ktp.-Fazıl Ahmet Paşa, nr. 1112, vr. 298a-b, 304b; Ragıp Paşa Ktp.-Ragıp Paşa, nr. 1041, vr. 315b, 322a; Nuruosmaniye Ktp.-Nuruosmaniye, nr. 3048, vr. 274a, 280a; Âtıf Efendi Ktp.-Âtıf Efendi, nr. 1807, vr. 241b, 242a; el-Mektebetü'l-Mahmûdiyye, nr. 2575, vr. 327b, 328a, 331a.

[207] Taşköprizâde, *eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâ'i'd-Devleti'l-Osmâniyye*, Bkz. İnebey Ktp.-Ulu Cami, nr. 2481, vr. 3a; Beyazıt Devlet Ktp-Beyazıt, nr. 10268, vr. 3b; Hacı Selim Ağa Ktp.-Hüdai Efendi, nr. 1030, vr. 4a.

[208] Taşköprizâde, *eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâ'i'd-Devleti'l-Osmâniyye*, bkz. Topkapı Sarayı Ktp.-Emanet Hazinesi, nr. 1208, vr. 1b, 16ab (numaralandırma işlemine vikaye dahil edildiği için, karışıklık oluşturabileceği sebebiyle ayrıca kendimiz numaralandırmadık); Emanet Hazinesi, nr. 1209, vr. Ib, 2a (vikaye yaprakları sayfa numarası olarak numaralandırılmış); Râşid Efendi Ktp.-nr. 887, vr. IIIb, 3a; Milli Ktp.-Yazmalar, nr. 06 Mil Yz A 964, vr. Ib, 3b.

Kerderî nispetinin râci olduğu şehir Kerder'dir. Hamevî'nin verdiği bilgilere göre Kerder; Hârezm bölgesine dâhil veya Türk beldelerine komşu olan bir bölgedir ki; dilleri ne Harezmî ne de Türkî'dir. Ayrıca İbn Kassâm el-Halebî'den aktardığı bir rivayete göre Kerder'in, Hârezm'in aşağısında kaldığı anlaşılmaktadır.[209] Türklerin veya o bölgede yaşayanların başta Moğol istilası olmak üzere muhtelif sebeplerle önce Acem diyarına daha sonra Anadolu coğrafyasına göç etmeleri tarihi bir vakıadır. Bu bilgi müderris Tâceddin'in, Kerder bölgesine nispetini mantıklı ve akla yatkın kılmaktadır. Ancak daha da önemlisi, Hamevî'nin Kürd ismi ve bölgesi hakkında yaptığı açıklamalardır ki, Kerderî-Kürd, Kürdî gibi nisbelerini coğrafî bilgiler merkezinde bağdaştırmaya imkân tanımaktadır. Buna göre Hamevî; Kürtlerin, bir kabile ismi olduğu bilgisini verdikten sonra, İbn Tâhir el-Makdisî'den alıntı yapar. Makdisî'nin söylediğine göre Kürd, Beydâ köylerinden bir köydür. Ve hocası Ebu'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Abdullah el-Kürdî buralıdır. Makdisî, hocası Ebu'l-Hasan el-Kürdî'ye, Kürdî nispetinin nereden geldiğini sormuş ve hocasından "Biz kendilerine Kürd denilen Beydâ'nın köylerindeniz" cevabını almıştır. el-İstahrî'nin zikrettiğine göre ise; Kürd, Eberkûh'dan daha büyük, ucuz ve sarayları çok olan bir beldedir. Burada geçen Beydâ ve Eberkûh İran'da, Yezd yakınlarında bulunan İstahr'ın en meşhur ve en büyük şehirlerindendir.[210] Kerder'in bu iki bölgeyle aynı coğrafyada olması ve yakınlığı imla konusunda bir karışıklığa ayrıca sebebiyet vermiş olabilir. İmla konusunda var olan karışıklığın farkında olan ve bu bilgiyi nakzeden bir yorum ise Şakâyık nüshalarından bir tanesine derkenar düşen okuyucu, ki Lütfi Bey olmalıdır, İbn Ramazan'ın tarihindeki bilgiye göre Tâceddin'in, Kürd taifesinden ve oraya mensup olduğunu, Acem beldelerinden bir belde olan Kürd/Kerd'e mensubiyeti ifade etmediğini söylemektedir. Ancak "le'allehu kezâlik, yani umulur ki böyledir" diyerek emin olmadığını izhar etmektedir.[211]

---

[209] Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân* (Beyrut: Dâr-ı Sâdır, 1977), 4: s. 450; Kerder, Ortaçağ'da Hârizm şehirlerinden bir tanesidir ve bu şehrin yönetim merkezi olan Gürgenç'e bağlıdır. Bkz. Abdülkerim Özaydın, "Hârizm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16: s. 217; Ahmet Özel, "Şemsüleimme Kerderî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25: s. 276.

[210] Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, 1: s. 69, 529.

[211] Taşköprizâde, *eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâ'i'd-Devleti'l-Osmâniyye*, Topkapı Sarayı Ktp.-Revan Köşkü, nr. 1597, vr. 3a.

3- "الکردو ی"

Bu şekildeki imla tespit edilebilen birkaç nüshada mevcuttur. Bunun okunuşu ise, K/Geredevî şeklindedir.[212] Atsız, Berki,[213] Bayrakdar ve Fazlıoğlu böyle bir okuyuşu tercih etmekte, müderris için, Bolu'nun ilçesi Gerede'ye atfen Geredeli Tâceddin demektedir.[214]

4- "الکرزی"

Aynı şekilde bu imlada tespit edilebilen birkaç Şakâyık nüshasında mevcuttur. Bunun okunuşu K/Gerzî şeklindedir.[215] Kalaycı, bu imlanın istinsah fiili esnasında yapılan bir hata olduğunu ifade etmekte, ancak okunuşu itibariyle Sinop'un Gerze ilçesini ön plana çıkarmaktadır.[216]

5- "کرد"

Mehmed Neşrî'de geçen bir imladır. Bu imlanın okunuşu, eseri yayına hazırlayanlarında ifade ettiği gibi Kürd şeklindedir.[217] Aynı imlanın "ال" takılı hâli Şakâyık yazmalarından bir tanesinde de tespit edilmiştir. [218]

6- "کورد"

Birkaç Neşrî yazmasında ve Oruç Beğ Tarihinde kef ve re harfi arasına vav girmiştir. Bu imlanın okunuşu bir öncekiyle aynı ve ona göre vav harfinden dolayı daha vurguludur.[219]

---

[212] Taşköprizâde, *eş-Şekâ'iku'n-Nuʿmâniyye fî Ulemâ'i'd-Devleti'l-Osmâniyye*, Atıf Efendi Ktp., nr. 1898, vr. 4b; Milli Ktp.-Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, nr. 06 Hk 1152, vr. 4b.

[213] Yazar, 1958 tarihinde yazdığı makalesinde "Geredî", 1962 yılında kaleme aldığı makalesinde ise "Kerderî" imlâsını tercih etmektedir. Krş. Berki, "Osmanlılarda İlk Üniversite", s. 6; Ali Himmet Berki, "Vakıf Kuran İlk Osmanlı Padişahı", *Vakıflar Dergisi* V/(1962'den ayrı basım) (1962): s. 127.

[214] Bkz. Aşıkpaşazade, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, s. 20.; Mehmet Bayrakdar, "Dâvûd-i Kayserî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9: s. 33; İhsan Fazlıoğlu, "Hendese", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17: s. 202.

[215] Taşköprizâde, *eş-Şekâ'iku'n-Nuʿmâniyye fî Ulemâ'i'd-Devleti'l-Osmâniyye*, Nuruosmaniye Ktp.-Nuruosmaniye nr. 3382, vr. 3b; Milli Ktp.-Adana İl Halk Kütüphanesi, nr. 01 Hk 1127, vr. 3b.; Ayrıca TBMM Kütüphanesi'nde bulunan 1893-94 ve 1937 tarihli Neşrî Tarihi nüshalarında da imla bu şekildedir. Bkz. Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ*, TBMM Kütüphanesi, nr. YZ 76, s. 22; nr. YZ 56, s. 23. (Nüshalarda numaralandırma işlemi sayfa numarası olarak yapılmıştır.).

[216] Kalaycı, "Tācuddīn el-Kürdī Gerçekte Tācuddīn es-Sulṭānyūkī Olabilir mi?", s. 496-497.

[217] Neşrî, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ Neşrî Tarihi*, 1: s. 84-85, 162-163; Beyazıt Devlet Ktp.-Veliyüddin Efendi, nr. 2351, vr. 24b; Süleymaniye Ktp.-Tercüman, nr. 65, vr. 25a; Millet Ktp.-Ali Emiri Trh., nr. 220, vr. 8b; Milli Ktp.-Yazmalar Koleksiyonu, nr. 06 Mil Yz A 5003, vr. 14a.

[218] Taşköprizâde, *eş-Şekâ'iku'n-Nuʿmâniyye fî Ulemâ'i'd-Devleti'l-Osmâniyye*, Topkapı Sarayı Ktp.-Emanet Hazinesi, nr. 1209, vr. 2b.

7- "الکورد ی"

Bu imla Âşıkpaşazâde'nin Tevârihi'nin, Matbaa-i Âmire baskısında vardır. İbarenin okunuşu 'kef' harfinden sonra vav olmasından dolayı el-Kürdî şeklindedir.[220]

Sonuç olarak; Tâceddin isminin nispeti konusunda Kerderî, Kürdî ve Geredî/Geredevî nisbesi ön plana çıkmaktadır. Ketâib nüshalarından inceleyebildiğimiz tüm nüshalarda imla Kerderî şeklinde verilmiştir. Görüntüleri olmayan ya da tespit edilebilen bazı nüshaların ilgili yapraklarının eksik olması hasebiyle, bu nüshalarda da imlanın aynı şekilde geçip geçmediği gözlemlenememiştir.[221] Ancak Şakâyık nüshalarının aksine Ketâib nüshalarında bir standart vardır ve bariz farklılıklar yoktur. Sadece iki nüshada re harflerinin arasına giren harf vav ve dal arasında bir intiba ve ikilem oluşturmaktadır.[222]

Ayrıca Şakâyık ve Ketâib'e nispeten geç dönemde, iki asır sonra kaleme alınmış bazı eserlerde de imlanın Kerderî şeklinde tercih ediliyor olması, doğru okunuşun bu olma ihtimali üzerine yoğunlaşmaya sevk eden bir hususu barındırmaktadır.[223] Yukarıda da temas edildiği gibi Tâceddin'e nispet edilen yerin içerdiği muğlaklık, istinsah fiilini gerçekleştiren müstensihlerin yazı stillerinden kaynaklanmaktadır. Çünkü kelime dal, ra ve vav harflerini içermektedir. Bu harflerin yazım şekillerinin birbirine yakın olması, müstensihlerin tercihlerinde kararsızlığa, farklı okumalara sebebiyet vermiştir ki; aynı durum bu nüshaları inceleyen ve okuyanlar içinde vaki olmuştur. Bahsedilen durum, özellikle Şakâyık nüshaları için çok belirgindir. Bunun sebebi, yazıldığı ilk dönemlerden itibaren büyük ilgi gören eserin yaygınlığı ve istinsah işlemine çokça maruz kalmasıdır. Ketâib'de yaygın bir eserdir, hatta temel referans kaynaklarından bir tanesi de Şakâyık'ın kendisidir. Fakat, birçok Şakâyık metnine nazaran daha titiz ve

---

[219] Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp.-Türkçe Yazma, nr. NEKTY02438, vr. 30a; Beyazıt Devlet Ktp.-Veliyüddin Efendi, nr. 2351, vr. 48a; Oruç bin Âdil, *Oruç Beğ tarihi*, s. 10, vr. 7a.

[220] Âşık Paşazâde, *Tevârîh-i Âl-i Osmân'dan Âşık Paşa-zâde Târihi*, thk. Âlî Bey (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1332), s. 42.

[221] Kefevî, *Ketâibü aʿlâmi'l-ahyâr min fukahâ-i mezhebi'n-Nuʿmâni'l-muhtâr*, Örneğin bkz. Süleymaniye Ktp.-Carullah Efendi, nr. 1580; İnebey Ktp.-Haraççıoğlu, 1056.

[222] Kefevî, *Ketâibü aʿlâmi'l-ahyâr min fukahâ-i mezhebi'n-Nuʿmâni'l-muhtâr*, Bkz. Süleymaniye Ktp.-Şehid Ali Paşa, nr. 1931, vr. 338a, 345b; Gülnuş Valide Sultan, nr. 60, vr. 323a-b, 330b.

[223] Bkz. Ahmed Hasîb Efendi, *Silkü'l-Le'âl-i Âl-i Osmân: Manzum Osmanlı tarihi (1299-1481)*, haz. Göker İnan, 1. Bs (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2021), s. 249; İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp.-Türkçe Yazma, nr. NEKTY04132, vr. 30a; İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp.-Türkçe Yazma, nr. NEKTY00104, vr. 30a; Süleymaniye Ktp.-Hâlet Efendi, nr. 596, vr. 39b.

profesyonel eller tarafından istinsah edildiği anlaşılan nüshaların neredeyse hiçbir farklılık taşımaması önemli bir ipucudur. İznik medresesinin ikinci müderrisi Tâceddin'in, Kerder'e nispeti tarihi vakıalara da uygundur. Ancak bahsedilen bu durumlar, diğer okunuşların doğru olması ihtimalini ortadan kaldırmaz. Zira, mezkûr âlimin yeni teşekkül etmekte olan devletin Batı hudutlarına, Doğu'dan gelmiş olması çok yüksek ihtimaldir. Peki Kerderî-Kürdî-Geredî-Geredevî yazılış ve okunuşlarını nasıl ele almak gerekir? Şayet bütün ihtimaller bir araya gelmemiş, yani ailesi Kerder şehrinden Anadolu'ya muhtelif sebeplerle göç etmiş olacağından aslen Kerderli, bir süre doğu bölgesinde yaşadığı için Kürt olarak mensubiyet almış[224] ve son olarak Batı'ya gelerek günümüzde Bolu'nun ilçesi olan Gerede'ye yerleşmiş veya burada bir süre bulunmuş olduğundan dolayı Geredevî nispetini almamış ise var olan karışıklığın asıl sebebi istinsah işleminden gerçekleşmiş olan bir durumdur. En ilginç olanı ise, Şeyh Edebâli ile ne şekilde olursa olsun akraba olduğu ve meşhur İznik Medresesi'nde müderrislik yaptığı kesin bir şekilde bilinen Tâceddin'in mensubiyeti konusunda bu denli karışıklığın olması, halefi ve selefi olan iki âlimin miras bıraktığı eserlerin varlığının aksine eser bırakmamasıdır.[225]

Moğol istilası ve muhtelif sebeplerden dolayı Anadolu'ya doğru gerçekleşen göçlerin varlığı, Hamevî'nin verdiği bilgilerden hareketle, Kerder şehrinin 13. yüzyılda Hârezm'in bir bölgesi olması, yine o coğrafyaya dâhil olan bazı başka şehirlerin Kürd nisbesiyle anılması, bazı Şakâyık yazmalarında yazılan imla ve Ketâib nüshalarındaki imla tutarlılığı bilgileri bir araya getirildiğinde, Tâceddin isminin el-Kerderî nispetini alması daha da kuvvetli bir ihtimal haline gelmektedir. Buna göre; ikinci müderris

[224] Kalaycı, Tâceddin'in aslen Kürt olabileceği ihtimalini zikretmektedir. Bkz. Kalaycı, "Tācuddīn el-Kürdī Gerçekte Tācuddīn es-Sulṭānyūkī Olabilir mi?", s. 546-548.

[225] Alâeddin Esved'in ilerleyen bölümlerde ele alınacak Künûzü'l-Envâr ismiyle yazdığı şerhe konu olan Rümûzü'l-Esrâr isimli metnin tek nüshası günümüze ulaşmıştır. Eserin zahriye bilgilerine göre müellifin adı, Tâceddin Sultanön(k)î er-Rûmî; mukaddime bilgilerine göre ise Ebubekir b. İbrahim'dir. Boynukalın, bu bilgilerden hareketle Rümûzü'l-Esrâr müellifinin İznik Medresesinin ikinci müderrisi olabileceği fikrini ortaya atmaktadır. Bu durumda Tâceddin'in günümüze ulaşmış bir eseri olmuş olur. Ancak yazar başka bir âlim olabileceği ihtimalini de değerlendirmekte, fakat aynı kişi olabileceği ihtimalini tercih etmektedir. Bkz. Ertuğrul Boynukalın, "İlk Osmanlı Fakihlerinden Alâeddin Esved ve Künûzü'l-Envâr Adlı Eseri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 35 (2020): s. 647-648; Kalaycı ise, İbn Battûta'nın er-Rihle'sinde geçen Tâceddin es-Sultanyûkî'nin, İznik Medresesi'nin ikinci müderrisi Tâceddin ile aynı kişi olabileceğini, bir yazma nüshada geçen hoca-talebe silsilesini merkeze alarak ve buna ilave olarak birçok yazma nüshadan elde edilen muhtelif bilgilerle ve titiz bir araştırmayla uzun uzun ifade etmektedir. Bu araştırmaya göre; Tâceddin ismi İbn Battûta'nın görüştüğü, Eskişehir civarında bulunan Sultanyûkî bölgesine mensup olan Tâceddin es-Sultanyûkî el-Geredevî ve Rümûzü'l-Esrâr isimli eserin müellifi olmaktadır. Bkz. Kalaycı, "Tācuddīn el-Kürdī Gerçekte Tācuddīn es-Sulṭānyūkī Olabilir mi?", s. 509-548.

Tâceddin'in aslen Kerder'li olduğu, Anadolu'ya oradan geldiği ve Bilâd-ı Rûm'a geldiği yere nispetle Kerderî-Kürdî şeklinde mensubiyet atfedildiği söylenebilir. Geredeli olması ise yabana atılacak bir fikir değildir. Zira, yukarıda da ifade edildiği gibi bu fikri destekleyecek önemli ipuçları vardır. Fakat Tâceddin'in, Bolu Gerede ile olan bağlantısı doğma, büyüme, aslen oralı olma gibi bir ilişkiyi mi yoksa Anadolu'ya geldikten sonra bir süre burada yaşaması ilişkisini mi barındırmaktadır suali, cevaplanması gereken başka bir sorudur. Bunun cevabının ikinci ihtimal olması kuvvetle muhtemeldir. Ancak rivayetler bir araya getirildiğinde ortaya çıkan başka kuvvetli ihtimal ise az önce ifade edildiği gibi Geredeli olması durumudur. Zira onun ilim tahsili için devrin âdeti üzere Acem diyarına, buradan da Kerder'e gittiği düşünülebilir. Bu ihtimale göre o, Acem diyarına Anadolu'dan gitmiş ve oralarda eğitim görmüştür. Anadolu'ya geri döndüğünde ise gittiği yere nispet edilmiş olabilir. Günümüz algısıyla düşünecek olursak, bir kişi iş, eğitim vb. sebeplerle doğmuş, büyümüş olduğu topraklardan başka bir şehre gidip, orada ikamet edip geri döndükten sonra yakınları, tanıdıkları tarafından yaşamış olduğu yere nispet edilebilmektedir. Geredeli Tâceddin'de, Kerder'e gidip geldikten sonra bu şekilde bir nispet ile anılmış olabilir. Son kertede yukarıda zikredilen veriler ekseninde müderris Tâceddin'in, Anadolu coğrafyasına, ilgili yüzyıllarda birçok âlim gibi Acem diyarından, Kerder bölgesinden gelmiş ve artık Rûmî, Anadolulu olmuş Kerderli bir âlim olduğu kanaati ortaya çıkmaktadır ki, bu çalışmada isminin geçtiği kısımlarda nispeti bu şekilde yapılmıştır.

Tâceddin el-Kerderî, 13. ve 14. yüzyılda yaşamış bir âlimdir. O, yaşadığı dönemde önemli bilginlerden ders almıştır. Hocalarından ismi bilinen tek kişi, Sirâceddin Urmevî'dir. Ancak devrin adetlerine uygun olarak hem Anadolu'da hem de Mısır ve Acem diyarı gibi muhitlerde ilim tahsil etmiş olmalıdır.[226] İlim yolculuğu esnasında birçok ilim dalına vâkıf olmuş, bu ilimlerde mahir olmuş, özellikle fıkıh ilminde ustalaşmıştır. O, şer'î ve aklî ilimlerin kendisinde bir araya geldiği fâzıl ve âlim bir zat idi. Böylece namı ve ismi yayılmış, meşhur ulema sınıfına dâhil olmuştur.

[226] Şakâyık'ta hayatları anlatılan ulemânın yapmış olduğu ilim yolculukları bir araya getirildiğinde böyle bir fikir ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple, özellikle 14. asır âlimlerinin anlatıldığı bölümlere bu gözle bakmak isabetli olacaktır. Bkz. Taşköprizâde, *eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâ'i'd-Devleti'l-Osmâniyye*, s. 6-22.

Tâceddin el-Kerderî'nin hayatı hakkında iki rivayet aktarılmaktadır.[227] İlki, Orhan Gâzî'nin ondan fetva istemesiyle alakalıdır. Buna göre; Orhan Gâzî İznik şehrini kuşattığı esnada bir grup düşman askerinin kendisinin üzerine geldiklerini görmüş ve telaşlanmıştır. Akabinde maiyetinde bulunan Emir Lala Şahin ile mevcut durum konusunda istişare yapmıştır. Emir Lala Şahin, Sultan'a İznik kuşatmasını ertelememesini tavsiye etmiş ve elde edilecek ganimetleri kendisine bırakırsa düşman üzerine yürüyerek savaşabileceğini söylemiştir. Orhan Gâzî'nin bu teklifi kabul etmesiyle Lala Şahin düşmana hücum etmiş, onları bozguna uğratmış ve çok sayıda ganimet elde etmiştir. Emiri Lala Şahin'in ele geçirdiği ganimeti gören Sultan, verdiği karar konusunda pişmanlık duymuş, ganimetleri ona bırakmak istememiştir. Ancak bu konuda verdiği kararı kendi başına bozamayacağını bilen Sultan, fetva makamına müracaat etmiştir. İşte, müracaat ettiği bu makamı o dönemde deruhte eden kişi Tâceddin el-Kerderî'dir. Meseleyi dinleyen Tâceddin, padişaha emirin kölesi mi yoksa azatlısı mı olduğunu sormuştur. Şayet azat edilmiş ise elde edilen ganimetin Lala Şahin'in hakkı ve helali olduğunu, ganimetleri söz verdiği gibi Lala Şahin'e bırakmasını, aksi bir durumun ise caiz olmadığını, azatlısı değil, yani kölesi ise ganimetin beytülmalin hakkı olduğunu söylemiştir.

Kendisi hakkında malumat sahibi olunan diğer bir husus, iki kızından birisini Şeyh Edebali'ye,[228] diğerini ise ilerleyen sayfalarda bahsedilecek olan Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa'ya vermesidir. Yani o, kuruluş dönemi Osmanlı Devleti'nin iki önemli simasının kayınpederi olmuştur. Ancak, Habîbî Ahmed b. Dervîş ve Muhtesibzâde Mehmed Hâkî, Şakâyık tercümelerinde bu kısmı farklı bir şekilde tercüme etmişlerdir. Buna göre; Tâceddin el-Kerderî, Şeyh Edebâli'nin kızı ile evlenmiş, yani Tâceddin el-Kerderî damat, Şeyh Edebâli kayınpeder olmuştur.[229] Bu ihtimalin gerçekleşmiş

---

[227] Taşköprizâde, *eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâ'i'd-Devleti'l-Osmâniyye*, 1405, s. 9; Edirneli Mecdî Efendi, *Tercüme-i Şakâyık* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, t.y.), s. 27-29; Kefevî, *Ketâibü a'lâmi'l-ahyâr min fukahâ-i mezhebi'n-Nu'mâni'l-muhtâr*, Süleymaniye Ktp.-Esad Efendi, nr. 548, vr. 208a.

[228] Bu izdivaç, Şeyhin yaşlılığında gerçekleştirdiği ve ikinci evliliğidir. Evlilikten doğan kızları, Çandarlı Kara Halil ile evlenmiştir. Edebâli'nin ilk eşinden doğan kızı Râbia Hatun'da Orhan Gâzî ile evlenmiştir. Bu durumda Şeyh Edebâli, Tâceddin el-Kerderî'nin damadı; Orhan Gâzî'de Şeyh Edebâli'nin damadıdır. Bkz. Hadîdî, *Hadîdî tarihi (1285-1523)*, s. 10; Âşıkpaşazâde ve Neşrî'de Çandarlı Halil'in evliliği, Tâceddin el-Kerderî'nin kızıyla olmuştur. Bkz. Aşıkpaşazade, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, s. 20; Neşrî, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ Neşrî Tarihi*, 1: s. 85.

[229] Bkz. Habîbî Ahmed Bin Dervîş, *Ed-Devhatü'l-İrfâniyye fî Ravzati Ulemâ'i'l-Osmâniyye Habîbî'nin Şakâ'ik Tercümesi*, haz. Ramazan Ekinci, 1. Bs (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2021), s. 97; Muhtesibzâde Mehmed Hâkî, *Mecma'u'l-Eşrâf Hâkî'nin Şakâ'ik Tercümesi*,

olabileceği vakidir. Ancak bu durumda Âşıkpaşazâde, Neşrî ve Hadîdî gibi kroniklerde geçen bariz ifadeleri açıklamak mümkün olmayacaktır. Çünkü bu kronikler Şeyh Edebâli'nin evliliğini net bir şekilde açıklamakta, hatta evlendiği zamanın yaşlılık dönemi olduğunu zikretmektedirler. Kesin olan husus ise, Tâceddin'in Şeyh Edebâli ile hısım olduğudur.

Bu rivayetler açıkça göstermektedir ki, Sultan Orhan'ın Tâceddin el-Kerderî ile tanışıklığı, padişahlığının ilk yıllarına, hatta daha öncesine dayanmaktadır. Zira İznik fethi h. 731/m. 1331 yılında gerçekleşmiş, fetihten önce İslâm ordusu tarafından uzun yıllar muhasara altında tutulmuştur. Kuşatma esnasında beklenmedik bir zamanda gerçekleşen hadise akabinde ise Padişah ve emiri arasında bir diyalog ve sözleşme gerçekleşmiştir. Gerçekleşen sözleşmeden sonra Padişah, kafasına takılan meselede fetva alma ihtiyacı hissetmiştir. Öyleyse, Sultanın fetva aldığı kişinin süreç içerisinde ifa ettiği vazife nedir? Bu konuda iki ihtimal vardır: İlki; fetvayı veren Tâceddin el-Kerderî, dönemin kadısı idi. İkincisi; kazaskeri idi. Hadisenin şehir kuşatması esnasında gerçekleşmesi ikinci seçeneğin öncelikli olmasını akla getirmektedir. Ancak istenilen fetva, olayın akabinde olduğu için dönemin kadısından bu fetvayı almış olabilir. Hatta ilk zamanlarda Padişah ile savaşa katılarak fıkhî meseleler konusunda danışılacak olan kişilerin dönemin en büyük şehir kadısı olması, iki seçeneğinde bir arada değerlendirilmesine yol açmaktadır. Kesin olan durum ise, Tâceddin el-Kerderî'nin bu dönemde devletin önemli bir kademesinde görev alan bir kişi olmasıdır.

İznik Medresesi müderrisi Dâvûd el-Kayserî vefat edince, Sultan Orhan onu bu medreseye müderris olarak tayin etmiş, kısa bir süre müderrislik vazifesi ifa etmiş ve talebe yetiştirmiştir. Selefi Dâvûd el-Kayserî'nin vefat tarihinin 1350 yılı ve müderrislik vazifesini kendisine tevdi eden padişah 1362 yılında vefat eden Orhan Gâzî olduğuna göre, yaklaşık olarak 10-12 yıl süresince burada müderrislik yaptığı söylenebilir.

Bundan önceki hayatıyla alakalı birkaç nokta dışında malumat olmadığı için buraya neden ve nasıl tayin edildiği bilinmemektedir. Ancak, bir önceki müderris ile de bağlantısı olan Siraceddîn Urmevî ismi bir fikir verebilir. Bunları maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz:

---

haz. Mehmet Yunus Yazıcı, 1. Bs (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2021), s. 211.

1- Buna göre, her iki müderrisin hocalarının ortak, tahmini olarak yaşlarının aynı ya da yakın olması, onların talebelik arkadaşı olabileceğini akla getirir. Yani Sirâceddin Urmevî'den aynı dönemde ders almış, sonrasında İznik'e gelmiş olabilirler. Bir başka ihtimal ise, her ikisinin aynı hocadan farklı dönemlerde ders almış olabilecekleri, bir vesileyle hocaları tarafından gıyabî tanıştırma merasiminin gerçekleştirilmiş olabileceğidir.

2- Zikri geçen bizzat ya da gıyabî tanışıklık, ilk müderris tarafından padişaha Taceddin el-Kerderî'nin anlatılmasıyla gerçekleşmiş olabilir. İlme ve bilime önem veren Sultan Orhan, ilk müderrisinden Bilâd-ı Rûm'da yaşayan ulemanın isimlerini öğrenmiş ve Tâceddin ismini kaydetmiş, dolayısıyla Dâvûd el-Kayserî halefi olacak kişiyi padişaha bizzat tavsiye etmiş olabilir.

3- Ancak tam tersi bir ihtimalden de bahsetmek mümkündür. Yani, Sultan Orhan, Dâvûd el-Kayserî ismini Tâceddin el-Kerderî'den öğrenmiş olabilir. Çünkü Tâceddin'in padişahlar ile olan bağlantısı, Şeyh Edebâli ilen olan akrabalığı ve İznik muhasarası esnasında üstlendiği görev sebebiyle, 1331 yılından sonra İznik'e gelmiş olan Dâvûd el-Kayserî'den çok öncelere dayanmaktadır. Bu da Sultan Orhan'ın Tâceddin ismini daha yakından ve Dâvûd el-Kayserî'den önce öğrendiğini ve tanıdığını gösterir. Yani, Dâvûd el-Kayserî'nin İznik medresesinin ilk müderrisi olması, Tâceddin el-Kerderî'nin padişaha teklifi ve tavsiyesiyle olmuş olabilir. Burada şöyle bir soru akla gelmektedir; madem Tâceddin isminin Sultan nezdinde varlığı Dâvûd el-Kayserî'nin öncesine dayanıyor, niçin Sultan ilk müderris olarak onu tayin etmedi de ikinci müderris olarak tayin etti? Bunun cevabı aslında ilk rivayet konusunda yapılan değerlendirmenin ortaya çıkardığı sonuca dayanmaktadır. Yani o, İznik fethinin öncesinde deruhte ettiği görevleri sebebiyle İznik Medresesi'nin ilk müderrisi olmamıştır.

Tâceddin el-Kerderî'nin doğum tarihi gibi vefat tarihi hakkında da kesin olarak bir şey söylemek mümkün olmamaktadır. Ancak vefat tarihi hakkında yapılabilecek tahmin, doğum tarihine oranla daha net bilgiler içermektedir. Bu bilgide, onun İznik Medresesi'ne tayini ile ilgilidir. Müderrisliğe atanması, ilk müderris Dâvûd el-Kayserî'nin 1350 yılındaki vefatından sonra ve kendisinin vefat etmesi ve yerine diğer müderris Alâeddin Esved'in atanması Orhan Gâzî Döneminde olmuştur. Böylece o,

Sultan Orhan'ın 1362 yılında vefat ettiği bilgisinden hareketle 1350-1362 tarihleri arasında İznik'te ebedi âleme irtihal eylemiştir.

B. İlmî Şahsiyeti

Tâceddin el-Kerderî'nin ders almış olduğu hocalar, yetiştirmiş olduğu öğrenciler hakkında var olan tek bilgi, Sirâceddin Urmevî'ye talebelik yaptığıdır. Bunun dışında telif, şerh, haşiye vb. türden herhangi bir eser yazımı hakkında bilgi yoktur. Ancak selefi ve halefinin yaptığı çalışmalar onların müderris olabilmesinin ön şartları ve/veya müderrislik görevlerinin ortaya çıkardığı sonuçları olduğu düşünüldüğünde, bu âliminde kaleme aldığı eserlerin varlığından söz edilebilir. Bunların özellikle fıkıh ve usûl başta olmak üzere şerî ve alet ilimleri olabileceği ise ilk ihtimaldir. Ne yazık ki, hüviyeti hakkında kuruluş dönemi maarif hayatının hayalet siması olarak nitelendirilebilecek Tâceddin el-Kerderî'nin herhangi bir eser kaleme alıp almadığı, almışsa ne/ler olduğu mevcut verilere göre bilinmemektedir.

Tâceddin el-Kerderî'nin kaynakların verdiği bilgilere göre ismi bilinen tek hocası Sirâceddin Urmevî'dir.[230] Selçuklular Dönemi Anadolu'sunun meşhur ulemasından olan Sirâceddin Urmevî'nin hayatına diğer bir talebesi olan Dâvûd el-Kayserî bahsinin ele alındığı kısımda değinilmişti.

III. ALÂEDDİN ESVED: ÜÇÜNCÜ MÜDERRİS

Orhan Gâzî'nin inşa ettirmiş olduğu İznik Medresesi'nde 14. yüzyılda müderrislik yapmış olan son isim Alâeddin Esved'dir. Hem Osmanlı kroniklerinde hem de Şakâyık ve Şakâyık zeyilleri başta olmak üzere muhtelif kronik ve terâcim kitaplarında onun hayatıyla alakalı bilgiler oldukça sınırlıdır. Ancak klasik ve modern kaynaklar ve en önemlisi de kaleme almış olduğu bazı eserlerden elde edilen verilerle hayatı hakkında birtakım bilgiler vermek mümkündür.

A. Hayatı

Afyonkarahisarlı olan Alâeddin Esved'in doğum tarihi ile ilgili net bilgiler yoktur. Ancak, Alâeddin Esved'in doğum tarihi hakkında en önemli bilgi Kâtip Çelebi'nin ve Bursalı Mehmed Tahir'in verdiği bilgilerin harmanlanmasına dayanmaktadır. Bursalı

[230] Kalaycı, yapmış olduğu araştırmalarda Tâceddin'in hocalarından birisinin Hüsâmüddin es-Siğnâkî olduğunu tespit etmektedir. Bkz. Kalaycı, "Tācuddīn el-Kürdī Gerçekte Tācuddīn es-Sulṭānyūkī Olabilir mi?", s. 527.

Mehmed Tahir, Alâeddin Esved'in hocası olarak Cemâleddin Aksarâyî'yi zikretmektedir.[231] Kâtip Çelebi ise, Cemâleddin Aksarâyî'nin *el-Lübâb*'a, *Keşfû'l-İ'râb* isimli şerh yazdığını, bu eserin yazımını Şiraz'da h. 740/m. 1339-1340 senesinde 26 yaşında bitirdiğini söylemektedir.[232] H. 740/m. 1339-1340 yılında 26 yaşında olduğuna göre doğum tarihi h. 714-1314/m. 1315 olur. Bu bilgilerden hareketle ortaya çıkabilecek olan tahminler şu şekildedir:

1. İki isim arasında hoca-talebe ilişkisi varsa, Alâeddin Esved'in küçük mü yoksa genç yaşlarında mı olduğu sorusu akla gelmektedir. Onun küçük yaşta Cemâleddin Aksarâyî'ye talebelik yapması imkansızdır. Çünkü, Cemâleddin Aksarâyî'nin tahsilini bitirmesi, talebe yetiştirecek yetkinliğe gelmesi 15-20 senelik bir süreyi kapsar. Bu durumda 1330 senesi ve sonrası için talebe yetiştirmiş olabileceği düşünülebilir. Böyle olunca hem Alâeddin Esved'in Bilecik, İznik kadılıkları hem de İznik fethedildikten sonra imamlık vazifeleri 1330 öncesi ve sonrasında olduğu için, şayet aralarında bir hoca-talebe ilişkisi varsa her ikisinin de gençlik yıllarını kapsar. Bu durum her iki âliminde aşağı yukarı aynı tarihlerde dünyaya gelmiş olduğunu gösterir.

2. Cemâleddin Aksarâyî ve Alâeddin Esved arasında hoca-talebe ilişkisi, birbirlerinin sohbetlerine iştirak şeklinde de olmuş olabilir. Çünkü Alâeddin Esved, Cemâleddin Aksarâyî'nin müderrislik yaptığı dönemlerde devlet kademesinde muhtelif görevleri ifa ediyordu. Bu esnada memleketi Afyonkarahisar'a gitmiş, gittiğinde yakın konumda bulunan Zinciriye Medresesi'nde bulunan ünlü bilgini ziyaret etmiş olabilir. Hatta bu ziyaretin aynı zamanda Cemâleddin Aksarâyî'nin talebesi olan oğlu Hasan Paşa'nın yanına gitmek, eğitim durumu hakkında bilgi öğrenmek şeklinde olması da mümkündür. Ziyareti esnasında, misafir olduğu zaman diliminde hocanın bazı derslerine iştirak etmiş, evinde ilmî sohbetler yaptığı söylenebilir.

3. İki isim arasında bir hoca-talebe ilişkisinden değil, Bilâd-ı Rûm'un Bizans hudutlarında eğitim-yönetim faaliyetlerine aktif bir biçimde katılan, birbirlerine hürmet gösteren, hoca-oğlunun hocası gibi bir ilişkiden bahsedilebilir.

---

[231] Bursalı Mehmed Tahir'in Alâeddin Esved ile oğlu Hasan Paşa arasında bir karışıklık yapmış olma ihtimalini hatırlatmak yerinde olacaktır. Ancak müellif, Hasan Paşa'yı anlattığı bölümde Cemâleddin Aksarâyî'nin öğrencisi olduğunu zikrediyor. Bu konuda Alâeddin Esved ile ilgili verdiği bilgide bir karışıklık yapmadığını düşünüyoruz. Krş. Mehmed Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 1: s. 272, 351.

[232] Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, 2014, 2: s.1544.

4. Sonuç olarak; var olan bu bilgiler ve daha önce hayatları hakkında bilgi verilen Dâvûd el-Kayserî ve Tâceddîn el-Kerderî'den sonra müderrislik yapması ve vefat tarihinin 14. yüzyıl sonları olması, genel anlamda söylenecek olursa, onun 13. yüzyıl sonları veya 14. yüzyıl başlarında doğmuş olabileceği tahminini muhtemel kılar. Bütün bu bilgilerden hareketle, Alâadin Esved'in doğum tarihinin 1310-1320 tarihleri arasında olduğunu ifade edebiliriz. Ayrıca bu konuda, Çandarlı Kara Halil'in hayatının ele alındığı bölümde de bilgi verilecektir.

İsmi, kısaca Alâeddin Esved olup, süslü cümlelerle tavsif ettiği Ebûbekir b. İbrahîm isimli bilginin *Rümûzü'l-Esrâr* adlı esere yazdığı şerhinde geçen ifadelere ve ileriki sayfalarda ele alınacak olan yazma nüshalarda geçen ibarelere göre adı; Ali b. Ömer Ali el-Karahisârî'dir.[233] Kaynaklarda geçen isim, künye ve nisbeleriyle birlikte zikretmek gerekirse tam adı; Mevlânâ Alâeddin Ali b. Ömer Ali el-Karahisârî er-Rûmî el-Hanefî el-Esved'dir.[234] Anadolu halkı ve talebeleri arasında[235] Kara Hoca ismiyle meşhur olmuştur.[236]

Alâeddin Esved'in el-Karahisârî[237] nisbesi Afyonkarahisarlı,[238] er-Rûmî nisbesi Anadolu'da doğduğunu ve yetiştiğini,[239] el-Hanefî nisbesi de onun Hanefî mezhebi

---

[233] Alâeddin Ali b. Ömer b. Ali el-Esved el-Karahisârî, *Künûzü'l-Envâr fî Şerhi Rumûzi'l-Esrâr*, Nuruosmaniye Ktp.-Nuruosmaniye, nr. 1334, vr. 1b.

[234] Kâtip Çelebî, *Süllemü'l-Vusûl ilâ Tabakâti'l-Fuhûl*, 2: s. 377; Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, 2014, 1: s. 211; 2: 1749; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifîn ve Esmâü'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn*, 1: s. 726; Hayreddin ez-Ziriklî, *el-A'lâm: Kâmûsü terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ' mine'l-Arab ve'l-müsta'ribîn ve'l-müsteşrikîn*, 15. Baskı (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002), 4: s. 316; Muhammed Mazhar Bekâ, *A'lâmu usûli'l-fıkhi'l-İslâmî ve musannefâtuhum*, Câmi'atü Ümmü'l-Kurâ (Mekke, 1420), 3: s. 560; Mevlûd es-Serîrî, *Mu'cemü'l-Usûliyyîn*, 1. Baskı (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002), s. 361.

[235] Mahmud b. Süleyman Kefevî, *Ketâibü a'lâmi'l-ahyâr min fukahâ-i mezhebi'n-Nu'mâni'l-muhtâr*, Süleymaniye Ktp.-Esad Efendi, nr. 548, vr. 208. Alıntı yaptığımız yazma eserin Alâeddin Esved'in ve bazı ilim adamlarının tanıtıldığı varak numarası sehven 108 olarak yazılmıştır. Ancak bu varağın numarası 208'dir.

[236] Taşköprizâde, *eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâ'i'd-Devleti'l-Osmâniyye*, 1405, s. 9; Mehmed Mecdî Efendi, *Tercüme-Şakâyık* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, t.y.), s. 29.; Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-Ahbâr (4. Rükn)*, s. 19a; Muhammed Abdülhay el-Leknevî, *el-Fevâidü'l-Behiyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye*, s. 116; Mehmed Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 1: s. 351; Muhammed Hıfzurrahman Kümlâî, *el-Büdûrü'l-mudiyye fi terâcimi'l-Hanefiyye* (Bangladeş: Dârü's-Sâlih, 2018), s. 353.

[237] Karahisâr, çoğunluğu Anadolu coğrafyasında olmak üzere farklı bölgelerde bulunan bir yer ismidir. Yâkût el-Hamevî'nin ifadesine göre, Osmân'ın şehirlerinden, günümüzdeki ismiyle Afyon, Kayseri yakınlarında bulunan Karahisar, Halep şehrinin kuzey nahiyelerinden büyük bir otlak olan Karahisar bunlardan bazılarıdır. Bkz. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, 4: s. 315; İbn Kutluboğâ, *Tâcü't-Terâcim*, s. 165-166.

[238] Turgut, bu nisbenin olduğu yerin Afyonkarahisar değil, Kayseri Develi Karahisarı olduğunu ifade etmektedir. Bkz. Vedat Turgut, "Orhan Gazi Dönemi ve Vakıfları", *Uluslararası Orhan Gazi ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu-V*, ed. Haluk Selvi vd. (Kocaeli: Bilnet Matbaacılık ve

fukahâ ve ulemasından olduğunu gösterir. Esved denmesinin sebebi ise siyah veya esmer tenli bir dış görünüşe sahip olmasından kaynaklanıyor olmalıdır.[240]

Mahmud b. Süleyman el-Kefevî, onu tarif ederken âlim, fâzıl, bâri' (marifetli, mütehassıs), vera' (müttaki, takva sahibi), ilimleri anlamada ve akıl etmede başarılı, ilimleri cemeden, Şeyhü'l-İmâm gibi ifadeler kullanarak büyük bir bilgin olduğunu ifade etmiştir.[241]

Taşköprizâde ise onu, âlim, amel sahibi, faziletli ve kâmil gibi nitelemelerle tavsif etmiş, ilim ve maneviyatına vurgu yapmıştır.[242] Alâeddin Esved hakkında en ilginç betimlemeyi filozof diyerek Gelibolulu Âlî yapmıştır.[243]

Vedat Turgut, Alâeddin Esved hakkında ilginç tespitler serdetmiştir. Yaptığı tespitlere göre; Alâeddin Esved, Osman Gâzî'nin eşi Malhun Hatun'un kardeşidir. Böylece Osman Gâzî, Alâeddin Esved'in eniştesi, Alâeddin Esved ise Osman Gâzî'nin kayınbiraderidir. Orhan Gâzî'nin ise dayısıdır. Bu tespitlerin çıkış noktasını özetleyecek olursak;

1. Alâeddin Esved'in babası ile Mekece Vakfiyesine göre Osman Gâzî'nin eşi Malhun Hatun'un babasının adı Ömer'dir. Böylece bu ikisi kardeştir.

2. İki kardeşin babaları olan Ömer, kabri Şeyh Edebali haziresinde bulunan Molla Hattab el-Karahisârî'dir.[244] Babasının adı ise Ebulkâsım'dır. Baba adı aynı olan bir diğer isim, Hamid Bey b. Ebulkâsım b. Ali et-Tûsî'dir. Her iki kişinin babası olan

---

Yayıncılık A.Ş., 2019), 1: s. 54; Vedat Turgut, "Osman Gazi'nin Hanımları ve Çocukları", *Vakanüvis: Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* IV. CİLT/Söğüt Özel Sayısı (2019): s. 70.

239 Eski zamanlarda Anadolu toprakları "Rûm" olarak ifade edilirdi. Bkz. İbrahim Tellioğlu, *Trabzon Rum Devleti (1204-1461)*, 1. Bs (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2021), s. 17; Casim Avcı, "Rum", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35: s. 222.; Yazma eserlerde Anadolu şehirlerinden Bursa, Larende, Antalya, Edirne gibi şehirlerin Bilâd-ı Rûm şehirleri olduğunu ifade eden örnekler için bkz. Ebu'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed ed-Dımaşkî el-Cezerî, *Muhtasaru Târîhi'z-Zehebî*, Süleymaniye Ktp.-Reisulküttab, nr. 703, vr. 207b; Ebû Abdullah Muhammed b. Yusuf b. Ali el-Kirmânî, *el-Kevâkibü'd-Derârî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Süleymaniye Ktp.-Fatih, nr. 878, vr. 226a; Fatih, nr. 879, vr. 199b; Pertev Paşa, nr. 115, vr. 469b; Ebû Tâhir Mecdüddin Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît ve'l-Kâbûsu'l-Vasît*, Süleymaniye Ktp.-Süleymaniye, nr. 1009, vr. 609a.

240 Boynukalın, "İlk Osmanlı Fakihlerinden Alâeddin Esved ve Künûzü'l-Envâr Adlı Eseri", s. 640.

241 Kefevî, *Ketâibü aʿlâmi'l-ahyâr min fukahâ-i mezhebi'n-Nuʿmâni'l-muhtâr*, Süleymaniye Ktp.-Esad Efendi, 548, vr. 208a.

242 Taşköprizâde, *eş-Şekâʾiku'n-Nuʿmâniyye fî Ulemâʾi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, 1405, s. 9; Mehmed Mecdî Efendi, *Tercüme-Şakâyık*, s. 29.

243 Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-Ahbâr (4. Rükn)*, vr. 19a.

244 Bu zat, Osman Gâzî devri âlimlerindendir ve Ömer Nesefî'nin manzumesine şerh yazmıştır. Bkz. Ahmet Dede, *Sahâifü'l-Ahbâr*, 3: s. 283.

Ebulkâsım, 13. yüzyılın mühim devlet adamlarından olan Ebulkâsım b. Ali et-Tûsî ve Baba İlyas'ın kardeşi olabilir. Böylece Molla Hattâb ile Hamid Bey, Baba İlyas'ın yeğeni olmaktadır. Bu tahminlerin sonucunda, Şeyh Edebali, Molla Hattâb ve Baba İlyas'ın oğlunun aynı hazirede yatmasının cevabı ortaya çıkmaktadır.

3. İki kardeşin babaları olan Ömer'in lakabı Kemaleddin'dir. Osmanlı Devleti'nin vezirlik görevini deruhte eden ilk kişi Alâeddin Paşa b. Hacı Kemaleddin'dir. Burada bahsi geçen Hacı Kemaleddin ise Alâeddin Esved'in ve Malhun Hatun'un babalarıdır. Böylece ismi geçen ilk vezir Alâeddin ile Alâeddin Esved aynı kişi olmaktadır. Bunun delili olarak ise birkaç tahrir belgesinde geçen bilgilere isnat edilmektedir. Bu minvalde, Asporça Hatun Vakfiyesi zikredilebilir. Vakfiyede, Alaâeddin b. Kemaleddin'in oğlu olan Ahmed'in vakfa mutasarrıf olduğu, ancak kendisinden sonra nesli devam etmediği için mutasarrıflığın kardeşi Mevlânâ Sinan'a devrolduğu ifade edilmektedir. İsmi geçen Mevlânâ Sinan ise başka bir vakfiyeye göre, İznik Medresesi'nde babası Alâeddin Esved'den sonra müderris olan kişidir.[245]

Bu üç tahminin kıymetli olduğunu belirtmek gerekir. Ancak aralarında bağlantı kurulan ve aynı kişiler olduğu ifade edilen kişilerin neredeyse sadece isim benzerliğine dayanılarak delillendirilmeye çalışılması, bu ihtimali güçlendirecek başka karinelerin serdedilmemesi ciddi bir tenkide ve kafa karışıklığına meydan bırakmaktadır. Özellikle iki ismin babalarının Ömer olması bilgisinden hareketle kardeş ilan edilmeleri ve babalarının ismi Ebulkâsım olan kişilerin yine başka isim benzerlikleri dikkate alınarak aralarında akrabalık bağları oluşturma çabaları ihtiyatla ele alınmalıdır. Bunun dışında müellif, kaleme aldığı *Osman Gazi'nin Hanımları ve Çocukları* isimli makalenin 71. sayfasında Hacı Kemaleddin oğlu Alâeddin Paşa'nın ilk vezir ve bu ismin Alâeddin Esved ile aynı kişi olduğunu ifade etmektedir. Hacı Kemaleddin oğlu Alâeddin Paşa'nın ilk vezir olmasıyla alakalı atıflarından bir tanesi ise İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın *Osmanlı Tarihi-I* isimli eseridir. Ancak, burada atıf yapılan kişi başka bir eserinde, Hacı Kemaleddin oğlu Alâeddin'in, Alâeddin Esved olmadığını açıkça söylemektedir.[246]

Osmanlı Devleti'nin ilk dört padişahının devirlerini idrak eden Alâeddin Esved, ilk olarak doğduğu topraklarda öğrenim görmüş, gençlik yıllarında ilim elde etmek için

[245] Bu görüşler hakkında detaylı bilgi için bkz. Turgut, "Orhan Gazi Dönemi ve Vakıfları", 1: s. 5-7, 34, 40, 42, 53-54, 60, 73, 79.; Turgut, "Osman Gazi'nin Hanımları ve Çocukları", s. 68-71, 75, 77.

[246] Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Çandarlı Vezir Ailesi*, 4. Baskı (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2021), s. 5.

İran'a, Acem diyarına gitmiş, orada devrin önemli ulemasından ders görmüş, birçok ilmi öğrenmiştir. Bu sayede fazilet ve kemal derecelerine ulaşarak zamanının diğer ulemasına faik olmuştur. Akabinde tekrar Anadolu'ya dönmüş ve İznik şehrine gelmiştir. Dönüşünden sonra, selefi Tâceddin el-Kerderî'nin vefat etmesiyle boşalan İznik Medresesi müderrisliğine Orhan Gâzî tarafından tayin edilmiştir. Atandığı zamandan vefat ettiği tarihe kadar icra ettiği müderrisliği esnasında mühim görevler ifa etmiş, fetva işleriyle uğraşmış, birçok talebe yetiştirmiş, ilmi yaymış, imamlar ve âlimlerle münazaralarda bulunmuş, fakihlere dersler vermiş ve faydalı eserler kaleme almıştır. Bu sayede de halk nezdinde şöhret ve sevgiye nail olmuştur. [247]

Uzun bir dönem müderrislik yapan Alâeddin Esved'in vefat tarihi hakkında kaynakların neredeyse tamamı ittifak halindedir. Buna göre o, h. 800/m. 1398 tarihinin[248] Muharrem ayının 26. gününde salı gecesi [249] İznik'te ebedi aleme irtihal etmiş ve Şerefzâde mahallesindeki türbesine defnedilmiştir.[250]

Bu bilgiye ilave olarak Mevlânâ Molla Efendî, bir Şakâyık yazmasının derkenarında Alâeddin Esved'in mezar taşında şöyle yazdığını söylemektedir: "Hâzâ ravzatü'l-merhûmu'l-mağfûr el-'âlimü'l-mebrûr min dâri'l-karâri'l-'usûr ilâ dâri'l-karâri'l kubûr Mevlânâ Alâaddîn b. Ömer el-Karahisârî nevverallâhu teâlâ merkadihi, es-sâdis ve'l-'ışrîn min Muharremi'l-Harâm leyletü'l-erbi'âi sene semânemie (Bu, 800 yılının Muharrem ayının 26'sı, Çarşamba günü dünya hayatından ebedî âleme irtihal eden, değerli âlim Mevlânâ Alâeddin b. Ömer el-Karahisârî'nin kabridir. Allah onun kabrini nurlandırsın.)"[251]

---

[247] Taşköprizâde, *eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâ'i'd-Devleti'l-Osmâniyye*, 1405, s. 9; Mehmed Mecdî Efendi, *Tercüme-Şakâyık*, s. 29; Kefevî, *Ketâibü a'lâmi'l-ahyâr min fukahâ-i mezhebi'n-Nu'mâni'l-muhtâr*, Süleymaniye Ktp.-Esad Efendi, 548, vr. 208a; Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-Ahbâr (4. Rükn)*, vr. 19a; Nişancızâde Muhyiddin Mehmed, *Mir'âtü'l-Kâinât,* thk. Mustafa Vehbî, 1257, 3: s. 14; Muhammed Abdülhay el-Leknevî, *el-Fevâidü'l-Behiyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye,* s. 116; Mehmed Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 1: s. 351.

[248] Bazı kaynaklarda bu bilgi h. 801/ m. 1389 olarak geçmektedir. Bkz. İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifîn ve Esmâü'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn*, 1: s. 726.

[249] Bu detayı ilk defa zikreden Mecdî Efendi'dir. Aynı zamanda o, Alâeddin Esved'in mezar taşı ile ilgili bilgiler vermektedir ki, ifadelerinden burayı ziyaret etmiş olabileceği anlaşılabilir. Bkz. Mehmed Mecdî Efendi, *Tercüme-Şakâyık*, s. 30.

[250] Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, 2014, s. 211; Kâtip Çelebi, *Takvîmü't-Tevârîh*, vr. 55b; Muhammed Abdülhay el-Leknevî, *el-Fevâidü'l-Behiyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye,* s. 117; Mehmed Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 1: s. 352.

[251] Ahmed b. Mustafa Taşköprizâde, *eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâ'i'd-Devleti'l-Osmâniyye*, Süleymaniye Ktp.-H. Hüsnü Paşa, nr. 835, vr. 3a; Aynı bilgiyi başka bir nüshada bu kez Molla Çelebî vermektedir. Bkz. Ahmed b. Mustafa Taşköprizâde, *eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâ'i'd-Devleti'l-*

B. Hocası

Alâeddin Esved'in hayatıyla alakalı olarak ulaşılabilen kaynakların tamamında kimlerden, hangi hocalardan ders aldığıyla alakalı bir bilgi yoktur. Ancak, Bursalı Mehmed Tahir *Osmanlı Müellifleri* adlı eserinde, Cemâleddin Aksarâyî'den ders aldığını söylemektedir. Şayet bu bilgi doğruysa, yani müellif, oğul Hasan Paşa ile baba Alâeddin Esved arasında bir karışıklık yapmamışsa bazı noktaların açıklanmasına imkân sağlayacaktır. Bunların en önemlisi, yukarıda zikredilen Cemâleddin Aksarâyî'nin doğum tarihi ve ondan hareketle Alâeddin Esved'in doğum tarihiyle alakalı ortaya konulan tahmindir. Alâeddin Esved'in hocası olduğu bilgisinden hareketle kısaca Cemâleddin Aksarâyî'nin hayatının ele alınması yerinde olacaktır. Zira o, Osmanlı Devleti'nin kuruluş çağı için mühim bir şahsiyettir. Kesin olarak bilinene göre de Molla Fenârî ve Hasan Paşa b. Alâeddin Esved onun talebelerindendir.

Mahmud b. Süleyman el-Kefevî, Alâeddin Esved'in ilk öğreniminin memleketinde olduğunu zikretmektedir. Bu bilgiden hareketle onun Afyon ve/veya civarında eğitim gördüğü tahmin edilebilir. Zira, hocası olduğu bilinen tek isim Cemâleddîn Aksarâyî'dir. Bu zatın müderris olduğu yerlerden bir tanesi de Karaman ve çevresidir. Coğrafî olarak yakınlığı ve hocanın meşhurluğu bu fikri zikretmeye yönelten temel sebeptir.

H. 714/ m. 1314-1315 yıllarında dünyaya gelen Cemâleddîn Aksarâyî, Orhan Gâzî ve Sultan Murad Döneminin meşhur âlim ve ariflerinden olan, fazilet, kemal sahibi, müttaki, Arap dili, şerî, edebî ve aklî ilimlerde bilgin olan bir alimdir. Tam adı; Şeyh Cemâleddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. İmam Fahreddin Râzî el-Aksarâyî er-Rûmî eş-Şâfi'î el-Hanefî'dir. Dördüncü mertebeden Fahreddin er-Râzî'nin neslinden olduğu rivayet edilir. Yaygın kanaate göre Şâfi'î mezhebine müntesiptir. Ancak müderrisliği sırasında ya da bir süre sonra Hanefî mezhebine intisap ettiği zikredilir.

Karaman'da, banisinin *Sıhahü'l-Cevherî* isimli eseri ezbere bilen kişinin müderris olabileceği şartını koyduğu Müselsile (Zinciriye, Zincirli) Medresesi'nde müderrislik yapmıştır. Mezkûr eseri ezbere bilmesinden dolayı da buraya tayin edilmiştir. Selef

---

Osmâniyye, Köprülü Ahmed Paşa, nr. 236, vr. 4b; Süleymaniye Ktp.-Carullah Efendi, nr. 1613, vr. 2a; Ayrıca bkz. İnebey Ktp.-Genel, nr. 1207, vr. 4b; Milli Ktp.-Yazmalar, nr. 06 Mil Yz A 944, vr. 2b; Topkapı Sarayı Ktp.-Revan Köşkü, nr. 1435, vr. 6b.

ulemanın eğitim metodu üzerine, kendi tarzını da ekleyerek eğitim-öğretim faaliyetlerini yürütmüştür. Bu minvalde, talebesi üç tabakaya ayrılır. En alt tabakada olanlar; Meşşâî olarak isimlendirilen, yürürken yanında ders verdikleridir. Orta tabakada olanlar; kadîm hukemânın âdeti olarak medrese revâkında ders verdikleridir. En yüksek tabakada olanlar; medrese içerisinde ders verdikleridir. İlk önce meşşâîlere ders verir, daha sonra atından iner ve revâkta bulunanlara ders verir, son olarak medrese içerisinde bulunan talebelerine ders verirdi. Molla Fenârî, o zamanlarda yaşı küçük olduğu için medrese revâkında ders gören zümreye mensuptu. Birçok ilim adamı kendisinden istifade etmiş ve yanında yetişmiştir. Namı ilim camiasında yaygınlaşmış ve çeşitli bölgelerden kendisinden ilim tahsil etmek isteyenler görev yaptığı medreseye gelmişlerdir. Bunlardan bir tanesi meşhur bilgin Seyyid Şerîf Cürcânî'dir. O, Cemâleddîn Aksarâyî'den ders almak için Anadolu'ya gelmiş, şeyhin *İzâhü'l-İzâh* isimli şerhini görünce, şerhi etin üstündeki sineğe benzetmiş, basit görmüş ve iyi bir hoca olmadığına kanaat getirerek geri dönmek istemiştir. Fakat hocanın ilmî hüviyetini şifahi olarak aktaranların vesilesiyle dönmekten vazgeçmiş ve Anadolu'ya gelme amacını gerçekleştirmek maksadıyla yanına gitmiştir. Ne var ki, şeyh aynı yıl vefat etmiştir. Akabinde Anadolu'da bulunduğu esnada Molla Fenârî ile tanışmış, buluşmuş ve onunla Mısır'a gitmiştir. Cemâleddîn Aksarâyî, Karaman emirinin muhabbetine nail olmuştur. İfa etmiş olduğu görevine karşılık emir, ona her gün 1000 dirhem ücret vermiştir. Aynı zamanda Amasya'da Şâd Geldi Paşa zamanında kadılık, kazaskerlik ve müderrislik gibi devlet birimlerinde de görev almıştır. İlim camiasında Cemâlî olarak meşhur olan neslinden önemli isimler yetişmiştir ki, Zenbilli Ali Efendi buna örnektir.[252]

Muhtelif ilim dallarında yetkin olan Aksarâyî telif, şerh ve haşiye türünden olmak üzere birçok eser kaleme almıştır. *el-Keşşâf* haşiyesi, Beyzâvî'nin *Ğâyetü'l-Kusvâ*'sına şerh, Yine meaniden *et-Telhîs* şerhi, Tıptan *Hallu'l-Mûcez* ismiyle *Mûcez el-Kânûn*'a şerh, Nahivden *Keşfû'l-İ'râb* isimli *Lübâb* şerhi, ahlak ilmine dair I. Bayezid'e sunduğu *Ahlâk-ı Cemâlî,*[253] belli başlı eserleridir. [254]

[252] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 13. Baskı (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2019), 2: s. 665.

[253] Binbaşı Tahir Bey, "Eski ve Yeni Ahlak Kitaplarımız", *Sırât-ı Müstakîm* 1/13 (1908): s. 202.

[254] Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, 2014, 2: s. 1192, 1544, 1900; el-Habeşî, *Câmiu'ş-Şurûh ve'l-Havâşî Mu'cemun Şâmilun li-Esmâi'l-Kütübi'l-Meşrûhati fi't-Türâsi'l-İslâmiyye ve Beyâni Şurûhihâ*, 2: s. 186; 3: s. 406, 519, 706, 796.

H. 791/ m. 1389'da Aksaray'da vefat eden Cemâleddin Aksarâyî için gerek yetiştirmiş olduğu ilim adamları gerekse kaleme almış olduğu eserleri sayesinde Osmanlı Devleti'nin kuruluş yüzyılının müessislerinden birisi olduğunu, Râzî sistematiğinin Bilâd-ı Rûm'da tevsiinde köprü görevi üstlendiğini söylemek mümkündür. Babası vasıtasıyla öğrenmiş olduğu tıp ilmi ve sair ilimlerdeki yetkinliği ise Anadolu coğrafyasında var olan ilmî canlılığın ve gelişmişliğin göstergelerinden bir tanesidir. [255]

C. Talebeleri

Uzun bir müddet müderrislik yapan Alâeddin Esved'in talebeliğini yapmış birçok ismin olduğunu tahmin etmek mümkünse de kaynaklarda tespit edilebilen üç isim söz konusudur. Bunlar, başta oğlu Niksârî Hasan Paşa, Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa ve Molla Fenârî olarak bilinen Muhammed b. Hamza'dır. Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarının gerek ilmî gerekse idarî yapılaşmasında önemli etkiler bırakan bu isimlerin hem hayatlarını hem de ilmî ve siyasî kişiliklerini kısaca tanıtmak yerinde olacaktır. Zira bu isimler yaklaşık olarak 7 asırlık bir devlet yönetimi tecrübesine sahip olan Devlet-i 'Âliyye'nin düşünce dünyası ve bürokrasi kademelerinde, sonraki yüzyıllar için geniş çaplı bir etki bırakması sebebiyle devletin devamlılığını tayin eden zincirin ilk halkalarını oluşturan kurucu şahsiyetlerdir.

1. Niksârî Hasan Paşa

14. yüzyılın ortalarında, h. 750/m. 1349 yıllarında dünyaya gelmiştir. [256] Alâeddin Esved'in ilk ve en büyük oğlu olup tam adı; Mevlâ Hasan Paşa en-Niksârî'dir. İznikli olduğu bilgisinin bazı kaynaklarda yer ediniyor olmasından[257] hareketle Niksârî nisbesi ile zikredilmesi, bir süre bu topraklarda bulunduğundan dolayı olmalıdır. Ancak İsmail

[255] Cemâleddin Aksarâyî'nin hayatı ve eserleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Taşköprizâde, *eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâ'i'd-Devleti'l-Osmâniyye,* 1405, s. 14-15; Amasyalı Abdîzâde Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi* (İstanbul: Necm-i İstikbâl Matbaası, 1927), s. 62, 68, 76-77, 79; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2: s. 544, 632, 648; A. Süheyl Ünver, "Şeyh Cemaleddin Aksarayî Muciz Şerhi ve Diğer Eserleri", *Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Dergisi* 1/1 (1970): s. 101-107; A. Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1982), s. 25-26; Esin Kâhya, "Cemaleddin Aksarayî", *XI. Türk Tarih Kongresi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1994), s. 1259-; Mustafa Öz, "Cemâleddin Aksarâyî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7: s. 308-309; Ahmet İnanır, "Cemâleddîn Aksarâyî'nin Kitâbu Reddi Şerhi Mecmai'l-Bahreyn Adlı Reddiyesi Bağlamında Hanefi Mezhebine Yönelik Eleştireleri ve Değerlendirilmesi", *İslâm Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlâkı,* 1. Baskı (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019), s. 9-17.

[256] Hüseyin Yazıcı, "Niksârî Hasan Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16: s. 338.

[257] İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifîn ve Esmâü'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn,* 1: s. 287.

Paşa'nın açıkça İznik'te doğduğunu belirtmemesi, ismine nisbet edilen Niksar'da doğmuş olabileceğini de akla getirmektedir. Yukarıda da ifade edildiği gibi, Kara Alâeddinzâde Hasan, Alâeddin Esved'in ilk oğludur. Bu yüzden Türk gelenek ve göreneklerine uygun olarak, en büyük oğul olması hasebiyle Paşa unvanıyla[258] anılmıştır.[259]

İlk eğitimine babasının yanında, çocukluğunu geçirdiği İznik'te başlamış, zamanın meşhur âlimlerinden ders almış, daha sonra babasının hocası olması hasebiyle ve muhtemelen onun teşvikiyle Aksaray'a giderek Zinciriye Medresesi'nde[260] Cemâleddin Aksarâyî'nin yanında tahsilini tamamlamıştır.[261] Şakâyık'ta anlatıldığına göre, Cemâleddîn Aksarâyî bir gün gizlice talebelerin odalarını kontrol ederken Hasan Paşa'yı, sırtını duvara yaslamış bir şekilde kitap okuyor vaziyette, teftiş esnasında bir diğer öğrencisi olan Molla Fenârî'yi ise dizlerinin üzerine çökmüş bir şekilde kitapları mütalaa ettiğini ve onlara haşiyeler yazdığını görmüştür. Bunun üzerine ilk talebesinin fazilet derecesine ulaşamayacağını, ikincisinin ise fazilet derecesine ulaşarak büyük bir âlim olacağını söylemiştir.[262] Bu rivayetten anlaşıldığına göre Hasan b. Alâeddin Esved ve Molla Fenârî aynı hocadan ders alarak sınıf arkadaşlığı yapmıştır.[263]

Medrese tahsilini bitirdikten sonra müderrislik, kazaskerlik,[264] emirlik ve vezirlik[265] makamlarında bulunmuş hem eğitim kademesinde hem de bürokraside görev almıştır.[266]

Edirne şehrinde bir câmi yaptırdığı da zikredilen[267] Hasan Paşa, ömrünü eğitim faaliyetlerine adamış, Kutbuddin İznikî'nin de içlerinde olduğu önemli isimleri

---

[258] Bir diğer görüşe göre; kazaskerlik makamından vezirliğe terfi ettiği için Paşa olarak telkib edilmiştir. Bkz. M. Tayyib Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı: Vakıflar-Mülkler-Mukataalar* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1952), s. 33.

[259] Mehmed Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 1: s. 271-272; Kâmil Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, haz. Hüseyin Algül vd., 2. Baskı (Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2010), 2: s. 163; Herbert Adams Gibbons, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, trc. Ragıp Hulusi Özden, 1. Baskı (Ankara: Altınordu, 2017), s. 59-60.

[260] Yazıcı, "Niksârî Hasan Paşa", 16: s. 338-339.

[261] İsmail Beliğ Efendi, *Târîh-i Bursa*, s. 289-290.

[262] Taşköprizâde, *eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâ'i'd-Devleti'l-Osmâniyye*, 1405, s. 23; Mehmed Mecdî Efendi, *Tercüme-Şakâyık*, s. 55-56; Muhammed Abdülhay el-Leknevî, *el-Fevâidü'l-Behiyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye*, s. 117.

[263] Gelibolulu Âlî Efendi, Hasan Paşa'nın, Fenârî'den istifade ederek ilim öğrendiğini ve talebesi olduğunu ifade etmektedir. Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-Ahbâr (4. Rükn)*, vr. 40a.

[264] Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, II: s. 118; 1422 yılında, II. Murad döneminde bu görevi yapmıştır. Bkz. Yazıcı, "Niksârî Hasan Paşa", 16: s. 338.

[265] Hoca Sadeddin Efendi, Hasan Paşa'nın, Çelebi Mehmed'in vezir ve emirlerinden birisi olduğunu ifade etmektedir. Bkz. Sadeddin Efendi, *Tâcü't-Tevârîh*, 1: s. 169.

[266] İsmail Beliğ Efendi, *Târîh-i Bursa*, s. 290; Mehmed Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 1: s. 271-272.

yetiştirmiştir. Aynı zamanda başta Arap dili alanında olmak üzere muhtelif eserler kaleme almış, bunlardan üç tanesi günümüze ulaşmıştır. Bunlar; sarf ilmine ait olan *Şerhu Merâhu'l-Ervâh*[268] ve *Şerhu İzzî,* nahiv ilmine ait olan ise *el-İftitâh fî Şerh-i Misbâh'*dır.[269]

Arap dilbilimcisi olarak kabul edilen Hasan Paşa'nın bu alanda yazmış olduğu eserleri Osmanlı medrese sisteminde uzun yıllar devam eden sarf ve nahiv öğretiminde rağbet edilen ve talebelere okutulan kitaplar olmuştur.[270]

Osmanlı Devleti'nin ilk padişahlarından Orhan Gâzî ve II. Murad Dönemleri arasını idrak etmiş ulema ve umerâ zümresinden olan Hasan Paşa, h. 827/ m. 1423-1424 yılında, II. Murad'ın padişah olduğu zamanlarda vefat etmiştir. Bursa'da Deveciler mahallesinde kendi medresesinde medfundur.[271]

2. Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa

Doğum tarihi bilinmeyen Halil Paşa, 14. yüzyılda yaşamış önemli bir Osmanlı bilgini ve devlet adamıdır. O, Çandarlı isimli Rûmî, Anadolulu bir aileye mensuptur.[272] Ancak

---

[267] Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı: Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*, s. 32-33; Osman Rifat Tosyavî-zâde, *Edirne Evkâf-ı İslâmiyye Tarihi: Câmiler ve Mescitler* (Ankara: T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1999), 1: s. 98; Yazıcı, "Niksârî Hasan Paşa", 16: s. 338.

[268] Bazı kataloglarda eser ismi el-Mifrâh [fî] Şerhu[i] Merâhi'l-Ervâh olarak zikredilmektedir. Bkz. el-Habeşî, *Câmiu'ş-Şurûh ve'l-Havâşî Mu'cemun Şâmilun li-Esmâi'l-Kütübi'l-Meşrûhati fi't-Türâsi'l-İslâmiyye ve Beyâni Şurûhihâ*, 4: 181; *Rodos Fethi Paşa Vakfı Hafız Ahmed Ağa Kütüphanesi Yazma Eserler Kataloğu*, haz. Bekir Şahin vd. (İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı, 2013), s. 354.

[269] el-Habeşî, *Câmiu'ş-Şurûh ve'l-Havâşî Mu'cemun Şâmilun li-Esmâi'l-Kütübi'l-Meşrûhati fi't-Türâsi'l-İslâmiyye ve Beyâni Şurûhihâ*, 2: s. 142; 4: s. 288; *Rodos Fethi Paşa Vakfı Hafız Ahmed Ağa Kütüphanesi Yazma Eserler Kataloğu*, s. 354, 487, 516, 544, 591, 614.

[270] Ayrıca bkz. Mehmed Mecdî Efendi, *Tercüme-Şakâyık*, s. 56; Kâtip Çelebî, *Süllemü'l-Vusûl ilâ Tabakâti'l-Fuhûl*, 2: s. 42, 378; Abdüllatif b. Muhammed Riyadzâde, *Esmâü'l-Kütübü'l-Mütemmim li-keşfi'z-Zünûn*, thk. Muhammed et-Tûncî (Kahire: Mektebetü'l-Hanâncî, 1975), s. 287; Muhammed b. Abdurrahman İbnü'l-Gazzî, *Dîvânü'l-İslâm*. (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, t.y.), 2: s. 121.

[271] Kâtip Çelebi, Hasan Paşa'nın vefatını h. 1025/m. 1616-1617 yılı olarak vermektedir. Ancak bu bilgi doğru değildir. Zira babasının vefatının h. 800/m. 1397-1398 olduğu bilinmektedir. Hasan Paşa'nın hem tahmini olarak doğum tarihinin 14. yüzyıl ortalarında olması hem de babasının vefatından neredeyse iki buçuk asır sonra vefat etmiş olması düşünülemez. Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, 2014, 2: s. 1708; Ayrıca Kâmil Kepecioğlu, Hasan Paşa'nın 1492 yılında kazaskerlik yaptığını ve ilerleyen yıllarda vefat ettiği bilgisini vermektedir. Burada bir bilgi karışıklığının olması muhtemeldir. Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, 2010, 2: s. 163.

[272] Bu ailenin menşei hakkında farklı görüşler vardır. Müstakimzade'ye göre Cendere, Karaman'a bağlı Sivrihisar'ın köylerindendir. Kâtip Çelebi'ye göre, Sefer-i Hisar köylerindendir. Uzunçarşılı ise, bu köyün günümüzde tam olarak nerede olduğunun belli olmadığını, ancak Ankara'nın Nallıhan veya Eskişehir'in Sivrihisar ilçelerinin köylerinden birisi olabileceğini ifade etmektedir. Bkz. Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, *Mecelletü'n-Nisâb fi'n-Nisebi ve'l-Künâ ve'l-Elkâb*, Süleymaniye Ktp.-Hâlet Efendi, nr. 628, v. 174a; Çelebî, *Fezleketü Akvâli'l-Ahyâr fî 'İlmi't-Târîh ve'l-Ahbâr (Fezleketü't-Tevârîh) Târîhu Mülûki Âli Osmân*, s. 430; Uzunçarşılı, *Çandarlı Vezir Ailesi*, s. 1.

kaynaklarda buraya mensubiyeti Çandarlı,[273] Candarlu,[274] Çandarlu,[275] Cenderî,[276] gibi farklı şekillerde imla edilmiştir. İznik'te kendisinin inşa ettirdiği cami kitabesindeki bilgilere istinaden babasının adı Ali'dir. Bilecik, İznik ve Bursa kadılıkları döneminde Kara Halil olarak bilinmekteyken, vezirlik makamını deruhte ettikten sonra Hayreddin Paşa olarak şöhret bulmuştur. İznik Yeşil Cami kitabesinde "Mevlânâ hayru'l-mille ve'd-dîn Halîl b. Ali el-Cenderî" ibaresi vardır.[277] Bu bilgilerden hareketle tam adı; Kara Halil Hayreddin Paşa b. Ali el-Cenderî'dir.

Kara Halil, Alâeddin Esved'in öğrencilerinden birisidir. Onunla alakalı Şakâyık'ta iki farklı rivayet vardır. İlki Orhan Gâzî'nin kadısı olmasıyla alakalıdır. Şöyle ki; Sultan Orhan bir gün Alâeddin Esved'i ziyaret etmek maksadıyla evine gitmiştir. Gittiğinde mollanın namaz kıldığını görmüş ve orada bulunan öğrencilerine kendisinin de namaz kılmak istediğini söylemiştir. Bunun ardından öğrencilerden Mevlânâ Halil ayağa kalkmış, imamlık yapmış ve Sultana namaz kıldırmıştır. Alâeddin Esved namazını bitirip Orhan Bey'in yanına geldiğinde Sultan, ziyaret sebebinin halka yönelik fetva verecek fıkıh bilginine ihtiyacı olduğunu, vatandaşlarının böyle bir talepte bulunduğunu ve bunu kendisinin yapacak yetkinlikte olmadığını söylemiştir. Hoca, bu talep karşısında Sultan ile savaşlara katılacak ve fetva makamını temsil edecek kişiyi Orhan Bey'in kendi seçimine bırakmıştır. Ancak, öğrencilerden hiçbirisi bu işe talip olmamış ve isteksizliklerini başlarını öne eğmek suretiyle göstermişlerdir. Bunun üzerine Sultan, hocaya seçimi kendisinin yapmasını, yoksa cebrî olarak birisini alacağını söylemiştir. Ardından Alâeddin Esved, seçimini Halil Cenderî'den yana kullanmış, o da mecburen görevi gözyaşları ile kabul etmiş ve Sultanla birlikte gitmiştir. İkinci rivayet ise şu şekildedir; Halil Cenderî, Sultan Osman'ın hükümdarlığının son yıllarında Bilecik kadısı idi. Orhan Gâzî, İznik'i fethedince onu buraya kadı olarak tayin etmiştir. Bir süre sonra da Bursa'ya atanmıştır. Sultan Murad hükümdar olduğunda da Kara Halil'i önce

[273] Aşıkpaşazade, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi,* s. 59.
[274] Tâib Osmanzâde Ahmed Efendi, *Hadîkatü'l-Vüzerâ*, Süleymaniye Ktp.-Hüsrev Paşa, nr. 384, v. 35b.
[275] Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vukû'at,* haz. Yılmaz Kurt (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 1: s. 15.
[276] Süleyman Sadeddin, *Mecelletü'n-Nisâb fî'n-Nisebi ve'l-Künâ ve'l-Elkâb*, Süleymaniye Ktp.-Hâlet Efendi, nr. 628, vr. 174a.
[277] Serez'de inşa ettirdiği Eski Cami kitabesinde "Halîl b. Ali el-Cenderî", Gelibolu Eski Cami kitabesinde ise "Seyyidü'l-ulemâ hayru'l-mille ve'd-dîn" ibareleri vardır. Bkz. Uzunçarşılı, *Çandarlı Vezir Ailesi,* s. 11.

kazaskerlik, daha sonra da vezirlik ve emîrü'l-ümerâlık makamlarına getirmiş ve ona Necmüddin[278] lakabını vermiştir.[279]

Yukarıda geçen iki rivayet Kara Halil'in, Alâeddin Esved'in öğrencisi olup olmadığı noktasında bazı karışıklıklara sebebiyet vermektedir. Bu rivayetler merkezinde Kara Halil'in, Alâeddin Esved'in öğrencisi olup olmadığı ve doğum tarihinin ne olduğu sorusunun cevabını maddeler halinde açıklayacak olursak;

1. İlk rivayette açıkça görüldüğü üzere Çandarlı Halil, Alâeddin Esved'in öğrencisidir. Ancak ondan nerede ders aldığı tam olarak bilinememektedir. Fakat aşağıdaki maddelerde bu konuyla alakalı bazı görüşler ortaya konulacaktır.

2. İkinci rivayette verilen bilgide onun, Osman Gâzî'nin padişahlığının son dönemlerinde Bilecik'te kadılık yaptığı aktarılmaktadır.[280] Ayrıca Osman Gâzî'nin ulemâ sınıfına mensup kadısına, yani Çandarlı'ya çok itimat ettiği, hatta ölüm döşeğinde iken oğlu Orhan'ı veliaht ilan ettiği toplantıya davet edilenler arasında ilk sıralarda zikredilir.[281] Osman Gâzî, 1324 yılında vefat ettiğine göre[282] Kara Halil, bu tarihten önce, tahminen 1320'li yıllarda kadılık yapıyor olmalıdır. Kadılık yaptığı dönemden hareketle yaşı da muhtemelen en az 18-20 civarındadır. Öğrenciliği, Alâeddin Esved'in İznik Medresesi'nde müderrislik yaptığı dönemde yaptıysa hem hocanın burada 1350'den sonra müderris olması hem de vefat tarihinin biliniyor olması göz önünde bulundurulduğunda Kara Halil, Alâeddin Esved'e 50'li yaşlarda öğrencilik yapmış demektir. Ancak bu yaşlarda öğrencilik yapılamayacağına göre ya onun

---

[278] Tercih ettiğimiz Şakâyık metninde bu şekilde geçmektedir. Ancak birçok yazma eserde ve Mecdî Efendi'de Hayreddin olarak geçmektedir. Örneğin bkz. Ahmed b. Mustafa Taşköprizâde, *eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâ'i'd-Devleti'l-Osmâniyye*, İnebey Ktp.-Kurşunlu, nr. 142, v. 4a; Genel, nr. 4099, vr. 4b; Mehmed Mecdî Efendi, *Tercüme-Şakâyık*, s. 31.

[279] Taşköprizâde, *eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâ'i'd-Devleti'l-Osmâniyye*, 1405, s. 10; Kefevî, *Ketâibü a'lâmi'l-ahyâr min fukahâ-i mezhebi'n-Nu'mâni'l-muhtâr*, Süleymaniye Ktp.-Esad Efendi, nr. 548, vr. 223b-224a; Mecdî Efendi'de bu iki rivayet küçük farklılıklarla anlatılmaktadır. Örneğin, Orhan Bey, ziyareti sırasında Alâeddin Esved'i beklerken taşrada vakit geçirmiştir ve Sultan Orhan'ın seçmek istediği kişi kazasker olacak kişidir. Bkz. Mehmed Mecdî Efendi, *Tercüme-Şakâyık*, s. 30.

[280] Hadidî, Kara Halil'in Orhan Gâzî'nin saltanatının ilk yıllarında Bilecik kadısı olduğu bilgisini vermektedir. Hadîdî, *Hadîdî tarihi (1285-1523)*, s. 57; Bazı Osmanlı Kroniklerinde verilen bilgilere göre, I. Murad tahta geçtikten sonra Bilecik kadısı olan Kara Halil'i kazasker yapmıştır. Oruç bin Âdil, *Oruç Beğ tarihi*, s. 23; *Anonim Osmanlı kroniği (Osmanlı tarihi (1299-1512))*, s. 24; Muhyiddîn Mehmed Cemâlî, *Osmanoğulları'nın Tarihi Tevârih-i Âli Osmân*, 1. Baskı (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2021), s. 52.

[281] Celâl-zâde Sâlih Çelebi, *Hadîkatü's-Selâtîn*, haz. Hasan Yüksel ve H. İbrahim Delice (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013), s. 33.

[282] Mustafa Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, 2. Baskı (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2021), 1: s. 40.

öğrencisi olmamıştır ya da Uzunçarşılı'nın ifade ettiğine göre aralarında bir hoca-talebelik ilişkisi değil, sınıf arkadaşlığı münasebeti vardır.[283]

3. Orhan Bey'in, Alâeddin Esved'den hazarda ve seferde fetva verecek bilgine ihtiyacı olduğu aktarılmıştı.[284] Bu görev için alelade bir öğrenci -bu olay esnasında Kara Halil'in orada bulunması tesadüfi de olabilir, belki de hocasını ziyaret etmeye gitmiştir- değil de Kara Halil'in seçilmesi şayanı dikkattir. Bunun sebebinin de daha önce önemli bölgelerde kadılık yapmış olmasından kaynaklanması ihtimal dâhilindedir. Bu bilgi, Kara Halil'in, Alâeddin Esved'den İznik Medresesi müderrisliği döneminden önce ders almış olabileceğini ve hocasının bundan dolayı kendisini seçtiğini akla getirmektedir. Bunun yanında, Kâtip Çelebi'nin konu hakkında verdiği bilgi meseleyi farklı açıdan ele almayı zorunlu kılmaktadır. Buna göre, hadise Sultan Orhan ile Alâeddin Esved arasında değil, Sultan Osman ile Şeyh Edebali'nin arasında ve Şeyh'in evinde gerçekleşmiştir. Kara Halil'in göreve getirilmesi ise Şeyh Edebali ile olan akrabalığından dolayıdır.[285] Şayet durum böyleyse, Şeyh Edebali'nin 1326 yılı olan vefat tarihinden[286] hareketle Kara Halil'in doğum tarihi 1300'lü yılların ilk çeyreği olacaktır.

4. Osmanlı kroniklerinde geçen bilgilere göre Orhan Gâzî, İznik'i fethettiğinde camiye çevrilen bir kilisenin hatipliğini Alâeddin Esved'e (Kara Hoca olarak geçer)

---

[283] Uzunçarşılı'nın değerlendirmesine göre Alâeddin Esved, 14. yüzyıl sonlarında vefat etmiş, Çandarlı Halil ise 1330 yıllarda İznik kadılığına tayin edilmiştir. Bu iki bilgiden hareketle bu isimlerin yaşları birbirine yakındır. Bundan dolayı Alâeddin Esved, Çandarlı Halil'in hocası olamaz. Ayrıca Çandarlı Halil'in hocası Alâeddin Esved değil, isim benzerliği olan Alâeddin b. Hacı Kemaleddin'dir. Bu kişi Orhan Gâzî'nin ilk veziri olunca Çandarlı Halil'de kadı olmuştur. Uzunçarşılı, bu meselede daha ilgi çekici bir yorum yaparak Çandarlı Halil'in, Şeyh Edebali'nin ya da Taceddîn el-Kerderî'nin talebesi olabileceğini ifade etmektedir. Şakâyık'ta geçen iki rivayet arasında bir tercihte bulunan Uzunçarşılı, Taşköprizâde'nin iki ismi karıştırdığını, bundan dolayı Çandarlı Halil'in Alâeddin Esved'in öğrencilerinden birisi olmadığını söylemektedir. Bkz. Uzunçarşılı, *Çandarlı Vezir Ailesi,* s. 5.

[284] Mehmed Mecdî Efendi, *Tercüme-Şakâyık,* s. 30.

[285] Bazı Şakâyık yazmalarının derkenarlarına not düşen Lütfî Bey-zâde, muteber tarihlerde gördüğüne göre hadisenin Sultan Osman ile Şeyh Edebali arasında, Şeyh'in evinde gerçekleştiği bilgisini aktarmaktadır. Bkz. Taşköprizâde, *eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâ'i'd-Devleti'l-Osmâniyye*, Süleymaniye Ktp.-H. Hüsnü Paşa, nr. 835, vr. 3a; Ayasfoya, nr. 3273, vr. 4b; Topkapı Sarayı Ktp.-Revan Köşkü, nr. 1597, vr. 3b; Aynı rivayeti Kâtip Çelebi, Süllemü'l-Vüsûl adlı eserinde, bazı muteber tarihler olarak isimlendirdiği kaynaklardan iktibasla, bu hadisenin Sultan Osman ile Şeyh Edebali arasında gerçekleştiğini ifade etmektedir. Fezleke'de ise olayın Şeyh Edebali'nin evinde gerçekleştiği söylenmektedir, demekle yetinmiştir. Bkz. Kâtip Çelebî, *Süllemü'l-Vusûl ilâ Tabakâti'l-Fuhûl*, 2: s. 88; Çelebî, *Fezleketü Akvâli'l-Ahyâr fî 'İlmi't-Târîh ve'l-Ahbâr (Fezleketü't-Tevârîh) Târîhu Mülûki Âli Osmân*, s. 430.

[286] Kamil Şahin, "Edebâli", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10: s. 393.

vermiştir.[287] Bu bilgi, Alâeddin Esved'in İznik Medresesi'nde müderrislik yapmadan önce Osmanlı Devleti teşkilatında görev aldığını açıkça göstermektedir. Eğitim faaliyetlerinin sadece medreselerde yapılmadığı, camilerde de yapıldığı göz önünde bulundurulduğunda Kara Halil, Alâeddin Esved'e medrese dışında camide öğrencilik yapmış, öğrenim gördüğü hocalarından bir tanesi de o olmuş olabilir.

5. İki rivayet arasında tercih yapmadan bunları telfik etmek, başka bir rivayet ile desteklenemediği için pek mümkün görünmemektedir. Ancak rivayetlerden hareketle tahmini bir yorum yapmak gerekirse, eğer öğrenciliği, hocası İznik Medresesi müderrisi iken yapmış ise, onun doğduğu tarihin 1330 ve sonrası olması anlamına gelecektir. Bu da Bilecik ve İznik kadılığı yapmış olmasını geçersiz kılar ki, birçok kaynağın verdiği bilgilerle çelişir. Lakin, Alâeddin Esved'in başka bir medresede müderrislik yapıp yapmadığı belli değildir ve İznik Medresesi'nde 1350'den sonra görev almıştır. Böylece Kara Halil'in talebelik yaptığı yaşı 15-20 civarı olacaktır. Ancak ondan nerede ders aldığı belli değildir. Sultan'ın, Alâeddin Esved'i ziyaret etmek için evine gitmesi ve orada öğrencilerinin bulunuyor olması, İznik Medresesi müderrisliğinden önce kendi evinde ders veriyor olabileceğini akla getirmektedir.[288] Buna göre Kara Halil, kadı olduğu dönemlerde de hocasının evinde ders almış olabilir. Bu da doğum tarihinin 1300'lü yılların başları olabileceği anlamına gelir.

6. Sonuç olarak; Kara Halil'in, Alâeddin Esved'den İznik Medresesi müderrisliği döneminde değil, 1330'lu yıllarda camide veya evinde özel ders halkalarına iştirak ederek ders aldığı söylenebilir. Doğum tarihi konusunda ise net bir şey söylemek mümkün olmamakla birlikte, yukarıdaki rivayetlerden hareketle 1300-1315 yılları arasında doğduğunu söylemek mümkündür.

---

[287] Âşık Paşazade, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, s. 101; Aşıkpaşazade, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, s. 51; Neşrî, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ Neşrî Tarihi*, 1: s. 162-163; Kemalpaşazade, *Tevarih-i Âl-i Osman II. Defter*, s. 47; Matrakçı Nasuh, *Târîh-i Âl-i Osmân (Osmanlı Tarihi 699-968/1299-1561)*, haz. Göker İnan, ed. Erhan Afyoncu (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019), s. 138.

[288] Günay, Alâeddin Esved'in İznik Medresesi müderrisliğinden önce özel ya da başka bir müderris görev yapıyor olsa bile İznik Medresesi'nde dersler verebileceğini, bu sebeple Kara Halil'in ondan buralarda ders almış olabileceğini ifade etmektedir. Bu görüşe göre Alâeddin Esved'in İznik Medresesi'nde müderris varken ders veriyor olabileceği bilgisi dikkat çekicidir. Zira bir medresede genellikle o medresenin resmi müderrisi ders verebilmektedir. Diğer örneklerine önceki ve sonraki yüzyıllarda rastlanılıyor olsa da bu görüş teyitsiz bir tahminden öteye gitmemektedir. Ancak özel ders halkasından ders almış olabileceği tahmini önemlidir. Çünkü bu konuyu destekleyebilecek bir bilgiyi Şakâyık'ta zikredilen ilk rivayetten öğrenebilmekteyiz. Hacı Mehmet Günay, "İznikli Alâeddin Esved (Kara Hoca) ve Osmanlı İlim Geleneğindeki Yeri", *Uluslararası İznik Sempozyumu*, ed. Ali Erbaş vd. (İstanbul: İznik Belediyesi Kültür Yayınları, 2005), s. 448.

Kara Halil, genel anlamda siyasî kişiliği ile öne çıkmıştır. Ancak onun ilmî bir kişiliğinin olduğunu da ifade etmek gerekir. *Mecelletü'n-Nisâb*'da geçen bilgiye göre, Kazvînî'nin *Telhîsü'l-Miftâh* adlı eserine şerh yazmıştır.[289] Bahsi geçen şerh, müellif hattıyla günümüze ulaşmış olup mühim bilgiler ihtiva etmektedir. Müellif hatlı nüshanın zahriyesinde şerhin; Hayreddin Paşa'nın Şerhu *Telhîsu'l-Miftâh*'ı olduğu, onun Metâli' müellifi Sirâceddîn el-Urmevî'nin öğrencilerinden olan Tâceddîn el-Kerderî'nin akrabası, Orhan Gâzî Döneminde Osmanlı Devleti'nin ilk kazaskeri, daha sonra vezir olduğu ve Hayreddin Paşa olarak telkîb edildiği, *el-İzâh* şârihi Şeyh en-Niksârî'nin öğrencisi olduğu gibi bilgiler vardır.[290] İlaveten bir *Şakâyık* yazmasının derkenarına not düşen Mevlânâ Molla Efendi, Çandarlı'nın *Şerhu't-Telhîs* isimli eserinin olduğunu söylemektedir.[291] Ayrıca o, fıkıhta söz sahibi, yüksek anlayışı ve zekası ile önemli meseleleri çözen bir zattır.[292]

Kara Halil, Şeyh Edebali'nin kızı ile evlenmiş ve onun damadı olmuştur. Eşi, aynı zamanda Tâceddin el-Kerderî'nin torunudur.[293] Ahî teşkilatına mensuptur. Bu sebeple Sultan Osman'a, kayınpederi Şeyh Edebali'nin tavsiyesiyle Bilecik'e, daha sonra İznik'e[294] ve en son Kayserili Sinaneddin Yusuf'un ardından Bursa şehrine kadı

---

[289] Süleyman Sadeddin, *Mecelletü'n-Nisâb fi'n-Nisebi ve'l-Künâ ve'l-Elkâb*, Süleymaniye Ktp.-Hâlet Efendi, nr. 628, vr. 352b; Uzunçarşılı, Kara Halil'in şerhinin olduğu bilgisini veren Müstakimzâde'nin hata yaptığını, aslında böyle bir eserinin olmadığını ifade etmektedir. Ancak bu konuda Müstakimzâde'nin neden hata yaptığını, Kara Halil'in niçin böyle bir şerhinin olmadığını ya da olamayacağını açıklamamaktadır. Konu hakkında zannî bir beyan ile yetinmektedir. Bkz. Uzunçarşılı, *Çandarlı Vezir Ailesi*, s. 6.

[290] Niksârî ismiyle Alâeddin Esved veya oğlu Hasan Paşa kastediliyor olmalıdır. Bkz. Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa, *Şerhu Telhîsu'l-Miftâh*, Süleymaniye Ktp.-Carullah Efendi, nr. 1812, vr. 1a.

[291] Taşköprizâde, *eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâ'i'd-Devleti'l-Osmâniyye*, Süleymaniye Ktp.-H. Hüsnü Paşa, nr. 835, vr. 3a.

[292] Ahmed Efendi, *Hadîkatü'l-Vüzerâ*, Süleymaniye Ktp.-Hüsrev Paşa, nr. 384, vr. 36a.

[293] Şeyh Edebali'nin diğer kızı ile Orhan Gâzî evlendiği için ikisi bacanak olmaktadır. Bkz. Oruç bin Âdil, *Oruç Beğ tarihi*, s. 10.; Hatta, Şakâyık tercümesinde Muhtesibzâde Mehmed Hâkî'de bu şekilde bir çeviriyi tercih etmiştir. Bkz. Muhtesibzâde Mehmed Hâkî, *Mecma'u'l-Eşrâf Hâkî'nin Şakâ'ik Tercümesi*, s. 211; Bu konuda bir karışıklık vardır. Zira diğer kaynaklarda geçen bilgilere göre Şeyh Edebali ve Hayreddin Paşa, Tâceddîn el-Kerderî'nin kızları ile evlenmiştir. Buna göre, Şeyh Edebali ve Kara Halil bacanak olmaktadır. Bkz. Aşıkpaşazade, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, s. 20; Neşrî, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ Neşrî Tarihi*, 1: s. 85; Taşköprizâde, *eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâ'i'd-Devleti'l-Osmâniyye*, 1405, s. 9; Mecdî Efendi, *Tercüme-i Şakâyık*, s. 28; Joseph V. Hammer, *Devlet-i Osmâniye Târihi*, trc. Mehmed Atâ (İstanbul: Dârü'l-Hilâfetü'l-Aliyye Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası, 1336), 1: s. 119; Kâmil Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, 2010, 4: s. 164.

[294] Bu bilgiyi veren dede Nişancı Mehmed ve torun Muhyiddin Mehmed, Kara Halil ile Tâceddîn el-Kerderî'yi birbirine karıştırarak Hayreddin Paşa'ya daha önce Molla Tâceddîn Kürdî/G/Keredî (metinde bu şekilde geçtiği için Kerderî şeklinde düzeltmedik) dendiğini ifade etmektedirler. Bkz. Mehmed Paşa, *Siyer-i Enbiyâ-yı 'İzâm ve Ahvâl-i Hulefâ-yı Kirâm (Târîh-i Nişancı Mehmed Paşa)*, s. 101, 104; Nişancızâde Muhyiddin Mehmed, *Mir'âtü'l-Kâinât*, 3: s. 10, 12; Aynı hataya Kâtip Çelebi'de düşmektedir. Bkz. Kâtip Çelebî, *Süllemü'l-Vusûl ilâ Tabakâti'l-Fuhûl*, 1: s. 393.

olmuştur.[295] Bunun dışında kazaskerlik, vezirlik ve beylerbeyi görevlerini de ifa etmiştir. I. Murad Döneminde kazaskerlik makamı tesis edilince ordu içerisindeki dinî işleri yerine getirecek olan ilk kişi bu zat olmuştur. Zira önceleri aynı işleri payitaht kadısı olanlar yerine getiriyordu.[296] Yine o, I. Murad'ın vezirliğini yapmış bir kişidir.[297] Vezir olduktan sonra Hayreddin Paşa lakabını alan Çandarlı Kara Halil, yaygın kanaate göre de ilk Osmanlı veziridir.[298] Bu görevi yaptığı esnada Sultan tarafından kumandanlık ile de vazifelendirilmiş, Osmanlı Devleti tarihinde her iki görevi aynı anda yerine getiren ilk kişi olmuştur.[299]

---

[295] Uzunçarşılı, *Çandarlı Vezir Ailesi*, s. 3, 6.

[296] I. Murad dönemine kadar tesis edilmeyen kazaskerlik vazifesini, o döneme kadar seferlere padişah ile katılan en büyük kadı olan başkent kadısı ifa ediyordu. Dönemin en yüksek kadılık makamı payitaht olan Bursa, şehir kadısı ise Kara Halil'dir. Sadeddin Efendi, *Tâcü't-Tevârîh*, 1: s. 69; Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vukû'at*, 1: s. 16; Müneccimbaşı Ahmed Dede, kazaskerlik makamının ihdasından önce askerler arasında hakimlik yapanın belde kadısı olduğu söylemektedir. Bkz. Ahmet Dede, *Sahâifü'l-Ahbâr*, 3: s. 292; Ayrıca kazaskerlik, Osmanlı Devleti'nde II. Mehmed döneminin sonuna kadar en yüksek şer'î makam idi. Daha sonra Anadolu ve Rumeli kazaskerliği şeklinde ikiye ayrılmış, yetkileri taksim edilmiştir. Bkz. Çelebî, *Fezleketü Akvâli'l-Ahyâr fî 'İlmi't-Târîh ve'l-Ahbâr (Fezleketü't-Tevârîh) Târîhu Mülûki Âli Osmân*, s. 396; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2: s. 589.

[297] Neşrî, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ Neşrî Tarihi*, 1: s. 154-155, 199-201; Hadîdî, *Hadîdî tarihi (1285-1523)*, s. 82; Taşköprizâde, *eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâ'i'd-Devleti'l-Osmâniyye*, 1405, s. 10; Celâl-zâde Sâlih Çelebi, *Ḥadîḳatü's-Selâṭîn*, s. 63; Mecdî Efendi, *Tercüme-i Şakâyık*, s. 31; Çelebî, *Fezleketü Akvâli'l-Ahyâr fî 'İlmi't-Târîh ve'l-Ahbâr (Fezleketü't-Tevârîh) Târîhu Mülûki Âli Osmân*, s. 430; Nişancızâde Muhyiddin Mehmed, *Mir'âtü'l-Kâinât*, 3: s. 14, 15; Solakzade Mehmed Hemdemî, *Solakzâde Târihi*, s. 35; Ahmed Efendi, *Hadîkatü'l-Vüzerâ*, Süleymaniye Ktp.-Hüsrev Paşa, nr. 384, vr. 36a; Cemâlî, *Osmanoğulları'nın Tarihi Tevârih-i Âli Osmân*, s. 54; *Anonim Osmanlı kroniği (Osmanlı tarihi (1299-1512))*, s. 25, 26; Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicu'l-Vukû'ât*, 2014, 1: s. 15; Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, 2010, 2: s. 174; Gibbons, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, s. 93; Kara Halil, I. Murad döneminde vezir olmuştur. Vezir olduğu tarihi tam olarak tespit etmek mümkün değilse de göreve başlaması konusunda farklı tarihlendirmeler mevcuttur. Uzunçarşılı, birtakım kronik, vakfiye ve kitabelerden hareketle bu konuda 1364, 1365, 1370, 1371, 1376, 1381, 1385 tarihlerini vermektedir. Bkz. Uzunçarşılı, *Çandarlı Vezir Ailesi*, s. 9-12; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Osmanlı Tarihine Ait Yeni Bir Vesikanın Ehemmiyeti ve İzahı ve Bu Münasebetle Osmanlılarda İlk Vezirlere Dair Mutalea", *Belleten* 3/9 (1393): s. 99-100.

[298] Osmanlı kroniklerinin vermiş oldukları bilgilere ve kesinlik derecesine ulaşan malumata göre Osmanlı Devleti'nin ilk veziri Kara Halil Hayreddin Paşa olmuş, daha sonra onun makamını oğulları ve torunları üstlenmiştir. Böylece vezaret makamı adeta Çandarlı ailesine has bir makam olmuş ve nesiller boyunca devam etmiştir. Kara Halil'in yaygınlık kazanan bilgilere göre ilk vezir olması ve bu makamın Çandarlı ailesine münhasır olması doğru değildir. Çünkü Sultan I. Murad zamanında vezir olan Hayreddin Paşa'dan önce de başka vezirler gelmiştir ki, Alâeddin Paşa, Nizâmeddin Ahmed Paşa, Sinâneddin Yusuf Paşa bunlardan bazılarıdır. Özetle o, Osmanlı Devleti'nin ilk veziri değil, 3, 5 ya da 7. veziridir. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Amasyalı Hüseyin Hüsameddin, "Koca Mehmed Paşa", *Târih-i Osmânî Encümeni*, 37 (1916): s. 43-45; Süleyman Sadeddin, *Mecelletü'n-Nisâb fi'n-Nisebi ve'l-Künâ ve'l-Elkâb*, Süleymaniye Ktp.-Hâlet Efendi, nr. 628, vr. 352b; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 126; İlk Osmanlı vezirleri için bkz. Ahmed Efendi, *Hadîkatü'l-Vüzerâ*, Süleymaniye Ktp.-Hüsrev Paşa, nr. 384, vr. 34a-35b.

[299] Komutanlık ve vezirlik görevleri Halil Cenderî'ye kadar ayrı şahıslarda iken bu zat ile ilk defa aynı şahıs iki vazifeyi devam ettirmiştir. Bkz. Mehmed Mecdî Efendi, *Tercüme-Şakâyık*, s. 30; Uzunçarşılı, *Çandarlı Vezir Ailesi*, s. 13.; Uzunçarşılı, "Osmanlı Tarihine Ait Yeni Bir Vesikanın Ehemmiyeti ve İzahı ve Bu Münasebetle Osmanlılarda İlk Vezirlere Dair Mutalea", s. 102-104.

Özetle; Hayreddin Paşa, İznik, Serez ve Gelibolu'da bir cami inşa ettirerek kalıcı tarihi eserler tesis eden,[300] imaretler, ribatlar yaptıran, fakir fukaraya sayısız yardımlarda bulunan hayırsever birisi, medrese tahsili almış, Osmanlı Devleti'nin devletleşme sürecinde önemli roller üstlenen, Yeniçeri ve maliye teşkilatının temellerini atan, Rumeli'nin Osmanlı yurdu olmasında büyük gayretler sarf eden, birkaç tarihçinin yaptığı yeniliklerinden dolayı anlamsız ve yersiz eleştirileri dışında ittifakla önemi vurgulanmış ilmî, askerî ve dinî meziyetleri şahsında barındıran, devlet işlerinde daima kendisine danışılan,[301] akıllı ve yönetim işini iyi bilen, Osman Gâzî, Orhan Gâzî ve I. Murad'ın mühim devlet adamlarından birisidir.[302] Bu büyük devlet adamı, I. Murad'ın Karaman seferi hazırlığı esnasında Rumeli'de padişahın verdiği görevi yerine getirirken Yenice-i Vardar'da rahatsızlanmış ve Serez'de vefat etmiştir.[303] Ardından oğlu Ali Paşa Serez'e giderek babasının naaşını almış ve İznik'e getirmiştir. Naaşı İznik'te Lefke kapısının dışında günümüzde mevcut bulunan türbesine defnedilmiştir.[304]

3. Molla Fenârî

14. yüzyılın ortalarında h. 751/m. 1350-1351 yılının Safer ayında dünyaya gelmiştir. Babası, Sadreddin Konevî'nin öğrencisi Şeyh Hamza'dır. Tam adı; Mevlânâ Şemseddîn Muhammed b. Hamza b. Muhammed el-Fenârî er-Rûmî el- Hanefî'dir. Fenâr kasabasından olmasında hareketle Fenârî,[305] Anadolu topraklarında doğmuş ve yetişmiş

---

[300] Hayreddin Paşa'nın eserleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Uzunçarşılı, *Çandarlı Vezir Ailesi*, s. 25-30; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2: s. 625; Texier, İznik şehrinin I. Murad döneminde inkişafının devam ettiğini ve baş vezir Hayreddin Paşa'nın birçok eser kazandırdığını ifade etmektedir. Charles Texier, *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, ed. Kâzım Yaşar Kopraman, trc. Ali Suat (Ankara: Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı, 2002), 1: s. 181.

[301] Celâl-zâde Sâlih Çelebi, *Ḥadîḳatü's-Selâṭîn*, s. 49.

[302] Taşköprizâde, *eş-Şekâ'iku'n-Nuʿmâniyye fî Ulemâ'i'd-Devleti'l-Osmâniyye*, 1405, s. 10; Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicu'l-Vukû'ât*, 2014, 2: s. 80; Uzunçarşılı, *Çandarlı Vezir Ailesi*, s. 19-20.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2: s. 8.

[303] Vefat tarihi konusunda farklı tarihler zikredilmektedir. Buna göre; 780/1378, Mecdî Efendi, *Tercüme-i Şakâyık*, s. 31; 788/1386, Ahmed Efendi, *Hadîkatü'l-Vüzerâ*, Süleymaniye Ktp.-Hüsrev Paşa, nr. 384, vr. 36a; Süleyman Sadeddin, *Mecelletü'n-Nisâb fi'n-Nisebi ve'l-Künâ ve'l-Elkâb*, Süleymaniye Ktp.-Hâlet Efendi, nr. 628, vr. 174a; Lutfi Paşa, *Tevârîh-i Âl-i Osmân*, thk. Hâfızıkütüb Âlî Bey, 1. Baskı (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1341), s. 32; Çelebî, *Fezleketü Akvâli'l-Ahyâr fî 'İlmi't-Târîh ve'l-Ahbâr (Fezleketü't-Tevârîh) Târîhu Mülûki Âli Osmân*, s. 396, 430; Ahmet Dede, *Sahâifü'l-Ahbâr*, 3: s. 300; 789/1387, Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, 2010, 2: s. 175.

[304] Mecdî Efendi, bu türbenin virane bir haldeyken rüzgârın etkisiyle yıkıldığını söylemektedir. Mecdî Efendi, *Tercüme-i Şakâyık*, s. 31; Uzunçarşılı, *Çandarlı Vezir Ailesi*, s. 17-18; A. Saim Ülgen, "İznik'te Türk Eserleri", *Vakıflar Dergisi*, 1 (1938): s. 62.

[305] Buraya nisbetinin fenercilik sanatından dolayı olduğu zikredilir. Fenâr'ın Lârende (Karaman) ve Amasya şehirlerinin köylerinden bir köy, Maveraünnehir'de Horasan beldelerinden bir belde ve Selânik yakınında Rumeli'nde Yenişehr-i Fener'e dahil bir yer olduğu bilgileri de vardır. Bkz. Süleyman Sadeddin, *Mecelletü'n-Nisâb fi'n-Nisebi ve'l-Künâ ve'l-Elkâb*, Süleymaniye Ktp.-Hâlet

olmasından dolayı Rûmî, Hanefî ulemâ ve fukahâsından olması sebebiyle de Hanefî nisbeleriyle anılmıştır.[306]

Molla Fenârî, kaynaklarda zikredildiğine göre, evvela babası Şeyh Hamza'dan, akabinde İznik'te Alâeddin Esved'den ve sonrasında Cemâleddin Aksarâyî'den ders almıştır. Alâeddin Esved'den üç yıl boyunca ders görmüş, bir süre sonra aralarında geçen ilmî tartışmada hem hoca hem de talebe görüşlerinin haklılığında direnmiş, sonunda bu iş tezatlaşmaya dönmüş ve aralarında anlaşmazlık peyda olmuştur. Bundan dolayı Molla Fenârî, hocasından ayrılıp Cemâleddin Aksarâyî'nin yanına gitmiştir.[307] Hocası Cemâleddin Aksarâyî'nin vefat etmesinden sonra ise dönemin geleneğine uyarak tahsil-i ilim için Mısır'a gitmiş,[308] orada başta Şeyh Ekmeleddin el-Bâbertî ve Muhammed el-Ma'arrî olmak üzere birçok âlimden dini ilimleri öğrenmiştir. Tasavvuf tedrisini, babasının, Sadreddin Konevî'den *Miftâhu'l-Gayb*'ını okutmasıyla ve Somuncu Baba olarak bilinen Şeyh Hamîd'den ikmal etmiştir.[309] Öğrenimini tamamladıktan sonra Anadolu'ya dönmüş, Osmanlı Devleti'nin padişahı I. Murad'ın iltifatına mazhar olarak 20 yaşında Bursa Manastır Medresesi'nde müderrislik, 21 yaşında ise Bursa kadılığına

---

Efendi, nr. 628, vr. 341b, 342a; Suyûtî, Fenerî nisbesinin fener ustalığından geldiğini hocası Kâfiyeci'den öğrenmiştir. Kâfiyeci ise Molla Fenârî'nin talebesidir. Bkz. Suyûtî, *Buğyetü'l-Vuât fi Tabakâti'l-Lugaviyyîn ve'n-Nuhât*, s. 97; Ayrıca Türkistanlı olduğu bilgisi için bkz. Hakkı Şinasi Çoruh, "Türk Anadolu'da İlim Tarihinin İlk Büyük Siması, İlk Osmanlı Şeyh-ül-islâmı", *Türk Kültürü*, 120 (1972): s. 41, 43.

306 İbn Hacer el-Askalânî, *İnba'ü'l-gumr bi-enbâ'i'l-ʿumr*, thk. Hasan Habeşî (Kahire, 1994), 3: s. 216; Suyûtî, *Buğyetü'l-Vuât fi Tabakâti'l-Lugaviyyîn ve'n-Nuhât*, s. 98; Taşköprizâde, *eş-Şekâ'iku'n-Nuʿmâniyye fî Ulemâ'i'd-Devleti'l-Osmâniyye*, 1405, s. 16-17; Mehmed Mecdî Efendi, *Tercüme-Şakâyık*, s. 47; Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, *Devhatü'l-Meşâyih Mea Zeyl* (İstanbul, t.y.), s. 3; Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-Ahbâr (4. Rükn)*, v. 39a; İsmail Beliğ Efendi, *Târîh-i Bursa*, s. 239-240; Muhammed Abdülhay el-Leknevî, *el-Fevâidü'l-Behiyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye*, s. 166-167; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifîn ve Esmâü'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn*, 2: s. 188; Ebu'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed el-Hanbelî İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb fi Ahbâri Men Zeheb*, thk. Mahmud Arnaût (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, t.y.), 9: s. 304; Rıza Kehhâle, *Muʿcemü'l-Müellifîn*, 3: s. 269-270.

307 Taşköprizâde, *eş-Şekâ'iku'n-Nuʿmâniyye fî Ulemâ'i'd-Devleti'l-Osmâniyye*, 1405, s. 9; Mehmed Mecdî Efendi, *Tercüme-Şakâyık*, s. 29-30; Kefevî, *Ketâibü aʿlâmi'l-ahyâr min fukahâ-i mezhebi'n-Nuʿmâni'l-muhtâr*, Süleymaniye Ktp.-Esad Efendi, nr. 548, vr. 208b; Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-Ahbâr (4. Rükn)*, vr. 19a; Şinasi Çoruh, "Türk Anadolu'da İlim Tarihinin İlk Büyük Siması, İlk Osmanlı Şeyh-ül-islâmı", s. 44; Mustafa Aşkar, *Molla Fenârî ve Vahdet-i Vücûd Felsefesi* (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tasavvuf Bölümü, 1992), s. 20, 22.

308 İbnü'l-Arif, Fenârî'nin Alâeddin Esved, Cemâleddin Aksarâyî gibi hocalarını saydıktan sonra Mısır'a ilim tahsili için değil, Mısır'ın uleması ile münazara ve mübahese için gittiğini söylemektedir. Bkz. İbnü'l-Arif Nizameddin, "Fenariler", *Hayrü'l-Kelâm* 2/33 (1914): s. 263.

309 Bursalı Mehmed Tahir, Molla Fenârî'nin tasavvuf mensubiyetini şöyle açıklamaktadır; babasından Ekberiyye, Abdüllatif Kudsî'den Zeyniyye, Hâmid Kayserî'den Erdebiliyye tarîklerini öğrenmiştir. Ayrıca mezar taşında Zeyniyye tarîkatının bir alametinin olduğu bilgisini de vermektedir. Bkz. Mehmed Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 1: s. 390.

tayin edilmiştir. Onun müderrisliği döneminde eğitim sisteminde önemli bir yenilik yapılmış olup, salı ve cuma günleri tatiline pazartesi günüde eklenmiştir. Zira, kitap bulmanın zor olduğu bir dönemde ilim adamları ve talebeler, eserleri kendileri istinsah ediyorlar, bu da epey vakit alıyordu. İşte fazladan tatil günü bu sebeple eklenmiştir.

Anadolu'da İmam-ı A'zam olarak isimlendirilen[310] Molla Fenârî, fıkıh, fıkıh usulü, kelam, tefsir, Arap dili ve edebiyatı, kıraat, mantık, matematik gibi birçok ilim dalında mahir olup, telif, şerh ve haşiye şeklinde yüzlerce eser kalem almıştır. *Vahdet-i Vücûd Risâlesi, İsâgucî Şerhi, Şerhu'l-Vikâye*[311] bunlardan bazılarıdır.

İslâm beldelerinde şöhret bulan Molla Fenârî, başta kendi çocukları olmak üzere Muhyiddin Kâfiyecî, Muhammed b. Kutbuddîn İznikî, Kadızâde-i Rûmî, Molla Yegân gibi çok önemli isimlere hocalık yapmış hem düşünceleri hem de yetiştirdiği öğrenciler vasıtasıyla Osmanlı Devleti'nin tefekkür dünyasının mimarlarından birisi olmuştur.

Aklî ve naklî ilimlerde söz sahibi olan Molla Fenârî, sıkı bir İbn Arabî ve *Füsûsu'l-Hikem* takipçisidir. O, Dâvûd el-Kayserî'den sonra vahdet-i vücûd felsefesi olarak isimlendirilen İbn Arabî metafiziğini, babası ve Sadreddin Konevî silsilesiyle İbn Arabî'yle bağ kurarak Anadolu topraklarına yerleştiren ikinci şahıstır. Dâvûd el-Kayserî'nin başlattığı akımın, tabiri caizse ektiği tohumların yetiştiricisi mesabesindeki kurucu âlimidir.[312] Başka bir ifadeyle, Dâvûd el-Kayserî'nin sûfi-bilgin şahsiyetinin, İznik medresesinde aldığı tahsilin tesiriyle birkaç kuşak sonraki mümessilidir. Yani medrese-tekke birlikteliğinin ondan sonraki uygulayıcısıdır. Özetle Molla Fenârî, maziden aldığı ilhamla istikbale, haleflerine farklı bir cihet takdim eder ve Osmanlı tefekkür dünyasının yönünü tayin eder. Daha önce Dâvûd el-Kayserî'nin yaptığını yaparak Fahreddin Râzî ve İbn Arabî düşüncelerini ihata ederek din bilimleri ile dil

---

310 İbn Tağriberdî, *el-Menhelü's-Sâfî ve'l-Müstevfî ba'de'l-Vâfî*, 10: s. 40.

311 el-Habeşî, *Câmiu'ş-Şurûh ve'l-Havâşî Mu'cemun Şâmilun li-Esmâi'l-Kütübi'l-Meşrûhati fi't-Türâsi'l-İslâmiyye ve Beyâni Şurûhihâ*, 4: 900, 908. Alâeddin Esved'in şerh yazdığı *el-Vikâye* isimli esere talebesinin hem şerh hem de hâşiye yazması bir geleneğin tesisi ve devamlılığı açısından önem arz etmektedir. Bu esere şerh yazan iki âlimin aynı medrese birlikteliği, Osmanlı ilim camiasında, özellikle fıkıh alanında Vikâye okumaları ve bu esere şerh-hâşiye türü eserlerin kaleme alınmasında bir geleneğin kurucularının köklerini İznik şehrine ve ilk medreseye uzatmaktadır.

312 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2: s. 650; Mustafa Aşkar, "Osmanlı'nın Kuruluşu'nda Bir İbn Arabî Takipçisi: Molla Fenârî ve Vahde-i Vücûd Anlayışı", *Uluslarası Molla Fenârî Sempozyumu -Bildiriler-*, ed. Tevfik Yücedoğru vd. (Uluslarası Molla Fenârî Sempozyumu, Bursa: Bursa, 2009), s. 271, 273, 289.

bilimlerini birleştirir ve birbirinden farklı olan bu iki düşünceyi çok yönlü ele alıp bütünleştirir. Bir tarafı seçme eğilimi olmadan onları birleştirir.[313]

Anlatıldığına göre Molla Fenârî, bildikleriyle amel eden âlimlerin öldükten sonra bedenlerinin çürümeyeceğiyle ilgili bir rivayet işitmiş, bunu teyit etmek için Alâeddin Esved'in mezarını kazmış ve hocasının bedeninin çürümediğini müşahede etmiştir. Bu hadiseden sonra ise kör olmuştur. Ancak bir süre sonra gözleri tekrar açılmış, bunun şükrünü eda etmek maksadıyla hacca gitmiştir.[314]

İnsanların kendisine çok büyük hürmet ve teveccüh beslediği, zâhid ve mutasavvıf bir âlim olan Molla Fenârî, Bursa'da bir cami ve medrese inşa ettirmiştir. H. 833-834/m.1429-1430 yıllarında vefat etmiştir. Kabri, kendi yaptırdığı caminin ön tarafındadır.[315]

D. Eserleri

Alâeddin Esved'e ait günümüze ulaşan, yazma halinde bulunan dört farklı eseri ve her birinin muhtelif nüshaları vardır. Bunların üç tanesi fıkıh, bir tanesi ise Arap edebiyatı ilimlerine aittir. Mevcut olan eserlerinin tamamı şerh özelliği taşımaktadır.

---

[313] Molla Fenârî'nin düşüncesi ve Osmanlı tefekkür dünyasına etkileri hakkında detaylı bilgi için bkz. Tahsin Görgün, "Klasik Türk Düşüncesinin (Osmanlı Düşüncesinin) Temel Meseleleri ve Molla Fenârî", *Uluslarası Molla Fenârî Sempozyumu -Bildiriler-*, ed. Tevfik Yücedoğru vd. (Uluslarası Molla Fenârî Sempozyumu, Bursa: Bursa, 2009), s. 178-188.; Tahsin Görgün, "Molla Fenârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30: s. 247-248.

[314] Hüseyin Hüsameddin, Şakâyık ve diğer kaynaklarda geçen bu rivayeti kabul etmemektedir. Ona göre, Molla Fenârî hem hocası Alâeddin Esved'in mezarını aralarında var olan ihtilaftan dolayı hem de Füsûs'a inanan kişinin böyle bir tahkikata gitmeyeceği için açmamıştır. Kör olmasının sebebi ise siyasî sebeplerden dolayı ölen oğlunun üzüntüsünden kaynaklanmaktadır. Bkz. Hüseyin Hüsameddin, "Molla Fenârî", *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, 19(96) (1928): s. 154.; Şinasi Çoruh, körlük sebebinin şeker hastalığından kaynaklandığını ifade etmektedir. Şinasi Çoruh, "Türk Anadolu'da İlim Tarihinin İlk Büyük Siması, İlk Osmanlı Şeyh-ül-islâmı", s. 51.

[315] Molla Fenârî'nin hayatı için ayrıca bkz. Ebü'l-Mehâsin Cemâleddîn Yusuf İbn Tağriberdî, *ed-Delîlü'ş-Şâfî 'ale'l-Menheli's-Sâfî*, thk. Fehîm Muhammed Şeltût (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1375), 2: s. 617-618; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, II: s. 159; Ahmed Refik, *İlmiye Salnâmesi*, 1. Baskı (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1334), s. 322-323; Muhammed b. Ali Şevkânî, *el-Bedrü't-Tâli' bi-Mehâsini Men Ba'de'l-Karni's-Sâbi'*, 1. Baskı (Kahire: Matbaatü's-Saâde, 1348), 2: s. 266-269; Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, 3: s. 269-170; İbnü'l-Arif Nizameddin, "Şemseddin Fenârî", *Hayrü'l-Kelâm* 2/36 (1914): s. 288; Faruk Sümer, "Türkiye Kültür Tarihine Umumi Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 20/3-4 (1962): s. 235-236; H. Basri Çantay, "Büyük Türk Alimi Molla Fenârî", *Kaynak Balıkesir Halkevi Dergisi*, 1946, s. 2-5; H. Basri Çantay, "Molla Fenârî'nin Hayatı ve Eserleri", *İslâm* 1/7 (1956): s. 8-9; Benli, "el-Mufassal", 30: s. 245-247.

1. el-İnâye fî Şerhi'l-Vikâye

Alâeddin Esved'in en önemli eserlerinden birisi, müderrisliği esnasında bitirdiği *el-İnâye fî Şerhi'l-Vikâye'*dir.[316] Mevcut kaynaklarda eserin net yazım tarihi ile alakalı herhangi bir bilgi yoktur. Eserin birçok nüshası olmasına rağmen istinsah kayıtlarında tarihlerin olmaması, olanların ise geç tarihli olması sebebiyle herhangi bir görüş beyan edilememektedir. Fakat, çalışmasını tamamladığı tarihin yaklaşık 40 yıllık müderrislik sürecinin herhangi bir dönemine tekabül ettiği söylenebilir. Yazılış tarihleri bilinen veya tahdit edilebilen fıkha dair iki eserinin de usule dair olması hasebiyle bu şerhinin de müderrisliğinin ilk yıllarında yazılmış olması kuvvetle muhtemeldir. Zira, kendi talebesine okutması amacıyla yazdığı muhtemel olan eserlerinin temerküz ettiği nokta fıkıh ilmiyle alakalıdır. Usule dair iki eseri şerh etmişken, fürû'ya dair eseri kaleme almak için çok beklememiş olsa gerektir. Ayrıca, aşağıda da ifade edilecek yazma nüshalardan sadece bir tanesinde olan mukaddime bölümü ve buradaki ithaf metnine binaen eserin yazılış tarihi tam olarak tespit edilemese de 1348-1371 yılları arasında görev yapan Yusuf Paşa'nın vezir olduğu zaman diliminde yazılmıştır denilebilir. Alâeddin Esved'in bu kitabı müderris olmadan önce kaleme almış olduğu ihtimalini de göz ardı etmemek gerekir. Şayet durum böyleyse, şerhi sayesinde kendisini ön plana çıkarmış, zaten daha önceden de var olan tanınırlığını ve şöhretini devletin siyasî kanadında belirginleştirmiş olur. İlmiye sınıfından olması hasebiyle, eserin ithafına mazhar olan vezirin ulemaya hürmeti ve koruyuculuğu zikredilebilir. Kâtip Çelebi, *el-'İnâye* hakkında *eş-Şakâik* hâşiyelerinden (derkenar, not) bir tanesinde Lütfi Beyzâde'nin, kitabın içindekilerinin çoğunun *el-Hidâye* şerhlerinden alındığını,

[316] Taşköprizâde, Esved'in bu şerhini çok övmekte, el-Vikâye'nin zor konularını çok güzel bir şekilde açıkladığını, 2 cilt halinde gördüğünü ve çok istifade ettiğini ifade etmektedir. Bunun dışında eser için el-Vikâye'deki halledilmesi güç meselelerin çözüme kavuşturulduğu dolu dolu bir şerh olduğu söylenmektedir. Bkz. Taşköprizâde, *eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâ'i'd-Devleti'l-Osmâniyye*, 1405, s. 9; Mehmed Mecdî Efendi, *Tercüme-Şakâyık*, s. 29; Kefevî, *Ketâibü a'lâmi'l-ahyâr min fukahâ-i mezhebi'n-Nu'mâni'l-muhtâr*, Süleymaniye Ktp.-Esad Efendi, nr. 548, vr. 208a; Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-Ahbâr (4. Rükn)*, vr. 19a; Muhammed Abdülhay el-Leknevî, *el-Fevâidü'l-Behiyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye*, s. 117; el-Leknevî, *'Umdetü'r-Ri'âye 'alâ Şerhi'l-Vikâye*, 1: s. 107; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifîn ve Esmâü'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn*, 1: s. 726; Mehmed Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 1: s. 352; el-Habeşî, *Câmiu'ş-Şurûh ve'l-Havâşî Mu'cemun Şâmilun li-Esmâi'l-Kütübi'l-Meşrûhati fi't-Türâsi'l-İslâmiyye ve Beyâni Şurûhihâ*, 4: s. 908.

müellifin kendi tasarrufunun çok fazla olmadığını, yine de önemli meseleleri içeren faydalı bir kitap olduğunu söylediğini ifade etmektedir.[317]

Alâeddin Esved'in *el-Vikâye* şerhinin sebeb-i telif ve ihtaf metnine sadece Esad Efendi, 590 numaralı demirbaşta kayıtlı bulunan yazma nüshadan ulaşılabilmektedir. Buna göre; besmele, hamdele ve salveleden sonra eseri yazmayı başlayan şârih, ismini Ali b. Ömer el-Karahisârî olarak ifade etmektedir. Eserin sebeb-i telifini ise, ilim taliplilerinin *el-Vikâye* ile çokça meşgul olduklarını gördüğünde vâzıh bir şerh yazmak, meseleleri, ibareleri ve sembolleri en güzel şekilde açıklamak istediğini ve şerhi yazdığını söylemektedir. İthaf ettiği zatın ismini ise Yûsuf b. Mûsâ olarak vermektedir. Onu mevlâ, âlim, âdil, Sinânu'd-devle ve'l-hak ve'd-dîn, vezir, makamı yüksek, kılıç sahibi, mazlumların sığınağı gibi nitelemelerle övmektedir. Şerhe başlamadan hemen önce de *el-Vikâye* ve şerhi hakkında muhtelif bilgiler vermektedir.[318]

Alâeddin Esved'in şerhi ithaf ettiği kişi olan Yusuf Paşa ilim ehli bir kişiliğe sahip ve Osmanlı Devleti'nin ilk vezirlerinden olup hem Orhan Gâzî'ye hem de Murad Gâzî'ye vezirlik yapmıştır. Ortaya konulan tezlere göre onun vezirlik makamında bulunduğu tarih h. 749/ m. 1348'den sonradır.[319]

Alâeddin Esved'in *el-Vikâye* üzerine yazmış olduğu şerhin muhtelif kütüphane kataloglarına yansıyan tespit edilebilen ve dijital görüntülerine ulaşılabilen yazma nüshaları mevcuttur. Nüshalar şunlardır:

1. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Esad Efendi Koleksiyonu, nr. 590: Koleksiyonda bulunan nüsha eserin ilk cildidir. 1a'da metnin başladığı bölümün üstünde *Şerhu Vikâye*'nin ilk cildi olduğunu ifade eden kitabiyat bilgisi[320] vardır. Nüshanın devamı eksik olduğu için ferağ kaydı yoktur. Nüsha 3b'de Kitâbu't-Tahâre ile başlamakta 282b numaralı son varakta ise Kitâbu'ş-Şerike ile son bulmaktadır.

---

[317] Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, 2014, 2: s. 2021. Kâtip Çelebî'nin verdiği bu bilgi, bir Şakâyık nüshasının derkenarında aynen mevcuttur. Orada, Lütfi Bey olarak bilinen Mustafa'nın verdiği bilgiye göre, Alâeddin Esved'in *el-'İnaye* isimki şerhinin içindekiler *el-Hidâye* şerhlerinden alınmış olup, şârihin çok fazla tasarrufu yoktur. Kâtip Çelebî'nin aktardığı rivayete konu olan nüsha bu nüsha olmalıdır. Bkz. Topkapı Sarayı Ktp.-Revan Köşkü, nr. 1597, vr. 3b.

[318] Alâeddin Ali b. Ömer b. Ali el-Esved el-Karahisârî, *el-İnâye fî Şerhi'l-Vikâye*, Süleymaniye Ktp.-Carullah Efendi, nr. 765, vr. 1a-3a.

[319] Vezir Sinaneddîn Yûsuf Paşa hakkında bkz. Hüsameddin, "Koca Mehmed Paşa", s. 45; Uzunçarşılı, "Osmanlı Tarihine Ait Yeni Bir Vesikanın Ehemmiyeti ve İzahı ve Bu Münasebetle Osmanlılarda İlk Vezirlere Dair Mutalea", s. 101-102.

[320] Eserin künyesi ile ilgili bilgilerin yer aldığı bu bölümler için "kitabiyat bilgisi" ibaresini, Arslan'ın kullanımından mülhem olarak tercih ettik. Bkz. Arslan, *Osmanlı'da bilginin dolaşımı*, s. 299.

2. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Ragıp Paşa Koleksiyonu, nr. 562, 563: Koleksiyonda bulunan nüsha iki cilttir. İlk cildin Ia numaralı varağında Mevlâ Alâeddin Ali b. Ömer el-Esved'in Vikâye'ye yazdığı 'İnâye'nin ilk cildi olduğunu beyan eden kitabiyat bilgisi vardır. Ib-IIa arası fihrist olup, Bâbu't-Teyemmüm ile başlayan, Kitâbu'l-Vakf ile biten bölüm başlıkları yaprak numaraları ile verilmiştir. Zahriye'de h. 800 senesinde vefat eden Mevlâ Alâeddin Ali b. Ömer el-Esved'in Vikâye'ye yazdığı 'İnâye' şerhi olduğunu ifade eden bilgi vardır. 1. cildin ferağ kaydında müstensih, ismini vermeden h. 936/m. 1529 tarihinde büyük kuşluk vaktinde kitabın yazımını bitirdiğini ifade etmektedir. İkinci cildin Ib-IIa arası fihrist olup, Kitâbu'l-büyû' ile başlayan, Mesâil-i Şettâ ile biten bölüm başlıkları yaprak numaraları ile verilmiştir. Ferağ kaydında müstensih yine ismini vermeden kitabın h. 936/m. 1529 yılının salı günü öğle ezanından önce bittiğini yazmaktadır.

3. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Carullah Efendi Koleksiyonu, nr. 765, 766:[321] Koleksiyonda bulunan nüsha iki cilttir. Ib ve IIb varakları boştur. IIa numaralı varağın sol üst köşesinde "Kitâbü Esved Alâeddin" ismiyle kitabiyat bilgisi, IVb'de Kitâbü't-Talak'tan Kitâbü'l-Vesâyâ'ya kadar olan bölüm başlıklarını varak numarası olmadan veren fihrist vardır. Zahriye'nin sağ üst köşesinde *Şerhu'l-Vikâye'*nin ilk cildi olduğu bilgisi mevcuttur.

4. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Fatih Koleksiyonu, nr. 1883, 1884: Koleksiyonda bulunan nüsha iki cilttir. Zahriye'nin üst ve orta kısmında Alâeddin Esved'in *Şerhu'l-Vikâye*'sinin birinci cildi olduğuna dair kitabiyat bilgileri vardır. Ferağ kaydında kendisini zayıf kul olarak tanıtan müstensih Muhammed b. Halîl Allah'ın (c.c.) izni ve inayeti, salat ve selam ile istinsahını Şevval ayının ortalarında, pazartesi günü, büyük kuşluk vaktinde bitirdiğini ifade etmektedir. Ayrıca kaydın hemen yanında müstensih, nüshanın kâtibine, musannifine, sahibine, malikine, mütalaa edecek olanlara rahmet duasında bulunmaktadır. Nüshanın ikinci cildinin zahriyesi'nin orta ve sol orta kısmında Mevlânâ Alâeddin el-Esved el-Karahisârî'nin *Şerhu'l-Vikâye*'sinin ikinci cildi

[321] Nüshanın ikinci cildi ile Alâeddin Esved'in şerhi olduğunda şüphe olmayan diğer nüshalar karşılaştırıldığında farklılıklar göze çarpmaktadır. Metnin aynı olmasına karşılık şerh edilen kısımlarda ve ibarelerde farklılıklar dikkat çekmektedir. Dolayısıyla bu cilt aynı esere yazılan başka bir şerhtir. Zaten vikâye ve zahriye yapraklarında Alâeddin Esved'in şerhi olduğuna işaret eden kayıt veya kayıtlar yoktur. Alâeddin Ali b. Ömer b. Ali el-Esved el-Karahisârî, *el-İnâye fî Şerhi'l-Vikâye*, Süleymaniye Ktp.-Carullah Efendi, 765, 766.

olduğunu ifade eden kitabiyat bilgisi vardır.[322] İlk cildin hilâfına ferağ kaydı yoktur ve müstensih "temmet" kaydı ile istinsahını bitirmiştir.

5. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Mahmud Paşa Koleksiyonu, nr. 204:[323] Koleksiyonda bulunan nüsha eserin ikinci cildine ait olup, ilk cildi yoktur. Ib'de Alâeddin'in *el-'İnâye fî Şerhi'l-Vikâye'*si, zahriye'de ise Esved Alâeddin'in *Şerhu'l-Vikâye'*sinin ikinci cildi olduğuna dair kitabiyat bilgisi vardır.

6. Manisa Yazma Eser Kütüphanesi Manisa Akhisar Zeynelzâde Koleksiyonu, nr. 45 Ak Ze 543.[324]

7. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Burdur İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, nr. 15 Hk 2058.[325]

8. Amasya Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, nr. 05 Ba 333.[326]

9. Bazı yazarlar nüshalardan bir tanesinin Kütahya Vahitpaşa İl Halk Kütüphanesi 43 Va 747 ve 748 numaralı demirbaşlarda olduğu bilgisini vermektedir. Ancak

---

[322] Alâeddin Ali b. Ömer b. Ali el-Esved el-Karahisârî, *el-İnâye fî Şerhi'l-Vikâye*, Süleymaniye Ktp.-Fatih, nr. 1883, vr. 364a.

[323] Nüshanın İSAM Türkiye Kütüphaneleri Veri Tabanında Hasan Paşa'ya, yani Alâeddin Esved'in oğluna nispet edildiği tespit edilmiştir. Fakat hem Hasan Paşa'nın böyle bir şerhi yoktur hem de nüsha incelendiğinde Alâeddin Esved'e ait olduğu görülebilir.

[324] Koleksiyonda bulunan nüshanın birinci cildi yoktur ve kayıtlı olan ise şerhin ikinci cildidir. Ancak, bu nüsha ile Alâeddin Esved'in şerhi olduğunda şüphe olmayan diğer nüshalar karşılaştırıldığında farklılıklar göze çarpmaktadır. Ana metnin aynı olmasına karşılık şerh edilen kısımlarda ve ibarelerde farklılıklar dikkat çekmektedir. Bu nüsha ile yukarıda farklılığına temas edilen Carullah Efendi nüshasının ikinci cildi karşılaştırıldığında, iki nüshanın da aynı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu ciltte aynı esere yazılan başka bir şerhtir. Zaten vikaye ve zahriye yapraklarında Alâeddin Esved'in şerhi olduğuna işaret eden kayıt veya kayıtlar yoktur.

[325] Bu nüshanın zahriyesi'nde '*İnâyetü'l-Vikâye*'ye ait ikinci cilt olduğunu beyan eden kitabiyat bilgisi vardır. Ancak Alâeddin Esved'in şerhi olduğunda şüphe olmayan diğer nüshalarla bu nüsha karşılaştırıldığında farklı bir eser olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla kitabiyat bilgisini düşen kişiden kaynaklanan bir kataloglama hatası yapılmıştır. Aslan, nüshanın Alâeddin Esved'in oğlu Hasan Paşa'ya ait olan *Şerhu Merâhu'l-Ervâh* olduğunu söylemektedir. Ensar Aslan, *Osmanlı Âlimlerinden Alâeddin Esved'in "'El-İnâye fî Şerhi'l-Vikâye'" Adlı Eseri Çerçevesinde Fıkıh İlmindeki Yeri* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020), s. 51.

[326] Koleksiyonda bulunan nüshanın birinci cildi yoktur ve kayıtlı olan şerhin ikinci cildidir. Ancak, bu nüsha ile Alâeddin Esved'in şerhi olduğunda şüphe olmayan diğer nüshalar karşılaştırıldığında farklılıklar göze çarpmaktadır. Ana metnin aynı olmasına karşılık şerh edilen kısımlarda ve ibarelerde farklılıklar dikkat çekmektedir. Bu nüsha ile yukarıda farklılığına temas edilen Carullah Efendi ve Manisa Akhisar Zeynelzade nüshasının ikinci cildi ile karşılaştırma yapıldığında, üç nüshanın da aynı olduğu görülecektir. Dolayısıyla bu ciltte aynı esere yazılan başka bir şerhtir. Zaten vikaye ve zahriye yapraklarında Alâeddin Esved'in şerhi olduğuna işaret eden kayıt veya kayıtlar yoktur.

kütüphanenin katalog taramasında böyle bir nüshanın olmadığını ve aynı demirbaş numaralarında başka eserlerin mevcut olduğu tespit edilmiştir.[327]

Muhteva itibariyle nüshalardan birisi kısaca değerlendirilecek olursa; şârih bu şerhinde Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*'ı, Süfyan es-Sevrî, İbnü'l-Mübârek, Ebu'l-Leys es-Semerkandî,[328] Hz. Ömer (r.a.), İmam Serahsî'nin *el-Mebsût*'u, Hasan-ı Basrî, Ebû Yusuf ve Bedreddin Kerderî gibi isimlerden nakillerde bulunmuştur. Eser, namazın önemi ve akabinde temizlik konusuyla başlamıştır. İmandan sonra İslâm'ın en önemli rüknü olduğu âyet ve hadislerle ifade edilmiştir. Abdest konusuna geniş yer ayrılarak, farzlarından bahsedilmiş, elleri yıkamanın temizliğe başlama adımı ve temizlik için bir alet olduğu gerekçesiyle sünnet hükmü verilmiştir. Hayz örneğinde olduğu gibi kelimelerin sözlük ve terim anlamlarını açıklayan şârih, meseleleri muhaddisler ve fukaha nakilleriyle ele almıştır. Kitâbu'l-Ezân bölümünde ezanın ibadete çağırmak, namaz vaktinin girdiğinin ilan etmek olduğunu söylemiş ve ilk ezan konusunda bilinen meşhur rivayeti aktarmış, meseleyi uzun uzun ve etraflıca ele almıştır.[329]

2. Künûzü'l-Envâr fî Şerhi Rumûzi'l-Esrâr

Alâeddin Esved'in İznik medresesi müderrisliğinin ilk yıllarında şerh ettiği bir diğer eseri, fıkıh usulüne dair *Künûzü'l-Envâr fî Şerhi Rumûzi'l-Esrâr'*dır.[330] Bilinen tek yazma nüshası Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi Nuruosmaniye Koleksiyonu 1334 numaralı demirbaşta kayıtlıdır. İSAM Türkiye Kütüphaneleri veri tabanında

---

[327] Mehmet Günay, "İznikli Alâeddin Esved (Kara Hoca) ve Osmanlı İlim Geleneğindeki Yeri", s. 450; Ensar Aslan-Kemal Yıldız, "Osmanlı Kuruluş Devri Fakihlerinden Alâeddin Esved'in Hayatı ve Eserleri", *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 7/1 (2021): s. 333. Bahsi geçen yazma hakkında nüshanın ilgili kütüphanenin kataloğuna girmemiş ya da farklı bir kütüphaneye taşınarak başka bir demirbaş numarası almış olma ihtimaline karşılık kütüphane yetkilileri ile kurduğumuz iletişimde, kütüphanenin bir zamanlar Vahid Paşa İl Halk Kütüphanesi'nin içerisinde hizmet verdiğini, daha sonra taşındığını, yeni hizmet binasına taşınırken ise öncesinde ve sonrasında herhangi bir envanter çıkarma ya da demirbaş numarası değiştirme işleminin yapılmadığı bilgisini aldık. Mamafih yukarıda ifade edilen ihtimaller gerçekleşmemişse nüsha hakkında verilen katalog bilgilerinde bir yanlışlık yapılmıştır.

[328] Alâeddin Ali b. Ömer b. Ali el-Esved el-Karahisârî, *el-İnâye fî Şerhi'l-Vikâye*, Süleymaniye Ktp.-Carullah Efendi, 765, vr. 14a-b.

[329] Alâeddin Ali b. Ömer b. Ali el-Esved el-Karahisârî, *el-İnâye fî Şerhi'l-Vikâye*, Süleymaniye Ktp.-Carullah Efendi, 765, vr. 1a-2b, 14b, 23b-26a; Eserin daha geniş, ayrıntılı ve farklı değerlendirmeleri için bkz. Cici, *Osmanlı Dönemi İslâm Hukuku Çalışmaları: Kuruluştan Fatih Devri Sonuna Kadar*, s. 81-82; Mehmet Günay, "İznikli Alâeddin Esved (Kara Hoca) ve Osmanlı İlim Geleneğindeki Yeri", s. 451-452; Aslan, *Osmanlı Âlimlerinden Alâeddin Esved'in "'El-İnâye fî Şerhi'l-Vikâye'" Adlı Eseri Çerçevesinde Fıkıh İlmindeki Yeri*, s. 57-126, 128-283, 285-340.

[330] Mehmed Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 1: s. 352; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 1: s. 536; Habeşî, eser ismini *Kenzü'l-Envâr Şerhu Rumûzü'l-Esrâr* olarak vermektedir. el-Habeşî, *Câmiu'ş-Şurûh ve'l-Havâşî Mu'cemun Şâmilun li-Esmâi'l-Kütübi'l-Meşrûhati fi't-Türâsi'l-İslâmiyye ve Beyâni Şurûhihâ*, 2: s. 749.

müellif ismi olarak, Ebü'l-Mekârim Alâüddevle Ahmed b. Muhammed es-Simnanî verilmiştir. Lakin, az sonra da ifade edileceği gibi şerhin mukaddimesinde açık bir şekilde müellif ismi, müderris Alâeddin Esved'dir. Yazma Eserler Kurumunun dijital katalog taramasında ise eserin ait olduğu ilim dalının tasavvuf olduğu görülmektedir. Kitabın ismi ilk bakışta tasavvuf ilmine dair olduğu izlenimi verse de aslında fıkıh usulüne dair bir şerh olma özelliğini taşımaktadır. Müellif ve şârih bunu eserin ilk sayfalarında ifade etmektedir. Söz gelimi; Ebûbekir b. İbrahim, eserine *Rumûzü'l-Esrâr* ismini verdiğini, buna bir şerhin kaleme alınacağını ve isminin de *Künûzü'l-Envâr* olacağını ifade etmiştir.[331] Ancak, kendisi bu şerhi yazmaya muvaffak olamamıştır. Şârih Alâeddin Esved ise eserin isminde geçen kelimelerin anlamlarını açıklamış ve şerhine müellifin gayesine uygun olarak aynı ismi vermiştir.[332] Ia numaralı vikâyede bulunan kitâbet kaydında fıkıh usulü sahasında *Künûzü'l-Envâr* olarak isimlendirilen eserin *Rumûzü'l-Esrâr* adıyla şerh edilen kitap, şerh edenin ise aynı zamanda *el-Vikâye* şârihi olan, Karahisâr-ı Sâhib'den Esved Alâeddin olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca, bu kaydı düşen Karahisâr-ı Sâhib livasından Abdülhalîm es-Sandıklî, nüshayı iki cilt halinde gördüğünü, güzel bir şerh olduğunu ve onu mütalaa ettiğini söylemektedir. Kıraat kaydını da içeren ferağ kaydında, müstensih Muhammed b. Necîb el-Hâfız el-Karahisârî (محمد بن نجيب الحافظ القراحصاري) nüshanın istinsahının ve kıraatinin h. 769/m. 1368 yılının Zilhicce ayının 4'ü, çarşamba günü öğle namazı vaktinde (müstensih burada istinsahını bitirdiği vakti karıştırmış olacak ki ibarenin üstünü çizmiş, fakat doğrusunu yazmamıştır) kendisine, ebeveynine, tüm Müslümanlara dua cümleleriyle bitirdiğini söylemektedir.[333] (اتفق اختتامه) Eserin ithaf edildiği kişiden bahsedilirken, şehit Sultan Orhan oğlu Murad şeklinde bahsedilmesi ve nüshanın istinsahının 1368 yılında bitmiş olmasından hareketle eserin telif tarihinin 1362-1368 yılları aralığında olduğunu söylemek mümkündür.

Besmele ve hamdele ile esere başlayan şârih, ismini Ali b. Ömer b. Ali el-Karahisârî olarak yazmakta (وبعد يقول الفقير الي الله الغني علي بن عمر بن علي القراحصاري) ve eserin müellifini zâhid, muhakkik, peygamber varisi olarak tavsif ettiği Tâcü'l-mille ve'd-dîn

[331] Ebûbekir b. İbrahim Tâceddin Sultanönî, *Rumûzi'l-Esrâr*, Süleymaniye Ktp.-Ayasofya, nr. 975, vr. 2b.

[332] Alâeddin Ali b. Ömer b. Ali el-Esved el-Karahisârî, *Künûzü'l-Envâr fî Şerhi Rumûzi'l-Esrâr*, Nuruosmaniye Ktp.-Nuruosmaniye, nr. 1334, vr. 4a.

[333] Alâeddin Ali b. Ömer b. Ali el-Esved el-Karahisârî, *Künûzü'l-Envâr fî Şerhi Rumûzi'l-Esrâr*, Nuruosmaniye Ktp.-Nuruosmaniye, nr. 1334, vr. 334b.

Ebubekir b. İbrahim olarak ifade etmektedir. Alâeddin Esved, bu eseri yazarken uykusuz geceler geçirdiğini söylemekte, şerhini her dağcının tırmanamayacağı bir dağ, her hasetçinin yönetemeyeceği bir ülke olarak betimlemektedir. Sebeb-i telifini, anlaşılması zor meseleleri vuzuha kavuşturmak için yazma konusunda bir ilham ve emir aldığı (burada emir aldığını ifade eden müellif, Allah'tan (c.c.) manevi anlamda aldığı bir emri veya devrin hükümdarı ya da vezirinden almış olduğu emri kastediyor olabilir) şeklinde açıklamaktadır.[334] Ayrıca, eseri el-melikü'l-müeyyed el-muazzam şehinşah, gazilerin ve mücahitlerin önderi, iyiliği ve adaleti yayan, zorbaları kahreden, kayserlerin mülk varisi, hayatını dinin yüceltilmesi için sarf eden, din ve devlet işlerinde söz sahibi, Allah'ın (c.c.) aslanı, Allah'ın (c.c.) emirlerini yerine getiren, güvenliği ve huzuru tesis eden, asi, isyancı ve kâfirleri engelleyen, Müslümanların yardımcısı gibi uzun cümlelerle nitelendirdiği adaletli ve şehit Sultan Orhan'ın oğlu Sultan Murad Bey'e ithaf etmiştir. Akabinde ona, devletinin ve saltanatının ebedi olmasını, düşmanlarının ayaklarının altında ezilmeye devam etmesini istediği bir niyazda bulunmuştur. Yine Sultan Murad hakkında, meliklerin kapısının toprağında bulunmaktan övünç duyduklarını, adalet kurallarını düzenleyip, zulmü, bid'ati ve sapkınlığı kaldırdığını, onun sayesinde günlerin ve gecelerin güzelleştiğini, ayların ve yılların gülümsediğini, fitne kaynaklarının ortadan kalktığını, zorluk yollarının kapandığını, kötülüklerin kaybolup, iyiliklerin geri geldiğini, bütün bunlardan dolayı tüm insanların onun devletinin ebedi olması, adaletinin devam etmesi, dostlarının başarılı olması, düşmanlarının mahvolması için Allah'a (c.c.) dua etmelerinin gerekli olduğunu ifade etmiştir. Şerhe başlamadan önce ise meliklere ve ekâbire tevessül etmek, yakınlaşmak için büyüklükleri oranında bir hediye takdim etmenin gelenek olduğu, zamanın geçmesiyle baki kalması için ismiyle müşerref kıldığı padişaha bu şerhi hediye ettiğini, hata ve eksiklerinin olabileceğini ve affedilmesi gerektiğini bildirmektedir.[335]

[334] Alâeddin Ali b. Ömer b. Ali el-Esved el-Karahisârî, *Künûzü'l-Envâr fî Şerhi Rumûzi'l-Esrâr*, Nuruosmaniye Ktp.-Nuruosmaniye, nr. 1334, vr. 33b; Boynukalın, Esved'in burada ilham yolu ile eseri şerh ettiğini ifade etmesini, müellifin tasavvufî yönünün güçlü olduğuna yormaktadır. Osmanlı Devleti'nin kuruluş tecrübesi ve İznik medresesi geleneği göz önünde bulundurulduğunda, bahsi geçen yorumun isabetli bir değerlendirme olduğu anlaşılır. Boynukalın, "İlk Osmanlı Fakihlerinden Alâeddin Esved ve Künûzü'l-Envâr Adlı Eseri", s. 648.

[335] Alâeddin Ali b. Ömer b. Ali el-Esved el-Karahisârî, *Künûzü'l-Envâr fî Şerhi Rumûzi'l-Esrâr*, Nuruosmaniye Ktp.-Nuruosmaniye, nr. 1334, vr. 1b-2a.

Çok yönlü bir âlim olan Alâeddin Esved, bu şerhinde muhtelif ilim alanlarından ve İmam Serahsî, Ebû Mansur el-Matûrîdî, Ebu'l-Hasan el-Eş'arî, İmam Gazâlî[336] gibi alanında yetkin âlimlerden iktibaslar yapmıştır.[337] Fıkıh usulünün temel konularını Hanefi çizgide ele almış, diğer mezhep imamlarının fikirlerini aktarmıştır.[338] Örneğin; emir konusunu Arapça dilbilgisi ekseninde detaylı bir şekilde ele almış, amel ve bilginin vücûbiyeti konusunu Irak-Semerkand meşâyihi açısından değerlendirmiştir. Müellif, yer yer ilham konusuna işaret etmiş, hâtime kısmında ilhamın bazısının sahih, bazısının batıl olduğunu söylemiştir. Bunların; Allah'tan, şeytandan ve nefsten olabileceğini ifade ederek 3'e ayırmıştır.[339]

3. Mecma'ü'l-Fevâid (Şerhu'l-Muğnî fi'l-Usûl)

Alâeddin Esved'in fıkıh usulü alanında kaleme almış olduğu diğer şerhi, ulaşılabilen tüm kaynaklarda ve şu ana kadar yapılan mevcut araştırmalarda *Şerhu'l-Muğnî fi'l-Usûl* olarak isimlendirilmiştir.[340] Ancak, aşağıda tanıtılacak olan eserin şu ana kadar bilinen bir nüshasının aksine, tespit ettiğimiz iki nüshada müellif Alâeddin Esved, esere *Mecma'ü'l-Fevâid* ismini verdiğini açıklamaktadır. Alâeddin Esved, *el-Muğnî*'ye yazmış olduğu şerhe *Mecma'ü'l-Fevâid* ismini verdiğini mukaddimede, sebeb-i tesmiye bölümünde zikretmektedir. İnsaf ve adaleti adet, zorlamadan kaçınmayı karakteri haline getiren kişiden, bir hataya denk gelirse onu af ve rıza zeyliyle, derkenarıyla kapatmasını rica etmektedir. Çünkü o, sahip olduğu ilminin azlığını, bu işteki uzmanlığının

---

[336] Alâeddin Ali b. Ömer b. Ali el-Esved el-Karahisârî, *Künûzü'l-Envâr fî Şerhi Rumûzi'l-Esrâr*, Nuruosmaniye Ktp.-Nuruosmaniye, nr. 1334, vr. 6b, 9b, 14b, 25b, 332a.

[337] Alâeddin Esved'in, alıntı yaptığı ilim adamları ve eserleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Boynukalın, "İlk Osmanlı Fakihlerinden Alâeddin Esved ve Künûzü'l-Envâr Adlı Eseri", s. 651-658.

[338] Bkz. Mehmet Günay, "İznikli Alâeddin Esved (Kara Hoca) ve Osmanlı İlim Geleneğindeki Yeri", s. 450.

[339] Alâeddin Ali b. Ömer b. Ali el-Esved el-Karahisârî, *Künûzü'l-Envâr fî Şerhi Rumûzi'l-Esrâr*, Nuruosmaniye Ktp.-Nuruosmaniye, nr. 1334, vr. 14b-15b, 33b, 333b.; Alâeddin Esved'in bu eserinin kaynakları, yöntemi, özellikleri ve görüşleri vd. hakkında detaylı bilgi için bkz. Cici, *Osmanlı Dönemi İslâm Hukuku Çalışmaları: Kuruluştan Fatih Devri Sonuna Kadar*, s. 83-85.; Boynukalın, "İlk Osmanlı Fakihlerinden Alâeddin Esved ve Künûzü'l-Envâr Adlı Eseri", s. 649-659.

[340] Taşköprizâde, *eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâ'i'd-Devleti'l-Osmâniyye*, 1405, s. 9; Kefevî, *Ketâibü a'lâmi'l-ahyâr min fukahâ-i mezhebi'n-Nu'mâni'l-muhtâr*, Süleymaniye Ktp.-Esad Efendi, nr. 548, vr. 208b; Mehmed Mecdî Efendi, *Tercüme-Şakâyık*, s. 29; Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, 2014, 2: s. 1749; Kâtip Çelebî, *Süllemü'l-Vusûl ilâ Tabakâti'l-Fuhûl*, 2: s. 378; Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-Ahbâr (4. Rükn)*, vr. 19a; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifîn ve Esmâü'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn*, 1: s. 726; Mehmed Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 1: s. 352; Habeşî, eser ismini *Şerhu'l-Muğnî li'l-Habbâz* olarak vermektedir. el-Habeşî, *Câmiu'ş-Şurûh ve'l-Havâşî Mu'cemun Şâmilun li-Esmâi'l-Kütübi'l-Meşrûhati fî't-Türâsi'l-İslâmiyye ve Beyâni Şurûhihâ*, 4: s. 339; Şevkânî, *el-Bedrü't-Tâli' bi-Mehâsini Men Ba'de'l-Karni's-Sâbi'*, 2: s. 266.

eksikliklerini, çokça hatalarını itiraf etmektedir. Son olarak; çilelerini, istenenlerin en cömerdi, her şeye gücü yeten ve nimetlerin yardımcısı olan Allah'tan (c.c.) dünyada güzel övgülere, ahirette çokça sevaba, umut edilene vesile kılmasını talep etmektedir.[341]

Kitabın yazım tarihi ile ilgili olarak bazı yazarlar, Kâtip Çelebi'ye istinaden bu eserin yazım tarihini h. 787/m. 1386 yılı olarak vermektedirler.[342] Ancak, yine aşağıda ele alınan yazma nüshalar bu konuyu açıklığa kavuşturmuş olmaktadır. Ferağ kaydında telif kaydını da içeren Chester Beatty nüshasında müstensih, menkulün minh nüshanın telif kaydını da muhafaza etmekte ve bu tercihi eserin yazım tarihini öğrenmemize imkân tanımaktadır. Telif kaydına göre; zayıf ve fakir ifadeleriyle kendisini nitelendiren Ali b. Ömer el-Karahisârî, Allah'ın yardımıyla h. 762/m. 1361 yılının Ramazan ayında kitabın telifini itmam etmiştir. (وبعد يقول العبد الضعيف الفقير الي الله القوي الغني علي بن عمر القراحصاري فرغت عن تأليف هذا الكتاب بعون الله حامدا و مصليا في ...? شهر رمضان المبارك سنة اثنين وستين سبعمائة)[343]

Alâeddin Esved, *Şerhu'l-Muğnî*'yi şerh türlerinden "qavluhû" türünde kaleme almış, eseri telif etmesinin sebebini ise sebeb-i telif bölümünde açıklamıştır. Buna göre o, kendisine olan hüsn-i zanlarından dolayı kırma imkanının olmadığı kardeşlerinin, ki öğrencilerini kastediyor olmalıdır, abartıya götürmeyecek, kitabın latifelerine ihlal vermeyecek şekilde sorunlu olan kısımları açığa çıkarması, kolaylaştırması, hakikatlerinin, nefis latifelerinin örtülerini kaldırması için ondan bir şerh yazmasını istemektedirler. Bu isteğe cevaben dostlarına, gücünün olmadığı, kusurunun olduğu halde Melik ve Ğafur olan Allah'tan (c.c.) yardım alarak ve O'ndan bütün ilim taliplileri nezdinde makbul kılmasını niyaz ederek, şanı ilim olan herkes tarafından sevilir kılınmasını isteyerek cevap verdiğini, sayılacak birçok kişi olduğu halde Şemsü'l-Eimme es-Serahsî, Fahrü'l-İslâm el-Pezdevî, Hâfizü'd-Dîn en-Nesefî, İzzeddîn

---

[341] Alâeddin Ali b. Ömer b. Ali el-Esved el-Karahisârî, *Mecma'ü'l-Fevâid (Şerhu'l-Muğnî fi'l-Usûl)*, Tire Necib Paşa Ktp.-DV-629, vr. 1b; Süleymaniye Ktp.-Fatih, nr. 1384, vr. 1b.

[342] Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, 2014, 2: s. 1749; el-Leknevî, *ʿUmdetü'r-Riʿâye ʿalâ Şerhi'l-Vikâye*, 1: s. 107; Muhammed Abdülhay el-Leknevî, *el-Fevâidü'l-Behiyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye*, s. 117; el-Habeşî, *Câmiu'ş-Şurûh ve'l-Havâşî Mu'cemun Şâmilun li-Esmâi'l-Kütübi'l-Meşrûhati fi't-Türâsi'l-İslâmiyye ve Beyâni Şurûhihâ*, 4: s. 339; Hayreddin ez-Ziriklî, *el-A'lâm: Kâmûsü terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ' mine'l-Arab ve'l-müsta'ribîn ve'l-müsteşrikîn*, 4: s. 316; Muhammed Mazhar Bekâ, *A'lâmu usûli'l-fıkhi'l-İslâmî ve musannefâtuhum*, 3: s. 560; Mevlûd es-Serîrî, *Mu'cemü'l-Usûliyyîn*, s. 361; Muhammed Hıfzurrahman Kümlâî, *el-Büdûrü'l-mudiyye fi terâcimi'l-Hanefiyye*, s. 354.

[343] Alâeddin Ali b. Ömer b. Ali el-Esved el-Karahisârî, *Mecma'ü'l-Fevâid (Şerhu'l-Muğnî fi'l-Usûl)*, Chester Beatty Ktp.-nr. 3590, vr. 191(196)a.

Abdülaziz, Hüsâme'd-Dîn es-Siğnâkî gibi ilimde derinlik kazanmış, dolmuş taşmış büyüklerin, âlimlerin faydalarını bir araya getirdiğini ifade etmektedir.

Bütün bunlara ilaveten, Chester Beatty ve Tire nüshasında açık bir şekilde ifade edilmediğinden tam olarak anlaşılamayan bir husus Fatih nüshasında ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki; Alâeddin Esved'in bu şerhi iki ciltlik bir eserdir. Fatih nüshasının 131a numaralı varağında müstensih, eserin birinci cildinin istinsahının bittiğini haber vermekte, ardından ikinci cildin istinsahına koyulmaktadır. Fakat, bunu ayrı ayrı ciltler halinde değil, tek bir kitap halinde bir araya getirerek yapmaktadır. Müellif nüshası tespit edilemediğinden, Alâeddin Esved'in şerhini ayrı ayrı ciltler halinde mi yoksa müstensihin yaptığı gibi tek bir cilt halinde mi yazdığı bilinememektedir. Ancak, onun da nispeten küçük hacimli şerh yazması ve talebesi için kaleme almasından dolayı tercihini bu şekilde kullandığı söylenebilir. Çünkü, hem yazma ameliyesinin gerektirdiği yaprak tasarrufu hem de talebenin sıkça başvurması gereken ders kitabı ve el altında taşınabilirliğinin kolaylığı açısından böyle bir yolu tercih ettiğini ifade etmek mümkündür.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla eserin dört yazma nüshası mevcuttur. Nüshalarına ulaşabildiklerimiz ise üç tanedir. Bu nüshalardan Sen Petersburg ve Chester Beatty nüshası olmak üzere ikisi Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde değildir. Rusya'da bulunan nüshanın kopyasına ise henüz ulaşılamamıştır. Nüshalar hakkında kısaca bilgi verebiliriz.

Bir nüsha, Chester Beatty Kütüphanesi 3590 numaralı demirbaşta kayıtlıdır. 1a'da Karahisârî'ye ait *Şerhu'l-Muğnî* isimli kitabiyat bilgisi vardır. Aynı varakta, nüshanın sırasıyla sahipliğini yapan isimlerin dört tane mülkiyet kaydı vardır. Bu kayıtlardan isimleri okunabilenler; Şeyh Abdullah, Abdülbâki el-Hasan, Ali-zâde es-Seyyid Mehmed'dir. İlk temellük kaydı, nüshanın genelinde de gözüken dijital kopyalamanın kalitesinin düşüklüğünden dolayı okunamamıştır. Toplam 196 yapraktır. İlk varaklar eksik olduğu için mukaddimede var olan eser ismi, sebeb-i tesmiye, sebeb-i telif gibi kayıtların takibi bu nüshada yapılamamaktadır. Ancak, ferağ kaydı hem telif hem de istinsah kaydını muhtevidir. Buna göre, zayıf ve fakir ifadeleriyle kendisini nitelendiren Ali b. Ömer el-Karahisârî, Allah'ın yardımıyla h. 762/m. 1361 yılının Ramazan ayında kitabın telifini itmam ettiğini yazmaktadır. Devamında ise eseri kendisi için istinsah

ettiğini belirten, ki Alâeddin Esved'in öğrencisi olmalıdır, yani nüshanın sahibi olan müstensih Hoca İbrahim b. Yahya h. 763/m. 1362 yılının Safer ayında nüshayı çoğalttığını söylemektedir. (... وقد وقع الفراغ من تسويده لي شهر صفر... سنة ثلث وستين و سبعمائة علي يد العبد الضعيف خواجة ابراهيم بن يحيي) Nüshanın ferağ kaydında geçen ifadeler büyük bir önemi haizdir. Zira ibareler açık bir şekilde eserin sahibinin Alâeddin Esved olduğunu ve telif tarihini vermektedir. Müstensihin menkulün minh nüshasının müellif nüshası olması kuvvetle muhtemeldir. Zira, diğer nüshalarda ferağ kaydı telif kaydını hâvi değildir. Bunun sebebini ya da sebeplerini kestirmek zordur. Ancak bu konuda menkulün minh nüshanın telif kaydını içermemesi, müstensihin tercihi olarak kaydedilmemesi gibi sebepler zikredilebilir. Tabi menkulün minh nüshanın müellif nüshası olmaması ihtimali de vardır. Bu nüshada numaralandırma konusunda zahriyeden başlanmaması, ilerleyen varaklarda tekerrür eden taramalar[344] ve sayısal atlamalar olması sebebiyle karışıklık ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı iktibas yaptığımız yapraklarda önce, sonradan eklenen numaraları, parantez içinde de zahriyeden başlayarak kendi yaptığımız numaralandırma ile varak numaralarını vereceğiz.

Mevcut araştırmalarda şu ana kadar varlığından haberdar olunamayan ve gün yüzüne çıkarttığımız Alâeddin Esved'in eserine ait bir nüsha Tire Necip Paşa Kütüphanesi DV-629 numaralı demirbaşta kayıtlıdır. IIIa numaralı varakta kitabiyat bilgisi vardır. Bu kayıtta *Kitâbü'l-Mecma'u'l-Fevâid* başlığı altında Alâeddin el-Esved el-İznikî'ye ait *Şerhu'l-Muğnî fî 'İlmi'l-Usûl* yazmaktadır. Devamında müellif, mevlânâ, muhakkiklerin sultanı şeklinde tavsif edilmekte ve hayır duada bulunulmaktadır. Kaydın hemen üstünde ise kelime-i tevhîd ibaresi vardır. IIIb-IVa ise fihristtir. Bab, fasıl vd. bölümler varak numaraları ile yazılmıştır. Bâbü'l-Emr ile başlayıp Keyfe başlığı ile sonlanmaktadır. Zahriye'de kitabiyat bilgisi, mülkiyet, vakıf mührü, kebîkeç tılsımı vardır. Kitabiyat kaydında *Kitâbü'l-Mecma'u'l-Fevâid* başlığı altında, Alâeddin el-Esved el-İznikî'ye ait *Şerhu'l-Muğnî li'l-Habbâzî* yazmaktadır. Kaydın üst tarafında ise kelime-i tevhîd ibaresi vardır. Hemen sol tarafında bulunan, restorasyon geçirdiği için ilk iki kelimesi tam olarak okunamayan fakat devamı gayet açık olan diğer kitabiyat bilgisinde, Mevlânâ Alâeddin el-Esved el-İznîkî'nin musannefâtından olan *Şerhu'l-*

[344] Tekrar eden taramalar zahriyenin bulunduğu yaprak, 20(21), 29(30), 149(154), 191(196) varaklardır. Alâeddin Ali b. Ömer b. Ali el-Esved el-Karahisârî, *Mecma'ü'l-Fevâid (Şerhu'l-Muğnî fi'l-Usûl)*, Chester Beatty, nr. 3590.

Muğnî yazmaktadır. Aynı kayıtta müellif, mevlâ, allâme, muhakkiklerin ve müdekkiklerin sultanı, âlimlerin övüncü, aklî ve naklî ilimleri kendisinde toplayan, fürû ve usulü bilen gibi özellikler ile övülmekte, kendisine samimi dualar edilmektedir. Varağın orta sol kısmında iki tane mülkiyet kaydı vardır. İlk kayda göre Mehmed Said Hasan Paşa-zâde, sol taraftakine göre ise Muhammed b. Ebî Tecâvir? bu nüshaya bir dönemler sahiplik etmişlerdir. Vakıf mührü Tire'de bulunan Necip Paşa kütüphanesine ait bir mühürdür. Sol üst köşede "Ya Hafîz, Ya Kebîkeç, Ya Allah, Ya Allah" şeklinde tılsım ve kebîkeç kaydı vardır. Nüsha toplam 255 yapraktır.

Tire Nüshası, Chester Beatty ve aşağıda tanıtılacak olan Fatih nüshasına göre yaklaşık olarak 1 varak eksiktir. Nüshanın son varağında bulunan reddâde bir sonraki varağın "ve evsâfuhû" ile başladığına işaret etmektedir. Ferağ kaydıyla birlikte Chester Beatty nüshasında bu kelimeden itibaren 27 satır, Fatih nüshasında 28 satır vardır. Tire nüshasının son varağı 249b'dir. Fihristte de yaprak numarası 249 olan son konu başlığı "Keyfe"dir. Ancak *el-Muğnî*, yani Alâeddin Esved'in şerh yazdığı metnin hem C. Beatty nüshasının son iki varağı ve Fatih nüshasının son varağı hem de tahkikli neşri incelendiğinde, son başlıkların bu şekilde olmadığı, "Kem, Eyne ve Haysü" konularının mevzubahis edildiği görülür. Tire Nüshasının son yaprağının eksik olması konusunda ortaya çıkan ihtimaller şunlardır;

1. Nüshayı istinsah eden müstensihin menkulün minh nüshası eksik bir nüshadır. Bundan dolayı bu kısımlar eksik olabilir.

2. Müstensih tam olan nüshayı istinsah etmiş, sonraki dönemlerde eserin dolaşımı esnasında, muhtemel birçok farklı sebepten dolayı son yaprak/lar eksilmiş olabilir.

3. Fihristin son konu başlığının iki nüshadan yaklaşık bir varak öncesi olması akla hem ilk madde de söylenilen şeyi hem de fihristin sonradan başkası tarafından eklenmiş olabileceğini düşündürür. İkinci ihtimal ağır basıyor gibi görünse de fihrist ve metin yazı karakterlerinin birbirine benziyor oluşu ilk ihtimalinde düşünülmesini zorunlu kılmaktadır.

Eserin diğer bir nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih koleksiyonu 1384 numaralı demirbaşta kayıtlıdır. Toplam 246 yapraktır. Zahriyenin sol üste köşesinde, *Mecma'ü'l-Fevâid fi'l-Usûl Şerhu'l-Muğnî* isimli kitabiyat bilgisi mevcuttur. Ancak, burada geçen

ifadelerden, sadece *Mecma'ü'l-Fevâid* eserin ismini beyan etmektedir. Devamındaki ifadeler, şerh edilen eseri ve ait olduğu alanı açıklamaktadır.

Diğer iki nüshaya göre eksiksiz olan nüsha budur. Çünkü hem mukaddime bölümünü hem de ferağ kaydını içermektedir. Lakin, Alâeddin Esved'e aidiyetini ortaya çıkaracak özellikler olmadığından, sadece bu nüshadan hareketle, müellife aidiyetini tespit etmek mümkün olamayacaktı. Bu sebeple, İSAM Türkiye Yazmaları ve Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı veri tabanında nüshanın eser, istinsah tarihi-yeri ve müstensih ismi verilmesine rağmen müellifi meçhul olarak kataloglama işlemi yapılmıştır. Ayrıca, bu nüsha sayesinde şerhin iki cilt olduğu anlaşılmaktadır. Aslında Tire nüshasının ilk cildinin bittiği yerde son cümleden sonra "Allah en iyisini bilir" ibaresi vardır. Lakin ilk bakışta eserin birinci cildinin sonu olduğu anlaşılamamaktadır.

Yukarıda da ifade edildiği gibi, Alâeddin Esved'in bu şerhi iki ciltlik bir eserdir. Varak 131a'da müstensih, eserin birinci cildinin istinsahının bittiğini haber vermekte, ardından ikinci cildin istinsahına koyulmaktadır. Buna göre müstensih, *Şerhu'l-Muğnî*'nin birinci cildinin istinsahını, hamd ve salat ederek, Allah'ın (c.c.) yardımı ve muvaffakiyetiyle h. 763/m. 1362 yılının cemâziyelahir ayının ilk günü, pazartesi gecesi yatsı vaktinde tamamlamıştır. (تم الجلد الاول من شرح المغني) Müstensih, hamdele ve salvele ile ikinci cildin 246b numaralı son varağına da ferağ kaydı düşmüştür. Buna göre, kitabın yazımı Allah'ın (c.c.) yardımı ve inayeti, zayıf kul Şaban b. Murad b. Osman eliyle h. 763/m. 1363 yılının Şevval ayının ilk günlerinde, salı günü ikindi vaktinde, İznik şehrinde (في بلدة ازنيق) bitmiştir. (قد وقع الفراغ من تحريره) Müstensih burada Allah'tan kendisine ve ceddine iyilik dileği, İznik ve tüm Müslüman şehirlerini de bütün afetlerden ve darlıklardan koruması niyazı ile kaydını sonlandırmaktadır. 131b numaralı varak, nüshanın ikinci cildinin ilk varağıdır. Besmele ile başlanan bu varağın ilk bahsi Bâbü'l-İcmâ'dır.

Bu esere ait son nüsha, Katar Darü'l-Kütübi'l-Katariyye Kütüphanesi 1192 numaralı demirbaşta kayıtlıdır. 1a'da h. 800 tarihinde vefat eden Alâeddin Ali b. Ömer el-Esved'e ait büyük ve muteber bir şerh olan fıkıh usulüne dair *Şerhu'l-Muğnî* isimli kitabiyat bilgisi vardır. Toplam 192 yapraktır. Tür olarak "qâle-eqûlu" şerh türünde kaleme alınmıştır. Ancak az sonra da ifade edileceği gibi bu nüsha Alâeddin Esved'in yazdığı şerh değil, aynı esere yazılmış başka bir şerhtir. Mansur b. Ahmed el-Kaânî el-

Hârizmî, Cemâleddin Mahmud b. Ahmed el-Konevî, Şehâbeddin Ebu'l-Abbas Ahmed b. İbrahim el-Ayntâbî, Sirâceddin Ebû Hafs Ömer b. İshak el-Gaznevî, Muhammed b. Ahmed et-Türkmânî gibi *el-Muğni* şârihlerinin vs. âlimlerin[345] şerhlerinin incelenmesi sonucunda, nüshanın hangi şerh olduğu ortaya çıkacaktır.

Sonuç olarak; Katar ile Chester Beatty, Necip Paşa ve Fatih nüshaları karşılaştırıldığında yer yer benzerliklerin olduğu görülmektedir. Ancak farklılıkların olması aynı eser olup olmadığı konusunda soru işaretlerini doğurmaktadır. Dört nüsha arasında yaptığımız karşılaştırmalarda, Alâeddin Esved'e ait olan nüshaların Chester Beatty, Necip Paşa ve Fatih nüshaları olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak, Chester Beatty nüshasının ilk varakları, Necip Paşa nüshasının ise son varağı eksiktir. Bu üç şerh "qavluhû" şerh türündedir. Gerek üç nüsha arasında yapılan karşılaştırmalarda bir nüshanın diğer ikisine nazaran farklılıklar içermesi, gerekse Katar nüshasının şerh türü olarak farklı formda yazılmış olması, şu ana kadar soru işaretleri barındıran hususiyeti açıklığa kavuşturmuş olmaktadır. Aslında Necip Paşa ve Fatih nüshalarını tespit etmeden önce Chester Beatty ve Katar nüshası karşılaştırmasında ilk nüshanın müellife nispeti daha kuvvetliydi. Zira, ferağ kaydında müstensih, müellifin kendi ismini de zikrettiği ferağ kaydını aynen muhafaza etmiştir. Vikâye ve zahriye'de var olan bilgiler ile kıyaslandığında ise ferağ kaydındaki ibarelerin kıymeti harbiyesi ve geçerlilik oranı akdemdir. Ancak, diğer iki nüsha bu konunun netleşmesini ve Katar nüshasının aynı esere yazılan farklı bir şerh olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır. Kâtip Çelebi'nin şerh hakkında "qâle-eqûlü" şerh türü olduğu bilgisini vermesi bu konuda tereddüt oluşturan başka bir etkendir.[346] Çünkü, bu konuda otorite olan birisinin verdiği bilgileri yok saymak mümkün olmamaktadır. Nüshaların ortaya çıkardığı sonuca binaen, Kâtip Çelebi'nin tavsif ettiği nüshanın başka bir şerh olduğu açıktır. Onun böyle bir bilgiyi hangi saikle aktardığını ise kestirmek zordur. *el-Muğnî*'nin meşhur bir eser olması ve üzerine birçok şerh yazılmış olması hasebiyle farklı bir şerhi görüp Alâeddin Esved'in şerhi zannetmiş ya da mevcut muhtelif yazmalarda olduğu gibi nüshalarda var olan kitabiyat bilgileri kendisini yanıltmış olabilir.

[345] Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, 2014, 2: s. 1749-1750; Rıdvanoğlu, "Habbâzî", 14: s. 343.
[346] Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, 2014, 2: s. 1749.

Muhteva itibariyle nüshalardan birisini kısaca değerlendirecek olursak; şârih, metnin müellifinin eserine emr ve nehy konuları ile başlamasını, Şemsü'l-Eimme'nin bu şekilde başlamasından kaynaklandığını ifade etmektedir. Çünkü, emir ve nehyi bilmekte ahkam bilinir ve helal haramdan temeyyüz edilir. Müellifin eserine ilk olarak emr, sonrasında nehy ile devam etmesini ise emrin vücûdî olmasına, mevcut olanın ise ademe, yani varlığın yokluğa tercih edilmesine bağlamaktadır.[347]

Şârih, emir konusunda, mutlak emrin vücûbiyet ifade etmesinin Hanefîlere göre iki sebebinin olduğunu ve vacib olan bir emrin terkedilmesinin Allah'a (c.c.) isyan oluşturacağını, bu sebeple terk edenin asi olarak isimlendirileceğini ve nass ile sabit olarak cezayı hak edeceğini söylemektedir. İkincisini ise lugavî yönden ve Cebriyye gibi bazı mezhebî görüşler ekseninde ele alarak uzun uzun açıklamaktadır.[348]

Alâeddin Esved, delillerini zikrederek Hz. Peygamber'in (s.a.v.) her fiilinin vucûbiyet ifade etmediğini söylemekte, örnek olarak da savm-i visâl'i vermektedir. Buna göre, Peygamber Efendimiz (s.a.v.) visâl orucu tuttuğunda ashabı da Hz. Muhammed (s.a.v.) gibi visâl orucu tutmuş, Resul-i Ekrem (a.s.) durumdan haberdar olunca "Ben sizden birisi gibi değilim, beni Rabbim yedirir ve içirir" diyerek sahabenin visâl orucu tutmasını yasaklamıştır. Bu örnek açıkça göstermektedir ki, Cenâb-ı Peygamber'in yaptığı her fiil vacip ve bağlayıcı değildir. Ayrıca, konuya başka bir örnek, Peygamberimizin namaz kılacağı zaman ayakkabılarını çıkarması, bunu gören sahabenin de aynı fiili gerçekleştirmesi ve akabinde "sizi bunu yapmaya sevk eden şey nedir" diye sormasıdır. Bu örnekte, Hz. Peygamber'in fiillerinin hepsinin vucûbiyet ifade etmediğine delildir. Şayet emir gibi bir vacip olsaydı Peygamber "sizi bunu yapmaya sevk eden şey nedir" sorusunu ashabına sormazdı.[349]

Alâeddin Esved, hadis ilmine dair bazı meseleleri usul cihetiyle ele almıştır. Örneğin; hadiste irsal konusunu muhaddis ve fıkıh usulcüleri nezdinde değerlendirmiştir. Önce, irsal kelimesinin sözlük anlamını; salıvermek, göndermek olarak vermiş, ardından muhaddislerin ıstılahında irsalin; ravinin kendisiyle Allah Resûlü arasındaki vasıtayı

[347] Alâeddin Ali b. Ömer b. Ali el-Esved el-Karahisârî, *Mecma'ü'l-Fevâid (Şerhu'l-Muğnî fi'l-Usûl)*, Tire Necip Paşa Ktp.-nr. DV-629, vr. 1b.
[348] Alâeddin Ali b. Ömer b. Ali el-Esved el-Karahisârî, *Mecma'ü'l-Fevâid (Şerhu'l-Muğnî fi'l-Usûl)*, Tire Necip Paşa Ktp.-nr. DV-629, vr. 3b-4a.
[349] Alâeddin Ali b. Ömer b. Ali el-Esved el-Karahisârî, *Mecma'ü'l-Fevâid (Şerhu'l-Muğnî fi'l-Usûl)*, Tire Necip Paşa Ktp.-nr. DV-629, vr. 3a.

“qâle Resûlüllah kezâ” diyerek atlamasıdır (tabiinin sahabeyi atlayarak rivayet etmesi) demiştir. Bu şekilde bir rivayeti ise Said b. el-Müseyyeb, Mekhûl ed-Dımeşkî, İbrahim en-Nehâ’î, Hasan el-Basrî gibi tabiin dönemi muhaddislerinin yaptığını aktarmıştır. Munkatı’ ve mu’dal hakkında da ravinin iki ravi arasındaki vasıtayı atlaması ve Ebû Hureyre’nin muasırı olmayan bir kimsenin “Ebû Hureyre dedi ki” demesi hadisçilere göre munkatı’, birden fazla kimseyi terk ederse onlara göre mu’dal olarak isimlendirildiğini söylemiştir. Ancak, hadisçilerin sened hakkında yaptıkları ayrıma karşılık, bunların tamamının fıkıh ve usulcülere göre irsâl olarak isimlendirildiğini ifade etmiştir. Akabinde, mürseli dört kısma ayırmış, haklarında açıklamalar yapmıştır. Buna göre, mürselin ilki; Sahabe mürselidir. O, sahabenin kendilerinin rivayetlerinde sahabe oldukları için bizzat Hz. Peygamber’den işittiklerine hamledilmesiyle icmâ ile makbuldür. Çünkü, sahabe hakkında asıl olan şey Hz. Peygamber’den, onlar hakkında sahabelik gerçekleşsin diye duymalarıdır. Ancak, açık bir şekilde Resûlü Ekrem’den değil de başka bir sahabeden duyduğunu söylemeleri, bizzat Hz. Peygamber’den işitmediklerine hamledilir. Mürsel hadisin ikincisinin; 2. ve 3. neslin, yani tabiin ve etbaüttabiinin mürsel olarak naklettiği rivayetler olduğunu söyleyen Alâeddin Esved, meseleyi Hanefî-Şafiî düzleminde ele almış, “bize göre” diyerek Şafiî’nin hilafına bu hadis rivayetinin Hanefîlerce makbul olduğunu ifade etmiştir. Ardından, bu neslin irsalini İmam Şafii’nin niçin kabul etmediğini açıklamıştır. Şafiî’ye göre ravinin bilinmemesi, onun rivayetinin sahih olmasını gerektiren adalet ve zabt gibi sıfatlarının bilinmemesi demektir. Ravinin bilinmesi ise, yanındaysa işaret ederek, yanında değilse ismini ve nesebini zikretmesiyle olur. Şayet hiçbir şey zikretmezse, o ravi ve özellikleri hakkında bilme fiili gerçekleşmez. Dolayısıyla, Hz. Peygamber’den gelen bu haberde inkita’ gerçekleşmiş, yani munkatı’ olmuş olur. Haberin hüccet, yani dinde delil olması, ancak Hz. Peygamber’e ittisali itibariyle olur. Ancak, munkatı olan haber, isnadı başka bir senetle sabit olursa, yani muttasıl bir senetle gelirse, burada hüccet olmayan rivayette hüccet olur. (Hadis usulünde buna mütabi veya şahid denir. Yani rivayetin başka bir senetle desteklenmesiyle sahih olmasıdır.) Ya da munkatı’ rivayet bir ayet, meşhur bir sünnet, bir kıyasa uygunluk, sahabe sözü, ümmetin amel edilegelen kabulü ile teyit ediliyorsa, haberi irsal edenin durumu güvenilir bir kimseden naklediyor olması, kendisinde bilinmezlik veya başka bir şeyden dolayı illet bulunan kimselerden rivayet etmediği, onun mürsel olarak naklettiği habere farklı şeyhlerinden-hocalarından

olması şartıyla muttaki iki tane adil kimsenin ortak olduğu bilinirse de hüccet olur, diyen Alâeddin Esved, burada Hanefilerin mürsel hadisle amel etmedeki şartlarını saymıştır. Diğer iki mürsel çeşidi hakkında da kısaca bilgiler veren Alâeddin Esved, mürsel hadisin üçüncüsünün; müsned gibi olan mürsel, dördüncüsünün ise; başka bir sened ile gelen mürsel olduğunu söylemiştir.[350]

İmam Şafii'den yaptığı alıntılarda genellikle bir mesele hakkında Hanefîlerin görüşleri, ardından Şafiî mezhebinin görüşleri aktarılmış ve Hanefî uleması nezdinde Şafiîlere yapılan itirazlar ortaya konulmuştur. Mutezilenin irade konusunda görüşüne "bizim nezdimizde" diyerek Maturîdî-Hanefî çizgi yansıtılmıştır. Bunun yanında, Arapların deyişleri gibi karinelerle bazı kelimelerin manasının derinliklerine inerek etimolojik aktarımlar yapılmıştır. [351]

Ayrıca o, şerhinde sahabe, tabiin ve sonraki dönemlerde yaşamış mühim isimlerden ve eserlerinden alıntılar yapmıştır. Bunlar arasında Hz. Ali, Ebû Hanîfe, İmam Muhammed ve *el-Câmi'u'l-Kebîr*'i, Ebû Yusuf, Ebü'l-'Usr Fahrü'l-İslâm el-Pezdevî ve *Şerhu'l-Câmi'i's-Sağîr*'i, Tahavî ve *el-Muhtasar*'ı zikredilebilir .[352]

Alâeddin Esved'in bu şerhi incelendiğinde ve yukarıda birkaç hususta serdettiği görüşleri dikkate alındığında tefsir, hadis ve her iki ilme dair usul ve kelâm ilmi bilgisinin derin olduğunu söylemek mümkündür.

Bunların dışında Alâeddin Esved'in günümüzde mevcut olmayan, kendisine aidiyeti tartışmalı ve aidiyeti şüpheli olan, ona isnat edilen eserler vardır. Bu eserleri başlıktaki sıralamaya uygun olarak ele alabiliriz.

*4. Şerhu'l-İzâh fi'l-Me'ânî ve'l-*Beyân

Kaynaklarda Alâeddin Esved'e ait olduğu ifade edilen bu şerh günümüze ulaşmamış olup, şu ana kadar herhangi bir kütüphanenin envanter kayıtlarında da yoktur. [353]

---

[350] Alâeddin Ali b. Ömer b. Ali el-Esved el-Karahisârî, *Mecma'ü'l-Fevâid (Şerhu'l-Muğnî fi'l-Usûl)*, Tire Necip Paşa Ktp.-nr. DV-629, vr. 96a-b.

[351] Örnekler için bkz. Alâeddin Ali b. Ömer b. Ali el-Esved el-Karahisârî, *Mecma'ü'l-Fevâid (Şerhu'l-Muğnî fi'l-Usûl)*, Tire Necip Paşa Ktp.-nr. DV-629, vr. 2a-b, 3a, 74b, 81a, 82a.

[352] Alâeddin Ali b. Ömer b. Ali el-Esved el-Karahisârî, *Mecma'ü'l-Fevâid (Şerhu'l-Muğnî fi'l-Usûl)*, Tire Necip Paşa Ktp.-nr. DV-629, vr. 75a-b, 80a, 201b, 202a-b, 249b; Chester Beatty, nr. 3590, vr. 190b (195b).

[353] Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, 2014, 1: s. 211; Kâtip Çelebî, *Süllemü'l-Vusûl ilâ Tabakâti'l-Fuhûl*, 2: s. 378; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifîn ve Esmâü'l-Müellifîn*

Alâeddin Esved'in şerhinin mevcut bir nüshasının tespit edilememesi sebebiyle eser hakkında ayrıca bilgi verilememiştir. Ancak şerh yazılan eser ile ilgili çalışmanın ikinci bölümünde malumat verilmiştir.

5. Şerhu'l-Câmi'i's-Sağîr

Alâeddin Esved'in yazdığı bu şerhin, kendi isminin geçtiği tespit edilebilen tek nüshası Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Fatih Koleksiyonu 1686 numaralı demirbaşta kayıtlıdır. Ib'de nüsha ile ilgili kayıt bilgileri vardır. Toplam 334 yapraktır. Zahriye'nin üst kısımlarında iki tane kitabiyat bilgisi vardır. İlkinde siyah mürekkeple *Şerhu Câmi'i's-Sağîr*, ikincisinde ise kırmızı mürekkep ile Alâeddin el-Esved et-Trablusî'nin eseri denilerek *Şerhu Şerhi'l-Câmi'i's-Sağîr* şeklinde, devamında da Sadru'ş-Şehîd'in *Şerhu'l-Câmi'i's-Sağîr*'i yazılmıştır. Ancak burada geçen et-Trablusî nisbesinin muhtemelen bir hata olduğu düşünülerek üstü çizilmiştir.[354] Orta kısımlarda ise Sultan Gâzî Mahmud Han'a ait vakıf kaydı mührü ve bu kaydı düşen Evkâf-ı Haremeyn müfettişi Mehmed Efendi'nin isminin geçtiği ifadeler vardır. Ferağ kaydında, kendisine ve tüm Müslümanlara dualarda bulunan müstensih el-Hâcı Baba istinsahını, kendisine samimi dualarda bulunduğu, şeyh, âlim, muhakkiklerin sultanı, mevlânâ, 'alâü'l-mille ve'l-hakk ve'd-dîn şeklinde tavsif ettiği zâtın yaşadığı dönemde, h. 798/m. 1396 tarihinde, İznik şehrinde, Cemâziyelâhir ayının ikinci onun da cuma günü bitirdiğini ifade etmektedir. İstinsahın, İznik şehrinde ve 14. yüzyılın son günlerinde, yani erken dönemde bitmesi şayan-ı dikkattir. Müstensihin, tavsif etmiş olduğu kişinin açıkça ismini zikretmese de yapmış olduğu tanımlamalardan Alâeddin Esved olduğu anlaşılabilir. Bu şahıs için mevlânâ ifadesini kullanmasını, Alâeddin Esved'i hocası olarak görmesi veya onun talebesi olması[355] açısından değerlendirmek mümkündür. Ayrıca, şârihin besmele, hamdele ve salvele ile başlayarak eserin içeriğiyle alakalı, usul ve füru' ilgili bilgiler aktardığı mukaddimede, ismini açıkça zikretmese de üzerine

---

ve Âsâru'l-Musannifîn, 1: s. 726; el-Habeşî, *Câmiu'ş-Şurûh ve'l-Havâşî Mu'cemun Şâmilun li-Esmâi'l-Kütübi'l-Meşrûhati fi't-Türâsi'l-İslâmiyye ve Beyâni Şurûhihâ*, 1: s. 542.

[354] Eserin başka bir âlime nisbeti ve bu konuda ortaya çıkan karışıklık hakkındaki değerlendirme için bkz. Aslan, *Osmanlı Âlimlerinden Alâeddin Esved'in "'El-İnâye fî Şerhi'l-Vikâye'" Adlı Eseri Çerçevesinde Fıkıh İlmindeki Yeri*, s. 45-46.

[355] Arslan, müstensihin mevlânâ ibaresini zikretmesini bu şekilde okumaktadır. Bkz. Sami Arslan, *Osmanlı'da Bilginin Dolaşımı: Bilgiyi İstinsahla Çoğaltmak- İznik-Süleymaniye Medreseleri Dönemi*, 1. Bs (İstanbul: Ketebe, 2020), s. 213.

çalışma yaptığı eserin müellif ismini "dedi ki" fiili ile vermesi, nüshanın Alâeddin Esved'e aidiyetini kuvvetlendiren bir unsurdur.[356]

6. Mu'înü'l-Hükkâm fîmâ Yeteraddedü beyne'l-Hasmeyni mine'l-Ahkâm

Şakâyık yazmalarından bir tanesinin derkenarına not düşen Mahmûd el-Fenârî, Alâeddin Esved'in *Mu'înü'l-Hükkâm fî'l-Fetâvâ* isimli eserinin olduğunu söylemektedir.[357] Ayrıca, Kâtip Çelebi *Keşfü'z-Zünûn*'da, Kudüs kadısı Alâeddin Ebî'l-Hasan Ali b. Halîl et-Trablusî'nin *Mu'înü'l-Hükkâm fîmâ Yeteraddedü beyne'l-Hasmeyni mine'l-Ahkâm* adlı eserini zikretmektedir. O, eseri tanıttığı bu bölümde bir yazma eserin derkenarına not düşen, Arapzâde olarak bilinen kişinin Abdurrauf'tan, eserin *el-Vikâye*'ye, *el-İstiğnâ* isimli şerh yazan Alâeddin el-Esved'in telifâtından olduğunu yazdığını söylemektedir. Devamında, *el-İstiğnâ* adlı şerhin müellifi hakkında el-Kûsec ismini vermiştir. Zikri geçen bölümde bir karışıklık olduğu muhakkaktır. Her ne olursa olsun Alâeddin Esved'in *el-Vikâye* şerhi *el-'İnâye* olarak başka bir ismi taşımaktadır. *el-İstiğnâ* isimli şerh ise et-Trablusî'ye veya el-Kûsec'e aittir. Her iki yazarında *el-Vikâye* üzerine şerh yazması ve isimlerinin aynı olması sebebiyle bir karışıklık olduğu gayet açıktır. Zaten Kâtip Çelebi, bu durumun farkında olarak *Mu'înü'l-Hükkâm*'ın müellifinin ismini önce et-Trablusî'ye nispet etmekte, ardından Alâeddin el-Esved'e nispeti konusunda karşılaştığı bir bilgiyi aktarmaktadır. Aynı isim arasında var olan karışıklığa bir önceki sayfada ele alınan eserin yazmasında da karşılaşılmıştı. Dolayısıyla Kâtip Çelebi'nin bu konuda çekimser kalması ve diğer sebepler bir araya getirildiğinde Alâeddin Esved'in *Mu'înü'l-Hükkâm* isimli bir eserinin olmadığı ifade edilebilir.[358]

---

[356] Alâaddin Ali b. Ömer b. Ali el-Esved el-Karahisârî, *Şerhu'l-Câmi'i's-Sağîr*, Süleymaniye Ktp.-Fatih, nr. 1686, vr. 1a-b, 330b.

[357] Taşköprizâde, *eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâ'i'd-Devleti'l-Osmâniyye*, Süleymaniye Ktp.-H. Hüsnü Paşa, nr. 835, vr. 3a. Aynı bilgiyi Lütfi Bey'de vermektedir. Başka bir şakayık nüshasının derkenarında Lütfi Bey, Fetâvâ kitaplarından bir tanesinin nüshasında zikri geçen eserin âlim ve âmil olan Alâeddin Esved'e ait olan eser olduğunun bilgisini gördüğünü söylemektedir. Bkz. Topkapı Sarayı Ktp.-Revan Köşkü, nr. 1597, vr. 3b.

[358] Bu karışıklığa el-Vikâye'ye şerh yazan Hüsâmeddin el-Kûsec isimli başka bir alim daha dahil olmaktadır. Bütün bunlar için bkz. Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, 2014, 2: s. 1522, 1745, 2024; Ahmed b. Muhammed el-Hamevî, *Gamzü 'Uyûni'l-Basâir Şerhu Kitâbü'l-Eşbâhi ve'n-nazâir*, 1. Baskı (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1985), 2: s. 335; Abdullah Kahraman, "Alâeddin Trablusî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41: s. 291-292; Boynukalın, "İlk Osmanlı Fakihlerinden Alâeddin Esved ve Künûzü'l-Envâr Adlı Eseri", s. 645; Aslan, *Osmanlı Âlimlerinden Alâeddin Esved'in "'El-İnâye fî Şerhi'l-Vikâye'" Adlı Eseri Çerçevesinde Fıkıh İlmindeki Yeri*, s. 46.

Sonuç olarak; Alâeddin Esved'in kaleme aldığı eserlerin tespit edilebilen nüshalarının yanında, kahir ekseriyetle Türkiye'de, azımsanmayacak şekilde yurt dışındaki yazma eser kütüphanelerinde olan nüshaların dikkatli ve titiz bir şekilde kataloglanması, envanterlere kaydedilmesi sonucunda daha fazlasının bulunduğunu tahmin etmek zor değildir. Zira, şu ana kadar sadece katalog ve envanter kayıtları açısından takip edildiğinde *Şerhu'l-Muğnî*'nin üç nüshasının varlığı biliniyordu. Üç nüsha dışında bizim tespit edebildiğimiz iki nüshası ise ifade ettiğimiz hususlara örneklik teşkil etmektedir. Tabi, nüshaların yazar ve eser bilgilerinin yanlışlığı ihtimalini de göz ardı etmemek gerekir.

Nüshaların her biri ayrı ayrı büyük bir önem taşımakta, her bir nüshadan farklı ve önemli veriler elde edilebilmesine yol açabilmektedir. Söz gelimi, bazı nüshalarda şârihin isminin açıkça verilmesi, ithaf bölümlerinin olması, bu bölümlerde ifade edilen nitelemeler, Osmanlı Devleti hakkında çok fazla resmî belge ve eser olmayan kuruluş yüzyılına ışık tutmakta, yeni değerlendirmelerin ortaya çıkmasına ve bu dönemin aydınlanabilmesine hizmet etmektedir. Mülkiyet, vakıf, ferağ, istinsah vd. kayıtlar ise eserin dolaşımı ve yaygınlığını takip etmede, sosyal, siyasî ve kültürel ortamı, entelektüel idraki anlama açısından kıymetlidir. Ayrıca, Alâeddin Esved'in kaleme almış olduğu eserlerin tamamının fıkıh ve fıkıh usulü ilmine dair olması, nüshaların muhteviyatına nüfuz edebilmenin farklı çalışmaların neticesinde ortaya çıkacağını ifade etmek gerekir. Böyle çalışmaların yapılmasının ise nüshaların metin içi unsurlarından farklı verilere ulaşılabileceğini, Osmanlı Devleti'nin yükseldiği ilmî birikime ışık tutacağını söylemek izahtan varestedir.

Alaâeddin Esved'in kaleme almış olduğu eserleri usul, yöntem, iktibaslar ve meseleleri ele alış şekli açısından değerlendirildiğinde onun da kendisinden önceki iki müderris gibi Osmanlı Devleti'nin siyasî kanadı tarafından hususi bir şekilde seçilmiş, tasavvufla iç içe olan, Hanefî-Maturîdî çizgiyi benimsemiş, Râzî geleneğini devam ettiren bir alim olduğu görülmektedir.[359] Yetiştirmiş olduğu talebeleri ve eserleri de zikretmek gerekir. İfade edilen bu özelliklerin 14. yüzyıl İznik Medresesi müderrislerinin ve oradan yetişenlerin müşterek vasıfları olması hasebiyle bunlar, Osmanlı Devleti'nin dayandığı, beslendiği ve yükseldiği temelleri göstermekte, kadim gelenek ve sonraki devirler ile olan iltisakını açığa çıkarmaktadır.

[359] Boynukalın, "İlk Osmanlı Fakihlerinden Alâeddin Esved ve Künûzü'l-Envâr Adlı Eseri", s. 657-660.

IV. 15-16. YÜZYILLARDA İZNİK MEDRESESİNDE GÖREV YAPAN BAZI MÜDERRİSLER

İznik Medresesi'nin ilk üç müderrisi yukarıda detaylı bir şekilde ele alındığı üzere Dâvûd el-Kayserî, Tâceddin el-Kerderî ve Alâeddin Esved'dir. Bu müderrislerden sonra görev yapmış olan bazı müderrisler şunlardır;

1- Mevlânâ Kutbuddîn Muhammed el-İznikî (ö. h. 821/m. 1418): Alâeddin Esved'den sonraki müderris olduğu tahmin edilen bu zât İznik Medresesi'nde öğrenim görmüş, Alâeddin Esved'in oğlu Hasan Paşa'dan ilim elde etmiştir. Kabri, İznik'te Çandarlı Hayreddin Paşa Camii'nin yanındadır.

2- Tâceddin İbrahim Hatipzâde (ö. h. 864/m. 1459): II. Murad tarafından İznik Medresesine 130 akçe yevmiye ile tayin edilen bu zât Molla Yegân'ın öğrencilerindendir. Kabri İznik şehrindedir.

3- Mevlânâ Hayâlî Çelebî (ö. h. 885/m. 1480): Fâtih Sultan Mehmed Dönemi ulemasından olan bu zât Tâceddin İbrahim'den sonra İznik Medresesi müderrisliğine atanmıştır. Hızır Çelebi'nin talebesindendir. Molla Hayâlî olarak şöhret bulmuştur. Erken yaşlarda vefat etmiş olup kabri Bursa'dadır.

4- Hasan Çelebi (ö. h. 860/m. 1455): Fâtih Sultan Mehmed devri bilginlerinden olan Hasan Çelebî, Molla Fenârî'nin Muhammed Şah isimli oğlundan olma torunudur. Molla Hayâlî'nin vefatından sonra İznik Medresesine tayin olmuş, İstanbul Sahn-ı Semân'a atanana kadar burada görev yapmıştır.

5- Hocazâde Muslihuddin Mustafa b. Yusuf (ö. h. 893/m. 1487)

6- Hatipzâde Muhyiddin Muhammed (ö. h. 907/m. 1495)

7- Molla Hüsrev (ö. h. 885/m. 1480)

8- Seyyidî el-Hamidî (ö. h. 913/m. 1507)

9- Molla İbrahim (ö. h. 920/m. 1514)

10- Zenbilli Ali Cemâlî (ö. h. 931/m. 1525)

11- Muhyiddin Mehmed Karabâğî (ö. h. 942/m. 1535-1536)

12- Yahya Acemî (ö. h. 986/m. 1578-1579)

13- Bolulu Esved Sinan Efendi (ö. h. 989/m. 1581-1582)

14- Maraşlı Abdurrahman Efendi (ö. h. 1008/m. 1599-1600)

15- Kurt Çelebi-zâde Şemseddin Efendi (ö. h. 1008/m. 1599-1600)[360]

[360] 15-16. yüzyıl'da İznik Medresesi'nde görev yapmış müderrisler için bkz. *Târîh-i Silsile-i Osmânî,* vr. 36b, 79b; Nev'îzâde Atâyî, *Hadâ'iku'l-hakâ'ik fî tekmileti'ş-şakâ'ik*, 1: s. 282, 295, 313-314, 421, 536, 768, 772, 774, 805, 836, 899; Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri : Teşkilat - Tarih*, s. 327-330; Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, s. 70-72; Hızlı, *XVI. Asır Bursa Medreseleri*, s. 13.

SONUÇ

İznik, köklü bir tarihi geçmişe sahip, farklı medeniyetlere merkezlik yapmış bir şehir olma hüviyetini taşımaktadır. Kurulduğu yıllardan itibaren Roma ve Bizans, Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu devletleri dönemlerini idrak etmiştir. Müslüman Türklerin 12. yüzyılda fethiyle İslâm dünyasının sınırları içerisine dâhil olan şehir, Haçlı Seferleri sebebiyle ilgili yüzyılda kısa bir dönem sonunda tekrar Hristiyanların eline geçmiştir. Ancak Orhan Gâzî'nin h. 731/m. 1331 yılında tekrar fethetmesiyle Hristiyan idaresi son bulmuş ve bu günümüze kadar devam etmiştir. Böylece şehir, İslâm medeniyetinin merkezlerinden birisi hâline gelmiş ve önemini hiç kaybetmemiştir. İznik, farklı kültürlerin izlerini taşımakta olup tarihî zenginliğe de sahiptir. Surları, câmileri, medreseleri, hamamları, dergâhları, imâretleri ve kiliseleri gibi birçok eserleri, doğal güzelliği ve verimli arazileri ile temayüz eden ender şehirlerden olma kimliği taşımaktadır.

Orhan Gâzî, Osmanlı Devleti'nin ikinci padişahı olarak babası Osman Gâzî'den aldığı mirası her anlamda geliştirmiş ve devletin kurucu padişahları arasında kendisini tarihin altın sayfalarına yazdırmıştır. O, babası gibi bir taraftan şehirler fethederken diğer taraftan sahip olduğu şehirleri her anlamda mamur etme amacıyla çalışmış ve bunda da başarılı olmuştur. h. 731/m. 1331 yılında fethetmiş olduğu İznik şehrinde birçok yapı tesis etmiş, çalışmamızın konusu olan, İznik Orhaniyesi olarak da isimlendirilen İznik Medresesi de bu yapıların arasına girmiştir. Medrese, Dâvûd el-Kayserî'nin tayini ile başlayan süreç ile Osmanlı Devleti'nin ilk medresesi olma hüviyetini elde etmiş, orada görev yapan müderrisler ve tahsil-i ilimde bulunan öğrenciler sayesinde devletin ilim geleneğinin oluşmasına hizmet etmiş, dalları cihana yayılmış olan Devlet-i 'Aliyye'nin köklerinin ulaştığı mekân hâline gelmiştir.

Dâvûd el-Kayserî, İznik Medresesi'nde görev yapan ilk müderristir. O, kaleme almış olduğu eserler ve yetiştirmiş olduğu talebeler ile Anadolu coğrafyasında çok ciddi etkiler bırakmış bir âlimdir. İbn Arabî'nin en önemli şârihleri ve takipçileri arasında olan Dâvûd el-Kayserî, vahdet-i vücûd felsefesinin Anadolu topraklarına taşıyıcısı konumunda olmuştur. Telif ettiği eserler ile hem Bilâd-ı Rûm ulemasına hem de farklı Müslüman coğrafyalara derin etkileri olmuştur. Dinî ilimler ve pozitif ilimlerde söz sahibi olan bu âlimin önemli bir özelliği de sûfî karaktere sahip olmasıdır. Yani onun

için sûfî-âlim tanımında bulunabiliriz ki, Molla Fenârî örneğinde olduğu gibi ilerleyen dönemlerde yetişen ve aynı geleneği tevarüs eden Osmanlı ulemâsı arasında bu örneği haiz birçok âlim yetişmiştir.

İznik Medresesi'nin ikinci müderrisi Tâceddîn el-Kerderî'dir. Hayatı hakkında Taşköprizâde'nin *eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâ'i'd-Devleti'l-Osmâniyye* isimli eserinde geçen iki rivayet dışında hiçbir bilgiye sahip olmadığımız bu müderrisin kimliği şimdilik soru işaretidir.

İznik Medresesi'nin üçüncü ve çalışmamızın sınırlandırılmış konusu itibariyle 14. yüzyılda görev yapmış son müderrisi Alâeddin Esved'dir. Aslında diğer müderrislerde olduğu gibi kaynaklarda kendisinin de hayatı hakkında teferruatlı bilgiler yoktur. Fakat kitaplara yansımış olan bilgiler ve telif ettiği eserler sayesinde fikir sahibi olunabilecek seviyede veriler ortaya çıkmaktadır. Alâeddin Esved'in bilinen üç eseri vardır ve hepsi de fıkıh ilmine dair şerh çalışmalarıdır. Ne yazık ki Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarına şahitlik etmiş, eserleri ve yetiştirmiş olduğu öğrenciler sayesinde devletin tesisine büyük hizmetlerde bulunmuş bu âlimin eserleri, yazma nüshalarının mevcudiyetine rağmen tahkik edilmemiştir. Bu sebeple tezde Alâeddin Esved'in eserlerinin ele alındığı kısımda, ulaşılabilen yazma nüshalar farklı yönlerden değerlendirilmiştir. Ancak, eserlerin konu itibariyle fıkıh ve fıkıh usûlü alanına girmesi, tezin kapsamı dışında kaldığı için içerikleri etraflıca ele alınmamıştır.

14. Yüzyıl'da İznik Medresesi isimli çalışmamızda elde edilen sonuçları başlıklar halinde sıralayacak olursak:

1. İznik Medresesi'nin kurulduğu yüzyılda hangi seviyede olduğunu tespit edecek herhangi bir belge olmamasına rağmen, 16. yüzyıl ve sonrası için bazı arşiv belgeleri eşliğinde, sahip olduğu statüsüyü ortaya koymak mümkün olmuştur. Böylece, İznik Medresesi'nin tarihî süreç içerisinde otuzlu, ellili, altmışlı ve mûsıla-i süleymâniye derecelerine yükseldiği, ilgili arşiv belgelerinden hareketle ortaya çıkmıştır.

2. İznik Medresesi'nin ikinci müderrisi olan Tâceddin isimli âlimin ismine nispet edilen yerin imlâsının farklılıklar taşıması okunuş farklılıklarını da beraberinde getirmiştir. Bu okuyuşlar ise; el-Kürdî/Geredî, Kürd, Kerderî, Geredevî, Kerzî'dir. En çok tercih edilen imlâ ise el-Kürdî/Geredî şeklindedir. Ancak Kerderî ve Geredevî şeklindeki tercihlerde az değildir. Bu okunuşların farklılıkları ise bizi, klasik eserlerin yazmaları üzerinden bir

incelemenin yapılmasının gerekli olduğu sonucuna ulaştırmış, yüze yakın farklı metinlerin yazma nüshaları tahlil edilmiştir. Şakâyık, Şakâyık zeyilleri ve bazı Şakâyık tercümeleri, Ketâib ve birtakım kroniklerin yazmaları üzerinden yapılan inceleme sonucunda Tâceddin isimli müderrisin, İran havzasına dâhil olan Kerder şehrinden ve Kerderî nisbesine sahip olduğuna kanaat getirilmiştir.

3. Ferağ kayıtları merkeze alınarak İznik'te 14. yüzyıl'da istinsah edildiği tespit edilen eserlerin tamamının İslâm dünyasında önemli eserler olduğu görülmüştür. Bir eserin niçin istinsah edileceği/çoğaltılacağı sorusuna verilecek cevaplardan ilkinin ve en önemlisinin; müderrisin talebeye okutacak olması ya da talebenin kendisinin okuyacak ders kitabı olması sebebine matuf olması hasebiyle, kuruluş yüzyılında İznik Medresesi'nin müfredatına dair yazma eserler üzerinden bir deneme yapılmıştır. Yapılan bu deneme sonucunda tefsir, hadis, fıkıh, dil ilimleri ve astronomi alanlarına dair eserlerin medresede okutulduğu fikri Orhan Gazi Medresesi ismi verilerek istinsah edilen eserlerde kuvvetle muhtemel derecesinde, sadece İznik şehrinde istinsah edildiği ifade edilen eserlerin ise müfredata dahil olabileceği fikri ön plana çıkmıştır. Ancak, bir kitabın istinsah edilme sebebinin sadece eğitim-öğretim maksadıyla olmadığını, farklı saiklerle bu işlemin yapılabileceğini de unutmamak gerekir. Hem Osmanlılar öncesi hem de Osmanlıların ilerleyen yüzyıllardaki bilinen medrese müfredatları üzerinden meşhur olmuş ve İznik istinsahları arasında bulunanlar, çalışma yaptığımız medrese müfredatına -kesin olmamakla birlikte- girmiştir demek mümkündür. Bunun dışında, müfredata dâhil olması muhtemel alanlarla ilgili ise genel bir tahminde bulunulmuştur.

4. Çalışmamızın en önemli tespiti ise, Alâeddin Esved'in şu ana kadar tespit edilemeyen nüshasının gün yüzüne çıkartılmasıdır. İlgili bölümlerde detaylı olarak ele alındığı üzere Alâeddin Esved'in şerh ettiği eserlerden bir tanesi Habbâzî'nin *el-Muğnî* isimli eseridir. Alâeddin Esved'in bu esere yazmış olduğu şerhin üç nüshası bilinmekteydi ki, bunlar İrlanda, Katar ve Rusya'dadır. İlk iki yazma nüshaya ulaşılmış, ancak Rusya kütüphanelerinde bulunan nüshanın görüntülerine ulaşılamamıştır. Görüntüleri elde edilebilen Chester Beatty ve Katar nüshaları arasında yapılan karşılaştırmalarda ise farklılıkların mevcudiyeti, hangisinin müellife ait olduğu konusuna bir açıklık getirememiştir. Ayrıca, her iki nüsha da farklı yönlerden eksikliklere sahiptir. Bu sorunun cevabı için beklenen ise Rusya nüshasının tespit edilmesi olacaktı. Fakat ulaştığımız iki nüsha sayesinde bu mesele birçok yönden açıklığa kavuşmuş oldu. Bu

nüshalardan bir tanesi Tire Necip Paşa Kütüphanesi'nde, diğeri ise Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Fatih Koleksiyonu'nda kayıtlıdır. İkincisi, yani Fatih nüshası, mukaddime bölümünün olmaması, ferağ kaydının yeterince bilgiyi içermemesi sebepleriyle anonim olarak kataloglanmıştır. Tire nüshasının ise istinsah kaydı yoktur. Dört nüsha arasında yaptığımız sondaj usulü karşılaştırmalar neticesinde Katar nüshası hariç, diğer nüshaların Alâeddin Esved'e ait olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu noktada adeta yapbozun parçaları gibi her bir nüsha bize farklı bilgiler sunmuş ve parçalar bütün haline gelmiştir. Bu parçalar ise şunlardır; Chester Beatty nüshasının telif kaydını içeren ferağ kaydı, Tire ve Fatih nüshalarının mukaddimeleri, Fatih nüshasının ferağ kayıtları. Chester Beatty nüshasında müstensihin tasarrufu sayesinde hem müellif ismi hem de şerhin yazılış tarihi açıktır. Bu nüsha ile diğer nüshalar karşılaştırıldığında ise onlarda bulunan mukaddime ile eserin sebeb-i telifi, yani eserin kaleme alınış sebebi ve sebeb-i tesmiye, yani eserin ismi açığa çıkmaktadır. Fatih nüshasında var olan iki tane ferağ kaydı da eserin aslında iki cilt olduğunu izhar etmektedir. Böylece, Alâeddin Esved'in şu ana kadar hakkında kesin bilgilere sahip olunamayan ve *Şerhu'l-Muğnî fi'l-Usûl* olarak bilinen şerhinin *Mecma'ü'l-Fevâid* ismini taşıdığı, h. 762/ m. 1361 yılında kaleme alındığı ve iki ciltlik bir eser olduğu ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ ve YAZMA ESERLER

BOA, A.}MKT.MHM. 286-79

BOA, TS.MA.d. 1715

BOA, AE.SMHD.II. 117-9873

BOA, İE.TCT. 12-1392

BOA, AE.SAMD.III. 113-11091

Abdülaziz Mektûbî İzzetzâde. *Terâcim-i Ahvâl-i Ulemâ ve Meşâyih*. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp.-Türkçe Yazma, nr. NEKTY02456.

Abdürrezzâk el-Kâşânî. *Menâzili's-Sâ'irîn.* Süleymaniye Ktp.-Yeni Cami, nr. 706/2, Ayasoyfa, nr. 1935; Laleli, nr. 1426; Kılıç Ali Paşa, nr. 610; Damat İbrahim Paşa, nr. 747.

Ahmed Hasîb Efendi. *Silkü'l-Le'âl-i Âl-i Osmân.* İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp.-Türkçe Yazma, nr. NEKTY04132. Türkçe Yazma, nr. NEKTY00104. Süleymaniye Ktp.-Hâlet Efendi, nr. 596.

Ahmed Efendi, Tâib Osmanzâde. *Hadîkatü'l-Vüzerâ*. Süleymaniye Ktp.-Hüsrev Paşa, nr. 384.

Alâeddin Ali b. Ömer b. Ali el-Esved el-Karahisârî. *el-İnâye fî Şerhi'l-Vikâye*. Süleymaniye Ktp.-Esad Efendi, nr. 590. Ragıp Paşa, nr. 562. Carullah Efendi, nr. 765. Fatih, nr. 1883-1884. Mahmud Paşa, nr. 204.

Alâeddin Ali b. Ömer b. Ali el-Esved el-Karahisârî. *Künûzü'l-Envâr fî Şerhi Rumûzi'l-Esrâr*. Nuruosmaniye Ktp.-Nuruosmaniye, nr. 1334.

Alâeddin Ali b. Ömer b. Ali el-Esved el-Karahisârî. *Mecma'ü'l-Fevâid (Şerhu'l-Muğnî fi'l-Usûl)*. Tire Necib Paşa Ktp.-DV-629. Chester Beatty Ktp.-nr. 3590. Süleymaniye Ktp.-Fatih, nr. 1384. Darü'l-Kütübi'l-Katariyye, nr. 1192.

Alâeddin Ali b. Ömer b. Ali el-Esved el-Karahisârî. *Şerhu'l-Câmi'i's-Sağîr*. Süleymaniye Ktp.-Fatih, nr. 1686.

Bediüddîn Ali es-Subâhî. *Mevâhibu'n-Nizâm fî Mezâhibi'l-Kirâm*. Manisa İl Halk Ktp.-nr. 45 Hk 1358.

Burhânüşşerî'a Mahmud b. Ubeydullah el-Buhârî. *Vikâyetü'r-Rivâye fî Mesâili'l-Hidâye*. Milli Ktp.-Yazmalar, nr. 06 Mil Yz Fb 546. Süleymaniye Ktp.-Fatih, nr. 2226.

Dâvud b. Mehmed el-Karsî el-Hanefî. *Şerhu'l-Emsile*. Süleymaniye Ktp.- Hâlet Efendi, nr. 804/1.

Ebû Abdullah Muhammed b. Yusuf b. Ali el-Kirmânî. *el-Kevâkibü'd-Derârî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. Süleymaniye Ktp.-Fatih, nr. 878. Fatih, nr. 879. Pertev Paşa, nr. 115.

Ebû Muhammed Celâleddîn Ömer b. Muhammed el-Hucendî el-Habbâzî. *el-Muğnî fi'l-Usûli'l-Fıkh*. Manisa İl Halk Ktp.- nr. 45 Hk 4734.

Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî. *Me'âlimü't-Tenzîl*. Selimiye Ktp.-Selimiye Yazmalar, nr. 842.

Ebû Tâhir Mecdüddin Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî. e*l-Kâmûsu'l Muhît ve'l-Kâbûsu'l-Vasît*. Süleymaniye Ktp.-Süleymaniye, nr. 1009.

Ebü'l-Abbâs Muzafferüddîn Ahmed b. Alî b. Tağlib el-Ba'lebekkî el-Bağdâdî. *Mecmau'l-Bahreyn ve Mülteka'n-Neyyireyn*. Süleymaniye Ktp.-Yozgat, nr. 229.

Ebü'l-Abbâs Muzafferüddîn Ahmed b. Alî b. Tağlib el-Ba'lebekkî el-Bağdâdî. *Şerhu Mecmau'l-Bahreyn ve Mülteka'n-Neyyireyn*. Süleymaniye Ktp.-Carullah Efendi, nr. 704.

Ebü'l-Hasan Burhânüddin Ali b. Ebî Bekr el-Merğınânî. *el-Hidâye fî Şerhi'l-Bidâye*. Süleymaniye Ktp.-Fatih, nr. 2253.

Ebü'l-Hasen Ebü'l-Usr Fahrü'l-İslâm Alî b. Muhammed b. el-Hüseyn b. Abdilkerîm el-Pezdevî. *Kenzü'l-Vüsûl ilâ Ma'rifeti'l-Usûl*. Millet Ktp.-Feyzullah Efendi, nr. 564.

Ebü'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed ed-Dımaşkî el-Cezerî. *Muhtasaru Târîhi'z-Zehebî*. Süleymaniye Ktp.-Reisulküttab, nr. 703.

Ebü'l-Kâsım Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî. *el-Keşşâf 'an Hakâiki Gavâmizi't-Tenzîl ve 'Uyuni't-Ekâvil fî Vücûhi't-Te'vîl*. Süleymaniye Ktp.-İzmir, nr. 57.

Ebü'l-Me'âlî Ahmed b. Ahmed b. Atâ el-Buhârî. *el-Münehhal fî i'ra'bi Ebyâti'l-Mufassal*. Beyazıt Ktp.-nr. B6286.

Haydar b. Muhammed el-Herevî. *Şerhu'l-Îzâh*. Selimiye Ktp.-Yazmalar, nr. 248.

Hayreddin Paşa, Çandarlı Kara Halil. *Şerhu Telhîsu'l-Miftâh*. Süleymaniye Ktp.-Carullah Efendi, 1812.

İbrâhîm b. Ahmed Amâsî. *Terceme-i Şakâiku'n-Nu'mâniyye*. Milli Ktp.- Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, nr. 06 Hk 3260. Millet Ktp.-Ali Emirî Tarih, nr.727.

Kefevî, Mahmud b. Süleyman. *Ketâibü a'lâmi'l-ahyâr min fukahâ-i mezhebi'n-Nu'mâni'l-muhtâr*. Süleymaniye Ktp.-Esad Efendi, nr. 548. Murad Molla, nr. 1463. Âşir Efendi, nr. 263. Ayasofya, nr. 3401. Ayasofya, nr. 3401/2. Hâlet Efendi, nr. 630. Kılıç Ali Paşa, nr. 728. Reisülküttab, nr. 690. Beyazıt Ktp.-Veliyüddin Efendi, nr. 1616. Veliyüddin Efendi, nr. 1617. Millet Ktp.-Feyzullah Efendi, nr. 1381. Milli Ktp.-Samsun İl Halk Kütüphanesi, nr. 55 Hk 1061. İnebey Ktp.-H. Çelebi, nr. 811. H. Çelebi, nr. 813. Konya Bölge Yazma Eserler Ktp.-Konya İl Halk Kütüphanesi, nr. 42 Kon 4403. Köprülü Ktp.-Fazıl Ahmet Paşa, nr. 1112. Ragıp Paşa Ktp.-Ragıp Paşa, nr. 1041. Nuruosmaniye Ktp.-Nuruosmaniye, nr. 3048. Âtıf Efendi Ktp.-Âtıf Efendi, nr. 1807. el-Mektebetü'l-Mahmûdiyye, nr. 2575.

Kitâbü'l-Ferâiz. Süleymaniye Ktp.-Carullah Efendi, nr. 1122/1-2.

Kurretu Ayni'ş-Şuhûd ve Mirâtu 'Arâyis-i Ma'âni'l-Gayb ve'l-Cûd. Ragıp Paşa Ktp.-Ragıp Paşa, nr. 706.

Mirek Şemseddin Muhammed b. Mübârekşah el-Buhârî. *Şerhu Mülahhas fi'l-Hey'e. Süleymaniye Ktp.-Yazma Bağışlar, nr. 9678*

Muhammed Hakkı Belgradî, *Hadâikü'r-Reyhân(Tercemetü'ş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye)*. Millet Ktp.-Ali Emirî Tarih, nr. 728. Ali Emirî Tarih, nr. 729. Manisa Ktp.-Manisa İl Halk Kütüphanesi, nr. 5068. Nuruosmaniye Ktp.-Nuruosmaniye, nr. 3379. Nuruosmaniye, nr. 3234. Süleymaniye Ktp.- Ayasofya, nr. 3153. Kadızade Mehmed, nr. 355. Laleli, nr. 2022. Hacı Mahmud Efendi, nr. 4518. Hamidiye, nr. 924. İzmir, nr. 456. Esad Efendi, nr. 2220. Yahya Tevfik, nr. 266. Edirne Selimiye Ktp.-Selimiye Yazmalar, nr. 857. Milli Ktp.-Nevşehir Ürgüp Tahsin Ağa İlçe Halk Kütüphanesi, nr. 50 Ür 374. Râşid Efendi Ktp., nr. 7984. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp.-Türkçe Yazma, nr. NEKTY00015. Türkçe Yazma, nr. NEKTY00470. Türkçe Yazma, nr. NEKTY00557. Türkçe Yazma,

nr. NEKTY01349. Türkçe Yazma, nr. NEKTY02487. Türkçe Yazma, nr. NEKTY06200.

Muhsin el-Kayserî. *Şerhu'l-Ferâiz*. Süleymaniye Ktp.-Bağdatlı Vehbi, nr. 608/2

Muhsin el-Kayserî. *Şerhu Arûzi'l-Endelüsî*. Süleymaniye Ktp.- Âşir Efendi, nr. 335; Ragıp Paşa Kütüphanesi, Ragıp Paşa, nr. 1137/2.

Neşrî, Mehmed. *Kitâb-ı Cihan-nümâ.* Beyazıt Ktp.-Veliyüddin Efendi, nr. 2351. Süleymaniye Ktp.-Tercüman, nr. 65. Millet Ktp.-Ali Emiri Trh., nr. 220. Milli Ktp.-Yazmalar Koleksiyonu, nr. 06 Mil Yz A 5003. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp.-Türkçe Yazma, nr. NEKTY02438.

Radıyyüddin Ebu'l-Fezâil Hasan b. Muhammed b. Hasan es-Sağânî. *Meşâriku'l-Envâri'n-Nebeviyye min Sıhâhi'l-Ahbâri'l-Mustafaviyye*. Süleymaniye Ktp.-Mahmud Paşa, nr. 140.

Süleyman Sadeddin, Müstakimzâde. *Mecelletü'n-Nisâb fi'n-Nisebi ve'l-Künâ ve'l-Elkâb*. Süleymaniye Ktp.-Hâlet Efendi. nr. 628.

Şehâbeddin Ahmed b. Mahmud es-Sivâsî. *Şerhu Ferâizi's-Sirâciyye*. Milli Ktp.-Adana İl Halk Kütüphanesi, nr. 01 Hk 930.

Şerhu Arûzi'l-Endelüsî. Süleymaniye Ktp.-Âşir Efendi, nr. 337/1

Tâceddin Sultanönî, Ebûbekir b. İbrahim. *Rumûzi'l-Esrâr*. Süleymaniye Ktp.-Ayasofya, nr. 975.

Târîh-i Silsile-i Osmânî. Süleymaniye Ktp.-Esad Efendi, nr. 2142.

Taşköprizâde, Ahmed b. Mustafa. *eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâ'i'd-Devleti'l-Osmâniyye*. Atıf Efendi Ktp., nr. 1898. Topkapı Sarayı Ktp.- Emanet Hazinesi, nr. 1208. Emanet Hazinesi, nr. 1209. Revan Köşkü, nr. 1435. Revan Köşkü, nr. 1595. Revan Köşkü, nr. 1596. Revan Köşkü, nr. 1597. III. Ahmed Kitaplığı, nr. 2821. III. Ahmed Kitaplığı, nr. 2842. III. Ahmed Kitaplığı, nr. 3100. İnebey Ktp.-Genel, nr. 1207. Genel, nr. 4099. Kurşunlu, nr. 142. Ulucami, nr. 2479. Ulu Cami, nr. 2481. Süleymaniye Ktp.- Ayasofya, nr. 3273. H. Hüsnü Paşa, nr. 835-M. Laleli, nr. 2076. Çelebi Abdullah, nr. 264. Bağdatlı Vehbi; nr. 1066. Bağdatlı Vehbi; nr. 1134. Carullah Efendi, nr. 1613. Esad Efendi, nr. 2308. Fatih, nr. 4412. Fatih, nr. 4413. Fatih, nr. 4414. Fatih, nr. 4415. Hâlet Efendi, nr. 603. Kılıç Ali Paşa, nr. 753. Hekimoğlu, nr. 771. Hüsrev Paşa, nr. 420. Lala İsmail, nr. 358. Pertev Paşa, nr. 493. Reisülküttab, nr. 666. Serez, nr. 1820. Seyyid

Nazif, nr. 44. Yeni Cami, nr. 858. Beyazıt Ktp.- Beyazıt, nr. 10268. Veliyüddin Efendi, nr. 2434. Veliyüddin Efendi, nr. 2435. Veliyüddin Efendi, nr. 2436. Veliyüddin Efendi, nr. 2437. Trabzon İl Halk Ktp.- nr. 61 Hk 378 nr. 61 Hk 417. Hacı Selim Ağa Ktp.-Hüdai Efendi, nr. 1030. Nuruosmaniye Ktp.- nr. 3378. nr. 3380. nr. 3381. nr. 3382 Köprülü Ktp.-Ahmed Paşa, nr. 236-M. Kütahya Vahid Paşa Ktp., nr. 812. Râşid Efendi Ktp.- nr. 887. nr. 940. nr. 9333. Ragıp Paşa Ktp., nr. 1028. Milli Ktp.- Adana İl Halk Kütüphanesi, nr. 01 Hk 1127. Yazmalar, nr. 06 Mil Yz A 135. Yazmalar, nr. 06 Mil Yz A 964. Yazmalar, nr. 06 Mil Yz A 4465. Yazmalar, nr. 06 Mil Yz A 6646. Yazmalar, nr. 06 Mil Yz A 11295. Yazmalar, nr. 06 Mil Yz A 11673. Yazmalar, nr. 06 Mil Yz A 2789. Yazmalar, nr. 06 Mil Yz A 9193. Çankırı İl Halk Kütüphanesi, nr. 18 Hk 171. Çankırı İl Halk Kütüphanesi, nr. 18 Hk 407/1. Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, nr. 06 Hk 1152. Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, nr. 06 Hk 2813. Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, nr. 06 Hk 2644. Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, nr. 06 Hk 2673. Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, nr. 06 Hk 2675/2. Eskişehir İl Halk Kütüphanesi, nr. 26 Hk 381.

Tevârih-i Âl-i Osmân ve Kostantiniyye ve Gayrihi. Suna Kıraç Ktp.- nr. MS 51.

Vecîhüddin Ömer b. Abdülmuhsin el-Erzincanî. *Hadâiku'l-Ezhâr fî Şerhi Meşâriki'l-Envâr*. Süleymaniye Ktp.-Fatih, nr. 985.

Diğer Kaynaklar

Adıvar, A. Adnan. *Osmanlı Türklerinde İlim*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1982.

Afâf Abdülgafûr Hamîd. *el-Begavî ve Menhecühû fi't-Tefsîr*. Dokora Tezi, Melik Abdülaziz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1980.

Ahmed Hasîb Efendi. *Silkü'l-Le'âl-i Âl-i Osmân: Manzum Osmanlı tarihi (1299-1481)*. Haz. Göker İnan. 1. Baskı. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2021.

Ahmedî. *İskendernâme*. Haz. Yaşar Akdoğan ve Nalan Kutsal. 1. Baskı. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.

Ahmet Dede, Müneccimbaşı. *Sahâifü'l-Ahbâr*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1285.

Akbulut, A. Turan. "Dâvûd-i Kayserî". *İslâm Medeniyeti Mecmuası* 4/3 (1980): 61-83.

Akgündüz, Hasan. *Klasik Dönem Osmanlı Medrese Sistemi*. İstanbul: Ulusal Yayınları, 1997.

Akyüz, Yahya. *Türk Eğitim Tarihi*. 7. Baskı. İstanbul: Alfa, 1999.

Ali el-Kârî, Nûreddin Ebu'l-Hasen. *Fethu Bâbi'l-ʿİnâye bi-Şerhi'n-Nukâye*. Thk. Muhammed Nizâr Temîm ve Heysem Nizâr Temîm. Beyrut: Dâru'l-Erkâm b. Ebi'l-Erkâm, 1997.

Alkış, Abdürrahim. *Abdürrezzâk Kâşânî ve Şerhu Fusûsi'l-Hikem Adlı Eserinin Tahkîk ve Tahlîli*. Yayımlanmış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

Anonim Osmanlı Kroniği [Osmanlı Tarihi (1299-1512)]. Haz. Necdet Öztürk. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2015.

Arif Bey. "Devlet-i Osmaniye'nin Teessüs ve Takarruru Devrinde İlim ve Ulemâ". *Dârülfünûn Edebiyat Fakültesi Mecmûası* 1/2 (1332).

Arslan, Sami. *Osmanlı'da Bilginin Dolaşımı: Bilgiyi İstinsahla Çoğaltmak- İznik-Süleymaniye Medreseleri Dönemi*. 1. Baskı. İstanbul: Ketebe, 2020.

Aslan, Ensar. *Osmanlı Âlimlerinden Alâeddin Esved'in "'El-İnâye fî Şerhi'l-Vikâye'" Adlı Eseri Çerçevesinde Fıkıh İlmindeki Yeri*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.

Aslan, Ensar-Yıldız, Kemal. "Osmanlı Kuruluş Devri Fakihlerinden Alâeddin Esved'in Hayatı ve Eserleri". *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 7/1 (2021): 321-343.

Âşık Paşazade. *Osmanoğulları'nın Tarihi*. Haz. Kemal Yavuz-M. A. Yekta Saraç. İstanbul: K Kitaplığı, 2003.

Âşık Paşazâde. *Tevârîh-i Âl-i Osmân'dan Âşık Paşa-zâde Târihi*. Thk. Âlî Bey. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1332.

Âşıkpaşazâde. *Âşıkpaşaoğlu Tarihi*. Haz. Hüseyin Nihal Atsız. 10. Baskı. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2011 ve 2022.

Aşkar, Mustafa. *Molla Fenârî ve Vahdet-i Vücûd Felsefesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tasavvuf Bölümü, 1992.

Aşkar, Mustafa. "Osmanlı'nın Kuruluşu'nda Bir İbn Arabî Takipçisi: Molla Fenârî ve Vahde-i Vücûd Anlayışı". *Uluslarası Molla Fenârî Sempozyumu -Bildiriler-*.

Ed. Tevfik Yücedoğru-Orhan Ş. Koloğlu-U. Murat Kılavuz-Kadir Gömbeyaz. Bursa: Bursa, 2009.

Avcı, Casim. "Rum". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35: 222-225. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

Ayverdi, Ekrem Hakkı. *Osmanlı Mi'mârîsinin İlk Devri-I*. İstanbul: Baha Matbaası, 1966.

Bakırcı, Saffet. "Meʿâlimü't-Tenzîl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28: 203-204. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Baltacı, Cahid. *Maarif Sistemimiz*. İstanbul: İslâm Medeniyeti Vakfı, 1980.

Baltacı, Cahid. *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri: Teşkilat-Tarih*. İstanbul: İrfan Matbaası, 1976.

Baykan, İ. Göksel. "Osmanlı Coğrafyasında Yazılan İlk Astronomi Eseri: Şerh-i Mülahhas Fi'l Hey'e" ve İznik". *Bursa Günlüğü*. Mart 2022.

Bayrakdar, Mehmet. *Dâvûd el-Kayserî*. 1. Baskı. Bayezid, İstanbul: Kurtuba Kitap, 2009.

Bayrakdar, Mehmet. "Dâvûd-i Kayserî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9: 32-35. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Bedir, Murteza. "Vikâyetü'r-Rivâye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43: 106-108. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Bedir, Murteza. "Osmanlı Tarihinin Kuruluş Asrında (1389'a kadar) İlmiye'ye Dair Bir Araştırma: İlk Fakihler", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, 1 (Bahar 2006).

Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ. *Meʿâlimü't-Tenzîl (Tefsîru'l-Begavî)*. Thk. Muhammed Abdullah en-Nemr-Osman Cuma Damîriyye-Süleyman Müslim el-Haraş. 1. Baskı. Riyad: Dâr-ı Tayyibe, 1989.

Behiştî Ahmed Çelebi. *Târîh-i Behiştî Vâridât-ı Sübhânî ve Fütûhât-ı Osmânî-I (686-791/1288-1389)*. Haz. Fatma Kaytaz ve Müjgân Çakır. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2020.

Benli, Mehmet Sami. "el-Mufassal". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30: 366-367. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Berki, Ali Himmet. "Osmanlılarda İlk Üniversite". *Hilâl* 1/2 (1958): 5-7.

Berki, Ali Himmet. “Vakıf Kuran İlk Osmanlı Padişahı”. *Vakıflar Dergisi* V/(1962’den ayrı basım) (1962).

Bilge, Mustafa. *İlk Osmanlı Medreseleri*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1984.

Binbaşı Tahir Bey. “Eski ve Yeni Ahlak Kitaplarımız”. *Sırât-ı Müstakîm* 1/13 (1908).

Bingöl, Abdülkuddûs. “Îsâgucî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22: 488-489. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Bingöl, Abdülkuddûs. “Osmanlı Dünyasında Mantık Bilimi ve Eğitimi”. *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi Tebliğler (İstanbul, 12-15 Nisan 1999)*. Ed. Hidayet Yavuz Nuhoğlu. İstanbul: IRCICA, 2001.

Boynukalın, Ertuğrul. “İlk Osmanlı Fakihlerinden Alâeddin Esved ve Künûzü’l-Envâr Adlı Eseri”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*. 35 (2020): 639-663.

Boynukalın, Mehmet. “Hanefi Usûl Muhtasarlarının Gelişimi: (III) Habbâzî’nin Muğnî’si ve Hanefi Usûlündeki Yeri”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*. 31 (2018): 589-609.

Celâl-zâde Sâlih Çelebi. *Hadîkatü’s-Selâtîn*. Haz. Hasan Yüksel-H. İbrahim Delice. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013.

Cemâlî, Muhyiddîn Mehmed. *Osmanoğulları’nın Tarihi Tevârih-i Âli Osmân*. 1. Baskı. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2021.

Cerrahoğlu, İsmail. “Zemahşerî ve Tefsiri”. *Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 26/1-4 (1983): 59-96.

Cezar, Mustafa. *Mufassal Osmanlı Tarihi*. 2. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2021.

Cici, Recep. *Osmanlı Dönemi İslâm Hukuku Çalışmaları: Kuruluştan Fatih Devri Sonuna Kadar*. Bursa: Arasta Yayınları, 2001.

Çam, Mevlüt-Pantık, Ramazan. *Bursa Selâtîn Vakıfları*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2022.

Çantay, H. Basri. “Büyük Türk Alimi Molla Fenârî”. *Kaynak Balıkesir Halkevi Dergisi*. 1946.

Çantay, H. Basri. “Molla Fenârî’nin Hayatı ve Eserleri”. *İslâm* 1/7 (1956): 8-9.

Danişmend, İsmail Hâmi. *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1945.

Dâvûd el-Kayserî. *Aşk Şarabı ve Hayat: Kaside-i Hamriyye şerhi*. Trc. Turan Koç-Mehmet Çetinkaya. 3. Baskı. İstanbul: İnsan Yayınları, 2011.

Dâvûd el-Kayserî. “Esâsü’l-Vahdâniyye ve Mebne’l-Ferdâniyye”. *er-Resâil*. Thk. Mehmet Bayrakdar. Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 1997.

Dâvûd el-Kayserî. *Füsûsu’l-Hikem Şerhi (Şerhu Füsûsi’l-Hikem)*. Trc. Tahir Uluç. 1. Baskı. İstanbul: Ketebe, 2023.

Dâvûd el-Kayserî. “Keşfü’l-Hicâb an Kelâmi Rabbi’l-Erbâb”. *er-Resâil*. Thk. Mehmet Bayrakdar. Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 1997.

Dâvûd el-Kayserî. *Ledünnî İlim ve Hakiki Sevgi*. Trc. Mehmet Bayrakdar. 1. Baskı. İstanbul: Kurtuba Kitap, 2009.

Davud el-Kayserî. *Mukaddemât: Fusûsu’l-Hikem’e Giriş*. Trc. Turan Koç-Mehmet Çetinkaya. 3. Baskı. İstanbul: İnsan Yayınları, 2015.

Dâvûd el-Kayserî. “Mukaddemât”. *er-Resâil*. Thk. Mehmet Bayrakdar. Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 1997.

Dâvûd el-Kayserî. “Nihâyetü’l-Beyân fî Dirâyeti’z-Zamân”. *er-Resâil*. Thk. Mehmet Bayrakdar. Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 1997.

Dâvûd el-Kayserî. “Risâle fî İlmi’t-Tasavvuf”. *er-Resâil*. Thk. Mehmet Bayrakdar. Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 1997.

Dâvûd el-Kayserî. “Risâle fî Ma‘rifeti Muhabbeti’l-Hakîkiyye”. *er-Resâil*. Thk. Mehmet Bayrakdar. Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 1997.

Dâvûd el-Kayserî. “Şerhu’l-Kasîdeti’l-Mimiyye Li Davüdi’l-Kayseri”. Nşr. Mehmet Bayrakdar. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32/1 (1991): 53-88.

Dâvûd el-Kayserî. “Tahkîku Mâ’i’l-Hayât ve Keşfu Esrâri’z-Zulumât”. *er-Resâil*. Thk. Mehmet Bayrakdar. Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 1997.

Dâvûd el-Kayserî. *Tasavvuf İlmine Giriş*. Trc. Muhammed Bedirhan. İstanbul: Nefes, 2013.

Dâvûd el-Kayserî. “Şerhu Te’vîlâti’l-Besmele bi’s-Sûreti’n-Nev‘iyyeti’l-İnsâniyye”. *er-Resâil*. Thk. Mehmet Bayrakdar. Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 1997.

Defter-i Kütübhâne-i Âşir Efendi. İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1306.

Demirli, Ekrem. "Dâvûd el-Kayserî'nin Fusûsu'l-Hikem Şerhi: Matla'ı Husûs-ı Kelim Fî-Maânî 'Fusûsı'l-Hikem'". *İbn Arabî Geleneği ve Dâvûd el-Kayserî*. Ed. Turan Koç. 1. Baskı. 85-97. İstanbul: İnsan Yayınları, 2011.

Dînânî, İbrahim. "Dâvûd el-Kayserî'nin İran'daki Etkileri". *İbn Arabî Geleneği ve Dâvûd el-Kayserî*. Ed. ve çev. Turan Koç. 1. Baskı. 59-62. İstanbul: İnsan Yayınları, 2011.

Durmuş, İsmail. "Hatîb Kazvînî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25: 156-157. Ankara: TDV Yayınları, 2022.

Enverî. *Düstürnâme-i Enverî*. Thk. Mükrimin Halil Bey. İstanbul: Devlet Matbaası, 1928.

Fazlıoğlu, İhsan. "Hendese". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17: 199-208. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Fazlıoğlu, İhsan. "Osmanlı Coğrafyasında İlmî Hayatın Teşekkülü ve Dâvûd el-Kayserî". *İbn Arabî Geleneği ve Dâvûd el-Kayserî*. Ed. Turan Koç. 1. Baskı. 17-43. İstanbul: İnsan Yayınları, 2011.

Fazlıoğlu, İhsan. "İznik'te Ne Oldu? Osmanlı İlmî Hayatının Teşekkülü ve Dâvûd Kayserî". *Nazariyat İslam Felsefe ve Bilim Tarihi Araştırmaları Dergisi (Journal for the History of Islamic Philosophy and Sciences)* 4/1 (15 Ekim 2017): 1-68.

Gelibolulu Mustafa Âlî. *Künhü'l-Ahbâr (4. Rükn)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2009.

Gibbons, Herbert Adams. *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*. Trc. Ragıp Hulusi Özden. 1. Baskı. Ankara: Altınordu, 2017.

Gökbilgin, M. Tayyib. *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı: Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1952.

Görgün, Tahsin. "Klasik Türk Düşüncesinin (Osmanlı Düşüncesinin) Temel Meseleleri ve Molla Fenârî". *Uluslarası Molla Fenârî Sempozyumu -Bildiriler-*. Ed. Tevfik Yücedoğru-Orhan Ş. Koloğlu-U. Murat Kılavuz-Kadir Gömbeyaz. Bursa: Bursa, 2009.

Görgün, Tahsin. "Molla Fenârî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30: 247-248. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Gril, Denis. ““Tâiyyetü’l-Kübrâ” Şerhinin Mukaddimesine Göre Dâvûd el-Kayserî ile İbn Arabî”. *İbn Arabî Geleneği ve Dâvûd el-Kayserî*. Ed. Turan Koç. Trc. Ahmet Zeki Ünal. 1. Baskı. 109-118. İstanbul: İnsan Yayınları, 2011.

Güngör, Mevlüt. “Ferrâ Begavî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5: 340-341. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Habbâzî, Celâleddin Ömer b. Muhammed el-. *el-Muğnî fî Usûli’l-Fıkh*. Thk. Muhammed Mazhar Beka. Mekke: Câmiatü Ümmü’l-Kurâ, 1403.

Habeşî, Abdullah Muhammed el-. *Câmiu‘ş-Şurûh ve’l-Havâşî Mu‘cemun Şâmilun li-Esmâi’l-Kütübi’l-Meşrûhati fi’t-Türâsi’l-İslâmiyye ve Beyâni Şurûhihâ I-V*. 1. Baskı. Beyrut: Dâru’l-Minhâc, 2017.

Habîbî Ahmed Bin Dervîş. *Ed-Devhatü’l-İrfâniyye fî Ravzati Ulemâ’i’l-Osmâniyye Habîbî’nin Şakâ’ik Tercümesi*. Haz. Ramazan Ekinci. 1. Baskı. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2021.

Hadîdî. *Hadîdî Tarihi [Manzum Osmanlı Tarihi] (1285-1523)*. Haz. Necdet Öztürk. 1. Baskı. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2015.

Hamevî, Ahmed b. Muhammed el-. *Gamzü ‘Uyûni’l-Basâir Şerhu Kitâbü’l-Eşbâhi ve’n-nazâir*. 1. Baskı. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-’İlmiyye, 1985.

Hammer, Joseph V. *Devlet-i Osmâniye Târihi*. Trc. Mehmed Atâ. İstanbul: Dârü’l-Hilâfetü’l-Aliyye Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası, 1336.

Hatîb el-Kazvînî, Celâleddin Muhammed. *el-İzâh fî ʿUlûmi’l-Belâğa*. Thk. İbrahim Şemseddîn. 1. Baskı. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-’İlmiyye, 2003.

Hatiboğlu, İbrahim. “Meşâriku’l-Envâri’n-Nebeviyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29: 361-362. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Hızlı, Mefail. *XVI. Asır Bursa Medreseleri*. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1986.

Hızlı, Mefail. “Bursa’da Eğitim-Öğretim ve Günümüze Ulaşan Medreseler”. *Bursa’da Dinî Kültür*. Ed. Mustafa Kara. Bursa: Emin Yayınları, 2011.

Hitti, Philip K. *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*. Trc. Salih Tuğ. 1. Baskı. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2020.

Hüseyin Hüsameddin. “Koca Mehmed Paşa”. *Târih-i Osmânî Encümeni*. 37 (1916): 43-49.

Hüseyin Hüsameddin. “Molla Fenârî”. *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*. 19(96) (1928): 148-158.

Hüseyin Hüsameddin, Amasyalı Abdîzâde. *Amasya Tarihi*. İstanbul: Necm-i İstikbâl Matbaası, 1927.

İbn Battûta, Muhammed b. Abdillâh et-Tancî. *Rihletü İbn Battûta Tuhfetu'n-Nuzzâr fî Garâibi'l-Emsâr ve Acâibi'l-Esfâr*. Thk. Muhammed Abdulmunim el-Uryan. 1. Baskı. Beyrut: Dâru İhyâi'l-Ulûm, 1987.

İbn Hacer el-Askalânî. *ed-Dürerü'l-Kâmine fî Aʿyâni'l-Miʾeti's-Sâmine*. Beyrut: Dâru'l-İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, t.y.

İbn Hacer el-Askalânî. *İnbâ'ü'l-gumr bi-enbâ'i'l-'umr*. Thk. Hasan Habeşî. Kahire, 1994.

İbn Haldun. *Mukaddime*. Trc. Süleyman Uludağ. 13. Baskı. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016.

İbn Hurdazbih, Ebu'l-Kâsım Ubeydullah b. Abdullah. *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*. Beyrut: Dâr-ı Sâdır, 1889.

İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ el-Hâfız. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. 7. Baskı. Beyrut: Mektebetü'l-Me'ârif, 1988.

İbn Kutluboğâ, Ebû'l-Fidâ Zeynüddin Kâsım. *Tâcü't-Terâcim*. Thk. Muhammed Hayr Ramazan Yusuf. 1. Baskı. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1992.

İbn Mâze el-Buhârî, Sadruşşehîd Hüsâmüddin Ömer b. Abdülaziz. *Şerhu Edebi'l-Kâdî*. 1. Baskı. Bağdat: Matbaatü'l-İrşâd, 1977.

İbn Melek. *Mebâriku'l-Ezhâr Şerhu Meşârıkı'l-Envâr*. Thk. Ebî Muhammed Eşref b. Abdülmaksûd b. Abdürrahîm. Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1995.

İbn Tağriberdî, Ebü'l-Mehâsin Cemâleddîn Yusuf. *ed-Delîlü'ş-Şâfî 'ale'l-Menheli's-Sâfî*. Thk. Fehîm Muhammed Şeltût. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1375.

İbn Tağriberdî, Ebü'l-Mehâsin Cemâleddîn Yusuf. *el-Menhelü's-Sâfî ve'l-Müstevfî ba'de'l-Vâfî*. Thk. Muhammed Muhammed Emîn. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1999.

İbnü'l-Arif Nizameddin. “Fenariler”. *Hayrü'l-Kelâm* 2/33 (1914): 263.

İbnü'l-Arif Nizameddin. “Şemseddin Fenârî”. *Hayrü'l-Kelâm* 2/36 (1914): 288.

İbnü'l-Gazzî, Muhammed b. Abdurrahman. *Dîvânü'l-İslâm*. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, t.y.

İbnü'l-Hâcib. *eş-Şâfiye*. Thk. Hasan Ahmed el-Osmân eş-Şâfiyecî. 2. Baskı. Mekke: el-Mektebetü'l-Mekkiyye, 2014.

İbnü'l-İmâd, Ebu'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed el-Hanbelî. *Şezerâtü'z-Zeheb fi Ahbâri Men Zeheb*. Thk. Mahmud Arnaût. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, t.y.

İdris-i Bitlisî. *Heşt Bihişt*. Haz. Mehmet Karataş-Selim Kaya ve Yaşar Baş. Ankara: Bitlis Eğitim ve Tanıtma Vakfı Yayınları, 2008.

İhsanoğlu, Ekmeleddin. "Osmanlı Medrese Geleneğinin Doğuşu". *Belleten* 66/247 (2002).

İnalcık, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*. Çev. Ruşen Sezer. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017.

İnalcık, Halil. *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I*. 60. Baskı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.

İnanır, Ahmet. "Cemâleddîn Aksarâyî'nin Kitâbu Reddi Şerhi Mecmai'l-Bahreyn Adlı Reddiyesi Bağlamında Hanefi Mezhebine Yönelik Eleştireleri ve Değerlendirilmesi". *İslâm Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlâkı*. 1. Baskı. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019.

İpşirli, Mehmet. "Medrese". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28: 327-333. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

İpşirli, Mehmet. "Müderris". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31: 468-470. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

İsmail Beliğ Efendi, Bursalı Seyyid. *Târîh-i Bursa*. Hüdâvendigâr Matbaası, 1287.

İsmail Paşa el-Bağdâdî. *Hediyyetü'l-Ârifîn ve Esmâü'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn*. Thk. Kilisli Rıfat Bilge ve İbnülemin Mahmûd Kemal İnal. İstanbul: Maarif Vekâleti Matbaası, 1951.

İsmail Paşa el-Bağdâdî. *İzâhü'l-Meknûn fî'z-Zeyli 'alâ Keşfü'z-Zünûn 'an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*. Thk. Kilisli Rıfat Bilge. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, t.y.

İzgi, Cevat. *Osmanlı Medreselerinde İlim-I Riyazî İlimler*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1997.

İzgi, Cevat. *Osmanlı Medreselerinde İlim-II Tabiî İlimler*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1997.

Kahraman, Abdullah. "Alâeddin Trablusî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41: 291-292. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Kâhya, Esin. “Cemaleddin Aksarayî”. *XI. Türk Tarih Kongresi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1994.

Kalaycı, Mehmet. “Bir Osmanlı Kelâmcısı Ne Okur? Osmanlı İlim Geleneği Çerçevesinde Beyâzîzâde’nin Mecmû’a fi’l-Mesâ’ili’l-Müntehabe Adlı Eseri”. *Osmanlı’da İlm-i Kelâm: Âlimler, Eserler, Meseleler*. Ed. Kadir Gömbeyaz-Veysel Kaya-Ulvi Murat Kılavuz-Osman Demir. 1. Baskı. İstanbul: İSAR Yayınları, 2016.

Kalaycı, Mehmet. “Tācuddīn el-Kürdī Gerçekte Tācuddīn es-Sulṭānyūkī Olabilir mi? Biyo-Bibliyografik Veriler Işığında Beylikler Dönemi İlim Hayatına Dair Bir Tahlil”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 63/2 (2022): 483-556.

Karataş, A. İhsan. *XVI. Yüzyılda Bursa’da Yaygın Olan Kitaplar*. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995.

Kâsım b. Hüseyn el-Harezmî. *Şerhu’l-Mufassal fî Sanʿati’l-İʿrâb el-Mevsûm bi’t-Tahmîr*. Thk. Abdurrahman b. Süleyman el-Useymîn. 1. Baskı. Beyrut: Dârü’l-Garbü’l-İslâmî, 1990.

Kâtip Çelebî. *Keşfü’z-Zünûn an Esâmi’l-Kütüb ve’l-Fünûn I-II*. Thk. Kilisli Rıfat Bilge ve Şerafettin Yaltkaya. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.

Kâtip Çelebi. *Mîzânu’l-Hakk fî İhtiyâri’l-Ehakk (İslâm’da Tenkit ve Tartışma Usûlü)*. Trc. Süleyman Uludağ-Mustafa Kara. 3. Baskı. İstanbul: Marifet Yayınları, 2001.

Kâtip Çelebî. *Süllemü’l-Vusûl ilâ Tabakâti’l-Fuhûl I-V*. Thk. Mahmud Abdülkadir Arnavut ve Salih Sa’dâvî. 1. Baskı. İstanbul: İrcica, 2010.

Kâtip Çelebi. *Takvîmü’t-Tevârîh*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2022.

Kâtip Çelebi. *Fezleketü Akvâli’l-Ahyâr fî ‘İlmi’t-Târîh ve’l-Ahbâr (Fezleketü’t-Tevârîh) Târîhu Mülûki Âli Osmân*. Thk. Seyyid Muhammed es-Seyyid. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2009.

Kemal. *XIV. Yüzyıl Tarihçilerinden Kemal-Selâtin-nâme (1299-1490)*. Haz. Necdet Öztürk. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2001. (Medrese bölümünde atıf yap)

Kemalpaşazade. *Tevarih-i Âl-i Osman II. Defter*. 2. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.

Kepecioğlu, Kâmil. *Bursa Kütüğü I-IV*. Haz. Hüseyin Algül-Osman Çetin-Mefail Hızlı-Mustafa Kara ve M. Asım Yediyıldız. 2. Baskı. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2010.

Kesik, Muharrem. "Muînüddin Süleyman Pervâne". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31: 91-93. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Kılıç, Hulusi. "eş-Şâfiye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38: 247-248. İstanbul: TDV Yayınları, 2018.

Kılıç, Hulusi. "İbnü'l-Hâcib". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21: 55-58. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Koca, Ferhat. "Burhâneddin Mergınânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29: 182-183. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Koca, Ferhat. "el-Ferâizü's-Sirâciyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12: 367-368. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Koyunluoğlu, A. Memduh Turgut. *İznik ve Bursa Tarihi*. Bursa: Vilâyet Matbaası, 1935.

Kozan, Ali-Çekiç, Ayşe. "Osmanlı Devleti'nin İlk Medresesi Sorunsalı: Dönem Kroniklerinde İzmit (İznikmid) Yahud Gazi Süleyman Paşa Medresesi". *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-III*. 3. Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2017.

Köprülüzâde Mehmed Paşa Kütübhânesinde Mahfûz Kütüb-i Mevcûdenin Defteri. İstanbul: Maarif Nezâreti, t.y.

Kuhistânî, Şemseddin Muhammed el-. *Câmiʿu'r-Rumûz*. Thk. Kebîrüddin Ahmed. Hindistan: Mazharu'l-Acâyib, 1858.

Kureşî, Muhyiddin Ebî Muhammed Abdülkadir b. Muhammed. *el-Cevâhirü'l-Mudiyye fi tabakâti'l-Hanefiyye*. Thk. Abdülfettah Muhammed el-Hulv. 2. Baskı. Hecer li't-Tıbâ'ati ve'n-Neşr ve't-Tevzî' ve'l-İ'lân, 1993.

Kutluer, İlhan. "İlim". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22: 109-114. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Lutfi Paşa. *Tevârîh-i Âl-i Osmân*. Thk. Hâfızıkütüb Âlî Bey. 1. Baskı. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1341.

Mahbûbî, Sadruşşerîa Ubeydullah b. Mesud el-. *Şerhu'l-Vikâye*. Thk. Salâh Ebu'l-Hâc. Amman: Merkezü Envâru'l-Ulemâ'u li'd-Dirâseti, 2020.

Matrakçı Nasuh. *Târîh-i Âl-i Osmân (Osmanlı Tarihi 699-968/1299-1561)*. Haz. Göker İnanEd. Erhan Afyoncu. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019.

Mehmed Mecdî Efendi. *Tercüme-Şakâyık*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, t.y.

Mehmed Neşrî. *Neşrî Tarihi*. 1. Baskı. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983.

Mehmed Paşa, Ramazanzâde Nişancı. *Siyer-i Enbiyâ-yı 'İzâm ve Ahvâl-i Hulefâ-yı Kirâm (Târîh-i Nişancı Mehmed Paşa)*. Matbaa-i Âmire, 1290.

Mehmed Süreyya. *Sicill-i Osmânî*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1311.

Mehmed Tâhir Efendi, Bursalı. *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333.

Mehmed Zihnî. *el-Hakâik mimmâ fi'l-Câmii's-Sagîr ve'l-Meşârik min Hadîs-i Hayrü'l-Halâik*. İstanbul, 1310.

Mehmet Günay, Hacı. "İznikli Alâeddin Esved (Kara Hoca) ve Osmanlı İlim Geleneğindeki Yeri". *Uluslararası İznik Sempozyumu*. Ed. Ali Erbaş-Levent Öztürk-Murteza Bedir-Fuat Aydın-Sezai Küçük ve Mahmut Usta. İstanbul: İznik Belediyesi Kültür Yayınları, 2005.

Mergınânî, Burhânüddîn Ali b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl. *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî*. Thk. Said Bektaş. Medine: Dâru's-Sirâc, 2019.

Muhammed Abdülhay el-Leknevî. *el-Fevâidü'l-Behiyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye*. Beyrut: Dârü'l-Marife, t.y.

Muhammed Abdülhay el-Leknevî. *'Umdetü'r-Ri'âye 'alâ Şerhi'l-Vikâye*. Thk. Salâh Muhammed Ebu'l-Hâc. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.

Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî. *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ'*. Thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf ve Muhyî Hilâl es-Serhân. 1. Baskı. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1975.

Muhammed Hıfzurrahman Kümlâî. *el-Büdûrü'l-mudiyye fî terâcimi'l-Hanefiyye*. Bangladeş: Dârü's-Sâlih, 2018.

Muhammed Hüseyin ez-Zehebî. *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*. Kahire: Mektebetü Vehbe, 2000.

Muhammed Mazhar Bekâ. *A'lâmu usûli'l-fıkhi'l-İslâmî ve musannefâtuhum*. Câmiatü Ümmü'l-Kurâ. Mekke, 1420.

Muhtesibzâde Mehmed Hâkî. *Mecma'u'l-Eşrâf Hâkî'nin Şakâ'ik Tercümesi*. Haz. Mehmet Yunus Yazıcı. 1. Baskı. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2021.

Mustafa Nuri Paşa. *Netâyicü'l-Vukû'at I-IV*. Haz. Yılmaz Kurt. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.

Müftüoğlu, A. Hikmet. "Onbirinci Asr-ı Hicrîde Türk Menâbi-i İrfânı". *Mihrab Mecmuası* 1/21-22 (1343): 715-724.

Neşrî, Mehmed. *Kitâb-ı Cihan-Nümâ Neşrî Tarihi I-II*. Haz. Faik Reşit Unat ve Mehmed A. Köymen. 4. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.

Nev'îzâde Atâyî. *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik fî Tekmileti'ş-Şakâ'ik: Nev'îzade Atâyî'nin Şaka'ik Zeyli*. Haz. Suat Donuk. Ed. Derya Örs. 1. Baskı. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017.

Nişancızâde Muhyiddin Mehmed. *Mir'âtü'l-Kâinât*. Thk. Mustafa Vehbî. 1257.

Oruç bin Âdil. *Oruç Beğ Tarihi [Osmanlı Tarihi (1288-1502)]*. Haz. Necdet Öztürk. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2014.

Ömer Ferrûh. *Târîhu'l-Edebi'l-ʿArabî*. 3. Baskı. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1981.

Öz, Mustafa. "Cemâleddin Aksarâyî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7: 308-309. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Özaydın, Abdülkerim. "Dânişmendiler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8: 469-474. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Özaydın, Abdülkerim. "Hârizm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16: 217-220. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Özdemir, Sema. *Dâvûd Kayserî'de Varlık, Bilgi ve İnsan*. İstanbul: Nefes, 2014.

Özek, Ali. "el-Keşşâf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25: 329-330. Ankara: TDV Yayınları, 2022.

Özel, Ahmet. "Muhammed b. Muhammed Secâvendî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36: 266-268. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Özel, Ahmet. "Şemsüleimme Kerderî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25: 276-277. Ankara: TDV Yayınları, 2022.

Özen, Şükrü. "Hilâf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17: 527-538. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Özgüdenli, Osman Gazi. "Reşîdüddin Fazlullâh-ı Hemedânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35: 19-21. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

Özgüdenli, Osman Gazi. "Urmiye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42: 179-180. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Öztürk, Mustafa-Mertoğlu, M. Suat. "Zemahşerî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44: 235-238. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993.

Refik, Ahmed. *İlmiye Salnâmesi*. 1. Baskı. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1334.

Rıdvanoğlu, Mahmut. "Habbâzî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14: 342-343. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Rıza Kehhâle, Ömer. *Mu'cemü'l-Müellifîn*. 1. Baskı. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993.

Rifat Tosyavî-zâde, Osman. *Edirne Evkâf-ı İslâmiyye Tarihi: Câmiler ve Mescitler*. Ankara: T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1999.

Riyadzâde, Abdüllatif b. Muhammed. *Esmâü'l-Kütübü'l-Mütemmim li-keşfi'z-Zünûn*. Thk. Muhammed et-Tûncî. Kahire: Mektebetü'l-Hanâncî, 1975.

Rodos Fethi Paşa Vakfı Hafız Ahmed Ağa Kütüphanesi Yazma Eserler Kataloğu. Haz. Bekir Şahin-Faruk Ağartan ve Salahaddin Uygur. İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı, 2013.

Sadeddin Efendi, Mehmed. *Tâcü't-Tevârîh*. İstanbul: Tab'âne-i Âmire, 1279.

Safedî, Salâhuddîn Halîl b. Aybeg. *A'yânü'l-'Asr ve A'vânü'n-Nasr*. Thk. Ali Ebû Zeyd-Nebil Ebû Umşe-Muhammed el-Mevid ve Mahmud Sâlim Muhammed. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1998.

Safedî, Salâhuddîn Halîl b. Aybeg. *el-Vâfî bi'l-Vefeyât*. Thk. Ahmed el-Arnâvûd ve Tezkî Mustafa. 1. Baskı. Beyrut: Dâru'l-İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 2000.

Sahetmammedov, Abdylmejit-Cici, Recep. "el-Vikâye, Fıkhu'l-Keydânî ve el-Mukaddime Adlı Eserlerin Karşılaştırılması: Namaz Örneği". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*. 30 (2017): 527-550.

Serahsî, Şemsüleimme es-. *Usûlü's-Serahsî*. Thk. Ebü'l-Vefâ el-Afgânî. Haydarabad: Lecnetü İhyâi'l-Meârifi'n-Nu'mâniyye, t.y.

Serîrî, Mevlûd es-. *Mu'cemü'l-Usûliyyîn*. 1. Baskı. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002.

Solakzade Mehmed Hemdemî. *Solakzâde Târihi*. İstanbul: Mahmud Paşa Matbaası, 1297.

Suyûtî, Hafız Celâleddin Abdurrahman. *Buğyetü'l-Vuât fi Tabakâti'l-Lugaviyyîn ve'n-Nuhât*. 1. Baskı. t.y.

Süleyman Sadeddin, Müstakimzâde. *Devhatü'l-Meşâyih Mea Zeyl*. İstanbul, t.y.

Sümer, Faruk. "Karamanoğulları". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24: 454-460. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Sümer, Faruk. "Türkiye Kültür Tarihine Umumi Bir Bakış". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 20/3-4 (1962): 213-244.

Şahin, Kamil. "Edebâli". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10: 393-394. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Şehâbeddin Ahmed b. Mahmud es-Sivâsî. *Şerhu Ferâizi's-Sirâciyye*. Milli Ktp.-Adana İl Halk Kütüphanesi, nr. 01 Hk 930.

Şevkânî, Muhammed b. Ali. *el-Bedrü't-Tâli' bi-Mehâsini Men Ba'de'l-Karni's-Sâbi'*. 1. Baskı. Kahire: Matbaatü's-Saâde, 1348.

Şeybânî, Ebî Abdullah Muhammed b. Hasan ve Abdülhay el-Leknevî. *el-Câmi'u's-Sağîr mea' Şerhihî en-Nâfi'u'l-Kebîr*. Pakistan: İdâretü'l- Kur'ân ve'l-'Ulûmi'l-İslâmiyye, 1990.

Şinasi Çoruh, Hakkı. "Türk Anadolu'da İlim Tarihinin İlk Büyük Siması, İlk Osmanlı Şeyh-ül-islâmı". *Türk Kültürü*. 120 (1972): 41-52.

Tâceddin Abdülvehhâb b. Ali es-Sübkî. *Tabakâtü'ş-Şâfi'iyyeti'l-Kübrâ*. Thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî ve Abdülfettah el-Hulv. 1. Baskı. Daru İhyâü'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1964.

Takıyyüddin Ahmed b. Abdülhalîm b. Teymiyye. *Mukaddime fî Usûli't-Tefsîr*. Thk. Adnan Zerzûr. 2. Baskı. Dımaşk, 1972.

Takıyyüddîn b. Abdilkâdir et-Temîmî ed-Dârî el-Gazzî el-Mısrî. *et-Tabakâtü's-Seniyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye*. Thk. Abdülfettah Muhammed el-Hulv. Riyad: Darü'r-Rufâî, 1983.

Taş, Aydın. "Muhammed b. Hasan Şeybânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Taşköprîzâde, Ahmed b. Mustafa. *eş-Şekâʾiku'n-Nuʿmâniyye fî Ulemâʾi'd-Devleti'l-Osmâniyye*. Thk. Ahmed Subhi Fırat. İstanbul: Menşûrât-ı Câmiat-i İstanbul, 1405.

Taşköprîzâde, Ahmed b. Mustafa. *Miftâhu's-Saʿâde ve Misbâhu's-Siyâde fî Mevzûʿâti'l-'Ulûm*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985.

Taşköprîzâde, Ahmed b. Mustafa. *Tabakâtü'l-Fukahâ*. 2. Baskı. Musul, 1961.

Tellioğlu, İbrahim. *Trabzon Rum Devleti (1204-1461)*. 1. Baskı. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2021.

Texier, Charles. *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*. Ed. Kâzım Yaşar Kopraman. Trc. Ali Suat. I. Cilt. Ankara: Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı, 2002.

Turgut, Vedat. "Orhan Gazi Dönemi ve Vakıfları". *Uluslararası Orhan Gazi ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu-V*. Ed. Haluk Selvi-İbrahim Şirin-M. Bilal Çelik-Ali Yeşildal-Resul Narin. Kocaeli: Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık A.Ş., 2019.

Turgut, Vedat. "Osman Gazi'nin Hanımları ve Çocukları". *Vakanüvis: Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* IV. CİLT/Söğüt Özel Sayısı (2019): 67-80.

Uludağ, Süleyman. "Abdürrezzâk Kâşânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25: 5-6. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Umar, Muhammed Süheyl. "Dâvûd el-Kayserî'nin Hind Altkıtası'ndaki Fusûs Şerhi Geleneğine Etkisi". *İbn Arabî Geleneği ve Dâvûd el-Kayserî*. Ed. & çev. Turan Koç. 1. Baskı. 45-58. İstanbul: İnsan Yayınları, 2011.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Çandarlı Vezir Ailesi*. 4. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2021.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*. 4. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi I-VI*. 13. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2019.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. "Osmanlı Tarihine Ait Yeni Bir Vesikanın Ehemmiyeti ve İzahı ve Bu Münasebetle Osmanlılarda İlk Vezirlere Dair Mutalea". *Belleten* 3/9 (1393): 99-106.

Ülgen, A. Saim. "İznik'te Türk Eserleri". *Vakıflar Dergisi*. 1 (1938): 53-119.

Ünver, A. Süheyl. "Şeyh Cemaleddin Aksarayî Muciz Şerhi ve Diğer Eserleri". *Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Dergisi* 1/1 (1970): 101-108.

Yâkût el-Hamevî. *Mu'cemü'l-Büldân I-IV*. Beyrut: Dâr-ı Sâdır, 1977.

Yavuz, Yunus Vehbi. "el-Câmiu's-Sagîr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7: 112. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Yazıcı, Hüseyin. "Niksârî Hasan Paşa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16: 338-339. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Yazıcı, Mehmet Yunus. *Belgradlı Mehmed Hâkî'nin Şakâ'ik tercümeleri*. Dokora Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.

Yılmaz, Hakan. "Osman Gâzî'yi Sarayında Ziyaret Etmiş Bir Seyyah/Sûfî: Seyyid Kâsım el-Bağdâdî ve Seyahat-nâmesi'nin Kuruluş Devri Osmanlı Tarihi Açısından Önemi". *Osmanlı'da Yönetim ve Savaş*. Ed. Mehmet Yaşar Ertaş-Hâcer Kılıçaslan. 1. Baskı. İstanbul: Mahya Yayınları, 2017.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmud b. Ömer b. Muhammed. *el-Keşşâf 'an Hakâiki Gavâmizi't-Tenzîl ve 'Uyuni't-Ekâvil fî Vücûhi't-Te'vîl*. Thk. Fethi Abdurrahman Ahmed Hicâzî. 1. Baskı. Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 1998.

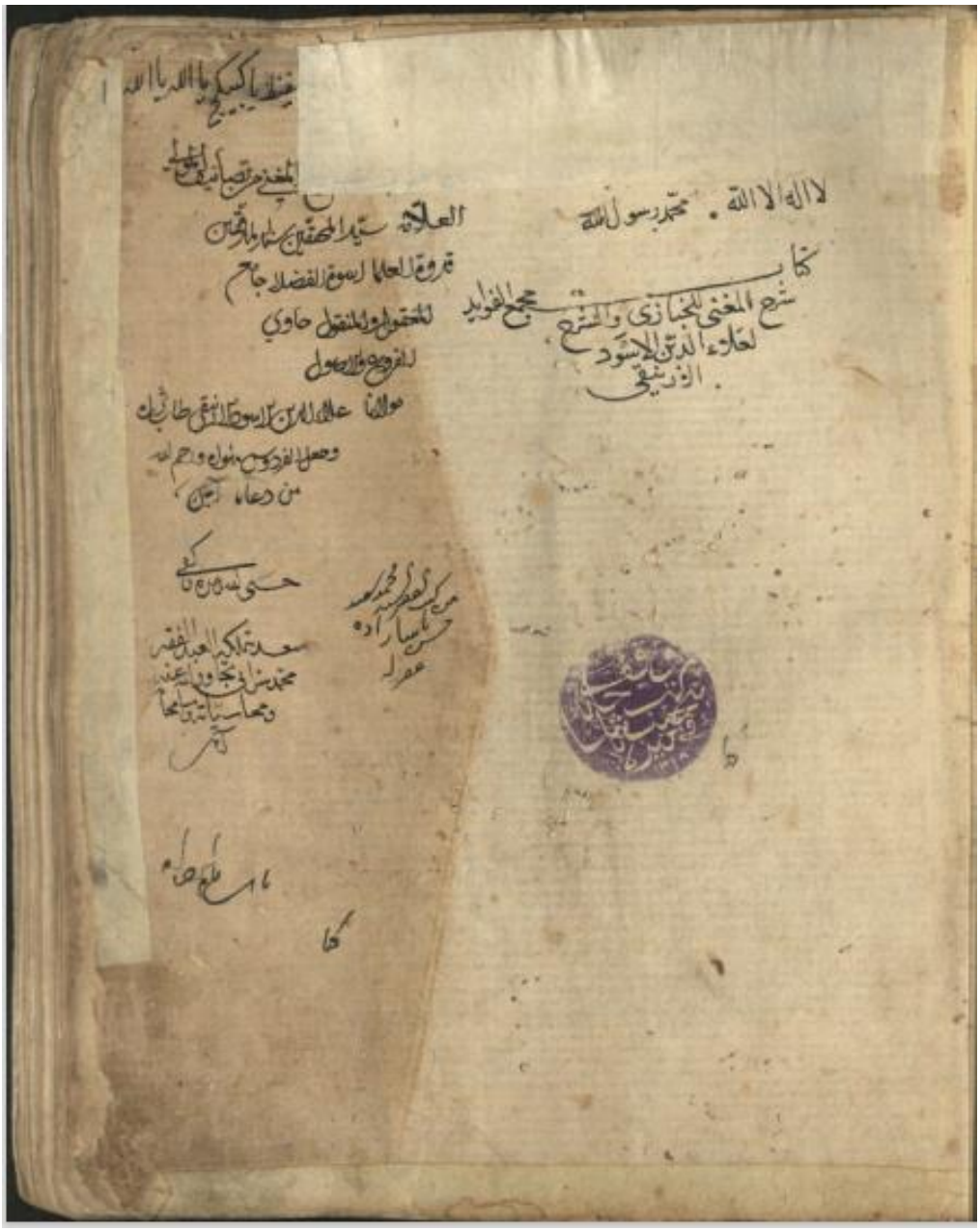
Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmud b. Ömer b. Muhammed. *el-Mufassal fî İlmi'l-'Arabiyye*. Thk. Fahri Sâlih Kadâra. 1. Baskı. Amman: Dâru Ammâr, 2004.

Ziriklî, Hayreddin. *el-A'lâm: Kâmûsü terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ' mine'l-Arab ve'l-müsta'ribîn ve'l-müsteşrikîn*. 15. Baskı. Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 2002.

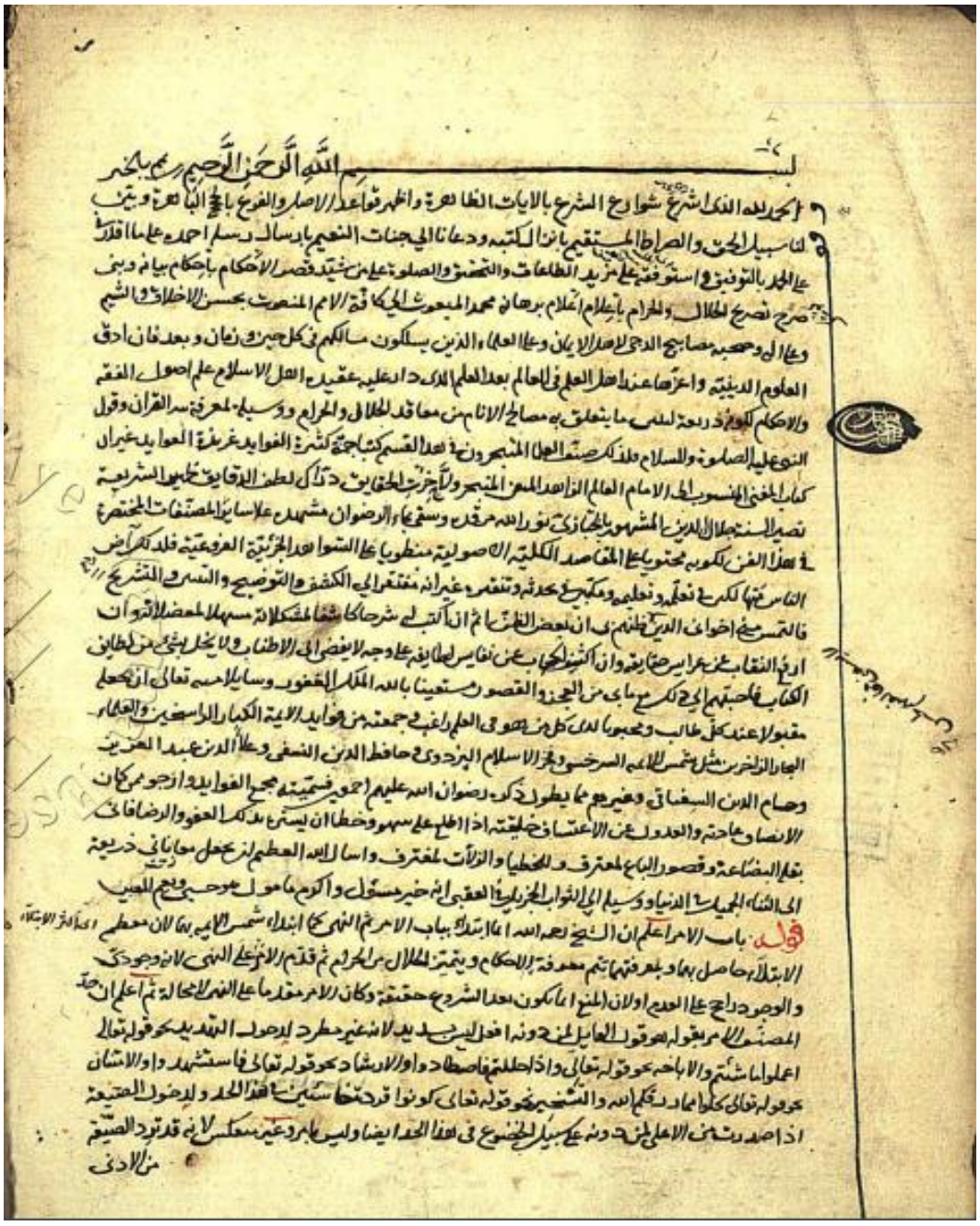
XVIII. Asrın Ortalarına Kadar Türkiye'de İlim ve İlimiyeye Dâir Bir Eser: Kevâkib-i Seb'a Risâlesi. Trc. Nasuhi Ünal Karaarslan. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2015.

EKLER

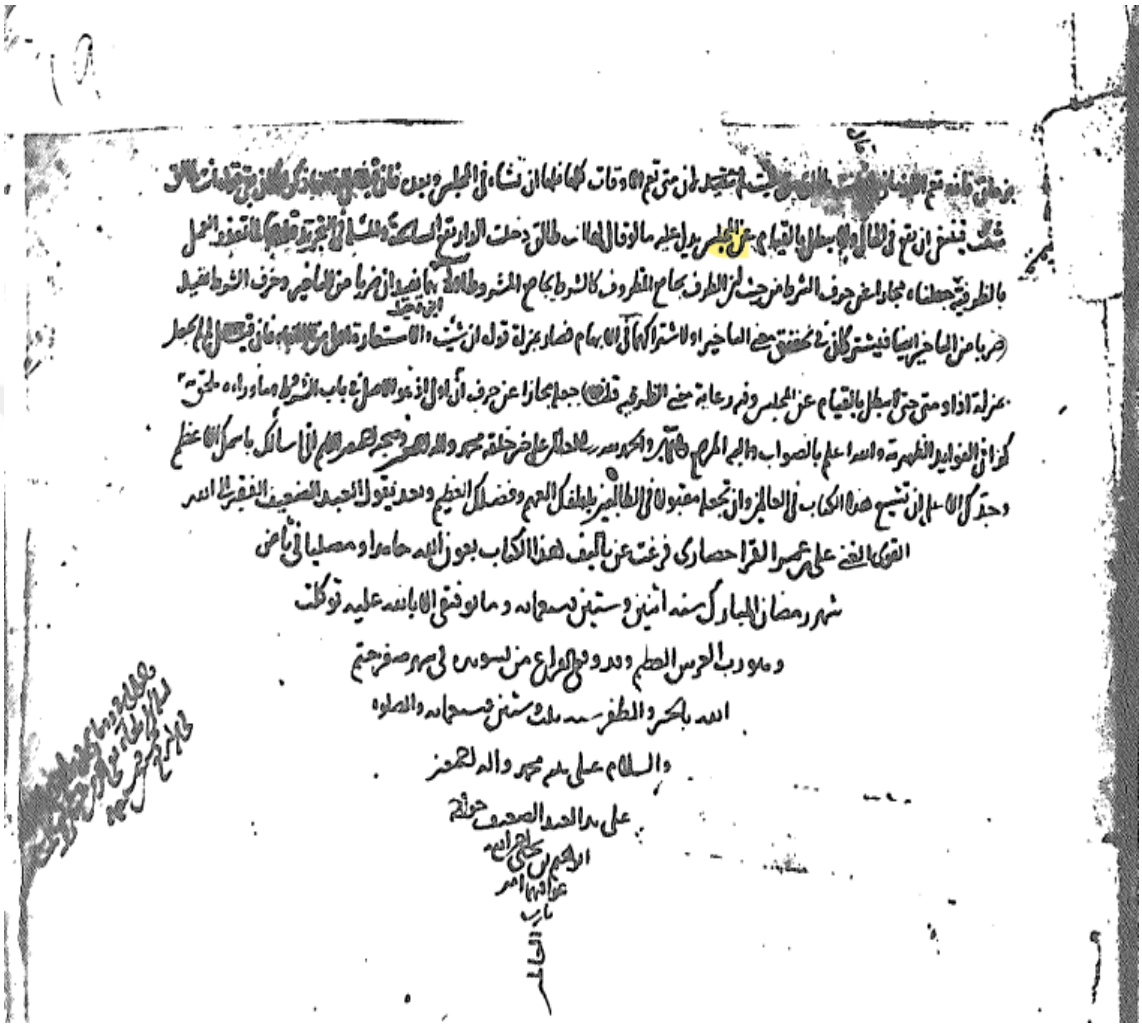
Ek 1. Alâeddin Esved'in *Şerhu'l-Muğnî fî'l-Usûl* ismiyle bilinen, lakin *Mecma'u'l-Fevâid* olarak isimlendirdiği eserinin Tire Necip Paşa nüshasının zahriye yaprağı (Tire Necip Paşa Ktp.-DV-629)

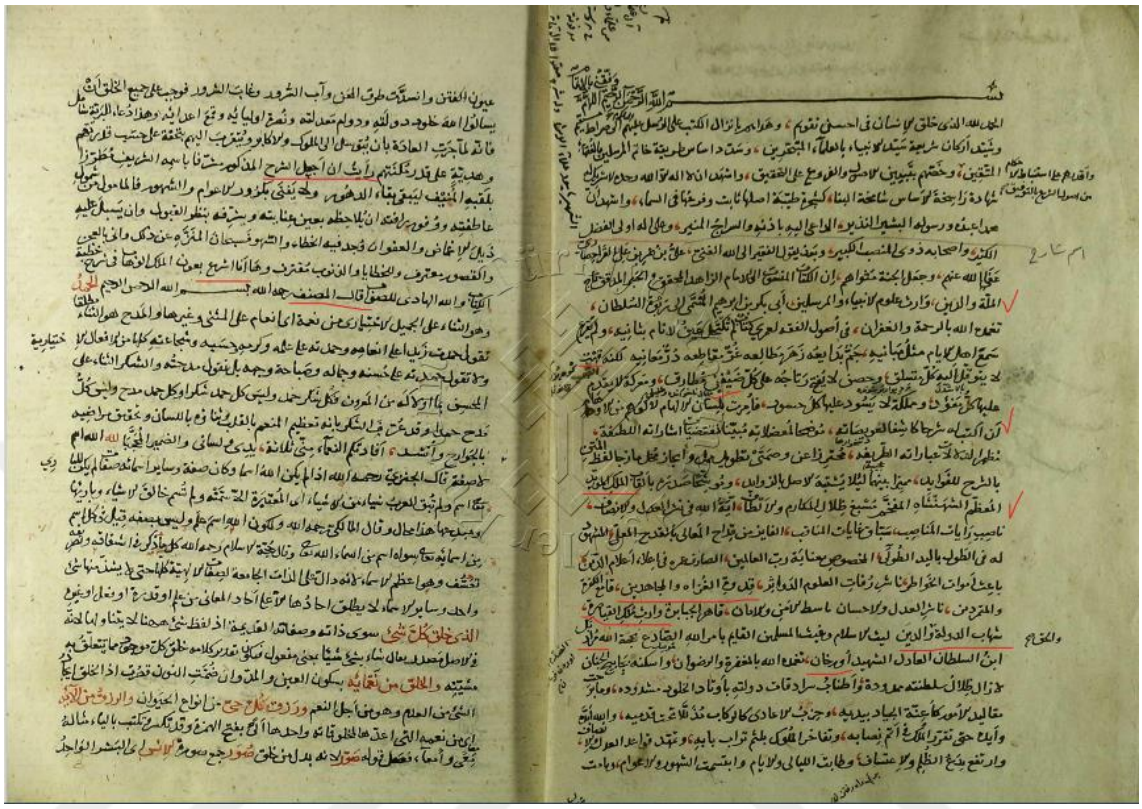
Ek 2. Alâeddin Esved'in *Şerhu'l-Muğnî fî'l-Usûl* ismiyle bilinen, lakin *Mecma'u'l-Fevâid* olarak isimlendirdiği eserinin Fatih nüshasının mukaddimesi (Süleymaniye Ktp.-Fatih, nr. 1384, vr. 1b)

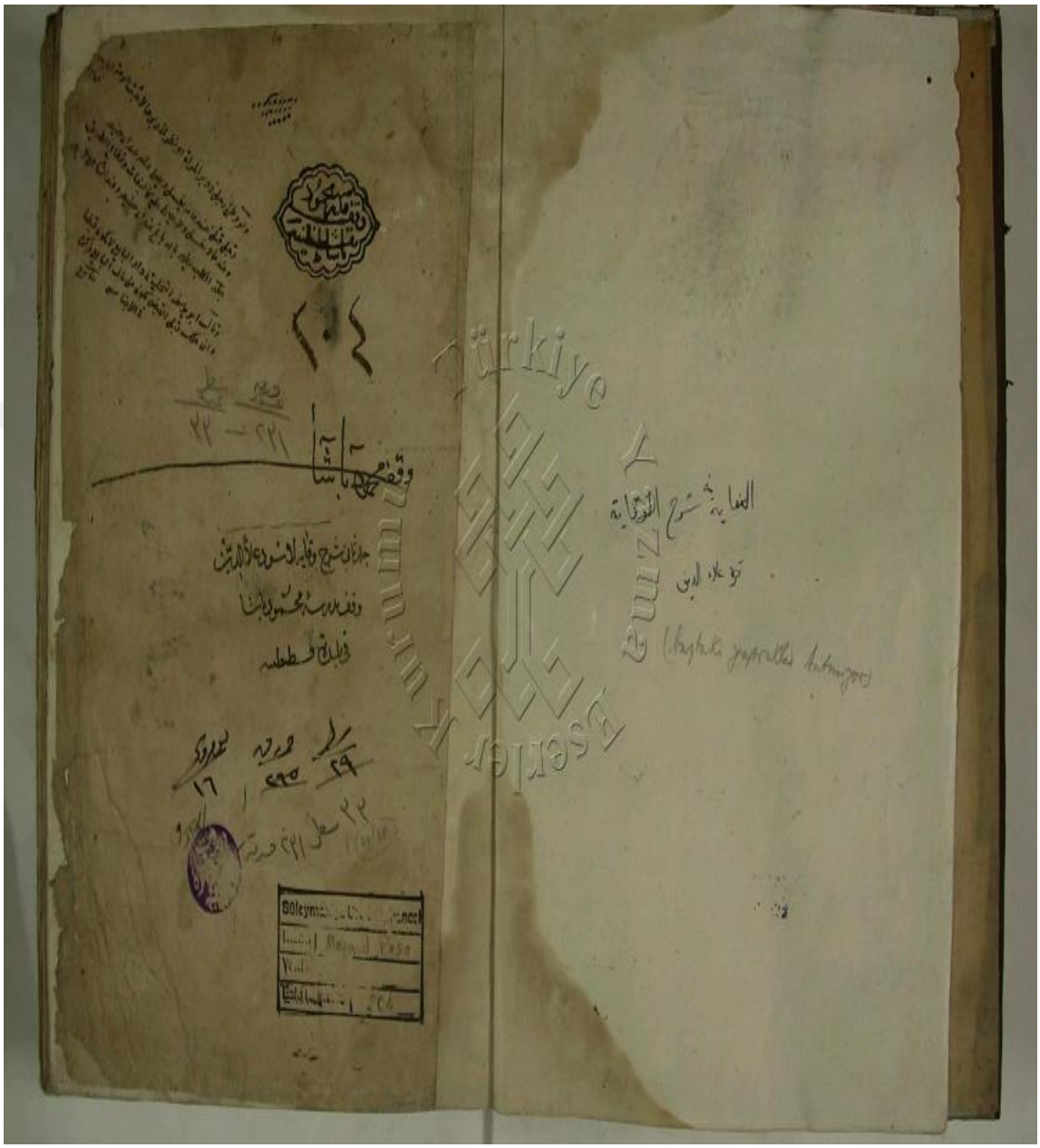
Ek 3. Alâeddin Esved'in *Şerhu'l-Muğnî fî'l-Usûl* ismiyle bilinen, lakin *Mecma'u'l-Fevâid* olarak isimlendirdiği eserinin Chester Beatty nüshasının ferağ kaydı (Chester Beatty Ktp.- nr. 3590, vr. 191a [196a])

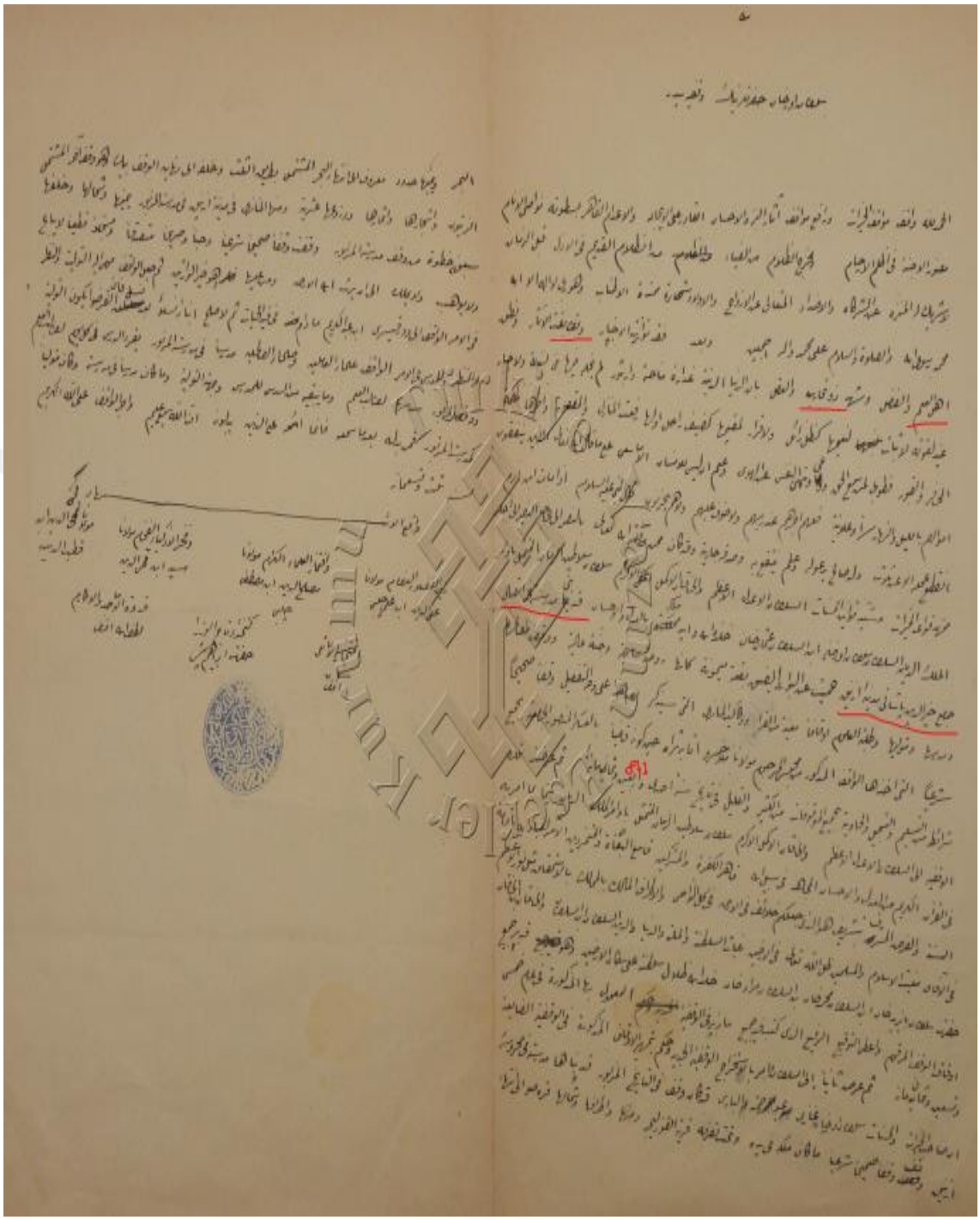
Ek 4. Alâeddin Esved'in *Künûzü'l-Envâr fî Şerhi Rumûzi'l-Esrâr* isimli eserinin, Murad b. Orhan'a (I.Murad) ithafının bulunduğu mukaddime yaprakları (Nuruosmaniye Ktp.-Nuruosmaniye, nr. 1334, vr. 1b-2a)

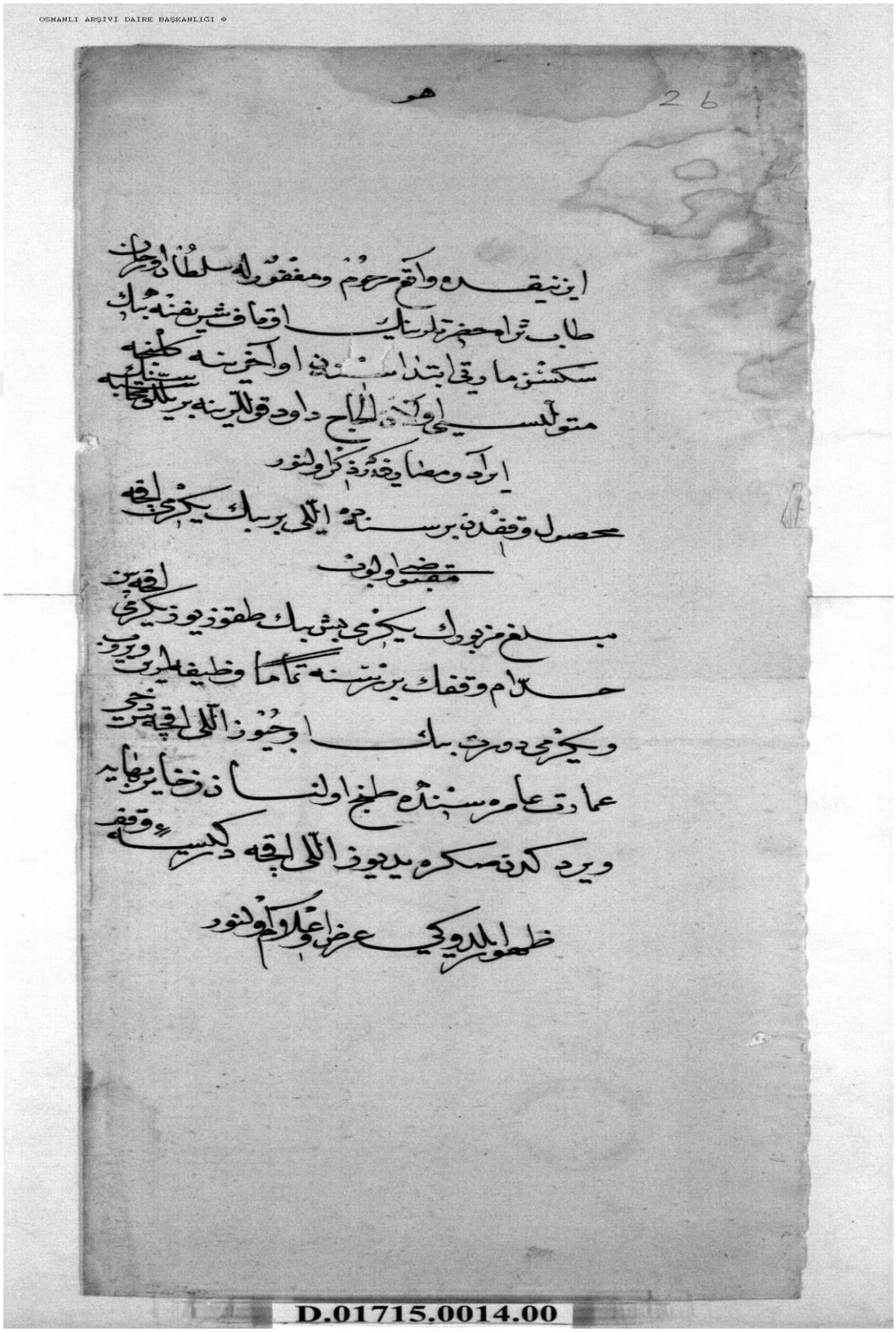
Ek 5. Alâeddin Esved'in *el-İnâye fi Şerhi'l-Vikâye* isimli şerhinin Mahmud Paşa nüshasının vikâye ve zahriye yaprakları (Süleymaniye Ktp.-Mahmud Paşa, nr. 204, vr. Ib-1a)

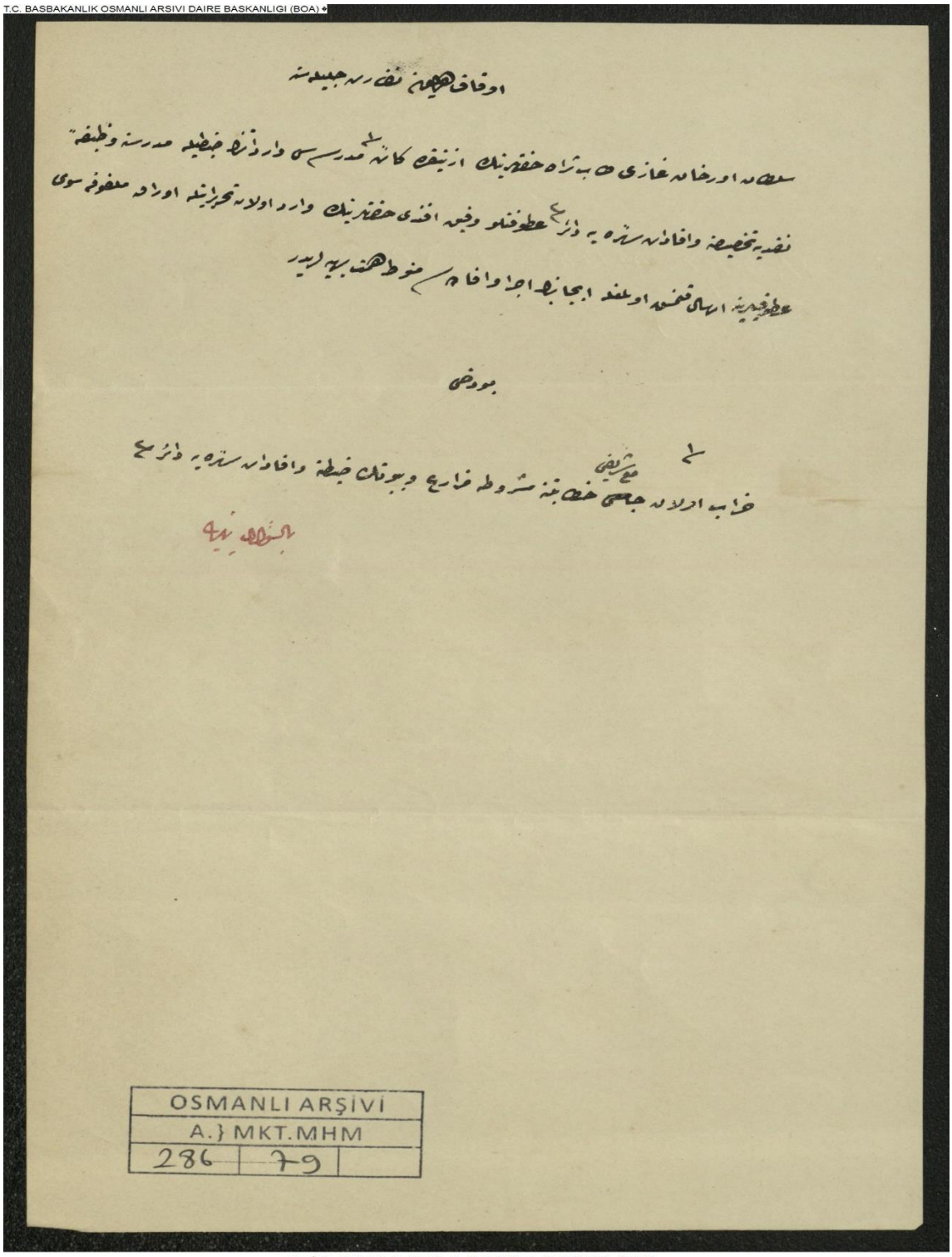
Ek 6. İznik Medresesi'nin h. 841 tarihli vakfiye sûreti (Millet Ktp.-Ali Emîrî, nr. 4474)

Ek 7. h. 29 Şevval 1080/m. 22 Mart 1670 tarihli, İznik Sultan Orhan vakıflarının bir yıllık gelir ve bunların vakıf görevlilerine ve diğer masraflara harcanmasıyla ilgili vakıf muhasebe defteri (BOA, TS.MA.d. 1715)

Ek 8. 27 Cemaziyelâhir 1280/9 Aralık 1863 tarihli, İznik Sultan Orhan Camii'nin harap olması sebebiyle tamiratını da içeren, İznik Sultan Orhan Medresesi müderrisine ve idarecilerine görev ücretlerinin verilmesine dair belge (BOA, A.}MKT.MHM. 286-79)

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)

OSMANLI ARŞİVİ
A.} MKT.MHM
286 | 79

A.}MKT.MHM.00286.00079.001